

พระกนตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์

วัดป่ามณีรัตน์ (บ้านคุ่ม) อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี

พระครูญาณโสภิต

(พระญาณมุนี หลวงปู่มี)

วัดญาณโคกิตวนาราม (วัดป่าสูงเนิน) อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

พระจันทิโย หลวงปู่กินรี

วัดกัณฑ์ศิลาวาส อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

พระจารุธมฺโม หลวงปู่ทา

วัดถ้ำขี้ผึ้ง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

อนุสรณ์พิพิธภัณฑสถานธรานุสรณ์ วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม ในพระสังฆราชูปถัมภ์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

๙๙๙ หมู่ ๙ บ้านหนองกลางดอน ตำบลคลองกิว อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระกนฺตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์

วัดป่ามณีรัตน์ (บ้านคุ่ม) อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี

พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุณี หลวงปู่มี)

วัดญาณโคภิตวนาราม (วัดป่าสูงเนิน) อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

พระจันทิโย หลวงปู่กนิรี

วัดกัณฐะศิลาवास อำเภอธำตุพนม จังหวัดนครพนม

พระจารุธมฺโม หลวงปู่ทา

วัดถ้ำขี้ผึ้ง อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา

อนุสรณ์พิพิธภัณฑสถานธรรม

วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม ในพระสังฆราชูปถัมภ์

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระกนตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์ ♦ พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)

พระจันทิโย หลวงปู่กนิรี ♦ พระจารุธมฺโม หลวงปู่ทา

เลขมาตรฐานหนังสือ : ๙๗๘-๖๑๖-๔๔๕-๖๓๒-๗

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤศจิกายน ๒๕๖๐

จำนวนพิมพ์ : ๕,๐๐๐ เล่ม

จัดพิมพ์โดย : มูลนิธิพุทธสมุนไพรวงศ์แผ่นดินไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

สงวนลิขสิทธิ์ : ห้ามคัดลอก ตัดตอน เปลี่ยนแปลง แก้ไข ปรับปรุง
ข้อความใดๆ ทั้งสิ้น หรือนำไปพิมพ์จำหน่าย
หากท่านใดประสงค์จะพิมพ์เพื่อใช้เป็นธรรมทาน
โปรดติดต่อขออนุญาตจากทางมูลนิธิพุทธสมุนไพรวงศ์แผ่นดินไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์

พิมพ์ที่ : บริษัท ศิลป์สยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด
๖๑ ถนนเลียบคลองภาษีเจริญฝั่งเหนือ ซ.เพชรเกษม ๖๙
แขวงหนองแขม เขตหนองแขม กรุงเทพมหานคร
โทรศัพท์ ๐-๒๔๔๔-๓๓๕๑-๙ โทรสาร ๐-๒๔๔๔-๐๐๗๘
E-mail: silpasiamprinting@hotmail.com www.silpasiam.com

คำปรารภ

เรื่องการจัดทำหนังสือมรดกกรรมยอดโอวาทคำสอนของสมณะนักปราชญ์
วิสุทธิเทวา (พระป่า) จัดทำขึ้น ๓๔ องค์ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ระหว่างปี พุทธศักราช
๒๔๖๐-๒๕๕๔ โอวาทกรรมยอดแห่งคำสอนของวิสุทธิบุคคล ท่านแสดงบริสุทธิ
สมบูรณ์ไม่ว่ายุคใดสมัยใด นำผู้สนใจพยายามตั้งใจปฏิบัติตาม ย่อมก้าวล่วงทุกข์ไปได้
สมความปรารถนา คณะปสาทะศรัทธาเห็นควรจัดทำขึ้นสงวนรักษาไว้ เพื่อกุลบุตร
สุดท้ายภายหลังที่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม บ้าน
หนองกลางดอน ตำบลคลองกิว อำเภอบ้านบึง จังหวัดชลบุรี ผู้สนใจกรุณาเข้าไป
ศึกษาได้ตามโอกาส เวลาพอดี

ผู้ฉลาดยึดหลักนักปราชญ์เป็นแบบฉบับพาดำเนินปกครองรักษาตน

คณะปสาทะศรัทธา

ห้ามพิมพ์เพื่อจำหน่าย สงวนลิขสิทธิ์

สารบัญ

พระกนฺตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา พระกนฺตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์	๑
ชีวประวัติ พระกนฺตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์	๓
พระอาจารย์ทองรัตน์ กนฺตสีโล อธิบายเรื่องพระกัมมัฏฐาน บันทึกจาก พระเทียบ ธิธมฺโม	๘๙

พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)	๙๙
ชีวประวัติ พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)	๑๐๑
พระธรรมเทศนา พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)	๑๐๗

พระจันทิโย หลวงปู่กินรี

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา พระจันทิโย หลวงปู่กินรี	๒๐๙
ชีวประวัติ พระจันทิโย หลวงปู่กินรี	๒๑๑
พระธรรมเทศนา พระจันทิโย หลวงปู่กินรี	๒๕๗

พระจารุฑมฺโม หลวงปู่ทา

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา พระจารุฑมฺโม หลวงปู่ทา	๒๗๓
ชีวประวัติ พระจารุฑมฺโม หลวงปู่ทา	๒๗๕
พระธรรมเทศนา พระจารุฑมฺโม หลวงปู่ทา	๒๘๑

พระกนฺตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์

วัดป่ามณีรัตน์ (บ้านคุ้ม) อำเภอสำโรง จังหวัดอุบลราชธานี

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระกนฺตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์

ชีวประวัติ

พระกนตสีโล หลวงปู่ทองรัตน์

๑. ชาตีกำเนิด

ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ ชื่อนี้เป็นที่คุ้นเคยและรู้จักกันดีในแวดวงพระกรรมฐาน เมื่อคราวการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิ ยุคของบูรพาจารย์พระกรรมฐานสายพระครูวิเวกพุทธกิจ (หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล) หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นยุคที่อาณาจักรดงขมิ้นเริ่มเฟื่องฟูและแข็งแกร่งแผ่มาตราบเท่าทุกวันนี้

ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กนตสีโล ใต้รับยกย่องให้เป็นแม่ทัพนายกองใหญ่เผยแพร่พระพุทธศาสนาฝ่ายมหานิกาย ตามแนวการปฏิบัติวิปัสสนาธุระสายหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น ในช่วงระหว่างปีพุทธศักราช ๒๔๕๒-๒๔๕๙

ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ ถือกำเนิดในครอบครัวใหญ่แห่งลุ่มแม่น้ำสงคราม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ที่บ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ต่อมาบิดาได้พาครอบครัวย้ายมาตั้งหมู่บ้านใหม่ที่ดงพะเนา พร้อมกับพ่อเฒ่าสามารถ พ่อเฒ่าหนูปาน และชาวบ้านจำนวนหนึ่ง ตั้งชื่อบ้านว่า ศรีเวินชัย ซึ่งอยู่ห่างจากบ้านเดิมประมาณ ๓ กิโลเมตร

ดงพะเนาว์ แต่ก่อนป่าแห่งนี้เป็นสถานที่ที่ปกคลุมไปด้วยต้นไม้หนาทึบ เนื่องแน่นด้วยสัตว์ป่านานาชนิด เป็นที่หลีกเร้นภาวนาของครูบาอาจารย์พระกรรมฐานเป็นจำนวนมาก เชื่อกันว่าบริเวณป่าดังกล่าวเคยเป็นเมืองและวัดเก่ามาก่อน จากการพบซากสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ โบสถ์ และพระพุทธรูปปางต่างๆ สมัยเก่าจำนวนมาก

โยมบิดา คือ หลวงกำจัด เป็นข้าหลวงใหญ่ปกครองท้องถิ่นในเขตนี้ ภรรยา ชื่อ แก้วบุปผา แต่ก่อนการใช้นามสกุลยังไม่แพร่หลาย และยังไม่มียุคเกณท์ที่เด่นชัดเท่าที่ควร แล้วแต่ความเหมาะสมของแต่ละบุคคลจะเลือกใช้ จึงได้เลือกชื่อสกุลว่า **“นะคะจัด”**

นะคะ มาจาก นครพนม

จัด มาจาก ชื่อผู้เป็นบิดา คือ หลวงกำจัด

หลวงกำจัด มีบุตร ธิดา ๙ คนคือ

๑. หมิ่นชนชนะชัย (นายทะ นะคะจัด) ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านศรีเวินชัยเป็นคนแรก

๒. นายสีหัด นะคะจัด

๓. นายเทน นะคะจัด

๔. ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กนตลีโล (นะคะจัด)

๕. นางอุบแก้ว นะคะจัด

๖. นางหนูเทียน นะคะจัด

๗. นางเขียน นะคะจัด

๘. นางเม่ง นะคะจัด

๙. นางวะ นะคะจัด

แม่ใหญ่จันทิมา บุตรีคนสุดท้ายของหมิ่นชนชนะชัย ญาติที่ใกล้ชิดของครูบาจารย์เฒ่าเล่าว่า หลังจากที่หลวงกำจัดได้นำหนุ่มทองรัตน์ไปบวช เคยได้เห็นท่านครั้งเดียวเมื่อคราวแม่ใหญ่อายุ ๒๗ ปี ต่อจากนั้นไม่เคยเห็นท่านอีกเลย ได้ทราบข่าวหลังสุดว่าท่านได้มรณภาพที่จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๔

สมัยท่านยังเป็นหนุ่ม หนุ่มทองรัตน์เป็นคนร่างใหญ่กำยำ หัวหาญ ดุดัน เด็ดขาด น่าเกรงขามมาก ชอบเล่นตลกเฮฮา เป็นคนทำหน้าที่เก็บส่วยให้หลวงกำจัด และเป็นกำลังสำคัญของครอบครัว บ่อยครั้งที่คนรอบข้างต้องตะลึง เมื่อเห็นพฤติกรรมที่หนุ่มทองรัตน์ได้แสดงออกด้วยความหัวหาญ เช่น มีอยู่บ่อยครั้ง สุนัขชอบขโมยกินข้าวแซ่ที่เตรียมจะหนึ่งในตอนเช้าก่อนมารดาหรือน้องสาวจะนั่งข้าว พอไปดูก็เห็นภาชนะเปล่า ก็เอะอะโวยวายว่า “หมาลักกินข้าวหมาอีกแล้ว” หนุ่มทองรัตน์ได้ยื่นเสียงบ่นหลายวันเข้าด้วยความที่มีนิสัยเด็ดขาดเป็นทุนเดิม จึงได้จับสุนัขนั้นมาตัดปาก พร้อมพูดว่า “นี่! มันจั่งบ่ได้กินหลายเที้ย” (นี่! มันถึงไม่ได้กินหลายครั้ง)

และอีกคราวเมื่อถึงฤดูลงนา ควายแม่เนาได้ออกลูก ๒-๓ เดือน ยังไม่อย่างนม ลูกควายจึงได้ตามติดแม่เพื่อจะกินนม หนุ่มทองรัตน์ได้ปล่อยให้กินเป็นเวลานาน จนตระวันสายกว่าปกติ ลูกควายนั้นก็ไม่อึสักที หนุ่มทองรัตน์คิดว่าคงสมควรแล้ว จึงได้นำแม่ควายเข้าคั่นไถเพื่อไถนา แต่ลูกควายนั้นก็ยังจะติดตามที่จะกินนมไม่เลิก ไล่สักก็ครั้งก็ไปได้หน่อยเดียวก็กลับมา ไถนาที่ไม่ได้เป็นชิ้นเป็นอันสักที ด้วยความหัวหาญและเด็ดขาดของหนุ่มทองรัตน์ จึงได้ปลดแอกออกจากคอควายแม่เนา นั้นพร้อมกับฟาดลงที่หัวลูกควายนั้นเต็มแรง ยังไม่ทันที่ทุกคนที่อยู่ใกล้ๆ จะร้องห้าม ลูกควายนั้นได้ล้มทั้งยืนไปตามแรงแอกจนแน่หนึ่ง และนายทะ ผู้เป็นพี่ชายได้ร้องถามไปว่า “เอ็ดให้มันฮือหยั่ง” ภาษาย้อ (ตีมันทำไม) หนุ่มทองรัตน์ได้ตอบด้วยหน้าตาเฉยว่า “มันจั่งบ่ได้กินหลายเที้ย” (มันจะได้ไม่กินหลายครั้ง)

ครูบาจารย์เฒ่าเคยเล่าให้ลูกศิษย์คนสนิท พ่อใหญ่จารย์ก็ จันท์ศรีเมือง บ้านหนองฮี อำเภอปลาปาก จังหวัดนครพนม เมื่อคราวออกบวชติดตามเพื่อศึกษาข้อวัตรปฏิบัติกับครูบาจารย์เฒ่าว่า สมัยยังเป็นหนุ่ม ท่านมีความสามารถหลายด้าน เช่น ฝึกวัวเทียมเกวียน ไม่ได้บอกยาก เมื่อเห็นท่านจะออกเดินทาง วัวนั้นจะเดินมาเทียมเกวียนเอง โดยไม่ต้องให้ไล่ตียาก เมื่อจะผ่านห้วยผ่านหนอง บอกให้กระโดด ก็จะกระโดดตามที่สั่ง ที่บ้านมีวัวควายกว่า ๓๐๐ ตัว ต้องปล่อยให้ตามทุ่งสามผง-ดงพะเนาว์ นานๆ ที่ถึงจะต้อนเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อนำไปขาย จะต้อนเข้าไปในหมู่บ้านแต่ละครั้ง ต้องบอกชาวบ้านให้ปิดข้าวของ ปิดประตูหน้าต่างให้มิดชิด เพราะฝูงจะฟุ้งมาก

๒. ชีวิตหนุ่มลูกทุ่ง

บ่อยครั้งที่มึงงานบุญไม่ว่าในหมู่บ้าน หรือหมู่บ้านใกล้เคียง หนุ่มทองรัตน์พร้อม บั้งทิงไม้ไผ่บรรจจุสาโทยาวเป็นเมตร ต้องได้สะพายไปร่วมงานเพื่อเลี้ยงฉลองกันทุกที ตามแบบฉบับของหนุ่มชนบท ถึงแม้ว่าหนุ่มทองรัตน์จะมีนิสัยชอบกินชอบดื่ม แต่ไม่เคยมีประวัติชกต่อยกันแต่อย่างไร เป็นเหตุให้ไปที่ไหนต้องเป็นเป้าสายตาของสาว ๆ ที่พบเห็น

ประเพณีอย่างหนึ่งที่ชายหนุ่มนิยมกันคือ “การสักกาย” และหนุ่มทองรัตน์ก็เป็น หนึ่งในที่สักกายเหมือนกัน เพราะนิยมว่า เมื่อชายใดที่สักขาลายแล้ว จะเป็นที่หมายปอง ของสาว ๆ ทั่วไป

๓. คักดีศรีลูกผู้ชาย

มีครั้งหนึ่งครูบาจารย์เฒ่าเล่าให้หลวงพ่อพร สจจวโร ศิษย์ผู้ใกล้ชิดรูปหนึ่ง อยู่วัดบ้านแก่งยาง ตำบลคอแลน อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี ว่า ครั้งแรก บวชเป็นสามเณร แต่อยู่ได้ไม่นาน ต้องสึกออกมาช่วยครอบครัวทำงาน สาเหตุที่ต้อง ออกบวชครั้งที่สอง คือท่านได้ไปจีบสาวต่างบ้าน สาวนั้นได้เกิดความชอบพอใจขึ้นมา และหลายครั้งได้คะยั้นคะยอให้ท่านนำญาติผู้ใหญ่ไปขอร้องตามประเพณี ถ้าไม่ไปขอร้อง สาวเจ้าได้ยื่นคำขาดว่าจะขอหนีตาม

หนุ่มทองรัตน์ได้คิดอยู่หลายวัน ถ้าจะปล่อยให้สาวหนีตาม ก็ไม่อยู่ในวิสัยของ ลูกผู้ชายอย่างหนุ่มทองรัตน์จะทำ ถ้าจะปฏิเสธ ก็กลัวว่าสาวเจ้าจะเสียใจ และได้ ตัดสินใจว่าจะยังไม่ขอแต่งงาน ถ้าขึ้นอยู่ต่อไปก็คงจะไม่พ้นอยู่ดี จึงบอกพ่อให้พาไป ผากกับพระอุปัชฌาย์เพื่อบวช พ่อก็ไม่อยากให้บวช เพราะท่านเป็นกำลังสำคัญในบ้าน จึงอยากให้มีครอบครัวมากกว่าออกบวช แต่ก็ต้องยอมตามคำอ่อนนวอนและเหตุผลที่ ได้อ้างต่อพ่อว่า “ยังไม่อยากมีเมีย”

จึงได้พาไปฝากอุปัชฌาย์โดยไม่บอกให้ใครรู้ แม่แต่คนในบ้านก็ไม่มีใครรู้ว่าพ่อพาท่านไปบวชที่ไหน จนท่านบวชได้หลายพรรษาแล้วท่านได้หวนกลับบ้าน พ่อแม่และญาติบางคนได้ล้มหายตายจากไปก่อนแล้ว ชาวบ้านจึงได้รู้ว่าท่านไปบวชกับอุปัชฌาย์ **การ คนธियो** ที่วัดโพธิ์ไชย อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม (เดิมเป็นวัดโพธิ์ไทร ชาวบ้านเรียกว่าวัดทุ่ง ต่อมาหลวงบริหารชนบทเปลี่ยนเป็นวัดโพธิ์ไชย) มีพระอาจารย์ เกิ่ง อธิมุตโตโม วัดโพธิ์ชัย อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม เป็นพระกรรมวาจาจารย์ เมื่อสมัยที่พี่ชายท่าน คือ หมื่นชนชนะชัยบวช พ่อท่านก็ได้นำไปฝากกับพระอุปัชฌาย์รูปนี้ เพราะแต่ก่อนพระอุปัชฌาย์มีไม่มาก พระอุปัชฌาย์การ คนธियो ท่านปกครองในเขต ๓ อำเภอ คือ อำเภอศรีสงคราม อำเภอบ้านแพง อำเภอท่าอุเทน ของจังหวัดนครพนม

ท่านบวชเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ ในขณะที่ยังอายุ ๒๖ ปี หลังจากบวชแล้ว ไม่เคยส่งข่าวกลับบ้านเลยและไม่ได้กลับบ้านด้วย เมื่อบวชแล้วท่านก็ได้ศึกษาค้นคว้าตำราต่างๆ เช่น นวโกวาท ตลอดจนท่องปาฐกโมกข์ได้ และอยู่กับพระอุปัชฌาย์ได้ ๒ พรรษา ก็คิดอยากจะทำลาสิกขา จะอยู่ในอิริยาบถไหน ก็คิดแต่จะทำลาสิกขา ก็วัตรต่างๆ ที่พระใหม่ควรทำ ก็ทำโดยไม่บกพร่อง แต่ความอยากลาสิกขาไม่หายไป ซึ่งถือเป็นเรื่องธรรมดาของนักบวช แต่ที่ไม่ธรรมดาคือ จะทำอย่างไรเมื่อมันมีอารมณ์อยากลาสิกขา แล้วทำไม่ให้มันลาสิกขา เมื่อคิดได้อย่างนั้น จึงกราบลาพระอุปัชฌาย์เปลี่ยนสถานที่วิเวกดูบ้าง

๔. ยอมตาย เพราะอยากลาสิกขา

ครูบาจารย์เฒ่าเคยเล่าให้หลวงพ่อเดช กิตติปาโล (หลานครูบาจารย์เฒ่า) วัดโพธิ์ชัย บ้านสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม ฟังว่า เมื่อคราวท่านอยากลาสิกขา ในขณะนั้นบวชได้ ๒ พรรษา จึงได้ลาพระอุปัชฌาย์หาสถานที่วิเวกเพื่อหาอุบายที่จะได้ไม่ลาสิกขา จากวัดพระอุปัชฌาย์ไปตามป่าตามเขา ยิ่งเดินก็ยิ่งเหนื่อย ยิ่งเหนื่อยก็ยิ่งอยากลาสิกขา เดินไปจนถึงภูพาน จึงได้หาสถานที่ปักกลด เดินจงกรม นั่งสมาธิ ทำความเพียรตามที่เคยได้ศึกษาดำรงและเคยทำเองบ้าง แต่ไม่เข้าใจเท่าที่ควร

ทำความเพียรอยู่ช่วงสองวันแรก ตื่นเช้ามาก็ออกบิณฑบาตกับชาวบ้านที่อยู่ตาม
กระท่อมตีนเขา พอได้ฉัน ยิ่งทำก็ยิ่งทุกข์เพราะอยากลาสิกขามาก

จึงได้ตั้งสัจจะกับตัวเองว่า “มึงอยากสึกหลาย ให้มึงตายอยู่นี้” ทำความเพียร
เดินจงกรม นั่งสมาธิอยู่ ๖-๗ วัน ไม่ไปบิณฑบาต อากาศอยากลาสิกขาจึงทุเลาลง
แต่ยังไม่หาย ไม่ลงไปบิณฑบาตหลายวัน ชาวบ้านคิดว่าตายแล้ว จึงขึ้นมาดู เห็นท่าน
เดินจงกรมอยู่ จึงกลับไปเอาน้ำเอาข้าวไปถวายท่าน ท่านก็ไม่ฉัน ญาติโยมได้อ้อนวอน
ให้ท่านฉัน จึงได้สนองศรัทธา และโยมได้พูดถึงหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น ว่าท่านทั้งสอง
นี่ปฏิบัติดี ปฏิบัติเอาจริงเอาจังมาก ใครก็ให้ความเคารพท่านมาก แต่ก่อนท่านเคย
เดินธุดงค์ผ่านมาทางนี้ด้วย และถามโยมได้ความว่า ท่านทั้งสองปกติก็พำนักอยู่ที่
แถบจังหวัดสกลนคร นครพนม จึงได้ตั้งใจมุ่งตรงไปยังครูบาจารย์ทั้งสองเพื่อกราบ
ขอฟังอุบาย และได้ลงจากภูพานเสาะแสวงหาองค์ท่านทั้งสอง

๕. ผู้ชี้ทาง สว่าง

ครูบาจารย์เฒ่าได้ติดตามสืบหาจนได้พบท่านหลวงปู่มั่น ขณะนั้นองค์ท่านพำนัก
อยู่ที่วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร ซึ่งแต่ก่อนเป็นป่าที่เหมาะสมในการภาวนามาก จึงได้
ไปกราบท่านพักอยู่กับท่านได้ ๓-๔ วัน และขอรับฟังโอวาทจากท่าน หลวงปู่มั่นได้
เมตตาให้อุบายในการปฏิบัติและไล่ให้ไปปฏิบัติเอง ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนนี้ได้กราบลา
หลวงปู่มั่นออกปฏิบัติตามคำแนะนำตามลำพัง ยิ่งปฏิบัติไปในความรู้สึกมีแต่ความ
หนักไปหมด นั่งก็หนัก ยืนก็หนัก นอนก็หนัก แก้ไม่ตก จึงคิดถึงคำหลวงปู่มั่นขึ้นมา
และกลับไปกราบท่านอีกครั้งหนึ่ง

เมื่อไปกราบหลวงปู่มั่น ท่านก็ถามว่า “เป็นจังได้การปฏิบัติ” ครูบาจารย์เฒ่าบอกว่า
ไม่รู้จะเอาอะไรมาบอกกับหลวงปู่มั่น เพราะไม่เห็นมีอะไรเกิดขึ้น มีแต่หนักอย่างเดียว
เดินก็หนัก นั่งก็หนัก หลวงปู่มั่นพูดเป็นเชิงดูว่า “การปฏิบัติอยากแต่ให้มันสงบ เอาแต่
ตัณหาเข้าไปทำ มันจะเห็นอะไร” และหลวงปู่มั่นท่านได้ไล่ให้ไปปฏิบัติอีก

ด้วยนิสัยที่ดูดันเอาจริงเอาจังเป็นทุนอยู่แล้ว เมื่อท่านได้ยินหลวงปู่มั่นท่านดู เหมือนกับว่าท่านให้กำลังใจ จึงได้สะพานบาตรแบกกอลมุงหน้าสู่ป่าหนางทีบ คราวนี้ เอาจริงยิ่งกว่าเดิม ทั้งเดินจงกรม นั่งสมาธิทั้งคืนทั้งวัน ให้ความในการพักผ่อนน้อยลง ฉันทก็ลดน้อยลง จนมีอยู่วันหนึ่งขณะเดินจงกรมอยู่ อาการที่ว่า **“หนัก”** ไม่รู้หายไปไหน กลับมีแต่เบากายเบาใจ เดินไปทางไหนเหมือนกับจะปลิวไป ไม่สามารถจะเล่าให้ใคร ฟังถูก ปฏิบัติติดต่อก่อนนาน อาการเบานั้นก็ยิ่งเหมือนเดิม จึงคิดว่า **“นี่หรือที่ครูบาจารย์ มั่นบอกว่าการของสงบ”** และได้กลับไปหาหลวงปู่มั่นอีก

เมื่อกลับไปกราบเรียนหลวงปู่มั่นคราวนี้ ท่านไม่ดูเหมือนเมื่อก่อน และกราบเรียน ท่านว่า **“ชะน้อยเห็นแล้วจิตสงบ”** **“มันเป็นจึงได้จิตสงบ”** หลวงปู่มั่นถาม **“จิตสงบนั้น มันเบากายเบาใจ ในอิริยาบถได้มันกะเบา บอกบ่ถือ”** ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์เล่าให้ หลวงปู่มั่นฟังถึงอาการต่างๆ ที่ได้ประสบจากการทำความเพียรจนหมดสิ้น

คราวนี้หลวงปู่มั่นท่านได้แนะนำแนวทางปฏิบัติต่อ **โดยท่านให้พิจารณาชั้นที่ ๕ ให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา** พิจารณาให้เห็นแล้วย่อเข้ามา คือ กายกับใจ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นของไม่มีตัวตน แยกมันให้ออก หลังจากได้อุบายจากหลวงปู่มั่นแล้ว ก็กราบลาท่านอีก ได้ออกปฏิบัติเอง และได้นำอุบาย จากหลวงปู่มั่นที่ให้มาพิจารณากลับไปกลับมาอยู่เป็นเวลานานหลายเดือน จนก่อน เข้าพรรษาที่ ๓ ก็ปรากฏสภาวะทุกอย่างลงตัว เกิดปีติในจิตใจ สว่างโรทั้งกลางวัน กลางคืน เห็นทุกสิ่งทุกอย่างไม่แตกต่างกันอย่างไร โลกทั้งโลกไม่สงสัยอะไร คิดอยู่ในใจว่า ถ้าจะมีปัญหาหรือแปดพันปัญหาที่ไม่สงสัย อาการของจิตในขณะนั้นนิ่งมาก ไม่มีอะไรทำให้หวั่นไหวได้ อาการดังกล่าวยากที่จะบรรยายถ่ายทอดให้คนอื่นรู้ได้ นอกจากตัวเอง ที่เรียกว่า **“ปัจเจกตั้ง”** ท่านได้รู้ดังคำไปรูปเดียวไปตามป่าบ้าง ภูเขาบ้าง ไปถ้าใดเข้าได้หมด ด้วยความอาจหาญ ไม่คิดกลัวสัตว์ร้าย หรือสิ่งต่างๆ จะมาทางไหน ก็ไม่กลัว จะบอกว่าทั้งความกลัวและความสงสัยต่างๆ ไม่เป็นเรื่องหนักใจอีกต่อไป ก็ไม่ผิด

ลูกศิษย์รูปหนึ่ง เคยได้ยินครูบาจารย์เฒ่าพูดอยู่เรื่อยว่า “คำสอนถึงจะมีมากมายสักเพียงไร ก็ไม่เท่าการปฏิบัติให้เห็นเอง” จึงได้ถามครูบาจารย์เฒ่าไปว่า “ที่ว่าคำสอนบ่เท่าการปฏิบัติ มันเป็นอย่างไครั้ว” ครูบาจารย์เฒ่าตอบว่า “การฟังจากผู้อื่นพูด เป็นได้แค่แนวทางเท่านั้น ผู้อื่นไม่สามารถบอกผลการปฏิบัติเป็นคำพูดได้ สิ่งที่เกิดขึ้นมันจะเกิดขึ้นเอง หากมีการปฏิบัติด้วยท่ากาย วาจา ใจ บริสุทธ์ คีล สมาธิ ปัญญา จึงจะเกิดเอง เรื่องอารมณ์เล็กๆ น้อยๆ อย่าข้าม ถ้าคีลบริสุทธ์ สมาธิบริสุทธ์ นั่งสมาธิ บางทีก็มีคำถามและคำตอบขึ้นมาพร้อม ถ้าจิตใจไม่เคารพคีล เข้าป่า เป็นพระกรรมฐานไม่ได้ ผีหักคอบัง เลือกินบัง พระไม่มีคีลบริสุทธ์ เลือกัดตาย ตามถ้ำเขาเห็นกระดูกกองถมไป”

๖. ประลองกำลังลูกศิษย์

หลวงพ่อกิ ทุมมุตโตโม วัดป่าสนามชัย อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ศิษย์ใกล้ชิดรูปหนึ่ง เล่าว่า ในช่วงที่ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนได้ออกธุดงค์ปฏิบัติอย่างเอาจริงเอาจังอยู่นั้น ได้ทราบข่าวหลวงปู่มั่นได้ธุดงค์ไปที่ภาคเหนือที่จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้ธุดงค์ตามท่านไป พอดีไปพบท่านที่จังหวัดเชียงใหม่ก่อนเข้าพรรษา จึงได้กราบท่านอีกครั้งหนึ่ง

หลวงปู่มั่นได้ถามถึงการประพฤติปฏิบัติของครูบาจารย์เฒ่าของรัตน ท่านก็ได้เล่าถวายหลวงปู่มั่นตามที่ได้พบจากการปฏิบัติทุกอย่าง ปกติก่อนเข้าพรรษา หลวงปู่มั่นจะเรียกรวมลูกศิษย์เพื่อจัดพระเณรจำพรรษาในที่ต่างๆ หลวงปู่มั่นได้ให้ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนไปจำพรรษาที่ถ้ำบังบด มีข้อแม้ว่า ถ้าไม่ครบ ๓ พรรษา ไม่ต้องลง ถ้ำนี้หลวงปู่มั่นเคยได้ไปภาวนามา และสถานที่แห่งนี้มีพระธุดงค์ไปมรณภาพหลายรูปแล้ว ถ้าไม่แก่งจริง คงจะกลับออกมายาก

เมื่อหลวงปู่มั่นแนะนำดังนั้น ท่านจึงได้รับ และได้กราบลาท่านไปที่ถ้ำนั้นรูปเดียว เมื่อไปถึงถ้ำบังบด ได้หาสถานที่ปักกลด ทางเดินจงกรม ภาวนา อยู่รูปเดียวตลอด ๓ พรรษา

และในคืน ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ พรรษาแรก หลังจากเดินจงกรมตอนหัวค่ำแล้ว ได้เปลี่ยนอิริยาบถนั่งสมาธิบ้าง ในขณะที่กำลังนั่งสมาธิสงบนิ่งอยู่นั้นเอง ได้ยินเสียงดังสนั่นก้องไปทั่ว แยกไม่ออกว่าเสียงอะไร รวากับฟ้าจะทลาย ภูเขาทั้งลูกถูกเขย่าให้สะเทือนคล้ายกับจะถล่มลงมาทั้งลูก มีทั้งเสียงคนเสียงสัตว์ร้องโกลาหลไปทั่ว จะเดินออกไปดูก็ไม่มั่นใจ ความกลัวที่ว่าหมด ไม่รู้มาจากไหน ทั้งที่ๆ ก่อนมาเคยให้คำรับรองตัวเองว่าหมดความกลัวแล้ว พุทโธที่เคยบริกรรม หายหมด มีแต่ความกลัว ครูบาจารย์เฒ่าเล่าให้ศิษย์ฟังว่า

กลัวจนไม่รู้ว่าจะกลัวอะไร ขนและผมทุกเส้นมันลุก จนคิดว่ามันจะหลุดออกจากหัวเสียแล้ว จีวร สบง ได้ชุ่มไปด้วยเหงื่อ เมื่อถึงที่สุดของความกลัว ได้มีอะไรสักอย่างมากระซิบข้างหูว่า “ในสากลพิภพนี้ สรรพสัตว์ ตลอดทั้งเทพ พรหม ยม ยักษ์ ทั้งหลาย ทั้งปวงล้วนเคารพและยำเกรงต่อพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น เราเป็นลูกศิษย์พระตถาคตจะไปกลัวอะไร”

เมื่อได้ยินดังนั้น สติเริ่มกลับคืนมา แล้วเกิดความอ้ากหาญขึ้นในจิตใจ ความกลัวค่อยเลือนหายไป ในที่สุดไม่รู้ความกลัวหายไปไหน คิดให้กลัวก็ไม่กลัว คิดเห็นเลื้อยเห็นช้างเป็นธรรมดาไปหมด ไม่มีอะไรที่น่ากลัวอีก มีความรู้สึกว่าอาการหายกลัวครั้งนี้มีอานุภาพมากกว่าครั้งที่ผ่านมามากหลายร้อยพันเท่า เดินจงกรม นั่งสมาธิ มีแต่ความเยือกเย็น สบาย ข้าวปลาอาหารไม่หิว เป็นอยู่ ๗ วัน ๗ คืน นอนก็ไม่นอน

หลายวันต่อมา ชาวบ้านขึ้นไปเยี่ยมท่าน เพราะเห็นท่านไม่ได้ลงไปรับบิณฑบาตหลายวัน คิดว่าท่านคงเป็นอะไรไป ท่านจึงรู้สึกตัวเมื่อโยมขึ้นไป และญาติโยมได้ถามครูบาจารย์เฒ่าว่า “ไม่สบายหรือ ตาจึงแดง” “สบายดี” ท่านตอบ “ท่านไม่หิวข้าวหิวน้ำหรือไม่เห็นลงไปบิณฑบาต นี้ถือว่าเป็นอะไรไปเหมือนพระรูปอื่นๆ”

วันต่อมา ท่านจึงได้ลงไปบิณฑบาตในหมู่บ้านใกล้ตีนเขา และฉันเพียง ๒ คำเท่านั้น ร่างกายเกิดไม่รับอาหาร ไม่ว่าจะฉันอะไรลงไป ก็อาเจียนออกมาหมด หลายวันต่อมา ร่างกายจึงปกติ และได้ปฏิบัติภาวนาอยู่ที่นั่นจนครบ ๓ พรรษา

เมื่อออกพรรษาแล้ว จึงได้ลงมาราบหลวงปู่มั่นอีกครั้ง และเล่าอาการต่างๆ ให้หลวงปู่มั่นฟัง หลวงปู่มั่นจึงได้พูดให้ข้อคิดว่า **“ทองรัตน์ เดียวนี้จิตของท่านเท่ากับจิตผมแล้ว ต่อไปนี้ท่านจะเทศน์จะสอนคนอื่น ก็จงสอนเถิด”**

หลังจากออกเสาะแสวงหาครูบาจารย์ และได้มาภาวนาอยู่ที่ถ้ำบังบดนี้คิดเป็นเวลาที่ยาวนาน ประกอบกับผ้าจีวรฝ่ายที่ปั้นและทอเย็บด้วยมือ ถูกใช้นานหลายปีเกิดเปื่อยยุ่ยใช้การไม่ได้ เพราะปกติผ้าจีวรชาวธรรมดาก็หาผ้ามาปะชุนได้ บางครั้งหาผ้าและเข็มไม่มี ต้องใช้เปลือกไม้มาทอใช้เป็นเส้นใยแทนผ้าเพื่อชุนไว้ ซึ่งในเรื่องพระธรรมวินัยนี้ ครูบาจารย์เฒ่าท่านละเอียดมาก ถึงแม้อาบัติเล็กน้อย ท่านก็ไม่มองข้าม ผ้าถึงจะเก่า สีจะหมองขนาดไหน ก็ยังงดงามตามพระธรรมวินัย

จึงคิดว่าจะกลับไปกราบครูบาจารย์ และขอลาเลยไปขอผ้าจากญาติทางบ้านสามผง ดงพะเนาว์ด้วย เพราะไม่มีโยมปวารณาถวายผ้า จะขอคนผู้ไม่ใช่ญาติก็ไม่เหมาะในสมณวิสัยจะพึงกระทำ พอไปกราบหลวงปู่มั่นและจะลาท่านไปบ้านเพื่อขอผ้ามาเย็บจีวร หลวงปู่มั่นจึงพูดดัดใจไว้ กล่าวศิษย์จะแปลดว่า **“เออ อยากได้ออยากเห็นธรรมบ่แม่บ้อ จ้งมาบวช สิมาบวชกับญาติโยมอยู่หั้นบ้อ”** (เออ อยากได้ออยากเห็นธรรมไม่ใช่หรือ จึงได้ออกบวช จะไปบวชข้องเกี่ยวกับญาติโยมอีกหรือ) และหลวงปู่มั่นก็ได้อนุญาตให้กลับบ้าน ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ทราบความปรารถนาดีของพ่อแม่ครูบาจารย์แล้ว จึงกราบลากลับบ้าน

๗. กลับบ้านครั้งแรก

แม่ใหญ่จันทิมา ลูกสาวคนเล็กของพี่ชายคนโต (ผู้ใหญ่ทะหรือหมื่นชนชนะชัย) เล่าว่า **“ปีที่ครูบาจารย์ท่านกลับบ้านครั้งแรกนั้น แม่ใหญ่อายุ ๒๗ ปี เมื่อกลับไปถึงบ้าน ไม่มีใครจำได้ แม้แต่ผู้เป็นพี่ชาย (ผู้ใหญ่ทะ) ตอนเช้าครูบาจารย์ท่านไปรับบิณฑบาต และได้ยืนอยู่หน้าบ้านตั้งนาน ปกติไม่มีพระมายืนหน้าบ้านสักที จนคนบ้านใกล้เคียงเห็นอาการของพระรูปนั้นแปลกๆ หรือเขาอาจจะจำหน้าพระรูปนั้นได้ เขาจึงร้องไปทางผู้ใหญ่ทะ “พ่อเย่อ พ่อเย่อ บ่แม่นญาคุณ้องชายพ่อเย่อบ้อ มายืนอยู่หน้าเฮือน**

เจ้านั้น” (คุณตา คุณตา ไม่ใช่พระน้องชายคุณตาหรือ มาขึ้นอยู่หน้าบ้านนั้น) ผู้ใหญ่ทะ
จึงชำเลืองไปดู แต่ก็ยังไม่ปักใจเชื่อ จึงลงจากบ้านไปถามดู พอไปถึง ก็นั่งพนมมือถาม
“ญาคุณิมนต์ มาแต่เสอชะน้อย” (พระอาจารย์นิมนต์ มาจากไหนครับ)

“อาตมาเป็นคนบ้านนี้ เป็นลูกพ่อใหญ่กำจัด มาพักอยู่วัดป่าฮั้น” ครูบาจารย์ตอบ
และได้เดินบิณฑบาตต่อไป ปล่อยให้ผู้ใหญ่นั่งงงวยอยู่คนเดียว ยังคิดไม่ออกว่า
พระรูปนี้คือใครกันแน่ มาแอบอ้างว่าเป็นลูกเป็นหลานพ่อใหญ่กำจัด ซึ่งเป็นพ่อของ
ตนเอง เมื่อครูบาจารย์เฒ่าได้บิณฑบาตกลับวัด ผู้ใหญ่ทะได้เดินตามหลังครูบาจารย์เฒ่า
จนถึงวัด เพื่อไปถามให้แน่ใจว่าเป็นลูกเป็นหลานพ่อใหญ่กำจัดจริงหรือ เมื่อไปถึงวัด
ผู้ใหญ่ทะได้ซักถามว่า ท่านคือใครกันแน่ ร้อยวันพันปียังไม่เคยเห็นว่าหลวงกำจัดมีลูก
บวชเป็นพระ พ่อก็ไม่เคยบอกว่าน้องที่หายไป ไปทำอะไรอยู่ที่ไหน

ครูบาจารย์เฒ่าจึงเล่าเหตุการณ์ให้ฟังว่า “อาตมาชื่อทองรัตน์ ปีนั่นพ่อได้พาไปฝาก
บวชอยู่กับพระอุปัชฌาย์ อยู่วัดโพธิ์ไชย ท่าอุเทน” ผู้ใหญ่ทะจึงยอมเชื่อว่าพระที่
ไปบิณฑบาตเมื่อเช้าคือน้องชายตนเองนั่นเอง จึงได้ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบ ดีใจที่พระ
น้องชายยังมีชีวิตอยู่ คาดไม่ถึงว่าจะได้เจอน้องชายอีก ส่วนพ่อแม่และญาติบางคนได้
ล้มหายตายจากไปก่อนหน้านี้แล้ว

พระครูอดุลย์ธรรมการ วัดศรีวิชัย เล่าว่า “ครั้งแรกที่ครูบาจารย์ท่านมาพักที่วัดนี้
ซึ่งเป็นวัดที่ครูบาจารย์วัง ครูบาจารย์มา เป็นองค์สร้าง แต่ก่อนวัดยังไม่มีศาลา มีแต่ผาม
(ร้านที่ทำเพื่อกันแดด) กุฎิก็มีกุฎิที่มุงหญ้าคา ๒-๓ หลัง เมื่อครูบาจารย์มาครั้งแรก
จึงไปปักกลดไต้ร่มโพธิ์ท่าฮั้นวัด ซึ่งแต่ก่อนยังเป็นป่าอยู่”

ต่อมาผู้ใหญ่ทะได้จัดหาผ้าขาวที่ทางแม่บ้านปั่นและทอเองเป็นผ้าฝ้าย มาถวาย
ครูบาจารย์เฒ่าเพื่อทำจีวร ท่านได้เย็บจีวรด้วยมือ เสร็จแล้วได้นำไปย้อมสีด้วยน้ำฝาด
แก่นขนุนที่เคี้ยวได้ที่แล้วจนเสร็จ ส่วนทางผู้ใหญ่ทะเห็นพระน้องชายปักกลด
อยู่ตามร่มไม้ ก็ได้รวมชาวบ้านสร้างกุฎิมุงหลังคาให้ กุฎิยังไม่ทันเสร็จ ครูบาจารย์เฒ่า
ก็ได้บอกลาไปรุดงค์ต่อไปซึ่งเป็นปกติของครูบาจารย์เฒ่า ท่านไม่ชอบการก่อสร้าง

เสนาสนะเป็นที่ถาวร ถึงจะมีโยมมาขอสร้างให้ ท่านก็จะพยายามบ่ายเบี่ยง ถ้าห้ามไม่ได้จริงๆ ท่านจะบอกว่า สร้างก็สร้าง แต่จะนิมนต์มาให้อยู่ ท่านจะไม่รับว่าจะอยู่ให้ตลอด ยากไปเมื่อไหร่ก็จะไป

หลวงพ่อดอน ปคุโณ เล่าว่า ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ ท่านไม่ชอบสร้างวัดเป็นหลัก เป็นแหล่ง ส่วนใหญ่อยู่ตามร่มไม้ กระท่อมมุงหญ้าคา พื้นปูด้วยไม้ไผ่สับง่าย ๆ เมื่อท่านจากไป กระท่อมนั้นพังพอดี จึงยากที่จะตามรอยท่านเจอ แม้แต่ปัจจุบันสถานที่ที่ท่านเคยจำพรรษาหลายแห่ง เช่น ผังโขง เมืองลาว บ้านดงชน บ้านดงมะเกลือ บ้านไผ่ล้อม บ้านโนนหอม วัดห้วยศรีคุณ อำเภอนาแก เขมรตอนบน บ้านชีทวน บ้านโคกสว่าง บ้านคุ่ม แต่ละแห่งแทบจะไม่มีสัญลักษณ์ให้ดูว่าแห่งนั้นเคยมีพระมาจำพรรษา จะมีเฉพาะบ้านคุ่มและบ้านโคกสว่าง ที่มีเจดีย์องค์เล็กๆ ที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิท่านเท่านั้นเอง และเป็นแห่งเดียวที่ท่านจำพรรษานานที่สุด

หลังจากครูบาจารย์เฒ่าเย็บจีวรเสร็จแล้ว ได้ออกเดินธุดงค์ไปในที่ต่างๆ บางครั้งติดขัดเรื่องปัญหาการภวณา ก็อาศัยประสบการณ์ที่ผ่านมามาก เมื่อมีโอกาสจึงไปกราบเรียนหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่นบ้าง และได้ออกวิเวกไปในที่ต่างๆ ตามป่า ตามถ้ำ ท่านมักจะไปองค์เดียว ไม่ชอบคลุกคลีกับหมู่คณะ จึงเป็นเหตุให้พระสงฆ์องค์เฒ่าส่วนใหญ่ไม่รู้จักท่าน เพราะนานๆ ท่านจึงจะเข้ากราบฟังอุบายธรรมจากหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่นที่หนึ่ง และถึงไปก็อยู่ไม่นาน พอได้ฟังอุบายธรรมก็ไปต่อ บางครั้งไม่พักค้างคืน โดยสถานที่ช่วงแรกของชีวิตนักบวชท่านอยู่ที่นครพนม สกลนคร ลาว พม่า มีบางครั้งที่ครูบาจารย์เฒ่าได้มีโอกาสร่วมกับสหธรรมมิกัรร่วมครูบาจารย์เดียวกัน เช่น

หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ วัดดอยแม่ปิ้ง อ.พร้าว จ.เชียงใหม่

หลวงปู่ตื้อ อจลธมฺโม วัดอรุณญวิเวก อ.ศรีสงคราม จ.นครพนม

พระครูญาณโสภิต (หลวงปู่มี ญาณมุณี) วัดญาณโสภิตวนาราม อ.สูงเนิน จ.นครราชสีมา

โดยเฉพาะที่ประเทศพม่า ท่านได้มีโอกาสเดินธุดงค์ร่วมกับสหธรรมิกท่านหนึ่ง คือ พระครูญาณโสภิต (หลวงปู่มี ญาณมุนี)

ด้วยความคุ้นเคยและเป็นศิษย์ร่วมอุปัชฌาย์เดียวกัน ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กับหลวงปู่ตื้อ จึงชอบพูดกันอยู่บ่อยๆ ปกติหลวงปู่ตื้อเวลาท่านออกธุดงค์ตามสถานที่ต่างๆ ท่านมักจะมีอะไรติดไม้ติดมือกลับวัดเกือบทุกครั้ง โดยเฉพาะพระพุทธรูปปางต่างๆ หลายองค์ที่ประดิษฐานอยู่ที่วัดโพธิ์ชัย อำเภอท่าอุเทน จังหวัดนครพนม หลวงปู่ตื้อเป็นผู้นำมา ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์จึงพูดว่า “ญาณท่านตื้อนี่ไปภาวนาหม่องได้ได้แต่พระกลับมา” (ท่านอาจารย์ตื้อนี่ไปภาวนาที่ไหนได้แต่พระกลับมา) แต่ถึงพูดอย่างไร สององค์ท่านก็หาได้ถือโทษโกรธเคืองกันไม่ และครูบาจารย์เฒ่าได้เคยพูดกับลูกศิษย์ว่า “ญาณท่านตื้อนี่ต่อไป จะเป็นผู้มีชื่อเสียงบารมีหลายองค์หนึ่ง” และก็เป็นสมดังที่ท่านพูดไว้ดังที่พวกเราชาวพุทธศาสนิกชนทราบกันดี

๘. ข้างยังเกรง

หลวงพ่อดวน ปคุโณ วัดจันทิยาวาส ต.นามะเขือ อ.ปลาปาก จ.นครพนม เล่าว่ามีอยู่ครั้งหนึ่งหลวงพ่อดวนได้ออกธุดงค์ในเขตฝั่งลาว และได้ทราบข่าวว่าครูบาจารย์ทองรัตน์ท่านได้ธุดงค์ไปเยี่ยมญาติที่ฝั่งลาว (แม่ใหญ่จันทิมาเล่าว่า มีญาติที่ว่าเป็นพี่คนที่ ๓ ของครูบาจารย์เฒ่า คือ นายเทพ หลังจากรู้เรื่องกับแม่ยาย เอากงหลาปั่นด้ายตีแม่ยายแล้วหนีข้ามไปฝั่งลาว ไม่กลับมาอีกเลยจนถึงทุกวันนี้) ครูบาจารย์ทองรัตน์ได้พักที่ป่าช้าดอนเจ้าปู่ บ้านนาขาม ซึ่งชาวบ้านได้ทำเป็นกุฏิไว้หลังหนึ่งเพื่อไว้สำหรับพระเถรที่ธุดงค์มาจะได้พัก หลวงพ่อดวนได้พาสามเณรไปกราบท่านและขอพักกับท่าน ๕-๖ วัน

ในช่วงนั้นเป็นช่วงพอดี นายฮ้อยความซ้างได้เดินทางมาจากเขตคำม่วนเพื่อนำซ้างไปขายทางเวียงจันทน์ พอเดินทางมาถึงดอนเจ้าปู่ บ้านนาขาม นั้น ซ้างทั้ง ๑๖ เชือกไม่เดินทางต่อไปเอาเฉยๆ ถึงจะไล่ตื้ออย่างไร ซ้างก็เอาจงกอดต้นไม้อย่างนั้น จนนายฮ้อยซ้างหมดปัญญา จึงเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อหาพ่อเฒ่าจ้ำ หมอผีรักษาป่าช้า

พ่อเฒ่าจำเเนะนำให้ตั้งขันดอกไม้รูปเทียนเพื่อไปขอขมาขอทางผ่าน เพราะสงสัยว่า จะเป็นการกระทำของผีตอนเจ้าปู่ขึ้นแน่

พวกนายฮ้อยข้างได้กลับไปแต่งขันเพื่อขอขมาโทษต่อผีตอนเจ้าปู่ เมื่อขอขมา ข้างก็ไม่ไป จนหมดหนทาง ทุกคนก็อ่อนใจ มีคนหนึ่งพูดด้วยความสงสัยว่า หรือใน ตอนเจ้าปู่จะมีอะไรทำให้ข้างกลัว จึงพากันเข้าไปในดอนเจ้าปู่ และได้ไปเจอครูบาจารย์ เฒ่าปักกลดอยู่พอดี ต่างปรึกษากันว่า หรือจะเป็นพระพุทธรูปองค์นี้ที่ทำให้ข้างกลัว นายฮ้อยจึงพากันเข้าไปกราบครูบาจารย์เฒ่า ครูบาจารย์เฒ่าได้ถามก่อนว่า “ไปหยั่ง พวกหมูเจ้ามาหยั่ง?”

“โ้ย ข้างของพวกข้าน้อยชี้ผ่านมาสอดมองนี่ จักเป็นหยั่ง เอาจวงกอดต้นไม้ไว้ เหมิด ชูโตเอาโลด ลีโล่ลิตีจั่งได้กะบ่ไป” (โ้ยข้างของพวกกระผมชี้ผ่านมาถึงที่นี่ไม่รู้ เป็นอะไร เอาจวงรัดต้นไม้ไว้หมดทุกตัว จะโล่จะตืออย่างไรก็ไม่ไป) นายฮ้อยข้างพูด

“ฮ่วย บ่แม่นข้างพวกหมูเจ้ามันหิวหย่าบ่?” (ไม่ใช่ข้างพวกโยมหิวหย่าละมัง?) ครูบาจารย์เฒ่าถาม

“ลิวจั่งได้ พวกข้าน้อยเลี้ยงมาสุดทางตั้งแต่เช้าเท่าบ่บ่” (จะหิวอย่างไร พวกกระผมเลี้ยงมาตลอดทางตั้งแต่เช้าถึงบ่บ่) นายฮ้อยข้างตอบ

ครูบาจารย์ท่องรัตนได้พูดที่เล่นที่จริงจนพวกนายฮ้อยข้างต่างถอนใจ จะหาวิธีอื่น ก็มองไม่เห็นว่าจะมีวิธีใดจะแก้ได้ ก็ยังปักใจเชื่อว่าเป็นอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธรูปนี้แน่นอน พวกนายฮ้อยข้างได้อ่อนนอนอยู่ตั้งนาน

“โ้ย ฮ่วยพวกข้าน้อยแน่ถ่อนญาคุณุเอย เจ้าปู่กะแฮกแล้ว กะหยั่งบ่ออก” (หลวงพ่อ โปรดช่วยพวกกระผมด้วย ผีปู่ตากับบนบานศาลกล่าวแล้วก็ยังไม่ไป) นายฮ้อยข้างพูด

“บ่แม่นมันเหมื่อย มันใจฮ้ายบ้อ” (ไม่ใช่มันเหนื่อย มันโกรธหรือ) ครูบาจารย์ถาม

“บ่ มันบ่เหมื่อยบ่ใจฮ้ายอิหยังดอก เลี้ยงกะเลี้ยงมาพอแสง” (ไม่ใช่มันโกธ มันเหนื่อยหรือก เลี้ยงก็เลี้ยงมาแล้ว) นายฮ้อยข้างตอบ

“มันหย่าละหั้น ออกไปเบิ่งนู” (นั่น มันปล่อยแล้วนั่น ไปดูซิ) ครูบาจารย์บอก

เมื่อพวกพ่อค้าข้างออกไปดู เห็นข้างกินใบไผ่เฉยอยู่ ต่างก็เชื่อแน่ว่าเป็นอิทธิ-
ปาฏิหาริย์ของครูบาจารย์อย่างแน่นอน จึงพากันมากราบขอขมาโทษที่ได้ล่วงเกิน และ
ได้พากันชี้ข้างมุ่งหน้าไปเวียงจันทน์ต่อไป

๙. ดับไฟแค้น

พระครูอรัญญิกิจโกศล (พุทธา พนฺธจิตฺโต) วัดป่าหนองยาว อำเภอเดชอุดม จังหวัด
อุบลราชธานี ได้ฟังสืบทอดมาจากหลวงพ่อกีว่า “มีอยู่ครั้งหนึ่ง ครูบาจารย์เฒ่าไปภavana
อยู่ป่าแห่งหนึ่ง ไม่ทราบแน่ชัดว่าที่ใด ด้วยอุบายที่แยบยลของครูบาจารย์เฒ่าจึงกลับใจ
คนได้”

คือมีพ่อค้าขายสิ่งของต่างๆ เดินทางไปขายของกับคณะ เดือนสองเดือนจึงจะกลับ
ครั้งหนึ่ง ได้ปล่อยให้เมียเฝ้าบ้านพร้อมญาติพี่น้อง สามีนั่น เมื่อขายของได้หมดแล้ว
จึงจะได้เดินทางกลับเพื่อนำเงินทองที่ได้มาฝากเมียฝากลูก ผู้เฝ้าบ้านคอยรักษา
ทรัพย์สินที่สามีหามาได้เพื่อบำรุงและบริหารการบ้านให้ไปได้ด้วยดี คอยสามีผู้กลับมา
จากแดนไกล แต่ในระหว่างการไปครั้งนี้ ผู้เป็นสามีไม่เอะใจเลยว่าจะเกิดกลางร้ายขึ้น
กับตัวเอง เมื่อกลับถึงบ้าน แทนที่จะได้รับการต้อนรับจากแม่ศรีภรรยาเหมือนทุกครั้ง
แต่สิ่งที่ได้รับการต้อนรับครั้งนี้คือความแค้น เมื่อทราบข่าวว่าเมียรักได้ชนทรัพย์สิน
ที่หามาได้ตามชายชู้ไป ด้วยความแค้นที่ถูกเหยียดหยาม จึงได้รวมพรรคพวกพร้อม
อาวุธครบมือเพื่อชำระหนี้แค้น ได้รอนแรมไปตามหมู่บ้านและสถานที่ต่างๆ ที่คิดว่าเมีย
และชายชู้จะไป

วันหนึ่งตอนบ่ายแก่ๆ เพลิณวันนั้นครูบาจารย์เฒ่าได้ปักกลด และเดินจงกรมอยู่
ชายป่าที่พ่อค้าจะผ่าน กลุ่มชายพ่อค้าตามหาเมียและชายชู้ไม่พบ เมื่อเห็นครูบาจารย์เฒ่า

จึงคิดว่าพระรูดงศ์รูปนี้ท่านเดินรูดงศ์ตามที่ต่างๆ ท่านคงจะเห็นคนเดินผ่านไปเป็นแน่ ด้วยที่มีจิตยังมีความเลื่อมใสในพระเจ้าพระสงฆ์อยู่ จึงซ่อนอาวุธไว้ก่อน แล้วปรับเครื่องแต่งตัวใหม่ จากเสื่อร้ายกลายเป็นผู้เฝ้าธรรม โดยนำผ้าขาวม้าพาดบ่า พร้อมกับไปกราบครูบาจารย์เฒ่าในขณะที่ท่านกำลังเดินจงกรมอยู่ ยังไม่ทันที่ชายเหล่านั้นได้ถามครูบาจารย์เฒ่าท่านก็ทักว่า

“ลูกเอ๋ย ตามที่พวกลูกจะไปเห็ดจิ้งจั่น มันเป็นบาปเป็นกรรมได้ลูกเอ๋ย”

ชายเหล่านั้นถึงกับอึ้งหน้าเปลี่ยนสีไปทันที เมื่อได้ยินคำพูดครูบาจารย์เฒ่าพูดตกใจอย่างนั้น และครูบาจารย์เฒ่าได้โอกาส จึงได้พูดต่อไปว่า “บินผาหน้าไม้ที่พวกลูกเสื่องไว้ ให้วางมันสา อย่าได้จับมันอีกเลย พ่ออยู่เบ็ดที่พวกลูกมานี้เพื่อกิจอันใด ในใจของพวกลูกกำลังโหมด้วยไฟฮ้อน การแก้แค้นนั้นมันไม่ได้เป็นการแก้แค้นได้ลูก แต่มันกลับเป็นการเพิ่มพูนบาปกรรมให้หลายชิ้นชื่อๆ เมียของลูกที่หนีตามชู้ไปนั้น ในอดีตชาติที่แท้จริงเป็นคู่เวรคู่กรรมกันกับลูก คันท้าลูกตามเขามาได้ ก็จะได้นางผีฮ้ายกลับมา เขาเห็ดกับลูกท่อนี้ ลูกก็ยิ่งเจ็บจนทนไม่ได้ แล้วลีนำเขากลับมาเห็ดหยั่ง ปล่อยเขาไปสา ลูกเอ๋ย พ่อว่า” ในขณะที่ครูบาจารย์เฒ่าได้พูดเตือนสติอยู่นั้น ฝ่ายพ่อคำได้นั่งก้มหน้าพิจารณาตามคำพูดครูบาจารย์เฒ่า

เมื่อครูบาจารย์เฒ่าพูดจบ ชายพ่อคำนั้นถึงกับได้ก้มกราบแทบเท้าครูบาจารย์เฒ่า ร้องไห้ออกมาด้วยความตื่นตันใจที่เกือบได้สร้างกรรมหนัก และเสียใจที่เมียบังอาจทำได้ขนาดนี้

เมื่อสงบสติอารมณ์ได้ จึงเอ่ยปากขอบวชติดตามครูบาจารย์เฒ่าในเวลาต่อมา ส่วนเพื่อนที่ติดตามไปด้วย ได้ล่ำลาล้างเสียดกันกลับบ้านบอกข่าวแก่ทางบ้าน ส่วนลูกศิษย์ที่กลับใจ ได้ขอครูบาจารย์เฒ่าบวช ท่านได้ไปฝากกับพระอีกสำนักหนึ่ง แล้วท่านได้รูดงศ์ต่อไปตามจริตเดิมที่ท่านเคยทำมา คือไม่ชอบให้คนอื่นติดตามไปด้วย เพราะกลัวคนอื่นจะลำบาก และไม่ชอบติดตามใครไปถ้าไม่จำเป็น

๑๐. อุปสรรคของการภาวนา

ครูบาจารย์เฒ่าได้เล่าประสบการณ์การภาวนาของท่านให้ลูกศิษย์ฟังเพื่อเป็นอุบายสอนใจในการปฏิบัติต่อไป เพราะท่านได้ผ่านอุปสรรคแบบนี้มาก่อนแล้ว เช่น ครั้งหนึ่งในขณะที่ท่านออกธุดงค์อยู่ที่ภูเขาสูงหนึ่ง ท่านได้ปักกอลดและเดินจงกรม ทั้งวันทั้งคืน ได้เกิดนิมิตเห็นยักษ์ตนหนึ่ง รูปร่างใหญ่โตน่ากลัวมาก ตัวเท่าภูเขาได้กระโดดมาขวางทางเดินจงกรมท่าน ครูบาจารย์เฒ่าซึ่งมีสติพร้อมอยู่ จึงได้ระลึกถึงคำตรัสของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า

“สิ่งใดเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมดับ ถ้าไม่ดับ ถือว่าสิ่งนั้นเป็นสิ่งหลง”

ด้วยปัญญาอันแยบคายของครูบาจารย์เฒ่า จึงได้ตะโกนคนเดียวอยู่ในป่าว่า

“ผีบ้าหน้าหมา มึงตัวกู ยักษ์ผีบ้าหน้าหมา มึงตัวกู” พูดอยู่อย่างนั้น จนนิมิตได้เลือนหายไป

และอีกครั้งหนึ่ง ครูบาจารย์เฒ่าท่านธุดงค์พักปักกอลดที่ภูเขาที่มีต้นไม้ปกคลุม ทั้งลูก ไม่ทราบแน่ชัดว่าที่ใด ขณะที่เดินจงกรมอยู่นั้น ได้มีใบไม้ปลิวร่วงลงมามากมาย หมุนรอบเหนือทางเดินจงกรม และใบไม้นั้นก็กลายเป็นปลาหลดหน้าน้อยลอยหมุนอยู่อย่างนั้น อากาศก็กลายเป็นน้ำ ด้วยประสบการณ์ที่เกิดขึ้นหลายครั้ง จึงเปรียบเสมือนอาวุธในการฟันฝ่าอุปสรรคน้อยใหญ่ให้ท่านได้อย่างดี ท่านได้ร้องตะโกนขึ้นอยู่คนเดียวว่า

“ใบไม้ผีบ้าหน้าหมา โคตรพ่อโคตรแม่ มึงตัวกู ใบไม้กะเป็นใบไม้ อากาศกะเป็นอากาศ มึงอย่ามาตัวกู สิ่งใดเกิด สิ่งนั้นก็ดับ”

บริกรรมอยู่อย่างนั้นจนนิมิตนั้นเลือนหายไป ใบไม้ปลิวเป็นใบไม้ตามธรรมชาติ ไม่เห็นว่าจะหมุนเป็นปลาอะไร อากาศก็เป็นอากาศเช่นเดิม

๑๑. ต่อสู้กามราคะ

การผ่านพ้นอุปสรรคแต่ละครั้ง ต้องใช้ความอดทนอดกลั้นเป็นอย่างมากในการประทัดประหารกับอุปสรรคนั้นๆ บางครั้งต้องเอาชีวิตเข้าแลก และนี่ก็เป็นอุปสรรคอีกอย่างหนึ่งของครูบาจารย์เฒ่า ท่านเล่าให้ลูกศิษย์ฟังว่า

ครั้งหนึ่งขณะเดินจงกรมอยู่ จิตเกิดฟุ้งซ่าน กามราคะเข้าครอบงำ ด้วยความที่การต่อสู้อุปสรรคแต่ละอย่างอย่างห้าวหาญและเด็ดขาด เป็นคุณสมบัติประจำตัวของท่าน ท่านคว้าขวานเกาชั้นสนิมเกรอะได้ เดินตรงรี่ด้วยความฉุนเฉียวคล้ายจะไปฆ่าใครสักคน พอไปถึงขอนไม้ผุ ได้ใช้ขวานนั้นสับๆ ไปเต็มกำลัง พร้อมทั้งร้องทิ้งด่าไปเหมือนกับระบายความโกรธว่า “โคตรพ่อโคตรแม่มีง มึงสิไปสร้างโลกโลกาทางใต้ มึงอยู่จักอยู่บ้อ มันทุกข์ โคตรพ่อโคตรแม่มีง” ทั้งสับทั้งร้องตะโกน ทำอยู่อย่างนั้นจนตัวท่านเองหมดแรง ขอนไม้ก็ไม่ขาด เพราะขวานก็ขึ้นสนิม แรงก็หมด ความกำหนดจึงจางหายไป

๑๒. ครูบาจารย์เฒ่าหย่าศึก

ครูบาจารย์เฒ่ามักจะสอนลูกศิษย์เสมอว่า การพุดคุยถ้ามากเกินไป จะไม่เอื้อในการปฏิบัติ ยิ่งการพุดโดยหยิบเอาธรรมะมาพุดคุยกัน ยิ่งจะเกิดอันตรายถ้าผู้พุดคุยนั้นไม่มีความลึกซึ้งในข้อธรรมนั้นพอ ดังคำโบราณท่านว่า “สิบลิษา ชาวลิษา ให้เอาไม้ขยุงเอาไม่ยงดี อย่าได้เอาคัมภีร์ตีต่างแทนค้อน” (สิบ, ยี่สิบ จะตีจะฆ่ากันให้เอาไม้พะยุงไม้ยงดี อย่าได้เอาตำราตีแทนค้อน คืออย่าอ้างตำรามาพุดเพื่อแข่งดีแข่งชนะกัน)

ในช่วงหนึ่งที่ท่านได้มีโอกาสเข้ากราบหลวงปู่มั่น บังเอิญว่าในช่วงนั้นมีพระได้นั่งจับกลุ่มคุยกันตามประสาพระยังใหม่ในพระธรรมวินัย เมื่อพุดไปถึงเรื่องพระธรรมวินัยเข้า ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมกัน เริ่มเสียงดังมากขึ้นเรื่อยๆ และได้มีพระรูปหนึ่งได้ไปหยิบหนังสือนวโกวาทมาให้ดูเป็นหลักฐาน เพื่อที่ตัวเองจะได้เป็นฝ่ายชนะเพราะมีหลักฐานประกอบ แม้กระนั้นเรื่องก็ยังไม่ยุติ มีท่าทีจะบานปลาย

จากการพูดเป็นการคุย จากการคุยเป็นการโต้แย้ง จากการโต้แย้งกลายเป็นโต้เถียง เรื่องทำท่าจะวางมวยกัน พอดีครูบาจารย์เฒ่าไม่รู้มาจากไหน เดินตรงรี่เข้ามาพร้อมกับคว่าหนังสือทำท่าเหมือนเซ็ดตุตแล้วโยนทิ้งต่อหน้าพระทั้งสอง และพร้อมกับพูดว่า “ฮู้ฮู้กูนี่” (ตุตข้านี่) แล้วพูดเป็นนัยปลอบว่า “อย่าเฮ็ดคือครูบาจารย์ได้มันบาป” (อย่าทำเหมือนกับอาจารย์นะ มันบาป) ทำให้พระทั้งสองนั้น เปลี่ยนจากจะวางมวย มายืนดูครูบาจารย์เฒ่าทำหนังสือเซ็ดตุต ผลสุดท้ายพระทั้งสองจึงได้สงบศึกลง

๑๓. หอมผู้บ่าว

หลวงปู่กินรี จนฺทียो วัดกัณตะศิลาวาส ต.ฝั่งแดง อ.ธาตุพนม จ.นครพนม เล่าว่า คราวใดที่ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ไปกราบฟังธรรมหลวงปู่มั่นท่ามกลางหมู่สงฆ์ หลวงปู่มั่นชอบเอ่ยชื่อและยกตัวอย่างท่านให้พระเถรฟังบ่อย และมีบางครั้งท่านต้องได้รับคำสั่งให้ตรวจดูพฤติกรรมของพระเถรที่อยู่นอกกลุ่มนอกทางพระธรรมวินัย จึงเป็นเหตุให้เป็นที่จงเกลียดจงชังแก่พระเถรไม่น้อย บ่อยครั้งในท่ามกลางสงฆ์ที่หลวงปู่มั่นได้มอบหมายงานต่างๆ ให้ครูบาจารย์เฒ่า เพราะครูบาจารย์เฒ่าเองเป็นคนที่ไม่เกรงกลัวใคร ไม่ว่าจะร้ายประการใด ตรงไปตรงมาตามพระธรรมวินัยอย่างสม่ำเสมอ

ครั้งหนึ่งหลวงปู่มั่นเหลียวมองมาทางครูบาจารย์ทองรัตน์ พร้อมกับเรียกชื่อท่านว่า “ทองรัตน์”, “โดยชะน้อย” (ขอรับกระผม) ครูบาจารย์ประนมมือรับ “เดี๋ยวนี้พระเถรเฮาบคือเก่าแล้วละ เครื่องใช้ไม้สอย สบู่ ผงซักฟอก อีหยังมันหอม เกินวิสัยสมณะที่จะใช้ บ่ฮู้จะแก้แนวใดแล้ว” (เดี๋ยวนี้พระเถรเราไม่เหมือนเดิม เครื่องใช้ต่างๆ เช่น สบู่ ผงซักฟอก มันหอม ผิดวิสัยที่สมณะจะใช้ ไม่รู้จะแก้ยังไงแล้ว)

ต่อมาวันหนึ่ง ครูบาจารย์ทองรัตน์นั่งอยู่ภายในวัด มีกลุ่มพระภิกษุ ๒-๓ รูป เดินผ่านท่าน กลิ่นสบู่หอมจนติดจมูกเหมือนกับที่หลวงปู่มั่นพูดจริงๆ ครูบาจารย์ทองรัตน์ร้องตะโกนด้วยเสียงอันดังว่า “ไอ้ย หอมผู้บ่าวไว้ยๆ” (ไอ้ย หอมหนุ่มจิงไว้ยๆ) ทำให้พระกลุ่มนั้นแหงนกลัวท่านมาก ไม่กล้าสู้หน้าอีกเลย

พระครูกรมหลวงนาคร วัดภูทอน อ.โขงเจียม จ.อุบลราชธานี ได้ฟังสืบทอดจาก หลวงพ่อกิ เล่าว่า ในเรื่องใช้สบู่ ผงซักฟอก ครูบาจารย์ของรัตนันท่านเข้มงวดมาก โดยเฉพาะสบู่ ส่วนมากท่านจะไม่ใช้ ถ้าใช้ ท่านจะให้ตัดแบ่งครึ่งก่อน สบู่ก้อนต้องไม่มี กลิ่นหอม เพราะท่านถือว่าสบู่ที่ยังเป็นก้อนสมบูรณ์ทำให้จิตใจฟูด้วยกิเลสพอใจขึ้นมาได้

๑๔. ผงเข้าตา

ตามพระธรรมวินัยกำหนดไว้ว่า สิ่งทีอนุโลมไม่ต้องประเคน คือ น้ำสะอาดบริสุทธิ์ ไม้เจีย (แปรงสีฟันทำด้วยไม้ข่อย, ไม้คนทา, ไม้ตีคน หรือไม้อื่นๆ ส่วนมากมีรสขม) ที่มีขนาดยาวไม่ต่ำกว่า ๕ นิ้ว และไม้ยาวไม่เกิน ๘ นิ้ว

ครั้งหนึ่ง หลวงปู่ทองดีซึ่งเป็นสหธรรมิกของครูบาจารย์ของรัตนัน ซึ่งปกติท่าน จะกระทำการต่างๆ ด้วยความรอบคอบเสมอ แต่วันนี้ไม่ทราบด้วยเหตุใดจึงได้พลาด คือเมื่อฉันภัตตาหารเสร็จ พระเณรได้อุปัฏฐากตามสมณกิจ โดยถวายน้ำบ้วนปาก และไม้เจีย บังเอิญว่าไม้เจียสั้นไป ขณะแปรงฟันอยู่นั้น ไม้เจียหลุดมือร่วงลงไปติด ที่ลำคอ ทำอย่างไรก็ไม่ออกต้องทรมานอยู่นานก็ไม่ออก จนครูบาจารย์ของรัตนันได้มา เจอเข้า เห็นอาการก็ทราบว่ามีอะไรติดคอหลวงปู่ทองดี ครูบาจารย์ของรัตนันเลยให้สติ ไปว่า “ไอ้ย! ญาติานดี เหลือแต่ปฏิบัติมาได้ตั้งหลวงตั้งหลาย ละลายเหล็ก ละลายขางได้ เป็นหยิ่งบ่เอามาใช่” หลวงปู่ทองดีจึงได้สติ ได้นั่งกำหนดสติชั่วขณะ ไม้เจียนั้นก็หลุดไป โดยไม่น่าเชื่อ

๑๕. มรรคผลไม่ได้อยู่ที่นิกาย

จากหนังสือ สุจิตตโณนุสรณ์ ของหลวงปู่แหวน สุจิตตโณ วัดดอยแม่ปั๋ง จ.เชียงใหม่ เล่าเรื่องอุบัติการณ์ว่า เดิมหลวงปู่แหวนออกปฏิบัติใหม่ๆ เกิดความสงสัยไม่สบายใจ ในเรื่องนิกายทั้งสอง ซึ่งในช่วงที่หลวงปู่แหวนไปอบรมปฏิบัติธรรมกับหลวงปู่มนั้น มี

พระสงฆ์มหานิกายหลายรูปด้วยกันที่ยังไม่ญัตติ เมื่อเกิดอาการเคลือบแคลงสงสัยอยู่ พลอยเป็นเหตุให้การปฏิบัติติดขัดไปด้วย

วันหนึ่งจึงเข้าไปกราบขอญัตติกับหลวงปู่มั่นหลายรูปด้วยกัน ผลปรากฏว่าบางรูป ท่านไม่อนุญาต บางรูปท่านอนุญาต ส่วนหลวงปู่แหวนท่านได้อุญาต เฉพาะรูปที่ท่าน ไม่อนุญาต ท่านให้เหตุผลว่า

“ถ้าพากันมาญัตติเป็นพระธรรมยุติกนิกายหมดเสียแล้ว ฝ่ายมหานิกายจะไม่มีใครแนะนำการปฏิบัติ ผลมรรคไม่ได้ขึ้นอยู่กับนิกายหรอก แต่มรรคผลขึ้นอยู่กับการ ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตามพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแนะนำสั่งสอนไว้แล้ว ละในสิ่งที่ควรละ เว้นในสิ่งที่ควรเว้น เจริญในสิ่งที่ควรเจริญ นั่นแหละทางดำเนินไป สู่มรรคผลนิพพาน” บรรดาศิษย์ฝ่ายมหานิกายที่ท่านได้อุญาตให้ญัตติ ตอนนั้นมี หลายรูป และที่ท่านไม่อนุญาต มีท่านพระอาจารย์ทองรัตน์ เป็นต้น

๑๖. นิกายเดียวกัน

หลวงพ่อกิ ฐมฺมุตฺโตโม เล่าว่า เรื่องเกี่ยวกับนิกายทั้งสอง ครั้งหนึ่งครูบาจารย์เฒ่า ท่านไปกราบหลวงปู่มั่น ได้มีพระเถรนั่งพูดสนทนาวิพากษ์วิจารณ์กันถึงเรื่องนิกาย ทั้งสอง และได้พูดดูถูกพระนิกายอื่นว่าไม่เหมือนกับพวกตนเอง และได้พูดลามปามไป ถึงครูบาจารย์ทองรัตน์ว่า พระหลวงตารูปนี้เป็นพระมหานิกาย ไม่ได้ญัตติเป็นธรรมยุติก- นิกายเหมือนกับพวกพระเถรเขา พอดีครูบาจารย์ท่านได้ยิน ท่านได้เดินเข้าไปหาแล้ว หันหลังถกสบงขึ้นจนเห็นกัน พร้อมกับกล่าวว่า

“มายัดเข้าผู้ขี้กฐี” (มายัดเข้ารัฐตุตขานี้) ทำให้พระเถรกลุ่มนั้นแตกกลุ่มไปคนละ ทิศละทาง เพราะเจตนาของจริงเข้าอย่างจัง

เรื่องระหว่างธรรมยุตกับมหานิกาย เป็นเรื่องที่ยกขึ้นมาพูดหลังพุทธปรินิพพาน นานแล้ว ทำให้ผู้คนไม่เข้าใจในเรื่องนี้ดีพอต้องไขว่ไขว่ไปด้วย จนเกิดเรื่องราวกันมา นับไม่ถ้วน ในสมัยครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ก็มีเรื่องวิพากษ์วิจารณ์ไม่น้อย

เมื่อคราวที่ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ได้ศึกษาข้อวัตรกับหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น เป็นเวลาพอสมควร จนครูบาจารย์เฒ่าท่านได้ลี้มรสอมฤตธรรมแล้ว จึงเกิดเรื่องขึ้น เพราะตอนแรกท่านได้ไปกราบขออุบายธรรมจากหลวงปู่ใหญ่ทั้งสองเป็นเวลาสั้นๆ ไม่ถึงกับทำสังฆกรรมร่วมกัน

แต่มีอยู่วันหนึ่ง ท่านได้ไปกราบหลวงปู่มั่นใกล้วันอุโบสถ พระเถระในวัดเกิดการ วิพากษ์วิจารณ์กันมากเกี่ยวกับเรื่องนี้ บางรูปก็ว่า ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ไม่ได้ปฏิบัติ ไม่น่าให้ร่วมสังฆกรรมด้วย บางรูปก็ว่า ในเมื่อมีข้อวัตรปฏิบัติเหมือนกัน แถมยังเป็น ลูกศิษย์พ่อแม่ครูบาจารย์เดียวกัน ควรที่จะให้ร่วมสังฆกรรมด้วย ก่อนถึงวันอุโบสถ หลวงปู่มั่นไม่รู้ไปได้ยินมาจากใครว่าพระเถระกำลังกังวลในเรื่องนี้มาก กลัวว่าเมื่อร่วม สังฆกรรมแล้ว จะไม่เกิดผลดีต่อคณะสงฆ์ศิษย์ทั้งสองฝ่าย เพราะเหตุเคลือบแคลง สงสัยในสังฆกรรมนั้น หลวงปู่มั่นได้หาอุบายเพื่อให้พระเถระล่วงสงสัย หลวงปู่มั่นจึง ถามครูบาจารย์เฒ่าในท่ามกลางสงฆ์ที่รวมกิจวัตรประจำวันด้วยกันว่า “ท่านทองรัตน์ สงสัยในสังฆกรรมอยู่บ่อย”

ครูบาจารย์เฒ่ากราบเรียนพร้อมกับพนมมือ “โดยข้าน้อย ข้าน้อยบ่สงสัยหรือก ข้าน้อย” (ครับกระผม กระผมไม่สงสัยหรือครับ)

หลวงปู่มั่นพูด “เออ บ่สงสัยกะดีแล้ว ให้มาลงอุโบสถกันเด้อ” (เออ ไม่สงสัยก็ดี ให้มาลงอุโบสถร่วมกันนะ) ด้วยครูบาจารย์เฒ่าก็ไม่อยากให้ครูบาจารย์ต้องลำบากใจ จึงพูดไปว่า “โดยข้าน้อยบ่เป็นหยิ่งดอก ข้าน้อย ข้าน้อยขอโอกาสไปลงทางหน้าพุ่มดอก ข้าน้อย” ครูบาจารย์ตอบพร้อมกับพนมมือรับ

และต่อๆ มา เมื่อมีพระมหานิกายที่ไปกราบขอศึกษาประเพณีปฏิบัติธรรมกับ หลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น ที่ยังไม่ปฏิบัติ หรือไม่ประสงค์จะปฏิบัติ ท่านก็บอกให้ไปศึกษา กับครูบาจารย์ทองรัตน์ตลอด และได้มีพระสงฆ์ที่ไปขอศึกษาประเพณีปฏิบัติกับ หลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น ที่ไม่ได้ปฏิบัติ บางรูปถึงแม้จะไปขอปฏิบัติ ท่านก็ไม่ปฏิบัติให้ โดยท่านให้เหตุผลว่า “ถ้าพากันมาปฏิบัติหมด จะทำให้พระสงฆ์เกิดการแตกแยกเป็นก๊ก

เป็นหล่่มากกว่าที่เป็นอยู่” ซึ่งหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น ท่านพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะคืนนิกายทั้งสองนั้นให้เป็นอันเดียวกัน

ครูบาจารย์ที่ไม่อุบัติเป็นธรรมยุติกนิกายที่เป็นสหธรรมิก และเป็นลูกศิษย์ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กนฺตสีโล แม่ทัพธรรมนายกองใหญ่ฝ่ายมหานิกาย สายบูรพาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต อาทิ

๑. หลวงพ่อทา วัดถ้ำชัยมิต อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา
๒. พระครูญาณโสภิต (หลวงปู่มี ญาณมุนี) วัดป่าสูงเนิน จ.นครราชสีมา
๓. หลวงปู่สีเทา บ้านแวง จ.ยโสธร
๔. หลวงปู่พรม บ้านโคกก่อง จ.ยโสธร
๕. หลวงพ่อบุญมาก จิตปญฺโญ วัดภูมะโรง (วัดศาลวัน) จำปาศักดิ์ ประเทศลาว
๖. หลวงปู่กนิรี จนฺทีโย วัดกัณตะศิลาวาส อ.ธาตุพนม จ.นครพนม
๗. พระครูภาวนานุศาสตร์ (หลวงพ่อสาย จารุณโณ) วัดหนองยาว อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี
๘. พระโพธิญาณเถร (หลวงพ่อชา สุภทฺโท) วัดหนองป่าพง อ.วารินชำราบ จ.อุบลราชธานี
๙. หลวงพ่อกิ ฌมฺมุตโตโม วัดสนามชัย อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี (ภายหลังจึงอุบัติ)
๑๐. หลวงพ่อพรม วัดน้ำเขียว อ.สุวรรณภูมิ จ.ร้อยเอ็ด
๑๑. หลวงพ่อปุณ ฉนฺทโก วัดป่าฉันทาราม บ้านคำแดง จ.ยโสธร
๑๒. หลวงพ่อพร สจฺจวโร วัดบ้านแก่งยาง อ.บุญทรริก จ.อุบลราชธานี
๑๓. หลวงพ่อทองแก้ว ฌนฺปญฺโญ วัดป่าเทพบูรมย์ บ้านแก่งยาง อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี
๑๔. หลวงพ่ออวน ปคุโณ วัดจันทิยาวาส บ้านนามะเขือ อ.ปลาปาก จ.นครพนม เป็นต้น

๑๗. อุบายเพื่อให้ได้ฟังเทศน์

หลวงพ่อบอกแล้วว่า ครูบาจารย์ของรัตนหามีแต่ได้รับหน้าที่ให้ควบคุมดูแลพระเถรที่ปฏิบัติร่วมกันในสำนักหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น ในช่วงที่ได้มีโอกาสอยู่ร่วมปฏิบัติกับพ่อแม่ครูบาจารย์ทั้งสองอย่างเดียวก็น่าจะไม่ แต่การทำทุกอย่างก็เพื่อควบคุม หรือเตือนสติพระเถรผู้กำลังพลั้งเผลอต่อพระธรรมวินัย ซึ่งผลที่จะตามมาคือความเศร้าหมองของพระเถรเอง มีอยู่บ่อยครั้งที่พระเถรที่เข้าศึกษาปฏิบัติธรรมกับพ่อแม่ครูบาจารย์ทั้งสอง แต่ละองค์แต่ละท่านต่างมีความประสงค์ที่จะได้รับรสพระธรรมเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ แต่องค์ท่านก็ทรมานพระเถรเหล่านั้นโดยไม่อกรรม ไม่เทศนาจนพระเถรทนนไม่ไหว จึงไปกราบเรียนครูบาจารย์เฒ่าของรัตน

ครั้งหนึ่ง หลวงพ่อชาได้ไปเล่าความประสงค์ให้ครูบาจารย์เฒ่าฟังว่า *ทำอย่างไรจึงจะได้ฟังธรรมจากหลวงปู่มั่นสักที* ครูบาจารย์ของรัตนจึงบอกว่า *“อยากฟังอิทธิบ่อ”* (อยากฟังจริงๆ หรือ) เมื่อเห็นครูบาจารย์เฒ่าพูดอย่างนั้น พระเถรมองเห็นช่องทางที่จะได้ฟังเทศน์แล้ว พนมมือพูดเสริมเข้าไปอีกว่า *“พวกชะน้อยมาปฏิบัติกับพ่อแม่ครูบาอาจารย์ตั้งตนตั้งนาน แต่ไม่เห็นครูบาจารย์เพิ่มเทศน์”* (พวกกระผมปฏิบัติกับหลวงปู่มั่นตั้งนานนมแล้ว ยังไม่ได้ฟังองค์ท่านเทศน์ขอรับกระผม)

“บ่ยากตัว เดี่ยวมือแลงกะได้ฟังเทศน์เพิ่ม” (ไม่ยาก เดี่ยวตอนเย็นก็ได้ฟังท่านเทศน์) ครูบาจารย์ของรัตนรับปาก หลังจากนั้นเมื่อถึงเวลาออกมารับบิณฑบาต และบังเอิญวันนี้มีญาติโยมเอาแตงกวาใส่บาตร เมื่อได้โอกาส ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนซึ่งเดินตามหลังหลวงปู่มั่น ก็ได้เดินล้วงเอาแตงกวาในบาตรนั้นออกมากัดเคี้ยวกินเฉย เมื่อหลวงปู่มั่นหันกลับมาดู ก็ปิดปากไว้ เมื่อท่านหันกลับก็เคี้ยวต่อ ผลปรากฏว่าตอนเย็นได้เรื่อง เพราะหลวงปู่มั่นท่านได้เทศน์ให้พระเถรฟังสมความปรารถนา

มีอีกคราวหนึ่งที่เล่าสืบทอดกันมาว่า ก็มีเหตุพระเถรอยากฟังเทศน์เหมือนกัน แต่คนละกลุ่มคนละเวลากัน ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนท่านก็ได้เอื้อเฟื้อต่อพระเถรที่ต้องการฟังเทศน์หลวงปู่มั่น คือตอนกลางวัน ครูบาจารย์เฒ่าได้ไปต่อมวยชกกลม

ใต้ถุนกุฏิหลวงปู่มั่น จนแน่ใจว่าหลวงปู่มั่นท่านได้ยืนยันว่ามีพระเถรไปต่อยมวยใต้ถุนกุฏิท่าน ตกตอนเย็นมาก็ได้ผลตามคาดหมาย เมื่อหลวงปู่มั่นท่านเทศน์ให้พระเถรฟังอย่างเต็มอิม ทำให้พระเถรเห็นความสำคัญยกย่องครูบาจารย์เฒ่าของรัตนว่ามีความกล้าหาญเป็นเลิศ เพราะไม่มีใครกล้าทำในสิ่งดังกล่าว และยังพ่อแมครูบาจารย์ด้วยแล้ว พระเถรต่างไม่กล้าใหญ่ เพราะมีความเคารพยำเกรงต่อครูบาจารย์มาก

๑๘. “เฮ้ย บ่างใหญ่มาแล้วโว้ย”

เรื่องของการปฏิบัติกรรมฐานนี้ ทุกคนมีโอกาสสัมผัสผลจากการปฏิบัติกันทุกคน แต่แต่ละคนจะต้องมีลักษณะแตกต่างกันออกไป บางคนถ้าสติไม่เท่าทันกับอุปสรรคที่เกิดขึ้น จะต้องยอมแพ้อุปสรรคนั้นได้ หรือบางคนอาจจะไปติดกับสิ่งที่เกิดขึ้นนั้น เห็นว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่ละอย่างจะเป็นสิ่งขวางกั้นหรือเป็นสิ่งที่จุดรั้งให้การเดินทางเนิ่นช้าลง บางท่านถ้ารู้วิธีแก้ ก็สามารถเดินทางต่อไปได้ถึงที่หมายเร็ว บางท่านต้องใช้เวลานานหลายปีก็มี ฉะนั้น จึงจำเป็นที่นักปฏิบัติใหม่ ๆ ต้องมีครูบาจารย์เป็นผู้ชี้ทางให้ นี่ก็เป็นอุปสรรคอันหนึ่งที่หลวงปู่กินรีเล่าให้ฟังว่า

ในคืนวันหนึ่ง มีพระชรารูปหนึ่งได้นั่งสมาธิภาวนาอยู่จนจิตใจสงบ ปรากฏว่าตัวท่านเป็นบ่างใหญ่ (กระรอกบิน) บินไปมาในสวนมะพร้าวแห่งหนึ่ง เกิดปีติในใจว่าการปฏิบัติของตนเองได้คืบหน้าไปมาก จนสว่างไปบิณฑบาต อากาณนั้นก็ยังเป็นอยู่จนไม่อยากพูดกับใคร พอบิณฑบาตมาถึงวัด ด้วยอาการปีติอยู่นั่นเอง ครูบาจารย์เฒ่าได้ร้องตะโกนไล่ด้วยเสียงอันดังว่า “เฮ้ยๆ บ่างใหญ่มาแล้วโว้ยๆ” พระชรารูปนั้นจึงได้สติกลับมา จึงรู้ว่าตัวเองถูกนิมิตหลอกเอา

มีอีกครั้งหนึ่ง หลวงพ่อกิ ฆมฺมุตฺโตโม เล่าให้ฟังว่า ครูบาจารย์เฒ่าได้มาพำนักกับหลวงปู่เสาร์ และพระเถรจำนวนหนึ่ง พระเถรทุกรูปต่างตั้งหน้าตั้งตาปฏิบัติทำความเพียร ไม่มีใครจะพูดกับใคร จนในวันหนึ่งมีพระรูปหนึ่งปฏิบัติจนคิดว่าตนเองเหาะได้ในขณะที่เะอะโวยวายอยู่นั้น หลวงปู่เสาร์ได้บอกครูบาจารย์เฒ่าว่า “เอาแม่ะ ของรัตน

เอาแม่” ครูบาจารย์เฒ่าได้ลุกขึ้นเอากำปั้นทุบใส่หูพระองค์นั้นเต็มแรง พระองค์นั้น
เซถลาไปเต็มแรงกำปั้นล้มลงกับพื้น จึงค่อยสร้างได้สติกลับมา

๑๙. ช่วยคนตายให้ฟื้น

ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่ชอบใจ ย่อมนำมาซึ่งความเศร้าโศกเสียใจ
เป็นธรรมดา ลูกศิษย์รูปหนึ่งของครูบาจารย์เฒ่าเล่าว่า ท่านได้มีโอกาสออกธุดงค์ร่วม
กับครูบาจารย์เฒ่าพร้อมกับเถรจำนวนหนึ่ง ในขณะที่ได้ธุดงค์ผ่านทุ่งนาแห่งหนึ่ง
ที่กระท่อมได้มีคนร่วมกันจัดงานบางอย่าง และในขณะที่กำลังเดินผ่านกระท่อมงานนั้น
ได้มีหญิงวัยกลางคนคนหนึ่งร้องไห้ร้องไห้ให้พุ่มพวยปริมิใจจะขาด วังตรงมาที่กลุ่ม
พระกรรมฐานนั้น ได้กราบนิมนต์ให้ไปที่กระท่อมงาน และได้อ้อนวอนครูบาจารย์เฒ่า
พร้อมกับน้ำตา ให้ช่วยลูกเขาที่เพิ่งตายไปไม่นานให้กลับฟื้นมีชีวิตใหม่ด้วย

ครูบาจารย์เฒ่าได้พูดด้วยเสียงอันดังเหมือนกับโกรธกันมาก่อนว่า “ให้มันตาย
เหมิดโคตร เหมิดแนว เหมิดพ่อเหมิดแม่มันพูน” (ให้มันตายให้หมดทั้งตระกูลมันเลย)
หญิงคนนั้นได้หยุดร้องไห้ และมองตาขวางใส่ครูบาจารย์เฒ่า เหมือนกับโกรธครูบาจารย์
เฒ่ามาเป็นร้อยปี และครูบาจารย์เฒ่าท่านได้โอกาส จึงเทศน์พรรณนาถึงความทุกข์ต่างๆ
เพื่อให้หญิงคนนั้นคลายความโศกเศร้า จนในที่สุดหญิงคนนั้นได้คลายสะอึกสะอื้น แต่
นั่งฟังเทศน์ด้วยอาการสงบ มองดูสีหน้าเหมือนกับคนไม่เคยร้องไห้มาก่อน ครูบาจารย์เฒ่า
จึงพาพระเถรเดินทางต่อไป

๒๐. ควายป่ายังขยาด

ครูบาจารย์เฒ่าได้มีโอกาสธุดงค์กับท่านเจ้าคุณอุบาลี (จันทร์ สิริจนโท) และ
หลวงปู่มั่น จากการบอกเล่าสืบต่อกันมาว่า ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนถึงแม้ว่าจะเป็น
ลูกศิษย์ของหลวงปู่มั่นก็จริง แต่โอกาสที่ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนจะได้ออกธุดงค์กับ
หลวงปู่มั่นมีไม่บ่อยครั้งนัก อาจจะเป็นเพราะหลวงปู่มั่นไม่ชอบให้ศิษย์ติดตามหรือ

อย่างไรไม่อาจจะทราบได้ และในครั้งนี้ได้มีโอกาสพิเศษที่ได้ร่วมจุดธูปกับครูบาจารย์ พร้อมทั้งได้ร่วมต้อนรับเจ้าคุณอุปาลีด้วย

ในระหว่างทางที่เดินจากตัวเมืองไปที่บ้านสามผง ต้องผ่านป่าทึบและผ่านโป่งที่สัตว์ป่านานาชนิดต่างก็ลงมากินโป่งในตอนบ่ายแก่ๆ ในระหว่างทางนั้นเองได้เกิดเหตุการณ์ไม่คาดคิด คือเส้นทางที่กำลังจะเดินผ่านนั้น ได้มีฝูงควายป่ากำลังกินโป่งอยู่แล้วมีควายป่าตัวหนึ่งก้ำกึ่งยืนจังก้าขวางทางอยู่ ทำท่าไม่เป็นมิตรกับใคร ด้วยความที่ทุกคนต่างตกใจทำอะไรไม่ถูกนั้น ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ได้ขอโอกาสรีบเดินนำหน้าครูบาจารย์เฒ่าตรงรี่ไปที่ควายป่าตัวนั้น พร้อมกับยกขาที่แข็งแรงและว่องไวถีบเข้าที่ชายโครงควายป่าตัวนั้นเสียงดังตึบ ควายป่านั้นได้ตกใจ วิ่งนำหน้าควายป่าตัวอื่นๆ แหกหนีกระเจิงไปคนละทิศละทางอย่างไม่คิดชีวิต

หลวงพ่อเดช เป็นหลานครูบาจารย์เฒ่า และเคยอยู่อุปัฏฐากท่านเมื่อคราวอยู่บ้านคุ้ม จังหวัดอุบลราชธานี เล่าว่า หลวงปู่มั่นท่านได้ไปวัดโพธิ์ชัย บ้านสามผง ได้สร้างศาลาโรงธรรมเสร็จ ได้นิมนต์ครูบาจารย์ไปร่วมอนุโมทนาเป็นจำนวนมาก แต่ก่อนสถานที่แห่งนี้เป็นดินโป่งที่สัตว์ป่าชอบลงมากินเป็นประจำ และมีบึงอยู่หลายบึงด้วยกัน บางช่วงเป็นป่ารกทึบ

ครูบาจารย์เคยมาพักวิเวกแถวนี้หลายรูปตามคำบอกเล่าว่า ที่เรียกสามผง เพราะวันหนึ่งมีนายพรานออกล่าสัตว์ที่โป่งนี้ ได้ยิงกวางตัวหนึ่งจนได้รับบาดเจ็บและวิ่งไม่ได้ไกลก็ล้มลง ทุกคนที่วิ่งตามกวางคิดว่ากวางตัวนั้นคงหมดแรงและสิ้นใจแล้วเลยชะล่าใจ พอเดินเข้าไปใกล้ กวางตัวนั้นได้ลุกขึ้นและกระโดดไปสามครั้ง ทำให้ฝูงนฟุ้งกระจายไปทั่ว ทุกคนออกหาอย่างไรก็ไม่พบ คิดว่ากวางตัวนั้นคงมีอิทธิฤทธิ์ ต่อมาได้มีการสร้างกระต๊อบ ๒-๓ หลัง ใกล้โป่งนั้นเพื่อพักแรมในคราวไปล่าสัตว์ ต่อมาได้ขยายใหญ่จนเป็นบ้านเป็นเมือง จึงเอานิมิตหมายตรงนั้นมาเป็นชื่อบ้าน เรียกว่า **“บ้านสามผง”**

๒๑. วัดถ้ำจำปา

ยายกง แสนสุข บ้านวังไฮ ตำบลภูวง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร เล่าว่า หลวงปู่เสาร์ท่านได้มาสร้างวัดถ้ำจำปา บ้านคันแท ตำบลภูวง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านวังไฮมากนัก หลวงปู่ท่านก็ลงมาบิณฑบาตที่บ้านวังไฮ และฉันอยู่ศาลาตีนภู แล้วจึงกลับขึ้นภู บางปีก็มีหลวงปู่มั้นมาจำพรรษา แต่ก่อนบ้านวังไฮยังไม่มีวัดป่า บางวันญาติโยมก็ขึ้นไปถวายจังหันที่ศาลาตีนภู ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านวังไฮมากนัก

๒๒. สร้างวัดป่าบ้านวังไฮ

ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ได้มาสร้างวัดป่าที่บ้านวังไฮ ตอนนั้นยายกงอายุ ๑๒-๑๓ ปี ได้มาช่วยผู้ใหญ่ขนดินขุดบ่อน้ำด้วย ในพรรษานี้มีชี ๓ คน คือ คุณแม่ปิ่น คุณแม่จันทร์ คุณแม่เขียว พระ ๒ รูป คือครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กับครูบาจารย์เจิม กับสามเณรอีกหนึ่งรูป

ในพรรษาที่ ๒ แม่ใหญ่คำมาก็ได้จัดองค์กฐินสามัคคีขึ้นเพื่อถอดถวายพระที่จำพรรษา แต่ก่อนท่านจะไม่มีเจ้าภาพกฐิน ทุกคนในบ้านจึงช่วยกันจัดหาผ้าขาวซึ่งเป็นผ้าทอเอง ในพรรษาจะมีพระเกือบ ๑๐ รูป ที่จำได้มี ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ ครูบาจารย์เจิม ครูบาจารย์โคตร เมื่อทอดถวายผ้ากฐินท่านแล้ว ท่านก็จะพากันเย็บเป็นไตร และย้อมเสร็จภายในวันนั้น

บ่อยครั้ง ครูบาจารย์เฒ่าจะพาพระเณรไปกราบหลวงปู่เสาร์ ที่วัดจำปา หลังจากนั้นท่านก็เดินธุดงค์ต่อไป ต่อมาวัดวังไฮก็มีพระสงฆ์อื่นมาพัก หลวงปู่หล้า เขมปโตโต วัดภูจ้อก้อ จังหวัดมุกดาหาร เคยพูดไว้ว่า ท่านเคยมาพักที่วัดนี้อยู่ครั้งหนึ่ง เป็นวัดของครูบาจารย์ทองรัตน์สร้างไว้

ปัจจุบันวัดป่าวังไฮ ได้ย้ายจากที่เดิมไปติดกับลำห้วยบักอี ยังมีเหลือบ่อน้ำพอให้ทราบว่าได้ตั้งกล่าวเคยมีพระมาจำพรรษา ซึ่งยายกงมีส่วนร่วมในการขุด

๒๓. เคารพในสิ่งที่ควรเคารพ

พระครูกรมหลวงนาร ได้ฟังสืบทอดมาจากหลวงพ่อกี เล่าว่า มีอีกคราวหนึ่ง ครูบาจารย์เฒ่าได้มีโอกาสออกเดินธุดงค์กับหลวงปู่มั่นและพระเถรที่ภูเขาแห่งหนึ่ง ทุกรูปต้องปีนเขาเพื่อข้ามไปอีกที่หนึ่ง พระเถรขอโอกาสที่จะสละบาตรบริวารของ หลวงปู่มั่น แต่หลวงปู่ไม่ให้ออก เมื่อขึ้นเขาที่สูงชันมากได้ประมาณครึ่งทาง เฝอญู บาตรของหลวงปู่มั่นได้หลุดออกจากบ่าองค์ท่านและกลิ้งลงตามเขา ผ่านพระเถร ๒-๓ รูป ต่างตกใจไม่รู้จะทำอย่างไร เพราะทุกรูปเคารพในครูบาจารย์มาก แม้แต่บริวาร ท่านก็ไม่กล้าแตะต้อง ถ้าไม่จำเป็น ปล่อยให้บาตรหลวงปู่มั่นกลิ้งลงตามความสูงชัน ของภูเขา พอบาตรกลิ้งถึงช่วงครูบาจารย์เฒ่าๆ ได้ใช้เท้าเหยียบสายถลกบาตร หลวงปู่มั่นโดยไม่รีรอ หลวงปู่มั่นจึงพูดขึ้นว่า “เออ บ่มีผู้ใดคิดส่อยครูบาจารย์หรือก ของรัตน” (เออ ไม่มีใครคิดช่วยอาจารย์หรือกของรัตน)

๒๔. ประเพณีที่ฝากไว้

วัดป่าเมธาวิเวก เดิมเป็นสถานที่คั่นกลางระหว่างที่นา ๒ แปลง มีทิศตะวันตก ติดกับลำห้วยแคน ชาวบ้านต่างมีความพยายามที่จะเข้าทำประโยชน์จากสถานที่แห่งนี้ ต่างคนต่างพยายามครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ก็มอันเป็นไปทุกราย แม้แต่หาหน่อไม้ หาฟืน พอตกเย็นต้องเจ็บป่วย หลายคนที่ต้องจบชีวิตลงเนื่องจากการล่วงละเมิดความอาถรรพ์

ปี ๒๔๗๓ ครูบาจารย์โสม ซึ่งเป็นหนึ่งในศิษย์หลวงปู่มั่น และเป็นสภรรมิกลหลวง ปู่กีนรี ได้เดินธุดงค์มาแถบนั้นพอดี ชาวบ้านจึงได้รวมกันไปนิมนต์ท่านให้มาพำนัก ปักกลดดูบ้าง ลำพังชาวบ้านแล้วไม่มีใครก้าวย่างเข้าไปในเขตนั้นมานานแล้ว ท่านก็รับ และมาพำนักให้ระยะหนึ่งแล้วก็จากไป

ในระหว่างนั้นที่หลวงปู่กีนรีท่านได้มาเป็นสมภารที่วัดดำรงเมธยาราม บ้าน หนองฮี อันเป็นบ้านเกิดของท่าน และได้เอาสามเณรยศ มาภา ซึ่งเป็นหลานมาบวช

อยู่ด้วย เพื่อสอนศีลธรรมและหนังสือไปด้วย ซึ่งแต่ก่อนบ้านหนองฮียังไม่มีโรงเรียน ชาวบ้านที่ได้อ่านหนังสือต้องอาศัยครูบาอาจารย์ที่ได้มีโอกาสบวช และออกจากบ้านเพื่อไปแสวงหาความรู้จากที่อื่นมาแล้วมาถ่ายทอดกันเป็นทอดๆ หลังจากที่หลวงปู่กินรีได้นำวิชาความรู้มาสอนลูกหลานให้มีความรู้อ่านออกเขียนได้แล้ว ในเวลาต่อมาชาวบ้านที่มีลูกชายจึงได้นำมาฝากเป็นลูกศิษย์วัดเพิ่มมากขึ้น บ้างก็บวชเป็นพระเถรไปศึกษาธรรมวินัยในสำนักต่างๆ ก็มาก

พ่อใหญ่ธรรมรส แสงผา อดีตพระธรรมรส โอบาโส ซึ่งเคยได้ศึกษาพระธรรมวินัยตลอดทั้งหลักภาษาไทยกับหลวงปู่กินรี เมื่อศึกษาได้ขั้นหนึ่งแล้ว หลวงปู่ได้ส่งไปเรียนขั้นสูงต่อไปที่สำนักอื่น จนพระธรรมรสมีความรู้ความสามารถพอจะถ่ายทอดได้ จึงกลับถิ่นฐานเดิม และปรึกษากับหลวงปู่กินรีเพื่อขอให้สร้างอาคารเรียนในวัดเพื่อลูกศิษย์วัดจะได้มีที่ศึกษาเล่าเรียนเป็นหลักเป็นฐานบ้าง

ด้วยหลวงปู่กินรีเป็นคนที่มีมองเห็นการณ์ไกล จึงแนะนำให้ไปสร้างในสถานที่ที่เป็นที่ตั้งของโรงเรียนหนองฮีในปัจจุบัน พระธรรมรสจึงถือได้ว่าเป็นครูคนแรกของโรงเรียน และได้ถ่ายทอดสืบต่อกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

จึงไม่ใช่เรื่องแปลกในปัจจุบัน ที่คนต่างถิ่นเมื่อเข้าไปในวัดจะเห็นศิษย์วัดมาให้การปฏิบัติสันทนาการเป็นประจำ เพราะในอดีตที่ผ่านมา เรื่องความเคารพ ความผูกพันระหว่างพระเถรและเด็กได้ถูกปลูกฝังสืบทอดกันมามีได้ขาด

ประเพณีอันดีงามที่ชาวหนองฮีได้ปลูกฝังมาจากอดีตที่ยังตราตรึงต่อผู้พบเห็นในปัจจุบันอีกอย่างคือ ความสามัคคีพร้อมเพรียง ถึงแม้บ้านหนองฮีจะเป็นหมู่บ้านใหญ่แยกออกเป็น ๔ หมู่ มีวัด ๓ วัด โรงเรียน ๒ โรง แต่ความสามัคคีของชาวบ้านจักแบ่งกันก็หาไม่ เมื่อมีงานคຸ້ມ หรือหมู่บ้านไหน ทุกหมู่บ้านต่างต้องไปร่วมด้วยช่วยกันหาได้แบ่งแยกไม่ โครงการต่างๆ ที่ทางราชการจัดตั้งขึ้นหลายโครงการ บ้านหนองฮีต้องถูกบรรจุชื่อเข้าแทบทุกโครงการ

พ่อใหญ่ยศ มาภา อดีตสามเณรยศ เล่าว่า หลวงปู่กินรีท่านเป็นคนเอาจริงเอาจังกับการงานมาก โดยเฉพาะเรื่องอาบัติเล็กน้อย ท่านไม่มองข้าม เช่น การประเคนของ ถ้าวัดไหนมีแต่ผู้หญิงมาวัดเพื่อถวายของ ท่านจะไม่รับเด็ดขาด แม้จะหิ้วไว้ทั้งวันทั้งคืน ก็หิ้วไป ทำให้แม่ออกเกรงท่านมาก วันๆ อย่าแม่แต่คิดที่จะทำตัวสนิทสนมกับท่าน แม่แต่ผู้เป็นแม่บังเกิดเกล้า หลังจากท่านรักษาการสมภารได้ ๓ ปี ก็ออกธุดงค์ต่อไป จะกลับมาบ้างก็ชั่วครั้งชั่วคราว จะจากบ้านแต่ละครั้ง โยมมารดาไม่เคยได้สั่งเสียท่านทุกที ท่านไม่เคยบอกล่วงหน้า และไม่ต้องการให้ใครติดตามด้วย แม่แต่สามเณรยศ ซึ่งเป็นหลานแท้ๆ ก่อนท่านจะออกไปธุดงค์ ท่านได้นำมาฝากไว้กับหลวงปู่วิเศษ ที่วัดป่าเมธาวิเวก ซึ่งหลวงปู่วิเศษท่านได้มาอยู่สืบต่อจากหลวงปู่โสม

ปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ได้มีโอกาสมาแวะและพักจำพรรษาที่วัดป่าเมธาวิเวก ครูบาจารย์เฒ่าถือได้ว่าเป็นบูรพาจารย์สำคัญของเหล่าอุบาสกอุบาสิกาบ้านหนองฮีอีกรูปหนึ่ง เพราะประเพณีอันดีงามและเด่นหลายอย่างที่ทำให้บ้านหนองฮีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น การตักบาตร ทุกเช้าชาวบ้านจะพร้อมกันออกทำบุญตักบาตร ไม่ว่าหญิงหรือชาย จะนั่งลงเวลาจบข้าวใส่บาตร จะหงายมือใส่บาตร เวลาพระเณรเดินผ่าน จะถอดรองเท้าถอดหมวกนั่งลงพร้อมกับพนมมือจนกว่าพระเณรจะเดินผ่านไป

เมื่อมาจำพรรษาที่วัดป่าเมธาวิเวก ในวันพระช่วงกลางพรรษา ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ต้องการจัดให้มีการปฏิบัติธรรมตลอดคืนขึ้น แต่ทางวัดป่าเมธาวิเวกไม่มีสถานที่พอ เลยไปจัดที่วัดในบ้าน คือวัดดำรงเมธยาราม มีการเทศน์ตลอดคืน ญาติโยมพากันไปฟังเทศน์เป็นจำนวนมาก และไม่มีใครลุกก่อนที่จะมีการเทศน์จบตลอดคืน เมื่อญาติโยมง่วงนอน ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์จะขึ้นเทศน์เพื่อให้ญาติโยมหายง่วงเมื่อหายง่วงแล้ว องค์กรอื่นก็ขึ้นเทศน์ต่อ

สาเหตุที่ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์มาจำพรรษาที่วัดป่าเมธาวิเวก เพราะต้องการมาเยี่ยมญาติโยมของลูกศิษย์ คือ หลวงปู่กินรี หลวงปู่กินรีได้ไปกราบและปฏิบัติธรรมกับครูบาจารย์เฒ่าบ่อยๆ

ในช่วงที่ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนจำพรรษานั้น หลวงปู่กนิรีได้เดินธุดงค์ไปที่อื่นแล้ว และมีแม่ชีพักอยู่ที่วัดนั้น ๔ คน

การเทศน์สอนคณะชื่ของครูบาจารย์เฒ่า แม่ชีเลียนแล้วว่า ส่วนมากท่านจะสอนเน้น การปฏิบัติภาวนาให้รู้หน้าที่ตนเอง “เขาเป็นชี ให้รู้จักหน้าที่เจ้าของ อย่าคิดจะไปฮั่นมานี่ คือผู้ชาย เขาเป็นหญิง หน้าที่ของเขาคือเก็บผักหักฟืน อุบัติจากอุบัติมภ์พระสงฆ์ องค์เจ้า”

ท่านจะไม่ให้โอกาสชิดติดต่อกับพระสงฆ์ เท่าที่จำได้ในพรรษาที่ครูบาจารย์เฒ่ามา จำพรรษา ที่บ้านหนองฮี ได้มีโอกาสตอบคำถามท่านประมาณ ๒ ครั้ง และไม่เคยพูดคุย กับท่านตลอดกระทั่งพระเณรเลยแม้แต่ครั้งเดียว ในเวลาตอนบ่ายทุกวัน หลังจาก ที่พระเณรฉันเสร็จ จะแยกย้ายทำความเพียร เป็นโอกาสที่เหล่าแม่ชีจะได้มีโอกาส อุบัติจากสงฆ์ คือตักน้ำใช้น้ำฉันให้เต็มตุ่ม แล้วต้องรีบหนีไป กลัวจะเจอกับพระเณร แม้แต่การประเคนสิ่งของ หลวงปู่กนิรีได้ฝึกไว้คือ ถ้ามีเฉพาแม่ชีหรือผู้หญิง ท่านจะไม่รับสิ่งของนั้น แม้จะรับด้วยผ้า ท่านก็ไม่ทำ

แม่ชีสุวันดี (โยมแม่ของหลวงพ่อกนิรี) แม่ชีคำ แม่ชีเลียน (หลานของหลวงพ่อกนิรี) ผู้ได้มีโอกาสอุบัติจากและติดตามไปกราบครูบาจารย์เฒ่าที่ต่างๆ หลายที่ เช่น บ้านชีทวน บ้านคุ่ม การไปมาสักก่อนยังไม่มียถยนต์มาก ถนนจะมีเฉพาทางเกวียน ในปีที่ ครูบาจารย์เฒ่ามาจำพรรษา มีพระเณร ๕-๖ รูป หลังจากออกพรรษาแล้ว ครูบาจารย์เฒ่า ได้ออกธุดงค์ต่อไป และนานๆ จะมาแวะครั้งหนึ่ง จะมีแต่ครูบาจารย์ชาเท่านั้นที่แวะ มาเยี่ยมเยียนบ่อยๆ การมาแต่ละครั้ง ท่านจะต้องนำของใช้ต่างๆ ไปให้

ชีวิตชีสมัยก่อน ถึงเวลาตอนบ่าย ต้องตักน้ำใช้ตักน้ำล้างเท้าถวายครูบาจารย์ การตักน้ำ ก็ตักตอนที่ครูบาจารย์ไม่อยู่ และจะไม่ได้พูดคุยกันกับครูบาจารย์ ถ้าครูบาจารย์ไม่ถาม จะไม่พูดเด็ดขาด ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนท่านเน้นเรื่องนี้มาก บางครั้งครูบาจารย์ถาม ต้องรีบก้มหน้าพนมมือพูด โดยไม่มองหน้า

๒๕. ติดตามหลวงปู่เสาร์กลับมาตุภูมิ

พ.ศ. ๒๔๗๘ ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์จำพรรษาอยู่ที่อำเภอนาแก นครพนม ที่วัดธาตุศรีคุณ ที่วัดนี้เอง ครูบาจารย์เฒ่าได้ผู้ที่สืบทอดพระศาสนาเพิ่ม คือ พระกิ โสธโร (ต่อมาได้ญัตติเป็นธรรมยุต เปลี่ยนฉายาเป็น ชมฺมุตฺตโม) โดยหลวงพ่อบุญมาก จิติปัญโญ เป็นผู้นำไปฝากจากมาตุภูมิ บ้านหนองผำ เมืองจำปาศักดิ์ ประเทศลาว

ช่วงออกพรรษา หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ได้ส่งข่าวให้ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ นำลูกศิษย์ไปรวมกันที่วัดศรีวันชัย เพื่อฉลองศาลาที่เพิ่งสร้างเสร็จ ซึ่งพระอาจารย์บุญมาและอาจารย์วังเป็นผู้สร้างวัดนี้ โดยหลวงปู่เสาร์ได้ล่วงหน้าไปก่อนแล้วในราวเดือนธันวาคม เพื่อประชุมปรึกษาหารือเกี่ยวกับการที่หลวงปู่เสาร์มีความประสงค์จะกลับไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่บ้านเกิด คือบ้านข่าโคม จังหวัดอุบลราชธานี เพราะได้จากมานาน และยังไม่ได้ทำประโยชน์ให้ถิ่นที่อยู่มาตุภูมิเลย จึงได้ปรึกษาลูกศิษยานุศิษย์ และมีข้อตกลงว่า หลวงปู่เสาร์ควรปรึกษากับท่านเจ้าคุณศาสนดิลก วัดศรีทอง (วัดศรีอุบลรัตนาราม ในปัจจุบัน) และท่านเจ้าคุณศรีธรรมวงศาจารย์ วัดสุปฏิหารามก่อน หลวงปู่เสาร์จึงให้ลูกศิษย์ติดต่อโทรเลขเพื่อปรึกษาท่านเจ้าคุณทั้งสอง ซึ่งท่านเจ้าคุณทั้งสองก็เห็นดีด้วย และในช่วงเดือนสาม หลวงปู่เสาร์จึงได้ส่งข่าวให้ลูกศิษย์ที่กระจายในสถานที่ต่างๆ ให้มารวมกันอีกครั้งหนึ่ง ที่วัดเกาะแก้วอัมพวัน ธาตุพนม เพื่อร่วมประชุมปรึกษาเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวก่อน ปกติทุกปี ก็มีการเรียกประชุมในวันมาฆบูชา ที่รอบพระธาตุพนมอยู่แล้ว

๒๖. สามิจิกรรรมร่วมกันเป็นประจำปี

หลวงพ่อบอกว่า ในการประชุมกันที่วัดเกาะแก้วในปี พ.ศ. ๒๔๗๙ เป็นปีสุดท้ายที่หลวงปู่เสาร์ท่านออกปฏิบัติศาสนกิจแถบอีสานตอนเหนือ หลังจากการประชุมแจกแจงแบ่งสายงานออกเผยแผ่แล้ว หลวงปู่เสาร์ได้ลงไปที่บ้านข่าโคมเลย ส่วนหลวงปู่มั่นจะทำหน้าที่อยู่เขตอีสานเหนือเลยไปถึงภาคเหนือ ในปีนี้มีครูบาจารย์ทั้ง

ลูกศิษย์มหานิกายและธรรมยุตมาร่วมประชุมกันเป็นจำนวนมาก หลวงพ่ออวนก็ได้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมในครั้งนี้นี้ด้วย ซึ่งจะนัดประชุมกันทุกปี ไม่ก่อนวันมาฆบูชา ก็หลังวันมาฆบูชาเล็กน้อย จะมีที่ร่วมประชุมใหญ่ที่วัดเกาะแก้ว ซึ่งไม่ห่างจากองค์พระธาตุพนมมากนัก หรือที่วัดป่าสุทธาวาส จ.สกลนคร ซึ่งทั้งสองวัดจะเป็นวัดที่บูรพาจารย์ทั้งสองท่านเป็นองค์ดำริสร้าง

หลวงพ่อกอแก้วเล่าว่า สาเหตุของการดำริสร้างวัดเกาะแก้วอัมพวัน อาจจะเป็นเพราะว่า ที่แห่งนี้อยู่ใกล้ชุมชนและเป็นศูนย์กลางที่ลูกศิษย์ลูกหาจะไปมาสะดวก ประกอบกับเมื่อมีการรวมกันแต่ละครั้ง จะมีภิกษุสามเณรรวมกันเป็นจำนวนมาก การขบฉันต้องอาศัยชุมชนบิณฑบาตเป็นหลัก บางทีถ้ามีญาติโยมมารวมกันมาก ท่านจะมีการเทศนาให้ญาติโยมทั้งหลายฟัง หลังจากประชุมกันเสร็จเป็นเวลาค่าคืน บางปีจะมีการเทศน์ตลอดคืน จะเปลี่ยนองค์เทศน์ไปเรื่อยๆ โดยจะมีพ่อแม่ครูบาจารย์เสาร์ ครูบาจารย์มั่น เป็นหลัก ถ้ารู้สึกว่าดีก็หนอยญาติโยมเริ่มมีอาการง่วงก็จะนิมนต์ครูบาจารย์เฒ่าขึ้นเทศน์ เพราะท่วงทำนองการเทศน์ของท่านเสียงดังฟังชัด ท่านมีมุขทำให้ญาติโยมตื่นตัวได้ จะหมุนเวียนกันขึ้นเทศน์ โดยการเทศน์แต่ละองค์จะเทศน์จากประสบการณ์ที่ได้ประพฤติปฏิบัติมา

หลวงพ่อกอแก้วเล่าว่า หลวงปู่เสาร์ได้สั่งให้ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนไปจำพรรษาที่บ้านชีทวน โดยสั่งว่า “ท่านของรัตน เมื่อนี้ให้ไปจำพรรษาอยู่บ้านชีทวน บ้านชีทวน ผมเคยไปอยู่ เป็นม่งสำคัญม่งหนึ่ง เป็นม่งที่มีคนมีความรู้ความฉลาดหลาย คนดีก็มีหลายคน ชี้ย้ายกะมีมาก ผู้อื่นไปอยู่ไม่ได้ ส่วนผมสิไปจำอยู่บ้านข่าโคม ซึ่งเป็นบ้านเกิด และค้นไปสอดตำอิด ให้ไปโสมกันอยู่วัดบูรพารามในโตเมืองอุบลฯ ก่อน”

เมื่อตกลงกันได้แล้ว ก็แยกย้ายกันเดินทางตรงค้งมาเมืองอุบลราชธานีเป็นหมู่คณะ ๕ รูปบ้าง ๑๐ รูปบ้าง ส่วนครูบาจารย์ก็มากับครูบาจารย์เฒ่าของรัตน ได้เดินทางสองรูป เมื่อถึงวัดบูรพารามแล้ว หลวงปู่เสาร์ได้แบ่งสายอีกทีหนึ่ง ให้ครูบาจารย์ดี จำพรรษาที่บ้านกุดแห่ ครูบาจารย์ทองอยู่บ้านสวนงัว ครูบาจารย์บุญมากอยู่วัดป่าเรไร บ้านท่าศาลา หลวงปู่เสาร์อยู่บ้านข่าโคม ส่วนครูบาจารย์ของรัตนอยู่ที่บ้านชีทวน

พ่อใหญ่จารย์เพ็ง คำพิพาก (หลานหลวงปู่เสาร์) ปัจจุบันอยู่ อ.เดชอุดม จ.อุบลราชธานี เล่าว่า ได้บวชเป็นสามเณรในสำนักของหลวงปู่เสาร์เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๙ ซึ่งเป็นพรรษาแรกที่หลวงปู่เสาร์ได้พาพระเถรกลับมาตุภูมิ ได้บวชพระระหว่างปี ๒๔๘๐ - ๒๔๙๐ ได้อาศัยแนวการประพฤติปฏิบัติที่ได้รับจากพ่อแม่ครูบาจารย์มา จึงได้มีความเข้าใจ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในเพศนักบวช แต่ด้านการประพฤติปฏิบัติก็ไม่เคยทิ้ง เพราะมีลูกหลานอำนวยความสะดวกให้ทุกอย่าง ทุกวันจะปฏิบัติเป็นส่วนตัว จะออกมาเฉพาะเวลารับประทานอาหารเท่านั้น รู้ตัวดีว่าตัวเองนี้มีโอกาสน้อย จะประมาทไม่ได้แล้ว และมีความคิดว่า “ธรรมะไม่ได้อยู่ที่วัดเสมอไป หากแต่อยู่ที่เจ้าของ อยู่ที่ทุกคนรู้จักธรรมะ” และเล่าต่อไปว่า หลังจากครูบาจารย์เสาร์ได้ออกปฏิบัติศาสนกิจตามจังหวัดต่างๆ แล้ว บั้นปลายชีวิตจึงได้กลับมาที่บ้านเกิด และมาตั้งวัดป่าหนองอ้อ บ้านชำโคม เดิมเป็นสนม (ดินหล่ม) มีหนองน้ำเป็นหย่อมเหมือนปัจจุบัน และเป็นดอนเจ้าปู่ของบ้านชำโคม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

เมื่อปี ๒๔๗๙ หลวงปู่เสาร์ได้ธุดงค์มาจากวัดบูรพาในตัวจังหวัดอุบลฯ พร้อมกับครูบาจารย์ทองรัตน์และพระเถร ได้มาที่บ้านชำโคม อยู่ได้ระยะหนึ่ง หลวงปู่เสาร์ได้ไปกรุงเทพฯ เพื่อไปฝากสามเณรพุทธ (พระราชสังวรญาณ) นครราชสีมา ให้เรียนหนังสือกับเจ้าคุณปัญญาพิศาลเถร (หนู จิตปญโญ) วัดสระปทุม ขณะนั้นองค์ท่านหลวงปู่เสาร์ชรภาพามากแล้ว ต้องถือไม้เท้าไป

เมื่อหลวงปู่เสาร์เข้าสู่กรุงเทพฯ เจ้าจอมมารดาทับทิม ซึ่งกำลังประชวรอยู่ ได้ให้คนนิมนต์หลวงปู่เข้าในวังเพื่อเทศน์โปรด เพราะทราบกิตติศัพท์ของหลวงปู่จากสามเณรภาค ที่เป็นลูกศิษย์ของหลวงปู่รูปหนึ่ง ซึ่งเจ้าจอมฯ อุปถัมภ์ในการบวชพระ และเจ้าจอมฯ ได้เป็นผู้อุปถัมภ์วัดป่าหนองอ้อ บ้านชำโคม เรื่อยมา เมื่อออกพรรษาแล้ววันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปี ๒๔๘๐ คณะเจ้าจอมฯ มีผู้ติดตาม เช่น คุณนายหวัด คุณนายชม คุณนายพริ้ง เป็นต้น พร้อมทั้งพระภาค พระมหาสมบุรณ์ ได้นำภิกษุมาทอดที่วัดป่าหนองอ้อ และเจ้าจอมฯ ได้อุปถัมภ์ในการอุปสมบทให้สามเณรเพ็ง คำพิพาก อีกรูปหนึ่งในวันนั้นด้วย

๒๗. บ้านซีทวน

พ่อใหญ่กัณฑ์ สุทธิพันธ์ เล่าว่า พ่อใหญ่พร้อมกับญาติโยม บ้านซีทวน เมื่อทราบข่าว หลวงปู่เสาร์กลับมาพำนักที่บ้านชาโคม จึงได้รวมกันนำผ้าไหมเพื่อไปถวายให้หลวงปู่เสาร์บังสุกุลเย็บจีวร เมื่อทำพิธีเสร็จ ได้โอกาสกราบนิมนต์ท่านให้ไปจำพรรษาที่บ้านซีทวนอีกครั้งหนึ่ง เพราะแต่ก่อนที่ท่านเคยเดินธุดงค์ไปพำนักและสั่งสอนที่บ้านซีทวน จนญาติโยมส่วนใหญ่เข้าใจแนวทางปฏิบัติของท่าน ต่อมาท่านได้ออกธุดงค์ไปตามทิศต่างๆ และวัดนั้นก็ห่างจากพระกรรมฐานไปนาน เพราะแต่ก่อนการจะหาพระปฏิบัติกรรมฐานนี้ยากมาก บางหมู่บ้านเมื่อชาวบ้านเห็นพระกรรมฐานต่างก็กลัวกัน หลบเข้าป่ากันคนละทิศละทาง บางหมู่บ้าน บิณฑบาตแทบจะไม่ได้ข้าวฉัน เพราะคนกลัวพระกรรมฐาน

หลวงปู่เสาร์เมื่อเห็นญาติโยมยังให้ความศรัทธาที่จะนำเสนอข้อประพฤติปฏิบัติ ไปใช้เพื่อพัฒนาตัวเอง จึงได้บอกญาติโยมไปว่า “ถ้าจะให้ท่านไปจำพรรษาที่บ้านซีทวน ท่านไปไม่ได้ เพราะรับนิมนต์ญาติโยมทางบ้านชาโคมไว้แล้ว” ญาติโยมที่มีศรัทธาเป็นที่ตั้งเดิมอยู่แล้ว ได้พยายามกราบอ้อนวอนทุกวิถีทางที่จะได้พระกรรมฐานไปเป็นที่พึ่ง เป็นผู้นำทางด้านจิตวิญญาณ หรือท่านอาจจะหยุดดูความศรัทธาของญาติโยมที่มีอยู่เดิมยากที่จะเดาได้ จึงไม่บอกรับง่ายๆ เมื่อทราบแนวความมั่นคงในทางพระพุทธศาสนาของญาติโยมที่บ้านซีทวนยังแน่นแฟ้นดี จึงรับให้ความหวังกับพ่อใหญ่กัณฑ์พร้อมกับญาติโยมที่ไปด้วยกันว่า

“ถ้าจะเอาพระไปเดี๋ยวนี้ยังไม่ได้ เพราะพระยังไม่มา” ญาติโยมเห็นพระมีตั้งเยาะตั้งแยะ ทำไมหลวงปู่จึงบอกว่ายังไม่มา ญาติโยมกลัวว่าจะไม่ได้พระเถร ไปจำพรรษาซึ่งเหลือเวลาเพียง ๓ วัน จะเข้าพรรษา ได้ถามหลวงปู่ไปว่า “หลวงปู่ ชำนาญ พระอยู่ในวัดคือยังมีหลายองค์อยู่ แบ่งไปให้ก่อนบ่ ได้บ้อชำนาญ” หลวงปู่ได้บอกปฏิเสธและบอกว่า “บ้านซีทวนเป็นบ้านเจ้าคัมภีร์ใหญ่ตัว ถ้าให้พระมะเขมะขาไปลิมี่เรื่องกัน ถ้าสัก่อนจิก ๒ มีื่อ เพิ่นจั่งลิมาฮอด”

ในช่วงนั้นครูบาจารย์เฒ่าไม่ทราบว่าจะไปธุระที่ไหน ญาติโยมเมื่อได้ยินหลวงปู่เสาร์รับเป็นมั่นเป็นเหมาะว่าจะให้พระไปจำพรรษา และเป็นเวลาที่ใกล้เข้าพรรษาเต็มทีเมื่อหลวงปู่รับรองอย่างนั้น ก็พากันดีอกดีใจ และลาท่านกลับบ้าน ทุกคนได้ตั้งความหวังและดีใจเป็นที่สุดที่จะได้มีพระกรรมฐานไปอยู่ใกล้บ้าน

เมื่อกลับถึงบ้าน ต่างก็จัดสถานที่ ซ่อมแซมกุฏิวิหาร ทำความสะอาดวัดกันให้เป็นที่รื่นรมย์เหมาะแก่การพำนักของแขกผู้สำคัญที่จะมาพักด้วย เมื่อครบเวลาได้ ๒ วัน ญาติโยมบ้านชีทวนต่างพากันมุ่งหน้าไปที่บ้านข่าโคม พร้อมทั้งสัมภาระ บ้างก็มีกล้วย มีอ้อย เพื่อถวายพระสงฆ์องค์เณรที่บ้านข่าโคม ต้องออกเดินทางแต่เช้ามืด เมื่อไปถึงพอดีทันถวายภัตตาหาร จัดแจงถวายของต่างๆ ที่นำไปพร้อม และได้กราบเรียนพูดคุยกับหลวงปู่เสาร์เป็นเวลาพอสมควร หลวงปู่เสาร์จึงบอกว่า

๒๘. ครูบาจารย์เฒ่าได้รับมอบหมายให้ไปอยู่บ้านชีทวน

“นั่นละ พระที่เพิ่นลืไปอยู่นำพวกหมู่เจ้า” หลวงปู่เสาร์ซึ่งไปทางครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กับหลวงพ่อกิ ซึ่งนั่งอยู่ข้างๆ ท่าน ญาติโยมทุกคนต่างมองไปที่พระทั้งสอง ทั้งรู้สึกพอใจที่หลวงปู่เสาร์ท่านได้จัดพระให้ ถึงแม้ไม่ใช่หลวงปู่เสาร์เอง ก็ยังดีกว่าไม่ได้ และกราบนิมนต์ท่านเพื่อเดินไปยังบ้านชีทวน พร้อมพระประมาณ ๓ รูป ส่วนหลวงพ่อกิ ท่านให้ไปจำพรรษากับพระอาจารย์กอน อาจารย์บัญญัติ บ้านโพนงาม ต.หนองบ่อ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ในระหว่างจำพรรษาที่บ้านชีทวนนั่นเอง ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ต้องเจออุปสรรคปัญหาหลายประการอย่างที่พ่อแม่ครูบาจารย์เสาร์บอกไว้ก่อนมาไม่มีผิด พ่อใหญ่ กัณฑ์ โยมอุปัฏฐากผู้ใกล้ชิดได้เล่าให้ฟังว่า “ปัญหาแต่ละอย่าง ถ้าไม่ใช่ครูบาจารย์ทองรัตน์ คงจะอยู่ไม่ได้ เพราะมันหนักและยุ่งยากมากในการแก้ที่ภูมิดิน”

ปัญหาอันดับแรก เช่น เมื่อกราบอาราธนาท่านไปจำพรรษา โยมก็ได้แบ่งแยกกันเป็นสองฝ่าย

ฝ่ายหนึ่งบอกว่า เป็นพระเป็นเจ้าอยู่ในป่า นั่งหลับหลับตามันจะเห็นอะไร แม้แต่คนตาดีๆ ลืมตาดูมันยังมองไม่เห็น ส่วนอีกฝ่ายก็บอกว่า ช่างเขา คนเขาพูด เขาไม่เห็นกับเรา

พวกผู้หญิงชอบเอาคุ (ถังน้ำสานด้วยไม้ไผ่พอกด้วยชัน) ไปตักน้ำในบ่อของวัดป่า ครูบาจารย์ก็บอกว่า “แม่เอ๊ย อย่าเอาคุลงตักน้ำในลำ (บ่อน้ำ) เด้อ ให้เอาคุลูกหาให้ นั้นตัก” พวกโยมที่เป็นปฏิบัติรักษากัน หาว่าท่านหงน้ำ โยมอุปัฏฐากก็ได้ถามครูบาจารย์ เฉ่าว่า “เป็นหยัง ครูบาจารย์จั่งห้ามแนวนั้น หรือแพ่งน้ำบ” (ทำไมพระอาจารย์จั่งห้ามเอาถังลงตักในบ่อ หรือว่าหงน้ำหรือ) ได้รับความตอบที่เป็นที่พอใจว่า “เมื่อพวกแม่เอาคุ คาวปลา คาวกบ ตักน้ำ เมื่อพระเจ้าพระสงฆ์ไปตักน้ำนั้นมากินมาจั้น พระนั้นเพิ่นกะเป็นอาบัติตัวพ่อ”

อดีตพ่อกำนันใจ เชื้อปทุม บ้านชีทวน เล่าว่า ครูบาจารย์จะใช้สรรพนามแทนตัวว่าลูก จะพูดกับญาติโยมทั้งผู้หญิงทั้งผู้ชายว่าพ่อ แม่ หมดทุกคน และเคยถามท่านเป็นการส่วนตัว ท่านได้ให้คำตอบว่า “ที่เ้าคำพูดอย่างนั้น ต้องการหัดให้ลูกเขารู้จักพูดกับพ่อแม่ด้วยคำพูดที่สุภาพ” น่าจะเป็นไปได้ที่เด็กสมัยก่อนการพูดกับผู้ใหญ่มักพูดใช้นำหน้าสรรพนามว่า “อี” เช่น อีพ่อ อีแม่ พี่ชายก็ “บัก” พี่สาวก็อีนั้นอีนี้ ซึ่งฟังดูแล้วไม่สุภาพ

๒๙. ต้องยกให้ทองรัตน

หลังจากได้มอบหมายให้ไปจำพรรษาที่บ้านชีทวนแล้ว ก่อนไป หลวงปู่เสาร์ได้สั่งกำชับว่า บ้านชีทวนนี้เป็นบ้านที่คนมีการศึกษามาก เป็นมหากีเยะอะ เรื่องที่จะไปพูดเฉยๆ ไม่มีอูบาย จึงยากที่คนเหล่านั้นจะเชื่อ เคยส่งพระไปหลายรูปแล้ว ต้องหันหลังกลับอย่างไม่เป็นท่า เพราะถูกลองภูมิ แม้แต่หลวงปู่สมัยที่ไปสร้างวัดใหม่ๆ ยังเคยถูกลองตีมาแล้ว หลวงปู่ได้บอกว่า “ถ้าบ่แม่น่ท่านทองรัตน บ่มีไผ่ลิเอาอยู่” (ถ้าไม่ใช่ท่านทองรัตนแล้ว ไม่มีใครสอนคนบ้านนี้ได้)

ในพรรษา ลูกศิษย์ทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกายที่ไปจำพรรษาอยู่วัดต่างๆ ต่างก็มาร่วมลงอุโบสถร่วมกันที่วัดป่าหนองอ้อ บ้านชำโคม ได้ร่วมลงอุโบสถอยู่ช่วงหนึ่ง ต่อมาพระผู้ใหญ่ทางเมืองหลวงทราบข่าวมีพระธรรมยุตกับมหานิกายร่วมลงอุโบสถกัน จึงได้แจ้งมายังหลวงปู่เสาร์ให้ทั้งสองนิกายได้ตั้งรวมอุโบสถกัน หลวงปู่เสาร์เลยบอกว่า ถ้าทางการไม่เข้าร่วม ก็ให้ลูกศิษย์แต่ละวัดได้ทำอุโบสถกันเอง เมื่อมีงานจึงมาร่วมกัน ปรึกษาประชุมกัน

โยมบ้านชีทวนในสมัยนั้น หาผู้ที่เห็นความดีครูบาจารย์เฒ่าท่านยากมาก เพราะครูบาจารย์เฒ่าจะสอนทุกวิถีทางที่จะให้โยมรู้จักการเสียดละทาน เช่น บ้านไหนที่เตรียมจะใส่บาตร แล้วลืมมองดูพระ ท่านก็จะยื่นรอ แล้วร้องบอกให้มาใส่บาตร และรอจนโยมคนนั้นมาใส่บาตร ท่านจึงจะไปรับบาตรบ้านหลังอื่น ท่านจะไม่ถือโทษโกรธเคืองเมื่อไปบิณฑบาต ท่านจะทำความคุ้นเคยกับญาติโยมทุกคน แม้แต่วันไหนฝนตก ท่านก็บอกว่า “แม่ไม่ต้องลงมาหรอก มันเปียก ลูกสีไปรับเอง” จนบางคนคิดรังเกียจท่านหาว่าเป็นพระทำตัวประจบญาติโยม แต่ท่านไม่ตำหนิแต่อย่างไร ถ้าบ้านไหนไม่เคยใส่บาตร ท่านก็จะพยายามให้โยมคนนั้นใส่จนได้

บางครั้งเห็นกล้วยสุกบนต้น ท่านก็พูดกับโยมว่า “แม่ กลัวยมันสุกคาเครือ บ่อยๆ ได้บุญบ้อ คั้นอยากได้ กะเอามาใส่บาตรดี” (แม่เห็นกล้วยสุกอยู่บนต้น ไม่อยากได้บุญบ้างหรือ ถ้าอยากได้ ก็เอามาใส่บาตรบ้างสิ) ท่านยื่นรอจนโยมนำกล้วยมาใส่บาตร เมื่อถึงวัด ท่านก็ไม่ฉันทิดว่าของนั้นได้มาไม่บริสุทธิ์ ขัดต่อพระธรรมวินัย แต่ที่นำไปเพื่อสอนให้คนรู้จักเสียดละ

มีโยมบางคนเห็นท่านไปทุกวัน ก็บอกว่าข้าวยังไม่สุก วันต่อมาท่านได้แบกฟืนไปให้ พร้อมทั้งพูดว่า “เฮ้า แม่ ฟ้าวเร่งไฟเข้า ลูกสีทำ” (เฮ้า แม่ รีบเร่งไฟเข้า ลูกจะรอ) จนข้าวสุก โยมนำมาใส่บาตร ท่านจึงไป กลับมาถึงวัด ท่านก็เอาอกไม่ฉันทิด

แม่ชีเลียนเล่าว่า แม่ชีคำที่เคยประพฤติปฏิบัติรวมที่บ้านหนองฮี ได้มีโอกาสติดตามไปกราบครูบาจารย์เฒ่าที่ต่างๆ บางครั้งถ้าบ้านไหนไม่เคยเข้าวัดให้ท่านเลย

ครูบาจารย์เฒ่าท่านจะบอกให้แม่ชีไปขออะไรก็ได้ หมากพลู บุหรี่ ตามแต่จะให้ พอได้มา จะไม่ใช่ประโยชน์จากของที่ได้มาจากการร้องขอ การกระทำดังกล่าวทำให้โยมบางคนที่ไม่เข้าใจ ต่างก็แก่งหาเรื่องใส่ท่านต่างๆ นานา บางครั้งเมื่อท่านออกไปบิณฑบาต ก็พูดใส่ท่านว่า ท่านทำตัวไม่เหมาะสม แต่ท่านไม่สนใจ บางคนทนไม่ไหวจริงๆ ถึงกับเอาค้อนตีลิวใส่บาตรให้ท่าน เมื่อไปถึงวัด ท่านพูดกับพระเถรว่า “โยมเขาคือลิดีคว่ำ ทางวัดป่ามีค้อนตอกลิว เขาเลยใส่บาตรให้”

๓๐. รอดตายเพราะบาตร

ทุกวันนี้ ครูบาจารย์เฒ่าท่านก็บิณฑบาตตามปกติเหมือนไม่มีอะไร หลายวันต่อมา โยมคนนั้นทำที่มาสใส่บาตรเหมือนเดิม มีข้าวและห่อใบตองกล้วยอย่างดี ห่อใหญ่เป็นพิเศษ เมื่อเดินกลับ ครูบาจารย์เฒ่าได้พูดกับพระเถรว่า โยมคนที่เอาค้อนตอกลิวใส่บาตรให้ วันนี้เขาเอาอะไรหนอใส่บาตรให้ห่อใหญ่ผิดปกติ

เมื่อไปถึงวัดทุกวัน ครูบาจารย์เฒ่าจะจัดอาหารออกจากบาตร ถ้ามีส่วนไหนที่ไม่ถูกต้องตามธรรมเนียม เช่น ของนั้นเอ่ยปากขอมมา อาหารดิบ ท่านจะเลือกออกไม่ฉัน เมื่อเลือกเสร็จ จะแบ่งให้พระเถรให้ได้ฉันทุกรูป วันนี้ก็เช่นกัน ท่านเลือกอาหารเสร็จ จะแกะอาหารแจกแบ่งพระเถร แต่ผิดสังเกตว่า วันนี้ได้ห่อใบตองซึ่งห่อใหญ่ผิดปกติ ประกอบด้วยโยมคนนี้ได้ต่อว่าท่านหลายครั้ง ท่านค่อยๆ แกะไม้กลัดห่อหมกนั้นออก ในขณะที่ค่อยบรรจงแกะนั้น ในใจก็คิดว่าจะเป็นน้ำหรือเป็นเนื้อ กล้วยน้ำจะหกก็กล้วย

ทันใดนั้นสิ่งไม่คาดคิดจะเป็นไปได้ก็เป็นไปได้ เมื่ออาหารประหลาดมีสีชากระโดดออกจากห่อหมกอย่างรวดเร็ว ด้วยความว่องไวเป็นทุนของครูบาจารย์เฒ่า ท่านรีบตะครุบอาหารประหลาดนั้นไว้ได้ พร้อมกับว่า “เอ้อ สะ मामัวเขบใส่บาตรให้พ่อน้อ เจ้าหน้อ เกือบเจ้าไปเข้าหม้อต้มเขาแล้วหน้อ” (เอ้อ เกือบเขาไม่เอามาใส่บาตรให้พ่อนะ เกือบเขานำเจ้าไปทำต้มยำแล้ว) เสร็จแล้วให้สามเถรนำอาหารประหลาดคือกบนั้นไปปล่อย

๓๑. ตัวโลกธรรม

วันต่อมา ท่านออกบิณฑบาตตามปกติ ไม่ผิดสังเกตอะไร โยมคนที่ใส่บาปให้ท่าน เมื่อวาน ก็มายืนมองท่านด้วยอาการขำๆ แต่ท่านทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้ เหมือนไม่มีอะไรเกิดขึ้น และต่อมาเมื่อท่านออกไปรับบิณฑบาตตอนเช้า ได้มีคนเขียนบัตรสนทน่ให้ใส่บาตรท่าน เมื่อกลับถึงวัด ท่านได้ห่มจีวรพาดผ้าสังฆาฏีอย่างดี เอาบัตรสนทน่ที่นั้นให้เถรอ่านว่า “อ้าว ลูกอ่านอมฤตธรรมแน่แท้ เทวดาเขาใส่บาตรมา หาพึ่งยากตัว” พระเถรได้อ่านไป ตัวท่านได้พนมมือฟังไป ใจความมีว่า “พระผีบ้า เป็นพระเป็นเจ้า ไม่มีสำรวม ไม่มีศีล ไม่มีวินัย ประจบสอพลอของจากชาวบ้าน พระแบบนี้ถึงจะเหาะเหินเดินอากาศได้ ก็ไม่นับถือเป็นพระ ให้รีบออกจากวัดไป ถ้าไม่ไปจะเอาลูกตะกั่วมาฝาก”

พอเถรอ่านจบ ท่านได้พนมมือสาธุ จนพระเถรได้ยืนทุกรูป และท่านได้พูดว่า “เอาเก็บไว้แทนบูชาเด้อ โลกธรรมแปดมันนี่เอง แต่ก่อนได้ยืนแต่เชื่อว่า มีลาภ-เสื่อมลาภ มียศ-เสื่อมยศ มีสรรเสริญ-มีนินทา มีสุข-มีทุกข์ โอ้ยของดีตัวนี้ สาธุ พ่อได้ฟังแล้ว เก่งธรรม เพิ่งมาเมื่อนี้เอง เก็บไว้เก็บไว้”

วันต่อมา ท่านได้ออกบิณฑบาตเหมือนเดิม โยมที่นำบัตรสนทน่ให้ใส่บาตรเมื่อวาน ยืนยิ้มหน้ารั้วบ้านที่ท่านเดินผ่าน พระเถรสังเกตเห็นอาการท่าน ก็ไม่เห็นโกรธเคืองโยมคนนั้นแต่อย่างไร

๓๒. น้ำตาผู้เห็นผิด

๒-๓ วันต่อมา ครอบครัวของโยมคนนั้นเกิดวุ่นวายขึ้น ทั้งตบทั้งตีกัน จนในที่สุด โยมคนนั้นเกิดเป็นบ้าขึ้น อยู่บ้านก็หวาดระแวงว่าจะมีคนมาฆ่า ต้องไปหลบซ่อนอยู่ในป่า ถึงญาติพี่น้องจะตามไปเกลี้ยกล่อมอย่างไรก็ไม่ยอมกลับบ้าน พูดได้คำเดียวว่า กลัวคนจะมาฆ่า สุดท้าย ญาติพี่น้องต้องนำขันดอกไม้มาขอขมาต่อครูบาจารย์เฒ่า ถึงท่านจะบอกว่าไม่ได้ทำอะไรให้ใครเดือดร้อน แต่ญาติโยมคนนั้นก็ไม่เชื่อ ผลสุดท้าย

ครูบาจารย์เฒ่าจึงได้โอกาสเทศนาให้ฟังถึงโทษและกรรมต่างๆ ที่ใส่ร้ายคนอื่น แล้วบอกให้ญาติโยมคนนั้นกลับ พอกลับถึงบ้าน โยมคนที่ใส่ร้ายท่านก็มีอาการปกติ

ชาวบ้านทนดูเหตุการณ์ต่างๆ ที่ครูบาจารย์เฒ่าท่านถูกแก้งไม่ไหว จึงได้ถามท่านว่า “ขอโอกาสข้าน้อย ครูบาจารย์บ่เคียดบ่ขมเขาบ้อ ที่เขาแก้งทุกมือทุกเว่น แม้นข้าน้อยลืหนี่มันแต่दन บ่อยู่ให้เขาแก้งदनปานนี้ดอก” (ขอโอกาสครับ ครูบาจารย์ไม่โกรธเขาหรือที่เขาแก้งต่างๆ ทุกวันทุกวัน เป็นกรรมจะหนีนานแล้ว ไม่อยู่ให้เขาทำนานขนาดนี้ดอก) และท่านได้พูดว่า “ทำไต่บ้านที่ชวนบ่ให้นำ ลีบหนี่” (ถ้าชาวบ้านชวนไม่ร้องให้ตาม จะไม่ยอมหนี่)

๓๓. จ้องจับมาตั้ง ๓ ปี

การที่คนมีการศึกษามากแต่ไม่เข้าใจในการศึกษาอย่างถ่องแท้ ความที่เรียนมานั้น อาจจะเป็นอาวุธทำหั่นตัวเองจั้นนั้น หลังจากที่ครูบาจารย์เฒ่าได้รับคำบัญชาจากหลวงปู่เสาร์ให้ไปจำพรรษาที่บ้านชิววนแล้ว ครูบาจารย์เฒ่าได้พยายามอย่างยิ่งที่จะทำให้คนมองดูตัวเองให้เห็นบ้าง บางครั้งต้องเอาความรู้สึกดีๆ เพื่อแลกกับความเห็นผิด บางครั้งก็เอาชีวิตของตัวเองเพื่อแลกกับความถูกต้องก็ยอม

ทั้งพระทั้งโยมที่ไม่เข้าใจท่าน ต่างจ้องหาความผิดจากท่านให้ได้ มีพระอาจารย์รูปหนึ่งชื่อ อาจารย์สี เป็นคนเคร่งวินัยมาก ที่มาอยู่กับครูบาจารย์เฒ่าก็เพื่อจะมาหาเรื่องจับผิดครูบาจารย์เฒ่า และตลอดเวลาที่อยู่กับครูบาจารย์เฒ่า ๓ ปี ก็หาข้อจับผิดไม่ได้

มีอยู่วันหนึ่ง ครูบาจารย์เฒ่าเห็นอาจารย์สีท่านนั่งอยู่ใกล้พอจะมองเห็นรางปลัสวาระ ครูบาจารย์เฒ่าเลยเดินไปปลัสวาระ แล้วบ้วนน้ำลายลงในรางปลัสวาระ บังเอิญท่านอาจารย์สีซึ่งจ้องจะจับผิดครูบาจารย์เฒ่าอยู่แล้ว เลยรีบเดินไปต่อว่าครูบาจารย์เฒ่าว่า “ไหนว่าเคร่งวินัย ทำไต่ถึงบ้วนน้ำลายลงในรางปลัสวาระ ไม่รู้หรือว่ามันผิดวินัย”

ครูบาจารย์เฒ่าเลยตอบไปว่า “ผมสงสารท่านที่มาคอยจับผิดผมตั้ง ๓ ปี ถ้าว่าผมผิด ท่านช้อนอะไรไว้ได้อาสนะนั่งท่าน ท่านไม่รู้หรือว่าศาสตร์นั้นมันคู่ควรกับสมณะหรือเปล่า” อาจารย์สีเมื่อได้ฟังอย่างนั้นถึงกับหน้าเปลี่ยนสี ที่คิดไม่ถึงว่าครูบาจารย์เฒ่ารู้ได้อย่างไรว่าอาจารย์สีช้อนมิดไว้ได้อาสนะ

๓๔. ภิกขุคือผู้ขอ

ไม่ได้ด้วยเล่ห์ ต้องเอาด้วยกล เมื่อความไม่พอใจได้ระอุขึ้นคนแล้วคนเล่า จนเรื่องได้ไปถึงฝ่ายปกครองเมืองสูง และได้ลงมาตัดสินด้วยตนเอง พระทุกรูปได้พูดถึงการประพฤติตัวไม่เหมาะสมต่างๆ นานา บ้างก็บอกทำตัวไม่เหมาะสม เพราะไปขอของชาวบ้าน บ้างก็ว่าเวลาเข้าไปในบ้านไม่สำรวม

พระมหาเถระฝ่ายปกครองก็ได้ถามแต่ละข้อที่ว่ามาว่า “ถูกไหม” ครูบาจารย์เฒ่าได้พนมมือตอบ “โดยช้าน้อย” ทุกคำถาม เมื่อจบแล้วได้ถามครูบาจารย์เฒ่าว่า “เมื่อเป็นอย่างนี้จะมีข้อแก้ตัวอย่างไร ท่านทองรัตน์”

ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ตอบว่า “ภิกขุ คือ ใคร ถ้าแปลออกมาก็คือผู้ขอไม่ใช่หรือที่ขอก็เพราะไม่มีถึงขอ ถ้าไม่ขอก็หาอยู่หากินเอง เขาก็เรียกคฤหัสถ์ธัญญาติโยมเท่านั้นแหละ ถ้าว่าการกระทำของกระผมผิด จะฆ่าจะแกงกระผมก็ยอม”

ทุกรูปที่ประชุมต่างก็อึ้ง ไม่มีใครพูดอะไรอีก และไม่มีการตัดสินความเลยวันนั้น

๓๕. โจรกลับใจ

ในระยะต่อมา ชาวบ้านที่เคยเป็นปฏิปักษ์กับท่านเริ่มเปลี่ยนแปลงความคิดใหม่ เริ่มเห็นความดีของท่าน ครั้งหนึ่งท่านได้พูดให้ชาวบ้านฟังว่า เมื่อคืนได้นิมิตเห็นหญิงตายท้องกลมได้อุ้มลูกมาหาท่านเพื่อขอส่วนบุญจากท่าน ให้ท่านช่วยบอกญาติทำบุญอุทิศให้ด้วย

ท่านเล่าว่า ได้ถามไปว่า “มึงเป็นเพศมานี้จักปีแล้ว” (แกเป็นเปรตมาก็ปีแล้ว) หญิงนั้นได้พาลูกนั่งพนมมือตอบครูบาจารย์เฒ่าว่า “ผู้ช้ำได้แต่งงานอยู่กินกับอ้าย คำหล้าจนมีท้องและได้ตายลงในขณะลูกอยู่ในท้อง และอ้ายคำหล้าเดินไปเอาเมียใหม่ อยู่บ้านหัวดอน บ่มีไผ่เฮ็ดบุญให้ผู้ช้ำ ขอฝากหลวงปู่ได้บอกพี่น้องของผู้ช้ำแทน” (ดิฉันได้แต่งงานอยู่กินกับพี่คำหล้าจนได้ตั้งท้อง และได้ตายลงในขณะที่ลูกอยู่ในท้อง และพี่คำหล้าเขาไปมีเมียใหม่ที่บ้านหัวดอน ไม่มีใครทำบุญอุทิศให้ดิฉันเลย ดิฉันขอฝากหลวงปู่ได้โปรดบอกญาติของดิฉันให้ทราบด้วย)

เมื่อครูบาจารย์เฒ่าเล่าเรื่องดังกล่าวให้ชาวบ้านฟัง ชาวบ้านก็ว่าเป็นจริงดังหญิงเปรตนั้นพูด คือหลังจากเมียนายคำหล้าตายท้องกลม นายคำหล้าก็ได้เมียใหม่ที่บ้านหัวดอน ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้านชิวาน

หลังจากชาวบ้านบางคนได้กลั่นแกล้งครูบาจารย์เฒ่าแล้วบางคนเป็นบ้า บางครั้งก็ล้มตายโดยไม่มีสาเหตุติดต่อกันหลายคน บางครั้งคนในครอบครัวอยู่ดีๆ ก็เกิดมีปากเสียงกันขึ้นทั้งที่ไม่เคยมีเรื่องราวกันมาก่อน เรื่องประเภทนี้เกิดขึ้นกับคนที่แกล้งครูบาจารย์เฒ่าหลายคนขึ้นเรื่อยๆ จนชาวบ้านในละแวกนั้นเกิดความเกรงกลัวต่อผลกระทบที่ตนเองกระทำต่อครูบาจารย์เฒ่า ต่างคนต่างนำดอกไม้ธูปเทียนมากราบขอขมาโทษกับครูบาจารย์เฒ่า บางคนไม่เคยทำกับท่าน แต่ก็กลัวว่าสิ่งที่ตนเองกระทำมาอาจจะล่วงเกินท่านก็ได้ ก็มาขอขมาเหมือนกัน ถึงท่านจะพูดกับแต่ละคนว่า ท่านไม่ได้ทำอะไรให้ใคร ญาติโยมเขาก็ไม่ยอมฟัง ในที่สุดความเกรงกลัวต่อผลกระทบที่ตนเองกระทำต่อครูบาจารย์เฒ่าได้แพร่กระจายมากขึ้น

จนในที่สุด โยมคนที่แกล้งท่านโดยเอากบเอาค้อนตอกลิ่วใส่บาตรให้ท่าน ก็เกิดความกลัวเหมือนกัน ได้นำขันดอกไม้ธูปเทียนมาขอขมาโทษต่อท่านเหมือนกับทุกคน และโยมคนนั้นได้ร้องไห้ร้องไห้เสียใจในสิ่งที่ตนเองทำลงไป ถึงท่านจะบอกว่าท่านไม่ถือโทษโกรธเคืองกับใคร โยมคนนั้นก็ไม่ได้ละความพยายามที่จะให้ท่านรับขันขอขมาให้จนได้ ต่อมาโยมคนนั้นไม่ทราบมีอะไรดลใจ ได้เข้าวัดมาอุปัฏฐากท่านทุกวันอย่างไม่มีใครคาดถึง และเมื่อท่านได้ออกจุดธูปไปกับหลวงปู่เสาร์ที่เมืองโขง ประเทศลาว ได้มาพำนัก

อยู่ที่บ้านคุ้ม โยมคนนั้นเมื่อทราบข่าว ก็ได้ย้ายครอบครัวไปอยู่กับท่านที่บ้านคุ้ม และครูบาจารย์เฒ่าได้ใช้สรรพนามแทนตัวโยมคนนั้นว่า “หมาแก้ว” เดิมโยมชื่อมหาแก้ว เพราะบวชเรียนนานจนได้เปรียญธรรม ๔-๕ ประโยค

๓๖. อาสนะมีพิษ

หลังจากสถานการณ์ที่เคยตึงเครียดเริ่มคลี่คลายไปในทางที่ดีแล้ว ชาวบ้านเริ่มเห็นความสำคัญ และได้นิมนต์ท่านไปในงานต่างๆ ในงานบุญกุ่มข้าวที่บ้านชีทวน ได้นิมนต์พระเถระไปร่วมงานเป็นจำนวนมาก และได้จัดอาสนะสงฆ์ให้นั่งตามลำดับพรรษา เมื่อจวนจะถึงเวลาเจริญพระพุทธมนต์ พระเถระต่างได้เดินทางมาร่วมและนั่งตามอาสนะของตน

ครูบาจารย์เฒ่าก็มาตามนิมนต์เช่นกัน ด้วยการล่วงรู้มาก่อนอย่างไรไม่อาจทราบได้ เมื่อมาถึง แทนที่ครูบาจารย์เฒ่าจะเข้านั่งอาสนะที่จัดไว้ ครูบาจารย์เฒ่ากลับไปที่อื่น และพูดคุยกับญาติโยมไปเรื่อย เมื่อพระเถระทุกรูปได้เข้านั่งอาสนะหมดทุกรูป ญาติโยมได้นิมนต์ให้ครูบาจารย์เฒ่าขึ้นนั่งอาสนะ ครูบาจารย์เฒ่าก็พูดเรื่องอื่นๆ เรื่อยไป จนญาติโยมนิมนต์ ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง

เมื่อเห็นว่าญาติโยมนิมนต์หลายครั้งแล้ว ครูบาจารย์เฒ่าเลยพูดว่า “ทำไมจึงอยากให้นั่งน่ะ ไม่รู้หรือว่าอาสนะนั้นมีอะไรอยู่” ญาติโยมก็บอกว่า ไม่มีอะไรนี่ ปกติดีนี่ ครูบาจารย์เฒ่าจึงบอกให้โยมดูดีๆ ซิ เมื่อญาติโยมไปพลิกอาสนะดู ถึงกับตกใจเมื่อรู้ว่า มีงูตัวเชื่องขดตัวอยู่ในอาสนะนั้น

๓๗. สร้างวัดที่บ้านชีทวน

ต่อมาโยมส่วนใหญ่เข้าใจเจตนาท่านดีแล้ว ทุกคนให้ความเคารพศรัทธาท่านมากขึ้น พ่อใหญ่ก็ค้นหา พ่อใหญ่เตื่อน พร้อมชาวบ้าน ที่ได้นิมนต์ท่านมาอยู่จำพรรษาที่วัดบ้านชีทวน ประสงค์จะสร้างวัดถวายท่าน และโยมหลายคนได้ถวายที่ดินให้ท่าน

บางคนมีที่ดินอยู่ไกลวัด แต่อยากถวาย ต้องแลกเปลี่ยนแย่งกันถวายให้ท่าน เมื่อได้ที่ดินแล้ว พ่อใหญ่สารวัตร กำหนดเดือน นำเรื่องไปกราบเรียนครูบาจารย์เฒ่า และนำเรื่องดังกล่าวขึ้นจดทะเบียนเป็นวัดให้ถูกต้อง ในเรื่องการสร้างวัดนี้ ครูบาจารย์เฒ่า ท่านไม่ยอมยกให้สร้าง ท่านบอกว่า “บ่ต้องสร้างหรรอกพ้อ นาลูกมีแล้ว นาฝั่งนี้ลูกมีแล้ว พร้อมซีไปที่บาตร” (ไม่ต้องสร้างวัดหรรอกพ้อ นาลูกมีแล้ว นาแปลงนี้คือบาตร ลูกมีแล้ว) เมื่อออกพรรษา ครูบาจารย์เฒ่าได้ติดตามหลวงปู่เสาร์เพื่อไปจำปาศักดิ์ ไม่กลับไปบ้านซีทวนอีกเลย

๓๘. แนวการอบรมธรรมะของครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์

หลวงพ่อกุศล ธรรมโม ซึ่งเคยบวชอยู่กับครูบาจารย์ทองรัตน์ในพรรษานั้น ได้เล่าว่า องค์หลวงปู่ท่านให้อ่านพุทธประวัติ ให้อ่านสวดมนต์แปลฉบับหลวง อ่านเจ็ดตำนานแปล ประวัติอนุพุทธ ๘๐ องค์ ซึ่งหนังสือเหล่านี้ มหาเพ็ชร พลแก้ว ป.ธ.๖ วัดบวรนิเวศ ศึกษาธิการอำเภอเชียงใหม่ ลูกบ้านซีทวนเป็นผู้นำมาถวาย

ในวันพระใหญ่ ๑๔ ค่ำ หรือ ๑๕ ค่ำ ท่านเทศน์สอนโยมเกี่ยวกับ คีล ๕ ให้โยมสมาทานคีล ๕ และตั้งใจงดเว้นข้อห้าม ๕ ข้อนี้ให้ได้ จะได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ท่านมีตัวอย่างที่ดีและไม่ดีแต่ละข้อๆ ให้นิยามโยมน้อมเอามาใส่ตนไม่ให้มีความประมาท มีศีลแล้วให้มีสมาธิ ให้จิตใจว่างจากกิเลส ไม่ให้จิตยึดเอากิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ไว้ในจิตใจ ถ้าจิตปล่อยวางว่างจากกิเลส ก็จะเย็นกายเย็นใจ เพราะกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ เป็นของร้อน ใครมีกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ อยู่ในจิตใจ คนนั้นจะร้อนกาย ร้อนใจ ทุกข์กายทุกข์ใจ เพราะกิเลสมันเผาผลาญอยู่ทุกขณะ ส่วนผู้มีศีล ๕ คีลคุ้มครองรักษา อานิสงส์ของศีลจะทำให้มีโภคทรัพย์บริบูรณ์ มีความสุขกายสุขใจ ผู้มีศีลจะก้าวไปสู่มรรคผลนิพพานได้ คีลเหมือนแผ่นดิน สมาธิเหมือนต้นไม้ ปลูกลงในแผ่นดิน ร่มเงาของต้นไม้เหมือนกับปัญญา ผู้มีศีล สมาธิ ปัญญา จึงเป็นผู้มีความสุขกายสุขใจ เย็นกายเย็นใจ ไม่ทุกข์ใจเหมือนคนไม่มีศีล คนไม่มีศีลเป็นคนบาป ผลของบาปจะเผาผลาญตลอดชาติ และจะติดตามไปทุกภพทุกชาติ ฯลฯ ท่านจะให้ธรรมในแนวคีล ๕ คีล ๘ อยู่เสมอ

๓๘. อบรมพระด้วยศีล สมาธิ ปัญญา

ครูอาจารย์เฒ่าของรัตน ท่านให้ปฏิบัติตามหนังสือนวโกวาท บทสวดมนต์ต่างๆ สงสัยในข้อใดให้ถามท่าน เช่น ให้ศึกษาคำแปลธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ซึ่งเป็นโอกาสที่เกิดมีพระสงฆ์ ๕ องค์แรกในพระพุทธศาสนา ให้ศึกษาในอริยสัจสี่ มรรคมีองค์แปด ให้ศึกษาอาณาปานสติ อิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุบาท ไม่เข้าใจสงสัยในข้อใด ท่านอธิบายให้ฟังโดยแจ่มแจ้ง

พระพุทธเจ้าท่านทำทางเดินไว้ให้เราเดินแล้ว พระอริยเจ้าพระอรหันต์ทั้งหลาย ท่านก็เดินตามทางที่พระพุทธองค์ทำไว้แนะนำไว้แล้วทุกพระองค์ ถ้าเราได้ศึกษาได้ปฏิบัติตาม เราก็จะพบทางเดินไปมรรคผลนิพพานได้เหมือนพระอรหันต์ ๘๐ องค์นั้นเหมือนกัน เว้นแต่ผู้ประมาท ผู้ขี้เกียจ ผู้ไม่มีความเพียร ผู้หลงตามกิเลส ก็จะไม่มีความพ้นจากทุกข์ ไม่พ้นจากวัฏสงสาร เกิดตาย ทุกข์โศก โรคภัย อยู่อย่างนั้นนับภavnับชาติไม่ถ้วน

ใครมาบวชปฏิบัติในสำนักนี้ ให้มีความเพียร นั่งสมาธิ เดินจงกรม อย่าให้น้อยกว่า ๓ ชั่วโมง วันหนึ่งกับคืนหนึ่งมี ๒๔ ชั่วโมง ให้กิลเลสเอาไป ๒๑ ชั่วโมง ถ้าทำความเพียรทำให้จิตใจสงบจากกิเลสได้ไม่ถึง ๓ ชั่วโมงต่อวันเป็นอย่างน้อย ออกพรรษาให้สึกออกไปช่วยพ่อแม่ทำไร่นา ช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพเลี้ยงครอบครัว ดีกว่ามาบวชไม่มีความเพียร ทำความเพียรน้อยกว่า ๓ ชั่วโมง เอาชนะกิเลสไม่ได้หรอก มรรคผลนิพพานนั้น อยู่ปากตายโน่น ต้องกินน้อย นอนน้อย ขยันมาก อุดหนุนมาก ไม่กลัวลำบาก ไม่กลัวกิเลส เอาชนะกิเลสให้ได้จึงจะเห็นมรรคผลนิพพาน

พระจักขุบาลทำความเพียรทั้งกลางวันทั้งกลางคืน จนตามองไม่เห็น หมอตาหมู่เพื่อนให้พักรักษาตา ๗ วัน ท่านปรึกษาใจตนเองว่า จะเอาตาไว้ หรือจะเอามรรคผลนิพพาน ตกลงเอามรรคผลนิพพาน ตาแตก ตาบอด ในขณะที่เดินทำความเพียร และได้นิพพานในขณะนั้นเอง นี่ตัวอย่างผู้มีความเพียรมาก

พระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ทำความเพียรให้จิตสงบจากกิเลสตลอดหนึ่งราตรีดีกว่า ประเสริฐกว่าผู้ไม่มีความเพียรมีอายุตั้งร้อยปี ผู้ปรารถนาพ้นจากทุกข์ พ้นจากวัฏสงสาร ปรารถนามรรคผลนิพพาน ต้องขยันอดทนทำความเพียร นั่งสมาธิ เดินจงกรม ให้ได้ ไม่น้อยกว่าวันละ ๓-๔ ชั่วโมง จึงจะเห็นมรรคเห็นผลในอนาคตในชาตินี้แหละ เอาให้ได้ผลในชาตินี้แหละ

ทั้งหมดนี้เป็นโอวาทอันสำคัญที่ท่านครูบาจารย์ของรัตนเดือนสติ ให้ทำความเพียร ไม่น้อยกว่าวันละ ๓ ชั่วโมง อย่างอื่นยังมีอีกมาก ท่านอธิบายได้แจ่มแจ้งชัดเจน เข้าใจง่าย ในฉบับปล้น เช่น พระลำเนียง เมื่อบวชได้ ๓ พรรษา ถ้ามท่านเรื่องกัมมัฏฐาน ๕ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ท่านอธิบายว่า แต่ละอย่าง มันไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เป็นพระ ไตรลักษณ์ แต่ละอย่างไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา เมื่อพิจารณาแล้ว มันจะถอนอนัตตา อุปาทานออก ว่าโดยย่อ อุปาทานขั้นทั้งห้าเป็นตัวทุกข์ นี่ท่านอธิบายไว้ให้ทราบโดยละเอียดแล้วว่า ขั้นห้าเป็นตัวทุกข์ ขั้น ๕ เป็นไตรลักษณ์ ทุกๆ สิ่งบนโลกนี้ ทั้งสิ่งมีชีวิต และไม่มีชีวิต ล้วนถูกตราพระไตรลักษณ์ประทับไว้หมดแล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้น ตั้งอยู่ชั่วขณะ แล้วเสื่อมสลายไปหมดทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีอะไรคงทนจริงได้ตลอดไป

ท่านจะเตือนให้ทำสมาธิให้จิตใจสงบ ให้จิตเป็นเอกัคคตารมณ์ จิตว่างจากกิเลส กิเลสหลุดจากจิต จึงจะเกิดปัญญา มีปัญญาเห็นธรรม มีดวงตาเห็นธรรม เห็นว่าธรรมะ ทุกข้อทุกประโยคเป็นจริง เป็นเหตุเป็นผล เป็นปัจจัยซึ่งกันและกัน จริงแท้ทุกๆ ข้อ ดังได้ตรัสไว้แล้วในบทสวดมนต์ในพระสูตรต่างๆ ตรัสไว้อย่างไร เป็นอย่างนั้น เช่น ตรัสว่า เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะย่อมมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติย่อมมี เพราะ อุปาทานเป็นปัจจัย ภพย่อมมี อวิชชาทำให้เกิดสังขาร สังขารทำให้เกิดวิญญาณ ฯลฯ หลังสวดมนต์เย็นแล้ว ประมาณ ๓ พุ่ ท่านจะอธิบายธรรมะ ตอบข้อข้องใจให้ทราบ โดยแจ่มแจ้ง

อีกข้อหนึ่งที่ท่านเน้นเป็นพิเศษ คือท่านให้ระมัดระวังสำรวมอินทรีย์ ๖ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าให้หลงเพลินไปตามกิเลส ถ้ามีสติสัมปชัญญะสำรวมระวังในอินทรีย์ ๖ อยู่ทุกอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน จะควบคุมศีล ๒๒๗ ได้เป็นอย่างดี

๔๐. อาบัติเล็กๆ น้อยๆ ไม่ควรมองข้าม

ไปบิณฑบาต ปวดปัสสาวะ เข้าข้างทางหนึ่งลง ให้เอาใบไม้แห้ง ๔-๕ ใบต่อกันให้ยาว ถึงปัสสาวะ ถ้าไม่เอาใบไม้รองปัสสาวะที่ร้อนและเค็ม จะถูกแมลง สัตว์ตัวเล็กๆ หรือถูกพืชตาย และยังเป็นอาบัติอีกด้วย ถ่มน้ำลาย ขากเสลด ให้นำหนึ่งลงเอาใบไม้รองเช่นเดียวกัน อย่าคุยเสียงดัง อย่าตะโกนเรียกกัน เดินเข้าไปใกล้ๆ จึงพูดกันเบาๆ เอาของให้กัน อย่าโยน ถ้าพระอาวุโสพรรษามากกว่าเอาหนึ่งสี่ให้ผู้อาวุโสต่ำกว่า เช่น พระ ๓ พรรษา เอาหนึ่งให้พระ ๒ พรรษา พระ ๒ พรรษา ต้องนั่งลง จึงจะเอามือไปรับด้วยความเคารพ พระอาวุโสเดินมาข้างหลัง พระพรรษาหย่อนกว่า ต้องหลีกให้พระอาวุโสเดินนำหน้าไปก่อนเสมอ ไปบิณฑบาตให้ภิกษุทั้งหลาย ห้ามพูดคุยกัน ถ้าจำเป็นจะต้องพูดคุยกัน ให้หยุด แอบลงข้างทางแล้วพูดกัน พรรษาน้อยต้องนั่งลงเสมอ เป็นการเคารพวินัยของพระพุทธเจ้า เป็นการสำรวมอินทรีย์ เป็นผู้ไม่ประมาทในพระธรรมวินัย การภาวนา การปฏิบัติธรรมจึงจะก้าวหน้า จะเกิดปัญญาเห็นชอบอยู่เสมอ ท่านนี้ทำอะไรได้ เห็นข้อควรแนะนำอะไร จะรีบเตือนเสมอ

เรื่องความเพียร ท่านกล่าวอยู่เสมอว่า “ผู้มีความเพียรไม่เกียจคร้านทั้งกลางวัน กลางคืน อยู่ด้วยความไม่ประมาท ย่อมเป็นผู้เจริญในธรรม” เหมือนพระกัจจายนะ ที่พระพุทธองค์ยกย่องว่าเป็นผู้มีราตรีเดียวเจริญ ท่านยกตัวอย่างให้ขยันทำความเพียรมากๆ ให้เกิดปัญญา ให้เห็นทางมรรคผลขึ้นในจิต ท่านว่าผู้มีความเพียรเป็นผู้ที่มีจิตใจ ร่าเริง มีใจดี มีอารมณ์ดีอยู่เสมอ

๔๑. เทศน์ ๒ ธรรมาสน์ กับพระมหาอำเภอเขื่องใน

ครั้งหนึ่ง ครูบาจารย์เฒ่ารับนิมนต์เทศน์ ๒ ธรรมาสน์ กับพระมหาอำเภอเขื่องใน เป็นการเทศน์ปลุกจิตวิไลสนา มีชาวบ้านรอบๆ บ้านชีทวน มาฟังที่ศาลาวัดพระธาตุสวนตาล เป็นจำนวนมาก มาจากบ้านหัวดอน บ้านหัวดุน บ้านท่าวาริ บ้านแคน บ้านมะพริก บ้านท่าศาลา บ้านหนองบ่อ พระเถระจากวัดต่างๆ ทั้งครูหญิงชายจากโรงเรียนประชาบาล มาฟังกันเต็มบริเวณวัด

วันนั้นเป็นวันอาทิตย์ กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน ครูใหญ่โรงเรียนต่างๆ ร่วมกันจัดขึ้น ใครๆ ก็อยากฟังเทศน์ของครูบาจารย์เฒ่า ท่านเสียงห้าว เสียงดัง เสียงกังวาน เสียงใส ไบหน้าท่านยิ้มแย้ม สร้างอารมณ์ขัน อารมณ์ดี อยากฟังเสียงอาชญากรรมว่าเรื่องของท่าน คำพูดของท่านเป็นคติธรรม พูดตรง พูดจริง ไม่กลัวใคร มีความเชื่อมั่นในตัวเอง ในพระธรรมของพระพุทธเจ้า

เมื่อใกล้ถึงเวลานิมนต์ พระมหาได้ควมเข้ามาฝุ่นตลบมาด้วยความอาชญา พอลงจากมาได้ ได้ถามหา ไทน์ หลวงตาทองรัตน์ องค์ไทน์ ทุกคนดูงั้นในกิริยาของพระมหา หุ่นรูปนั้น ไม่รู้หรือแกล้งไม่รู้ ไม่มีใครทราบ ครูบาจารย์เฒ่าหนึ่งเคี้ยวหมากพูดคุยกับญาติโยมอยู่ตรงนั้น ปกติไม่เคยเห็นท่านเคี้ยวหมาก พระมหาหนึ่งเดินพูดทักโยมคนนั้น ทักโยมคนนี้ เหมือนคุ้นเคยกันมาก่อน เมื่อทักรอบวัดแล้ว ก็ได้ขึ้นธรรมาสน์ถามหาครูบาจารย์เฒ่ามาแล้วยัง หรือไม่กล้าเทศน์ พูดไปต่างๆ นานา ครูบาจารย์เฒ่าก็หนึ่งเคี้ยวหมากเฉย

เวลาพอสมควร ครูบาจารย์เฒ่าบ้วนหมาก แล้วก้าวขึ้นธรรมาสน์ฝั่งตรงข้ามพระมหา พร้อมพูดว่า *เอาดีดีนะมหา เอาไม่ดี เตะตกธรรมาสน์ได้* ทุกคนที่หนึ่งหนึ่งดูท่าทีของพระมหา ต่างหัวเราะในคำพูดคำแรกของครูบาจารย์เฒ่า พอขึ้นธรรมาสน์ได้ไม่พูดพร่ำทำเพลง ครูบาจารย์เฒ่าพูดดักพระมหาตลอด ตั้งแต่ชี้เข้ามาเทศน์ มันผิดธรรมวินัย พูดแต่ละคำ ชาวบ้านก็หัวเราะอย่างพอใจไม่มีหยุด พระมหาที่หนึ่งอยู่บนธรรมาสน์ ฉันท้ำหมด ๒-๓ แก้วแล้ว ครูบาจารย์เฒ่ายังเทศน์ไม่หยุด พระมหาทนไม่ไหวลงจากธรรมาสน์ขึ้นหลังม้าไปอย่างไม่มีท่า กัณฑ์เทศน์ก็ไม่รับ

เมื่อเทศน์เสร็จ คณะครู กำหนด ผู้ใหญ่บ้าน นำปัจจัยที่ใส่ลงในขันเงิน ขันลงหิน (ทองเหลือง) หลายใบมารวมกัน ได้เงินเกือบสองพันบาท แบ่งเป็นสองส่วน ถวายพระมหาอำเภอเรื่องในส่วนหนึ่ง ส่วนของท่านครูบาจารย์ทองรัตน์นั้น เมื่อพระมหากลับไปแล้ว ท่านมอบให้วัดพระธาตุสวนตาล ในสมัยนั้นครูประจำบาลเงินเดือน ๘ บาท ครูใหญ่ ๑๒ บาท ทำงานมานานปีจึงจะได้ ๒๐ บาท ครูมัธยม ป.ม. จะได้ ๘๐ บาท จบอักษรศาสตรบัณฑิตจะได้ ๙๐ บาท จบ ป.ม. (ประโยคครูมัธยม) และ ๕.ม.

(ธรรมศาสตร์บัณฑิต) ด้วย จะได้เงินเดือน ๑๐๐ บาท กัณฑ์เทศน์จากชั้นคนละ ๑ สตางค์ ๕ สตางค์ รวมกันเป็นพันสองพันบาท นับว่าได้เงินมากเป็นพิเศษ (ข่าวสารเหนือวสันหนึ่ง ๑๐๐ ก.ก. กระสอบละ ๕ บาท) ท่านไม่รับถวายกัณฑ์เทศน์ แต่ยกให้วัดพระธาตุสวนตาล ทั้งหมด

๔๒. โอวาทก่อนลาสิกขาบท

ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ให้โอวาทพระเทียบก่อนลาสิกขาว่า ให้ปฏิบัติมีศีล สมาธิ ปัญญา ยืน เดิน นอน ภาวนา “พุทโธ” ทุกลมหายใจเข้าออก ก้าวเท้าขวา “พุท” ก้าวขาซ้าย “โธ” ทุกย่างก้าว จะเห็นความมหัศจรรย์ของพุทโธภายใน ๑ ปี

เวลากราบพระหรือกราบที่ไหนก็ตาม ให้โยนิโสมนสิการ น้อมใจลงกราบลงใกล้ฝ่าพระบาทพระพุทธรูปเจ้า เหมือนกับท่านมาเยือนหรือประทับนั่งอยู่ใกล้ๆ เรา เป็นพ่อติดตามดูแลเราทุกเวลา กราบพระธรรม พระธรรมเหมือนแม่คุ้มครองลูกดูแลเราตลอดเวลา กราบพระอริยสงฆ์ พระสงฆ์เป็นพระพี่เลี้ยงนำเราให้คิดดี พูดดี ปฏิบัติดี ด้วยกาย วาจา ใจ ในทุกสถานที่ คุณพระรัตนตรัยนี้จะทำให้เราได้แต่สิ่งที่ดียิ่งๆ ขึ้นไป

๔๓. ด้วยความเคารพและศรัทธา

พ่อใหญ่กัณฑ์ สุทธิพันธ์ เป็นโยมอุปัฏฐากใกล้ชิดกับครูบาจารย์เฒ่ามาโดยตลอด หลังจากที่ได้ร่วมกับคณะเป็นคนไปนิมนต์ครูบาจารย์เฒ่าที่บ้านป่าโคมให้ไปจำพรรษาที่บ้านชีทวน เมื่อครูบาจารย์เฒ่าได้ออกจากบ้านชีทวนหลายพรรษา และได้ไปอยู่ที่บ้านคุ้ม อ.ลำโพง จ.อุบลราชธานี ด้วยความศรัทธาอันแรงกล้าของพ่อใหญ่ ก็ได้อพยพครอบครัวไปด้วย และได้ทำกิจการค้าข้าวควบคู่ไปด้วยเพื่อจุนเจือครอบครัว ยังไม่มีที่นาทำกินขณะนั้น

ถึงพ่อใหญ่ไม่เคยบวชเรียนมาก่อน แต่ด้วยศรัทธาที่มีต่อครูบาจารย์เฒ่าในด้าน การปฏิบัติ พ่อใหญ่ไม่เคยทิ้งทำลายกรรมฐานที่ได้รับการถ่ายทอดจากครูบาจารย์เฒ่า

แม้แต่น้อย ถึงแม้ปัจจุบันอายุย่างเข้าปีที่ ๘๐ ก็ตาม และลูกหลานแต่ละคนมีหน้าที่ การงานเป็นถึงผู้นำของคน ได้นำท่านไปเพื่อทำตามหน้าที่ของลูกที่พึงกระทำที่ เมืองหลวง แต่ปฏิบัติทุกอย่าง พ่อใหญ่ไม่เคยจะลืมหูลูกเก่าแต่อย่างไร สมกับสุภาชิต อีสานที่ว่า “ค้นได้ชี้ข้างก้นหม่มเป็นพระยา อย่าได้เคยลืมหาวนาผู้ชี้ควายคอนกล้าดอก” (ถึงแม้จะได้ดิบได้ดีเป็นเจ้าฟ้ามหากษัตริย์ ก็อย่าลืมอดีตที่เป็นชวานาผู้ชี้ควายหาบกล้า) เช่น ผ้าขาวม้าคาดพุงที่ใช้สารพัดประโยชน์ของคนอีสาน ไปไหนมาไหนพ่อใหญ่ ไม่เคยทิ้ง ที่สำคัญเรื่องการปฏิบัติ การรับประทานอาหาร พ่อใหญ่ยังกินข้าวจานหมา เหมือนเดิม คืออาหารทุกอย่างทั้งคาวหวาน ต้องใส่ภาชนะเดียวกัน เรื่องการเดินจงกรม นั่งสมาธิ ไม่เคยขาด เรื่องมีสติสัมปชัญญะในบรรดาเพื่อนรุ่นเดียวกัน หาตัวจับยากมาก สำหรับผลของการปฏิบัติ พ่อใหญ่ว่าไม่สงสัยแล้ว พร้อมเสมอที่จะไปตามผู้เป็นเจ้า คือ มัจจุราชสั่ง

พ่อใหญ่ได้เล่าให้ฟังว่า “ปกติครูบาจารย์เฒ่าท่านพูดเสียงดัง เป็นเชิงไม่กลัวใคร ท่านชอบอยู่ตามร่มไม้ตามป่า และอยู่ไม่เป็นที่ การอยู่ที่เดียวนานๆ ท่านว่าจะทำให้ ดิดสถานที่ ท่านไม่ติดกุฏิ กลับมาจากธุดงค์ก็มาอยู่กุฏิหลังใหม่ ตามที่ได้ไปกับท่าน ท่านจะพาพักใต้ต้นไม้ เมื่อนั่งลงท่านจะกราบก่อน เวลาท่านไปก็กราบอีก บางที่เด็ดจัดๆ หรือยามเย็นๆ ท่านจะพานั่งพักกลางวันตามร่มไม้ เมื่อจะนั่งลงท่านก็กราบ เมื่อจะไป ท่านก็กราบ ถามท่านว่า “ครูบาจารย์กราบอะไรหรือครับ” ท่านตอบว่า “กราบต้นไม้ ต้นไม้ก็เหมือนพระพุทธเจ้า มันทำงานเลี้ยงชีวิตตัวเอง เวลาเมื่อมีลูก มันก็ไม่หวง นกก็กินได้ คนจะนำไปกินก็ได้” ส่วนบางครั้ง **ครูบาจารย์กราบลงกลางแจ้งนั้น ก็กราบระลึกถึง ความบริสุทธิ์ของพระพุทธองค์ จิตของพระพุทธเจ้าไม่ได้เกาะติดอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คนโบราณจึงมักเปรียบเทียบว่า เมื่อมีพระพุทธองค์อยู่ที่ใด ต้องมีดอกบัวรองรับอยู่ที่นั่น ตามที่ได้อยู่กับท่าน ท่านถือเป็นนิสัยในการลูกการนั่ง ต้องกราบเป็นประจำ จนผู้อื่น ทำตามยาก**

สำหรับการอยู่ ท่านไม่ชอบอยู่กับคนหมู่มาก ชอบอยู่ตามลำพัง อยู่ตามป่า สองสามวันก็ย้ายไปที่ใหม่ ไม่ชอบอยู่ในเมือง ท่านบอกว่าจะทำให้ดิตรสอาหาร ไปอยู่

ตามป่า ฉันอาหารทิพย์ ถามท่านว่า อาหารทิพย์ คืออะไร ท่านตอบว่า อาหารทิพย์ คือ ดอกกระเจียว หน่อข่า เห็ดระโง่ หวาย หน่อโจด เวลาฉันก็มีความสุขสะอาด ไม่มีโรคมีภัย บางที่เขานิมนต์ไปฉันในบ้าน ท่านจะเอายาควินินเม็ดเหลืองๆ ออกมาประมาณ ๒๐ เม็ด นำเข้าปากแล้วฉันน้ำตาม ถามท่านว่า ทำไมถึงฉันมากแท้ ครูบาจารย์บอกว่า เพื่อดับ รสอาหาร เป็นเราฉัน ๓ เม็ด ก็หุบไปหมด นี่ท่านฉันตั้ง ๒๐ เม็ด แล้วก็เฉย

ครั้งถึงเวลาวันพระ ๑๕ คำ พระเถรมารวมกันที่ศาลา เวลาฉันอาหาร ท่านมักจะ บอกพระเถรให้ฉันด้วยความสำรวม มีสติ พิจารณาว่าฉันเพื่อบรรเทาความทิว เพื่อดำรงชีวิตหรือเพื่อความอยาก ฉันเพื่อความงามหรือฉันเพื่อเลี้ยงตณหา ถ้ารู้สึกว่ามี อีก ๕ คำ จะอิม ให้หยุด แล้วฉันน้ำลงจะอิมพอดี แต่ถ้าตณหามันสั่งให้ฉันเต็มถึงลำคอ พอเต็มน้ำลงไปจะแน่นท้องอยู่ไม่ได้ แล้วก็ไม่สบาย ต้องเอามือล้วงคอให้อาเจียน อย่างนี้ ผิดวินัยของพระ การฉันโดยไม่พิจารณาเป็นบาป ตายไปเป็นควายไถนาให้เขากิน

๔๔. จับไม่ถูก

เมื่อครูบาจารย์ได้สั่งสอนลูกศิษย์ให้สำรวมในการขบฉัน และท่านทำให้ดูเป็น ตัวอย่างด้วย เช่น เวลาฉัน ท่านจะฉันไปที่ละอย่าง ฉันข้าว ฉันผัก ถ้ามีปลา ก็จะฉันปลา ไปที่ละอย่างๆ ทำดังนี้จนอิม

พอใหญ่ก็ถนอ ซึ่งแอบชำเลื่องดูครูบาจารย์เฒ่าอยู่บ่อย เมื่อท่านฉันเสร็จแล้ว จึงพนมมือถามท่านว่า “ขอโอกาสข้าน้อย ข้าน้อยสังเกตเบิ่งเวลาครูบาจารย์ฉัน เป็นหยั่ง จังฉันที่ละอย่าง มันดีจังได้” (ขอโอกาสรับกระผม กระผมสังเกตท่านอาจารย์ฉัน ทำไม จังฉันที่ละอย่าง มันดีอย่างไร) ครูบาจารย์เฒ่าบอกว่า “มันจังปติตรสชาติ” (มันจะได้ ไม่หลงรสชาติ)

อุบายการสอนศิษย์แต่ละคนของครูบาจารย์เฒ่าจะไม่ค่อยเหมือนกัน เช่นมีอยู่ ครั้งหนึ่ง ท่านจะสอนเรื่องการขบฉันให้อยู่ในการสำรวม ระวังอย่าฉันให้มีเสียงดัง อย่างฉันพวงพุดพวง อย่านฉันมูมมาม ซึ่งอยู่ในกรอบของวินัยที่ว่าด้วยการขบฉัน

ถึงเวลานั้น ครูบาจารย์เฒ่าจะทำตรงข้ามที่สอนลูกศิษย์ ข้าวตกรื้อยราด พุดทั้งที่มีข้าว อยู่ในปาก เป็นอาการที่ไม่สำรวม และมีพระลูกศิษย์ไม่ทราบเจตนาธรรมของท่าน หรืออย่างไรไม่ทราบ เกิดคิดตำหนิต่านอยู่ในใจว่า ครูบาจารย์เฒ่าสอนแต่คนอื่น ไม่สอนตัวเอง พอเก็บกวาดโรงฉันเสร็จ ก่อนเลิก ท่านจะมาให้โอวาท และกราบพระ เลิกพร้อมกัน พระรูปนั้นถึงกับอึ้งไป เมื่อครูบาจารย์เฒ่าท่านเทศน์เกี่ยวกับที่พระรูปนั้น คิดว่า “ไปยึดติดครูบาจารย์ ไม่ยึดติดธรรมะ”

ในเวลาเดินอยู่นั่งอยู่ ก็ให้นึกถึงศีลตัวเอง ศีลขาดหรือเศร้าหมองก็ต้องรู้ นี้เรียกว่า อยู่ด้วยความมีศีล พระพุทธรูปให้ระวังศีล ตลอดจนอภัตติเล็กๆ น้อยๆ ก็ให้ระวัง ศีลไม่บริสุทธิ์ เข้าป่า ขึ้นเขา เสือกัดตาย ถ้าอย่างนั้นไม่ต้องเป็นพระพุทธรูป จงไปนอนเลี้ยงควายอยู่ตามบ้านดีกว่า ถ้าเป็นพระมีแต่จะตกนรก เขาอยากได้บุญ เขาจึงมาเอาทาน ภายในกาย ภายในใจ ถ้าศีลเศร้าหมองแล้ว ภาวนาจนแก่ตายพระธรรมก็ไม่เกิด

พระเถรกลัวท่านมาก ใครต้องอาบัติท่านรู้หมด ท่านทักท้วงในท่ามกลางหมู่คนมากเอาดีๆ ให้อาย ถ้าท่านเตือนแล้วทำผิดบ่อยๆ ท่านบอกว่าไปเอาเทียนติดหูไปให้มันหนี มาบวชไม่เคารพคำสอนของพระพุทธเจ้า บวชหาประโยชน์อันใด ถ้าเป็นพระจากที่อื่นไปหาท่าน พอนั่งลง ท่านก็เรียกชื่อ ถามข่าวจะไปไหนมาไหน ทำอะไร ถ้าพระมีความรู้ได้เรียนมามาก ในใจคิดว่าจะอวดความรู้ตัวเองเป็นเชิงดูหมิ่น ท่านรู้ทันที ท่านจะว่า “เรียนมามากๆ นั้น เรียนไปทำไม มีความรู้แล้วเอาตัวไม่รอด อาบัติเต็มหัวไม่รู้ตัว เป็นพระบิดนทาต ก็มีอาหารฉัน ไม่รู้จักเคารพบาตร ไม่รู้จักคุณของพระพุทธเจ้า” ท่านพุดไม่กลัวคนจะโกรธ

๔๕. ตามครูบาจารย์เฒ่าไปดูพระอรหันต์

อีกครั้งหนึ่งที่บ้านชิวาน มีโยมทั้งสองฝ่าย ฝ่ายนักสอนมูลกัจจายน์ ก็ถือว่าตนเองมีความรู้ บางครั้งก็พุดเสียดสีพระวัดป่า วันหนึ่งมีโยมอาจารย์สอนมูลกัจจายน์ พุดเปรยๆ ขึ้นว่า สมัยนี้ปฏิบัติกันอย่างใดก็ไม่เห็นพระอรหันต์ดอก มันหมดสมัยแล้ว ครูบาจารย์ทองรัตน์ได้ยินเข้า ท่านก็พุดขึ้นว่า “อยากเห็นพระอรหันต์บ้าง ให้ไปโกนหัวมา

ครูบาจารย์จะพาไปเบิ่ง ให้ทำตามครูบาจารย์บอก ถ้าบ่เห็นพระอรหันต์ ครูบาจารย์ลีเอา
คอเป็นประกัน ถ้าบ่ทำบ่เฮ็ด มัวกอดคัมภีร์อยู่ลิเห็นได้ยังไงไร ไม่นานดอกคัมภีร์จะล้ม
ทับตาย”

๔๖. เยี่ยวเหมือนควาย

วันหนึ่งโยมสองผัวเมียจะมาทำบุญที่วัดป่าบ้านชีทวน ภรรยาได้หิ้วหม้อเขี้ยวใส่
อาหารและสะพานกระติบข้าวเหนียวเดินนำหน้ามาก่อน ส่วนสามีได้หามมะพร้าวอ่อน
แตงไทยเดินตามหลัง

ในระหว่างทางนั้น สามีเกิดปวดปัสสาวะขึ้น จะวางแบกหาก็ไม่ทันใจ หรือเพราะ
ความเคยชินก็ไม่ทราบได้ มองหน้ามองหลังเห็นว่าปลอดภัยคน เลยปลดทุกข์ข้างทางนั้น
พอมาถึงวัด ก็วางหามลง ยังไม่ได้กราบครูบาจารย์เฒ่า ในโอกาสนั้นเองครูบาจารย์เฒ่า
เลยให้สติไปว่า “เออ ลีเยี่ยวลิซี้กะให้วางหามของลงก่อนแน่ อย่าลียืนขี้นเยี่ยวคือควาย
คือจ้วหลาย” ฝ่ายเมียไม่รู้ว่ามีอะไรเกิดขึ้น ส่วนสามีถึงกับหน้าแดงตัวแข็งท้อ ทั้งอาย
ก็อาย ทั้งสงสัยก็สงสัย เพราะระยะทางห่างจากวัดตั้ง ๓-๔ กิโลเมตร ครูบาจารย์เฒ่า
ไปแอบดูตอนไหน และก่อนเยี่ยวก็รอบคอบตรวจตราดูดีแล้วนี่นา

๔๗. อาหารพิเศษ

พระเทียบบวชเป็นพระใหม่ ญาติโยมอุปัฏฐากกลัวจะหิว เพราะไม่เคยชินกับการ
ฉันข้าวมือเดียว มีอยู่วันหนึ่ง ภรรยาครุใหญ่โหนด ฉลุยศรี ซึ่งเป็นญาติกับพระเทียบ
ได้ออกมาใส่บาตรเหมือนกับทุกวัน แต่วันนี้ไม่เหมือนกับทุกวัน ครูบาจารย์เฒ่าได้เดิน
บิณฑบาตนำหน้าและองค์รองลงมา ๒-๓ รูป ก็ได้แต่ข่าวเปล่า พอมาถึงองค์สุดท้าย
โยมได้ชักบังไก่อซึ่งซ่อนไว้ใต้ชั้นข้าวใส่ในบาตรพระเทียบ เมื่อได้รับอาหารพิเศษเหมือน
เทวดารู้ใจ จึงวาดภาพในอากาศว่า กลับถึงวัดคงจะอิมแปลล์ละวันนี้

พอกลับมาถึงวัด ยังไม่ได้จัดอาหารออกจากบาตร ครูบาจารย์เฒ่าได้พูดขึ้นว่า “มีอันนี้ท่านเทียบได้อาหารพิเศษอีกแล้วไว้อย” พระเทียบถึงกับอึ้งและอายเพื่อนพระเถรที่นั่งฟังมาก เพราะโยมที่ใส่บาตรไม่คิดว่าครูบาจารย์รู้ เขาก็ได้ซ่อนบิ๊งไก่เป็นอย่างดี เป็นอันว่าอ้อยกำลังเข้าปากข้างอยู่รุ่มร่อ คิดว่าจะได้ฉันสมความอยากสักที ในที่สุดข้างก็เลยต้องอ้าปากค้าง

๔๘. เคารพเหนือสิ่งอื่นใด

หลังจากหลวงปู่เสาร์ได้ให้ครูบาจารย์เฒ่าของวัดนี้ไปจำพรรษาที่บ้านชีทวน ครูบาจารย์เฒ่าของวัดนี้ก็ไม่เคยไปที่ไหนเลย นอกจากไปกราบหลวงปู่เสาร์ที่บ้านท่าโคม จนญาติโยมเกิดความสงสัยและกลัวว่าท่านจะเบื่อ เพราะวันๆ อยู่แต่ในวัด แถมมีแต่คนกลั่นแกล้งต่างๆ นานา จึงได้ถามท่านว่า

“ขอโอกาสข้า่น้อย ครูบาจารย์มาจำพรรษาอยู่ที่นี่กะदनนานแล้ว ครูบาจารย์บ่คิดสิไปตุตงค์ทางใต้บ้อข้า่น้อย” (ขอโอกาสครับพระอาจารย์ฯ มาพำนักอยู่ที่นี่ก็เป็นเวลานานแล้ว ท่านพระอาจารย์ไม่คิดจะไปตุตงค์ที่ไหนบ้างหรือครับ) ครูบาจารย์เฒ่าของวัดนี้ท่านได้พูดว่า “ช่วย! พวกหมู่เจ้าสำงมาเวว่าจั้งจั้ง สิมาให้อาตมาผิตครุผิตอาจารย์จั้งได้ ครูบาจารย์ผื่นมออบหมายให้มาอยู่ที่นี่ สิไปล่องไปเกินผื่นจั้งได้” (ทำไม! พวกโยมจึงได้พูดอย่างนั้น จะมาให้อาตมาผิตต่อคำพูดของครูบาจารย์ได้อย่างไร ก็ในเมื่อครูบาจารย์ได้มออบหมายให้มาอยู่ก็อยู่ ท่านยังไม่ให้ไป จะไปอย่างไร)

โยมว่า “ไปจั้งหว่างจั้งคราวสิใต้บ้อข้า่น้อย” (ไปชั่วครึ่งชั่วคราวไม่ได้หรือครับ) ครูบาจารย์เฒ่าพูดว่า “บ่ได้เดี๋ย อย่มาเวว่าให้อาตมาเป็นบาปเป็นกรรม คั้นอาตมาไป ครูบาจารย์ผื่นมาบเห็น อาตมาก็เป็นบาปเป็นกรรมท่อนันต์ว่ สิไปสิ้นความครูบาจารย์ได้จั้งได้” (ไม่ได้ อย่มาพูดให้อาตมาเป็นบาปเป็นกรรมกับครูบาจารย์เลย ถ้าท่านมาไม่เห็น อาตมาก็จะเป็นบาปเป็นกรรมเท่านั้นแหละ จะไปผิตคำพูดของครูบาจารย์ได้อย่างไร)

๔๙. ของดีมีให้แต่ไม่รู้จักเอา

พ่อใหญ่คำมี ซึ่งเป็นโยมอุปัฏฐากอย่างใกล้ชิดติดตามครูบาจารย์เฒ่าคนหนึ่ง เห็นมีหลายคนที่มากราบครูบาจารย์เฒ่า แล้วได้ตัวดีกลับไป พ่อใหญ่คำมีได้ติดตามครูบาจารย์เฒ่ามาประจำ แต่กลับไม่ได้กับเขา คิดน้อยใจ วันหนึ่งเลยกราบเรียนครูบาจารย์เฒ่าว่า “ครูบาจารย์เฒ่า ข้าน้อยคนอื่นเขามา เขาก็ได้ตัวดีไป แต่ทำไมครูบาจารย์เฒ่าไม่เมตตาสงสารผมบ้าง”

ครูบาจารย์เฒ่าเลยพูดเป็นเชิงว่า “ให้ของดีตีบเอา จะเอาของไม่ดีนั้นหรือ ไม่รู้หรือว่าญาติโยมเขามาได้ไปนั้น เขาได้อบายमुखไป เขาไม่ได้อรธได้ธรรมไปนะ พ่ออยากได้อย่างนั้นหรือ” ฟังอย่างนั้น พ่อใหญ่คำมีถึงกับอึ้งไป และลาครูบาจารย์เฒ่ากลับด้วยความรู้สึกที่เข้าใจในคำสอน

พอเดินไปจะพ้นจากเขตกุฎิครูบาจารย์เฒ่า ครูบาจารย์เฒ่าได้เรียกกลับมา และได้ยื่นบุหรี ๒ ตัววางบนกลักไม้ขีด พ่อใหญ่คำมีทั้งดีใจทั้งแปลกใจจนไปถึงบ้าน และเรียกเพื่อนบ้านมาช่วยแปล เมื่อวันหวยออก พ่อใหญ่คำมีต้องผิดหวังตามเคย แต่เพื่อนบ้านกลับดีใจไปตามๆ กัน

๕๐. ผู้ทำกรรมใดไว้ ย่อมได้รับผลตอบแทน

ที่วัดบ้านชีทวน ปกติกุฎิครูบาจารย์เฒ่าจะสร้างแบบง่าย ๆ หลังคามุงหญ้าคา ยกเคลื่อนย้ายได้ ด้านข้างมีฝาเปิดปิดได้ ยกพื้นสูงพอนั่งหย่อนขาได้พอดี หลังจากสร้างเสร็จได้ไม่นาน ได้มีผึ้งมาทำรังใต้กุฎิ หลายวันต่อมาครูบาจารย์เฒ่าได้นั่งเก็บใบไม้ อยู่ข้างๆ กุฎินั้น ได้มีผึ้งตัวหนึ่งมาตออยู่ที่หัวคิ้วครูบาจารย์เฒ่า ครูบาจารย์เฒ่าก็ไม่ได้ว่าอะไร ทำงานอื่นต่อไป ในคืนนั้น ไม่รู้หมดดำ (มดสามเหล่า) มาจากไหน ได้เข้าไปกินลูกผึ้งนั้นหมดทั้งรัง ตื่นเข้ามา ครูบาจารย์เฒ่าได้ลงไปดู และได้แต่สังเวชใจต่อผึ้งรังนั้น

๕๑. ระวังเปรต

เรื่องกรรมวินัยเล็กๆ น้อยๆ นี้ ครูบาจารย์เฒ่าท่านอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ว่า อย่าได้มองข้ามเป็นอันขาด เพราะจะทำให้เดือดร้อนตามมาทีหลัง เช่น เรื่องการหยิบ การจับ การอยู่ การกินต่างๆ ให้มีสติ แม้แต่การปลูกต้นไม้ในวัด ไม่ว่าจะป็นมะม่วง มะขาม หรือไม้อะไรก็แล้วแต่ ท่านจะแนะนำให้ปลูกเป็นของบุคคล จะไม่ให้ปลูกเป็นของสงฆ์ ท่านให้เหตุผลว่า ถ้าปลูกเป็นของสงฆ์แล้ว คนอื่นจะเอาไปใช้ไปกินไม่ได้ ต้องรับอนุญาตจากสงฆ์ก่อน (พระ ๔ รูปขึ้นไปประชุม อนุมติจึงใช้ได้) ถ้าสงฆ์ไม่อนุญาต ถ้าพระนำไปฉัน พระก็เป็นเปรต โยมกิน โยมก็เป็นเปรต เมื่อปลูกแล้วก็บอกกล่าวปวารณาว่า ไม้นี้ หรือของสิ่งนี้ ใครใคร่ใช้ประโยชน์อันใดก็นำไปใช้ประโยชน์ได้ตามประสงค์

๕๒. ทดสอบศิษย์

มีบ่อยครั้งเหมือนกันที่ครูบาจารย์เฒ่าลองลูกศิษย์ที่ยังประมาทอยู่ เช่น หลวงพ่ออ้วนเล่าว่า “ครั้งหนึ่ง หลวงพ่ออ้วนได้กราบลาหลวงปู่กินรีเพื่อจะไปศึกษาธรรมะกับครูบาจารย์เฒ่า ก่อนไปหลวงปู่กินรีกำชับว่า ระวังนะ ถ้าไปหาครูบาจารย์เฒ่า ระวังท่านจะทดสอบอารมณ์ ทดสอบสติ เมื่อไปถึง ได้กราบครูบาจารย์เฒ่า ก็ได้เรื่องจนได้ เมื่อครูบาจารย์เฒ่าบอกให้ไปตัดไม้มาให้ท่าน ขณะนั้นท่านกำลังทำกิจวัตรอยู่พอดี หลวงพ่ออ้วนซึ่งผ่านการฝึกมาอย่างดี จึงรู้ทางมวย ได้มีดโต้เดินเข้าไปในป่า ตัดไม้ที่ตายแล้วมาให้ท่าน พอครูบาจารย์ได้เห็นเท่านั้นแหละ “เออ! นี่แม่นจังแม่นศิษย์พระพุทธรเจ้า” (เออ! นี่มันจึงสมกับเป็นลูกศิษย์พระพุทธรเจ้า)

มีบ่อยครั้งเหมือนกันที่พระเถรบางรูป เมื่อท่านให้ทำในสิ่งที่มันผิดวินัย ก็ทำด้วยความรู้ไม่เท่าทัน ทำให้รับบทเรียนที่ไม่มีวันลืม คือคำเทศน์กัณฑ์ใหญ่ และเสบเผ็ด เพราะเห็นว่าเป็นครูบาจารย์ แต่ไม่เห็นกรรมวินัยเป็นใหญ่ ซึ่งครูบาจารย์เฒ่า อาบัตเล็กๆ น้อยๆ ท่านไม่ปล่อย ท่านถือเป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับชีวิตพรหมจรรย์ ด้วยเหตุนี้เอง

ทำให้หลวงปู่ซาท่านให้ความเคารพต่อครูบาจารย์เฒ่าเป็นอย่างมาก จึงได้นำหลักธรรมต่างๆ จากครูบาจารย์เฒ่ามาสอนลูกศิษย์ลูกหาอยู่ตลอด โดยเฉพาะข้อวัตรปฏิบัติทุกอย่างในสำนักวัดหนองป่าพงและสาขา ปัจจุบันเหมือนกับข้อวัตรปฏิบัติของครูบาจารย์เฒ่าที่สั่งสอนลูกศิษย์สมัยที่ยังมีชีวิตอยู่เกือบทุกอย่าง

ตามที่หลวงปู่ซาได้สัมผัสกับครูบาจารย์เฒ่า เห็นว่าถ้าคนไม่ฉลาด จะไปเอาธรรมะกับท่านไม่ได้ คือไปเอาอย่างท่าน ไม่ไปเอาเยี่ยงท่าน อย่างเช่น ครูบาจารย์เฒ่าท่านพูดไม่ลำรวม การออกไปรับบิณฑบาต ท่านขอของไปเรื่อยๆ เวลาท่านดูให้พระเณรที่ประชุมจะดู พระเณรไปเอาอย่างท่านไม่ได้ ท่านไม่มีอะไร ความเป็นจริงนั้น ท่านพูด ท่านทำอะไร ท่านมุ่งสอนธรรมะ ไม่ได้มุ่งสอนหมู่คณะ ไม่ได้มุ่งเสียหาย

๕๓. ติดสมมุติ

บางคนไม่เข้าใจ หว่าท่านเป็นโรคประสาท เช่น มีอยู่ครั้งหนึ่ง หลวงปู่ซาเล่าว่า ครูบาจารย์เฒ่าได้เดินไปพร้อมภิกษุสงฆ์หมู่หนึ่ง เห็นควายตัวเมียกินหญ้าอยู่ข้างทาง ครูบาจารย์เฒ่าพูดว่า “โ๊ยย ควายเถิกโตนี่คือกินหญ้าอยู่ใกล้ทางแท้” (โ๊ยย ควายตัวผู้ตัวนี้ทำไม่จึงมากินหญ้าอยู่ใกล้ทางจ้งเลย) และเดินไปอีก ท่านได้ชี้ให้ดูควายตัวผู้กำลังเล็มหญ้าอยู่กลางทุ่ง และพูดว่า “เออ ไปหากินกลางทุ่งคือควายแม่โตนั้นมันจ้งแม่น” (เออ ไปหากินกลางทุ่งนาเหมือนควายตัวเมียซิ มันถึงจะถูก) ท่านดูควายตัวผู้เป็นตัวเมียควายตัวเมียเป็นตัวผู้ ผู้ไม่เข้าใจก็หว่าท่านเป็นประสาท ความจริงไม่มีตัวผู้ ไม่มีตัวเมียอย่างนี้ท่านเทศน์ให้เราฟัง คนไม่เข้าใจธรรมะเลยเกิดเถียงกันวุ่น เมื่อรู้สมมุติแล้ว วิมุตติก็เป็นไปในตัว

๕๔. ไม่ใช่ของพ่อแม่ใคร

อุบาสกผู้มากด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้ไปทำบุญที่วัดหนองป่าพง และได้กราบเรียนหลวงปู่ซาว่า เมื่อ ๓ ปีก่อนไปทำบุญกับหลวงปู่ของรัตน ที่บ้านคุ่ม เป็นประจำ ตอนหลังไม่ไป เพราะถูกหลวงปู่ของรัตนท่านดูเลยไม่ไป

หลวงปู่ชาถามว่า ท่านดูอย่างไร ถึงได้โกรธเป็นนานถึงสามปีขนาดนั้น อุบาสกเล่าว่า วันหนึ่งหลังจากฉันเสร็จ หลวงปู่ได้พาไปเดินชมวัด ท่านก็แนะนำฉันนี้ตามทางไปในระหว่างนั้นเดินไป เห็นถ้วยทิ้งอยู่ข้างกอไผ่ ท่านก้มลงเก็บ พร้อมด่าว่า “ถ้วยนี้ไม่ใช่ของโคตรพ่อของโคตรแม่ใคร มันจึงไม่มีใครเก็บ” หลวงปู่เป็นพระเป็นเจ้าไม่น่าจะพูดอย่างนั้น

หลวงปู่ชา : ถามว่ามันของพ่อของแม่ใครหรือเปล่านั้น

อุบาสก : ไม่ใช่ครับ

หลวงปู่ชา : มันก็จริงอย่างที่ท่านพูดไม่ใช่หรือ จะไปโกรธท่านทำไม ท่านพูดความจริงไม่ใช่หรือ

อุบาสกคนนั้นถึงกับนั่งอึ้ง ต่อมาก็ได้ไปขอขมาหลวงปู่ของรัตน

๕๕. หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ทำบุญให้พระกรรมวาจาจารย์

ในระหว่างจำพรรษา ๒๔๗๙-๒๔๘๓ อยู่ที่วัดป่าหนองอ้อ บ้านท่าโคก นั้น หลวงปู่เสาร์ได้นิมิตเห็น ญาคูสีทา ชยเสโน พระกรรมวาจาจารย์ของท่าน สมัยที่อยู่วัดบูรพาในตัวเมืองอุบลราชธานี ซึ่งพื้นเพท่านอยู่เมืองสีพันดอน แขวงจำปาศักดิ์ ท่านไปเรียนที่กรุงเทพฯ และได้มาเป็นอุปัชฌาย์อยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี หลังจากนั้นได้ไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่มณฑลยูนนาน ไปอยู่วัดดอนฮี (วัดเกาะฮี) เมืองโขง แขวงจำปาศักดิ์ และได้มรณภาพลงที่นั่น จึงคิดจะไปทำบุญอุทิศให้พระกรรมวาจาจารย์

เมื่อออกพรรษา หลวงปู่เสาร์พร้อมด้วยคณะศิษย์ ทั้งสามมหานิกาย และธรรมยุต จำนวน ๑๑ รูป มีครูบาจารย์เฒ่าของรัตน กนตสีโล ครูบาจารย์ดี ฉนโน ครูบาจารย์บัวพา ปญญาภาโส ครูบาจารย์กองแก้ว ฯลฯ และมีคณะศิษย์ที่เป็นฆราวาสติดตามไปด้วยอีก ๕ คน คือ ๑. พระราชธรรมสุธี (พวง สุชินฺทริโย) ซึ่งขณะนั้นเป็นฆราวาส อายุ ๑๔ ปี ๒. พระครูโสภาสธรรมภาณ (อำนวยการ) ๓. นายบุญมาก ไชยงาม ๔. นายเจริญ ๕. นายกร

๕๖. เอาต่อไม้เป็นอาจารย์

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ไกล้ออกพรรษา หลวงปู่เสาร์ได้ให้คนไปส่งข่าวที่วัดป่าชีทวน ให้ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ทราบ ว่า เมื่อออกพรรษาแล้ว ท่านจะพาไปทำบุญอุทิศให้แก่ พระอุปัชฌาย์ ที่เมืองโขง แขวงจำปาศักดิ์ โดยให้ไปเจอกันที่เมืองโขงเลย

เมื่อออกพรรษา หลังจากฉันเสร็จ ท่านได้รำลัญญาติโยมแล้ว ขณะที่ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์เตรียมของอยู่นั้น ได้มีพระบวชใหม่หอบจิวรหอบบาตรมาหาท่าน เล่าให้ท่านฟังว่า “ข้า่น้อยลาเมียมาบวช และใจอยากออกไปประพฤติปฏิบัติกับครูบาจารย์ แต่เมียบ่อยากให้บวช (กระผมลาเมียมาบวช ใจก็อยากประพฤติปฏิบัติกับครูบาจารย์ แต่เมียเขานั้นไม่อยากให้บวช) จึงได้บอกเขาไปว่าขอบวชชั่วคราว เขาจึงให้บวช และกระผมได้หนีออกมาเมื่อคืนนี้ ไม่มีใครรู้ กลัวว่าเขาจะไม่ให้มา กระผมไม่มีอะไรมาด้วย เพิ่งบวชเมื่อวานนี้ กระผมขอมอบกายถวายชีวิตไว้กับครูบาจารย์ด้วย”

ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์บอกว่า “เออ บุญท่านยังมีนะ เกือบได้พบกัน ผมจะรีบเดินทางไปแล้วนี้ มาแล้วก็ก้มลงกราบที่นั่นละ” ครูบาจารย์เฒ่าท่านบอกกัมมัฏฐานพร้อมชี้ไปที่ต่อไม้ตั้งที่ยืนตายนานหลายปีและพูดว่า “เห็นต่อไม้นั้นไหม ทำเหมือนต่อไม้นั้น” ทำเอาพระรูปนั้นนั่งงออยู่นาน ครูบาจารย์เฒ่าจึงได้ออกเดินทาง คงปล่อยแต่พระรูปนั้นอยู่เฝ้าวัดก่อน เพราะท่านต้องรีบออกเดินทางเพื่อตามหลวงปู่เสาร์ไปให้ทัน

พระใหม่รูปนั้น เดินเข้าผ่านกัมมวง ทำอะไรก็มองแต่ต่อไม้ เกิดสงสัยว่าทำไมครูบาจารย์เฒ่าจึงให้ทำเหมือนต่อไม้ คิดไปคิดมาหลายวันเข้าเลยเข้าใจว่า กว่าจะเป็นที่ต่อไม้ เกิดมาเป็นกล้าไม้ แล้วมาเป็นต้นไม้ใหญ่พอใช้งานได้ คนเขาก็มาตัดไปทำประโยชน์ เหลือไว้แต่ต่อทำประโยชน์ไม่ได้ แล้วก็ไม่มีใครสนใจ จึงเอาต่อไม้เป็นอาจารย์ภาวนา เลยตั้งใจไม่สึก

๕๗. หลวงปู่เสาร์โปรดชาวบ้านห้วยยาง

หลวงพ่อกองแก้ว ธนปณฺโณ วัดป่าเทพบวรรมย์ อ.พิบูลย์มังสาหาร จ.อุบลราชธานี ผู้เป็นลูกศิษย์ของหลวงปู่บุญมาก และได้มีโอกาสไปอุปัฏฐากครูบาจารย์เฒ่าอยู่บ่อยๆ ที่บ้านคุ้ม เล่าว่า หลวงปู่เสาร์กับครูบาจารย์ทองรัตน์ได้ดำริสร้างวัดป่าเทพบวรรมย์ บ้านแก้งยาง ต.ดอนจิก อ.พิบูลย์มังสาหาร จ.อุบลราชธานี โดยได้เดินธุดงค์มาจากวัดป่าหนองอ้อ บ้านชำโคม ได้หยุดพักมาเรื่อยๆ และเมื่อธุดงค์มาถึงห้วยยาง จึงได้หยุดพักที่ริมห้วยยาง

ญาติโยมเมื่อได้ทราบว่ามีพระธุดงค์มาพักที่ป่าใกล้หมู่บ้าน จึงได้นิมนต์ให้แก้อาถรรพ์ เพราะสถานที่ที่สร้างวัดปัจจุบัน เดิมชาวบ้านเชื่อกันว่าเจ้าที่แรงเขี้ยนมาก ใครไปทำอะไรใกล้สถานที่ดังกล่าวไม่ได้ หาปุหาปลาไม่ได้ บ้างก็เข้าสิงแล้วพูดออกปากชาวบ้าน บ้างก็ทำให้ล้มป่วย บางช่วงก็เกิดการตายติดกัน ๕-๖ ศพก็เคยมี เป็นเหตุให้หลวงปู่ต้องสงเคราะห์ในกิจนี้ และญาติโยมได้ขอนิมนต์ให้คณะท่านได้จำพรรษาด้วยเพื่อชาวบ้านจะมีกำลังใจต่อไป แต่หลวงปู่เสาร์ก็ยังไม่รับว่าจะจำพรรษา ท่านได้พาคณะออกเดินทางต่อไป ขณะนั้นเป็นเวลาใกล้จะเข้าพรรษา หลวงปู่เสาร์จึงได้ให้ญาติโยมพาไปหาสถานที่เหมาะในการจำพรรษา ญาติโยมได้พาไปหาสถานที่หลายแห่ง จนในที่สุดท่านจึงตกลงว่าจะจำพรรษาที่ดอนธาตุ ซึ่งเป็นเกาะอยู่กลางแม่น้ำมูล เพราะเป็นสถานที่เหมาะในการภาวนา

๕๘. สร้างวัดป่าเทพบวรรมย์

หลวงปู่เสาร์ได้ให้ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ หลวงปู่บุญมาก พร้อมเณร กลับไปจำพรรษาที่บ้านแก้งยาง เมื่อออกพรรษาในปี ๒๔๘๕ หลวงปู่เสาร์ได้ให้มีการจัดพิธีวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างวัดป่าเทพบวรรมย์ ในวันวางศิลาฤกษ์ ได้มีพระเถรมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก โดยมีหลวงปู่เสาร์เป็นประธาน และต่อมาได้ให้ครูบาจารย์บุญมากมาสานต่อเจตนารมณ์ทำการก่อสร้างให้เป็นรูปเป็นร่างต่อไป

หลังจากวางศิลาฤกษ์เสร็จ คณะหลวงปู่เสาร์ได้เดินทางต่อไป โดยมีโยมนิมนต์ ท่านขึ้นรถไป เพราะถ้าไปทางเรือ กลัวองค์ท่านจะเมาคลื่น เพราะระยะไปมีเกาะแก่งมาก ประกอบกับน้ำไหลเชี่ยวมาก และอากาศใช้ในช่วงพรรษายังไม่หายดี คือขณะองค์ท่านนั่งสมาธิใต้โคนต้นยางใหญ่ ได้มีเหยี่ยวบินโฉบเอารังผึ้งซึ่งเกาะอยู่บนกิ่งต้นยางใหญ่ ที่องค์ท่านนั่งอยู่ และรังผึ้งพร้อมตัวผึ้งได้ขาดหล่นลงมาใกล้กับองค์ท่านนั่งอยู่พอดี ทำให้ผึ้งกรูเข้าต่อขององค์ท่านหลายตัวจนองค์ท่านมุดเข้าไปในมุ้งกลด ผึ้งจึงเลิกรังความ จากนั้นองค์ท่านได้เกิดอาการไข้เพราะพิษของผึ้งต่อย จนออกพรรษาแล้วอาการจึงค่อย ๆ เบาลง

ส่วนครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ พร้อมพระเถรส่วนหนึ่งได้เดินทางจากวัดเทพบูรมย์ ด้วยเท้าต่อไป และครูบาจารย์บุญมาก กับครูบาจารย์ก็ได้แยกเดินทางไปที่ต่างหาก โดยมีจุดจะไปพักอยู่ที่บ้านห้วยสาหัว พระเพ็งไปทางเรือ กับครูบาจารย์เจี๊ยะ แล้วสามเถรอีก ๑ รูป ไปขึ้นที่ท่าวัดภูจำปาศักดิ์ ได้พบกับคณะครูบาจารย์ทองรัตน์ ที่วัดภูจำปาศักดิ์ ที่ได้ล่วงหน้ามาถึงก่อน จึงได้ถามถึงหลวงปู่เสาร์ ได้รับคำตอบว่า ท่านได้เลยไปเมืองโขง ไปดอนฮี้ก่อนแล้ว และท่านได้ฝากความไว้ว่า “ถ้าพวกคุณเพ็งกับท่านเจี๊ยะมาถึง ไม่ต้องตามไป ให้ท่านรออยู่ที่วัดภูนี้ และได้นัดไว้ว่าในวันมาฆบูชาให้พระเถรทุกรูปมาร่วมลงอุโบสถด้วยกันที่นี่”

พระเพ็งกับครูบาจารย์เจี๊ยะ และสามเถรหนึ่งรูป เมื่อหลวงปู่บอกให้รอ จึงได้ไปพักที่บ้านห้วยสาหัว เพราะที่นั่นมีที่พักพร้อมซึ่งอยู่ไม่ไกลนัก ขณะนั้นหลวงปู่เสาร์ ครูบาจารย์ดี จนุโน พร้อมคณะศิษย์ ไปทำบุญที่วัดดอนฮี้ แล้วเดินทางไปชมน้ำตกหลี่ผี แล้วจึงมาพักอยู่ภูหม้ออ่อม ห่างจากที่ทำการจังหวัดจำปาศักดิ์ ประมาณ ๒ กิโลเมตร

๕๙. หลวงปู่เสาร์อาพาธหนักที่ภูหม้ออ่อม

ในคราวนั้นรัฐบาลไทยได้ตั้งที่ทำการจังหวัดจำปาศักดิ์ ที่บ้านทัพเปือย ปากเซ ลำพูน เมืองสีพันดอน ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์พร้อมด้วยครูบาจารย์บุญมาก ครูบาจารย์กิ ฯลฯ ได้เดินทางถึงภูหม้ออ่อม หลังคณะหลวงปู่เสาร์

เมื่อไปถึง ครูบาจารย์ดีได้รับมากระซิบแจ้งข่าวอาพาธของหลวงปู่เสาร์ให้ ครูบาจารย์เฒ่าทราบว่าการขององค์ท่านปู่เสาร์ขณะนี้น่าเป็นห่วง อ่อนเพลียมาก ถ้าเดินทางต่อไปกลัวจะเป็นอะไรไปกลางทาง นิมนต์ท่านกลับ หลวงปู่เสาร์ก็ไม่เห็นด้วย และท่านพูดว่า “ท่านกินข้าวก๋องเดียวชั้นที่ท่านดี เสาอยากไปให้รอดเมืองเขมรพูน” หลวงปู่เสาร์ไม่ได้พูดถึงเรื่องที่จะเดินทางกลับแต่อย่างไร แต่ครูบาจารย์ดีเกรงว่าถ้า หลวงปู่อาพาธหนักและเป็นอะไรไปที่นี้ เกรงว่าศิษยานุศิษย์ที่ไม่ได้ไปด้วยจะ ตำหนิท่าน ครูบาจารย์ดีจึงอยากให้ครูบาจารย์ทองรัตน์และครูบาจารย์บุญมากช่วย นิมนต์หลวงปู่เสาร์กลับ

คณะศิษยานุศิษย์ปรึกษาหารือว่าจะพูดอย่างไรดีท่านจึงจะเห็นด้วย ถ้าไม่ขึ้นถึง อุบลราชธานี ก็เลื่อนขึ้นไปดอนไซ หรือไปวัดป่าสาละวัน ซึ่งเป็นวัดที่ครูบาจารย์บุญมาก และครูบาจารย์กิสร้าง และเป็นบ้านเกิดครูบาจารย์ก็ด้วย หรือจะไปถึงวัดอามตยาราม ก็ยิ่งดี

เมื่อคณะศิษย์ตกลงกันแล้ว ก็พากันเข้าไปกราบหลวงปู่เสาร์ ครูบาจารย์เฒ่า ทองรัตน์ได้พนมมือกราบเรียนท่านว่า “ขอโอกาสขำน้อย ครูบาจารย์อยู่ที่นี้มันกันดาร กันดารจังได้ ก็คือว่าข้าราชการก็เป็นคนใหม่ มาตั้งบ้านเมืองใหม่ ถ้าลืออ้ายข้าราชการ กะมีผู้คุ้มเคย ถ้าอ้ายคนพื้นเมืองก็เป็นคนเขมร บางคนว่าลาวก็ไม่ได้ ผู้ลิวัวได้ก็อ้าย เขาไปได้ เพราะเขามีความทุกข์ยาก ถ้าเม่นว่าครูบาจารย์ป่วยหนักพักย้ายที่นี้ รถก็มาถึง เรือมาก็คาแก่ง เหตุนี้จึงอยากนิมนต์ครูบาจารย์กลับขึ้นอุบลฯ หรือเลื่อนขึ้นไปดอนไซ หรือไปบ้านท่านก็ บ้านหนองผ่า-ดอนไซนี้ ก็มีป่าที่สวยงาม เหมาะเสียดวัดป่า เพราะ มีบ้านหลายหมู่บ้าน ส่วนวัดป่าสาละวัน ภูมะโรง ของท่านบุญมาก บ้านท่านก็ นั้น ก็เป็น วัดป่าที่ร่มรื่น เหมาะสมกับคนเฒ่าคนแก่จะอยู่อย่างสะดวกสบาย หรือไปฮอดวัด อามตยาก็ได้”

เมื่อหลวงปู่เสาร์ได้ยินคำอ้อนวอนของลูกศิษย์ดังนั้น ซึ่งตอนแรกพระอาจารย์ดี เคยกราบนิมนต์ท่านแล้ว แต่ท่านไม่กลับ ท่านพิจารณาตุลักรู้จึงพูดว่า “เออ คั้นชั้นไป ก็ไปดี นี่มันก็ใกล้ถึงเดือนสามแล้ว ให้ท่านบุญมาก ท่านก็ ขึ้นไปสักก่อน ไปจัดเฮือมารับ

แล้วลิขิ้นไปตามหลัง แต่นัดกันให้ไปฮอดวัดภูทันเดือนสามเพ็ญ ถ้าไปถึงวัดภูแล้ว ให้บอกท่านเพ็งและพระที่มาถ้ำอยู่ที่วัดภู บิให้ถ้ำ ให้มาขมบูชาที่ปราสาทหินวัดภูไปเลย เพราะกลับเมื่อบทัน” หลวงปู่เสาร์เคยปรารภไว้ว่าจะไปทำมาขมบูชาที่ปราสาทหิน วัดภู จำปาศักดิ์ แต่ไปไม่ทัน

ครูบาจารย์บุญมากกับครูบาจารย์กิรีบเดินทางเพื่อไปจัดหาเรือ ครูบาจารย์ก็แวะดูสถานที่ที่ดอนไซ เพื่อเรียนคณะสงฆ์ให้ทราบว่าจะนำหลวงปู่เสาร์กลับมาพักที่นี้สักระยะหนึ่ง ส่วนครูบาจารย์บุญมากขึ้นไปวัดป่าสาละวัน เพื่อจัดหาเรือ การจัดหาเรือก็ช้ามาก เนื่องจากเป็นเรือฟ่งและหาคนแจวเรืออีก ๔ คน จนถึงเดือนสามเพ็ญแล้วก็ล่องเรือไปรับหลวงปู่เสาร์ไม่ถึง

เมื่อถึงเดือนสามเพ็ญ ซึ่งเป็นวันมาขมบูชา หลวงปู่เสาร์ได้ร่วมลงอุโบสถกับคณะลูกศิษย์ตามปกติ ทั้งที่อาพาธหนักอยู่ หลังจากลงอุโบสถเสร็จ องค์ท่านเริ่มอาพาธหนักขึ้นเรื่อยๆ ท้องร่วงอย่างแรง แรม ๑ ค่ำ เดือน ๓ คณะลูกศิษย์จึงได้ไปวานขอความช่วยเหลือจากข้าราชการ ตำรวจ ญาติโยม ช่วยกันนำท่านลงเรือ ถ่อเรือขึ้นมาถึงบ้านนาดี เซล้าพา พักแรมที่นี้ รุ่งเช้าถ่อเรือต่อ ถึงเมืองมุลปาโมกข์มีดคำ พักแรมที่นี้ รุ่งเช้าถ่อเรือต่อผ่านดอนนางคอย ทางทิศตะวันตก แรม ๓ ค่ำ เดือน ๓ เป็นวันเดียวกับครูบาจารย์บุญมากล่องเรือมาจะไปรับหลวงปู่ ได้ไปรับครูบาจารย์ที่ดอนไซก่อน แล้วล่องเรือผ่านดอนนางคอยทางด้านทิศตะวันตก การผ่านคนละทิศเป็นสาเหตุที่เรือทั้งสองลำไม่เจอกัน

๖๐. หลวงปู่เสาร์หมดลมเสียแล้ว

คณะพระเพ็งได้รอลงบ้านห้วยสาหัว ใกล้วัดภูหลายวัน ไม่เห็นคณะหลวงปู่มา จึงได้กลับมาลงอุโบสถที่พิบูลฯ แล้วได้ถามข่าวก็ไม่ทราบความ หลังจากลงอุโบสถเสร็จ วันรุ่งขึ้นได้มีรถจะไปเมืองมุลปาโมกข์ จึงได้ขึ้นรถไปลงจำปาศักดิ์ รอคณะหลวงปู่เสาร์ที่วัดอำมาตยาราม ซึ่งมีพระอุปัชฌาย์เฒ่า เป็นเจ้าอาวาส ได้ทราบข่าวจากนายร้อยดำรัส ซึ่งเป็นคนอุปถัมภ์ ไปรับราชการที่จำปาศักดิ์บอกว่าตอนเย็นคณะหลวงปู่จะมาถึง ท่านอาพาธหนัก ให้จัดสถานที่รองรับด้วย

เมื่อตอนบ่าย ๔ โมง ได้ยินหวูดเรือดังมาแต่ไกล อุบัติษณีย์แม่และพระเพ็ง จึงได้ลงไปรอรับคณะที่ทำเรือด แต่เรือไม่จอด ได้เลยไปจอดที่ทำศาล เลยก้าวเข้าไปไม่ไกล จึงได้นิมนต์ท่านลงเรือเล็กย้อนลงมาทำวัดอีกครั้ง ครูบาจารย์ดีลงทำศาล ได้โทรเลขไปบอกลูกศิษย์ท่านทางอุบลฯ อาการของหลวงปู่เสาร์ขณะนั้น ใบหู ริมฝีปาก เหลืองซีด อิดโรยอย่างเห็นได้ชัด

เมื่อเรือมาถึง ครูบาจารย์กองแก้วได้ลงเรือไปประคองหลัง ครูบาจารย์บัวพา ประคองด้านหน้า ยกท่านขึ้นนั่งบนแคร่ไม้ไผ่ ในขณะที่นั้นมีพระที่อยู่ด้วยกันคือ ครูบาจารย์กองแก้ว ครูบาจารย์บัวพา ครูบาจารย์คำ พระเพ็ง ได้ช่วยกันประคองท่านขึ้นจากฝั่ง แล้วนำท่านขึ้นไปในโบสถ์ เมื่อวางองค์ท่านลง ตัวหลวงปู่ท่านหนึ่งหลับตา คอตกในท่าเดิม อ่อนเพลียมาก ครูบาจารย์บัวพาจึงได้พนมมือกราบเรียนหลวงปู่ด้วยเสียงอันอ่อนนุ้ม เพราะเห็นสภาพหลวงปู่ท่านได้ประคองจิตท่านมาตลอด เกรงว่าจิตท่านจะพลิกว่า “ขอโอกาสข้าน้อย ขณะนี้อยู่ในโบสถ์วัดอำมาตยาaram จำปาศักดิ์แล้ว ข้าน้อย”

หลวงปู่ค่อยๆ เงยหน้าขึ้นดูพระพุทธรูปเล็กน้อย ได้สั่งให้นำผ้าสังฆาฏิมาพาดบ่า และท่านกราบพระได้ ๓ ครั้ง แล้วคอปับลงเช่นเดิม มือสั่นริกๆ เมื่อเห็นเช่นนั้น ครูบาจารย์บัวพาจึงจะได้ให้นำน้ำมาพรมใส่องค์หลวงปู่เบาๆ และจะประคองท่านให้นอนลง เมื่อจับถูกองค์ท่าน จึงรู้ว่าองค์ท่านได้หมดลมเสียแล้ว ตรงกับวันที่ ๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๕ แรม ๓ ค่ำ เดือน ๓ ปีมะเมีย สิริรวมอายุได้ ๘๓ ปี ๖๓ พรรษา

เมื่อหลวงปู่ละสังขารลง คณะสงฆ์จะนำสรีระองค์หลวงปู่กลับอุบลฯ เลย แต่ญาติโยมทางจำปาศักดิ์ไม่ยอม เพราะมีความประสงค์จะทำบุญกับหลวงปู่ด้วย จึงตกลงว่าให้พบกันครึ่งทาง คือให้โยมทางจำปาศักดิ์ได้ทำบุญ ๓ คีน แล้วค่อยเลื่อนสรีระท่านกลับอุบล

๖๑. หลวงปู่มั่นเป็นประธานถวายเพลิงหลวงปู่เสาร์

หลังจากได้ทำบุญ ๓ ค่ำ โยมทางจำปาศักดิ์ได้ให้เอาสรีระท่านหลวงปู่เสาร์ ขึ้นมาอุบลฯ โดยครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ ครูบาจารย์บุญมาก เป็นผู้นำคณะมา อุบัติฌาย์เฒ่าได้ทำหีบไม้ตะเคียนถวายองค์ท่านกลับอุบลฯ เมื่อนำสรีระท่านมาถึงวัดบูรพา อุบลฯ ได้ทำบุญเตรียมงานต่างๆ

ระหว่างวันที่ ๑๐-๑๖ เมษายน ปี พ.ศ. ๒๔๘๖ จึงได้ทำการถวายเพลิงสรีระองค์ท่าน โดยมีหลวงปู่มั่น ภูริทัตโต เป็นประธานงาน มีหลวงปู่สิงห์ ขนตยาคโม เป็นผู้ดำเนินงานในงานมีคณะสงฆ์และฆราวาสมาร่วมเป็นจำนวนมาก จนวัดบูรพาที่เคยกว้างกลับเนืองแน่นไปด้วยคนหาทางเดินแทบไม่ได้

๖๒. ผู้มีบุญมาเกิด

ยายซีปิ่น นาร์ตัน เล่าว่า ครั้งหนึ่ง ปี ๒๔๘๖ ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์ได้เดินธุดงค์ไปที่บ้านนาโพธิ์น้อย ต.นาโพธิ์น้อย อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี ราวเดือน ๔-๕ หน้าแล้ง เมื่อเดินมาถึงป่าท้ายบ้านนาโพธิ์ จึงได้หยุดพัก ชาวบ้านเมื่อเห็นพระธุดงค์มาพัก ใกล้บ้านพากันตีกอตีใจ ต่างได้เรียกกันหาน้ำหาทำเพื่อไปถวายพร้อมกัน พระท่านมาด้วยกัน ๒ รูป

เมื่อทุกคนไปถึงที่พระธุดงค์นั่งพักเอาแรง ต่างก็กราบและได้สนทนากับท่านพอสมควรแล้ว พ่อใหญ่มิ่งได้ขอนิมนต์ครูบาจารย์เฒ่าพักอยู่ด้วยนานๆ เพื่อโปรดญาติโยม เพราะนานๆ ที่จะมีพระธุดงค์ผ่านมา ครูบาจารย์เฒ่าพิจารณาเห็นว่าสถานที่เหมาะในการภาวนา พร้อมทั้งญาติโยมก็มีศรัทธาเป็นอย่างมาก จึงตกลงอยู่พักฉลองศรัทธา

ในโอกาสนั้น ครูบาจารย์เฒ่าได้หนีบไปเห็นหญิงที่กำลังตั้งครรภ์ซึ่งนั่งรวมอยู่ในกลุ่มชาวบ้านนั้น จึงพูดขึ้นว่า “เออ เธออยู่ในหว่างถือพกกถือพากะให้หลุ่มมา อย่ามา

อายุพูนอายุพีไฉ่ ลูกออกมามั่นจั่งสิได้นิสัย ถ้ามันเกิดเป็นผู้ชาย ใหญ่มามั่นสิบวช บ่สิกได้นี้” (เออ เราอยู่ในช่วงตั้งครรภ์ก็ให้มาบ่่อยๆ อย่าได้อายนั้น อายนี้ ลูกเกิดมา เขาจะได้นิสัยด้วย นี่ถ้าเขาเกิดมาเป็นชาย เขาจะบวชไม่ลาสิกขานะนี่)

หญิงนั้นต่อมาได้มาบวชกับพระลูกชาย ก็คือ แม่ชีปิ่น นารัตน์ นั้นเอง ขณะนั้นมีอายุได้ ๓๑ ปี กำลังตั้งครรภ์ลูกคนที่ ๓ ในระหว่างที่ครูบาจารย์เฒ่าได้พำนักอยู่นั้น นางปิ่นได้อุ้มท้องมาอุปัฏฐากทุกวันไม่ได้ขาด ครูบาจารย์เฒ่าได้พักอยู่ประมาณ เดือนกว่า ท่านได้ลาญาติโยมมรดงค์ต่อไป ในเวลาต่อมา นางปิ่นได้คลอดบุตรออกมา เป็นชาย และเข้าบวชในพระพุทธศาสนา กับหลวงปู่ชา สุภทฺโท ที่วัดหนองป่าพง เรื่อยมา จนถึงปัจจุบัน นับได้ ๓๐ กว่าพรรษา คือพระอาจารย์คุณ อคฺคธมฺโม สมกับคำทำนาย ที่ครูบาจารย์เฒ่าให้ไว้ ปัจจุบันท่านเป็นเจ้าของาวาสวัดป่าโพธิ์สุวรรณ บ้านนาโพธิ์น้อย ต.นาโพธิ์น้อย อ.พินุลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี

๖๓. โนนักบ้ำ บ้านคุ่ม

หลังจากได้พำนักที่บ้านนาโพธิ์ประมาณ ๑ เดือน ครูบาจารย์เฒ่าของรัตนได้มุดงค์ต่อไปตามสมณะวิสัยของพระโยคาวจรผู้ใฝ่หาความสงบ ในบ่ายวันหนึ่ง ตะวันจะลับขอบฟ้า นกกำลังบินกลับรัง ชาวบ้านได้ต้อนรับควายกลับบ้านตามปกติ เป็นเวลาเดียวกับที่ครูบาจารย์เฒ่าได้เดินมุดงค์มาถึงก่อนเข้าบ้านคุ่ม ครูบาจารย์เฒ่าจึงได้ปรึกษาพระปัจฉาสมณะว่า ในคืนนี้จะพักใกล้หมู่บ้านแห่งนี้ เพื่อตอนเช้าจะได้อาศัยออกบิณฑบาต และได้ถามชาวบ้านคนหนึ่งที่กำลังต้อนรับควายจะกลับบ้าน ซึ่งต่อมาได้เป็นโยมอุปัฏฐากใกล้ชิดและศรัทธาต่อครูบาจารย์เฒ่ามาตลอด คือ พลทหารปลดประจำการ เขียน ศรีสุธรรม ได้เล่าว่า

“วันที่ครูบาจารย์เฒ่ามาถึง เป็นเวลาใกล้จะมืดแล้ว ได้ถามหาป่าช้า แต่ป่าช้าต้องเดินผ่านหมู่บ้านไปอีก ท่านได้ถามว่าที่อื่นที่ใกล้กว่านี้มีอีกไหม เลยชี้มาทางข้างหลังที่ท่านเดินผ่านมาว่า มีโนนนักบ้ำข้ามห้วยข้าวสารมาเท่านั้น แต่ไม่เหมาะที่จะไปพัก เพราะสถานที่นั้นมีเครื่องบักบ่ารกที่มาก และเป็นที่ยืนอาถรรพ์ ใครเข้าไปทำอะไรไม่ได้ แม่แต่

จะไปเก็บผักเก็บฟืนมาหุงหาอาหาร ยังต้องมีอันเป็นไป ชาวบ้านจึงกลัวและไม่มีใครกล้าเข้าไปใกล้โนนบ้านนั้น จึงขอร้องให้ท่านไปพักในหมู่บ้านจะปลอดภัยกว่า แต่ท่านว่าไม่เป็นไร จะขอพักที่โนนบักบัว (เป็นชื่อไม้เถาชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเก็บเอาลูกไปเล่นสะบ้า) เมื่อท่านตั้งใจแน่วแน่ออย่างนั้น จึงชี้บอกทางนิมนต์ท่านไป

ส่วนนายเขียนได้รับต้อนรับควายเข้าบ้าน ร้องบอกนายอ่วมบอกแม่บ้านให้เตรียมน้ำใช้น้ำฉันเพื่อไปถวายพระ และได้ไปร้องบอกชาวบ้านให้ไปช่วยกันจัดสถานที่ปักกลดทำทางเดินจงกรมให้พระรูดงค์ ซึ่งโอกาสแบบนี้ไม่ค่อยจะบ่อยนัก จึงพร้อมกัน ๗-๘ คน มุ่งหน้าสู่โนนบักบัว ไปช่วยกันปิดกวาดที่พอจะปักกลดและเดินจงกรม ได้ถามท่านว่ามาจากไหน ท่านบอกว่า มาจากบ้านนาโพธิ์ ส่วนบ้านเกิด ท่านบอกว่าอยู่บ้านสามผง-ดงพะเนาว่า ไม่มีใครกล้าถามท่านต่อว่าอยู่จังหวัดอะไร เพราะแค่ฟังชื่อบ้านยังไม่มีความใคร่เคยได้ยินมาก่อน และในข้อสงสัยนี้ไม่มีใครสนใจ จนญาติของท่านได้บวช และออกตามหามาพบท่านที่บ้านคุ่ม จึงได้รู้ว่า สามผง-ดงพะเนาว่า ที่ครูบาจารย์ทองรัตนพุดอยู่ที่จังหวัดนครพนม

ตอนเช้า ครูบาจารย์เฒ่าท่านได้รับออกบิณฑบาตตามปกติ และชาวบ้านได้ติดตามท่านมาถวายจังหันที่โนนบักบัว พอมีโอกาส ชาวบ้านจึงได้นิมนต์ท่านพักจำพรรษาด้วย แต่ท่านไม่รับว่าจะจำพรรษาด้วย ท่านได้อยู่มาเรื่อยๆ ชาวบ้านก็ไม่มีใครคิดว่าท่านจะอยู่นาน เพราะใครมานิมนต์ท่าน ท่านก็ไม่รับ ทุกคนต่างก็เตรียมตัวเตรียมใจว่าไม่วันใดก็วันหนึ่ง ท่านจะต้องจากญาติโยมทางบ้านคุ่มไป เพราะทุกคนพอจะรู้ว่าเป็นธรรมดาของพระรูดงค์ ท่านจะไม่พักที่ไหนดาน ท่านจะไปเรื่อยๆ ไม่มีพันธะอะไรมาผูกพันท่านได้ ช่วงแรกก็ไม่ค่อยมีคนมาหาท่านมากนัก”

๖๔. วัตรปฏิบัติของครูบาจารย์เฒ่า

สังเกตดูกิริยาอาการของครูบาจารย์ท่านมีอัธยาศัยดี พูดเสียงดัง ฟังชัด เมื่อเรียกญาติโยม จะเรียกพ่อ, แม่ การเทศน์อบรม ท่านก็เทศน์ไม่มาก แต่ดูแล้วเมื่อคนไหนที่ได้ฟังเทศน์ท่านแล้ว จะตั้งใจอยากฟังอีก จนในเวลาต่อมา ชื่อเสียงท่านได้กระฉ่อนไป

ไม่ทราบว่าจะไกลแค่ไหน ทราบแต่ว่าญาติโยมที่มากราบถวายภัตตาหารท่าน ได้มีคนต่างถิ่นเพิ่มมากขึ้นทุกวัน ในแต่ละปีจะมีญาติโยมนำลูกหลานมาฝากให้ท่านอบรมสั่งสอน และให้บวชเป็นจำนวนมาก และหนึ่งในจำนวนที่เคยผ่านการอบรมบ่มนิสัยจากท่านเห็นจะเป็นพ่อใหญ่จันทร์ ภูธา ผู้ได้เข้ามาบวชกับครูบาจารย์เฒ่า และได้ลาสิกขาไปมีครอบครัว ถึงจะมีโอกาสน้อย พ่อใหญ่ก็ไม่เคยทิ้งนิสัยที่ได้ผ่านการฝึกหัดจากครูบาจารย์มาเป็นอย่างดี พ่อใหญ่เล่าว่า

“ชีวิตผมถ้าไม่มีครูบาจารย์เฒ่าของวัดนี้ คงไม่มีวันนี้” ในช่วงที่บวชกับครูบาจารย์เฒ่า ก่อนบวชต้องโกนผม โกนคิ้ว เป็นปะขาวถือศีล ๘ ทดสอบจิตใจเสียก่อนอย่างน้อย ๗ วัน ๑๕ วัน ถ้าท่านพิจารณาเห็นว่าประพฤติปฏิบัติตามข้อวัตรของท่านได้ ท่านจึงจะให้บวชเป็นสามเณรศึกษาข้อวัตรปฏิบัติ รู้จักอาบัติต่างๆ ของพระภิกษุอย่างถ่องแท้ จึงจะได้บวชเป็นพระตามลำดับ ในแต่ละช่วงเป็นการเตรียมความพร้อม เพราะถือว่าทำตามข้อวัตรปฏิบัติไม่ได้ การที่คิดจะไปรักษารามวินัย ซึ่งเป็นของละเอียดอ่อนนั้น มันยาก

เรื่องอาบัติเล็กๆ น้อยๆ ท่านถือเป็นสำคัญมาก ผมไม่เคยเห็นพระรูปไหนมาก่อนเลยที่จะละเอียดเท่าครูบาจารย์เฒ่า เรื่องอาหารการขบฉัน การนอน การนั่ง การพูด การคุย การขบถ่ายต่างๆ ท่านจะกำชับพระเณรอย่าได้มองข้าม เช่น อาหารการขบฉัน ท่านห้ามกัด ห้ามแทะ การตัดไม้ ไร่ดิน (ทำให้ดินแยกออกจากกัน โดยวิธีการขุดหรือวิธีอื่น) เรื่องบริวารเครื่องใช้ต่างๆ ไม่ว่าจะป็นจีวร เป็นบาตร ต้องเคารพรักษา ถือเป็นของสูง แม้แต่การขบฉันอาหารที่เป็นพิเศษ เป็นเดน ต้องทิ้งที่กระโถน ห้ามวางกระโถนหรือของที่เป็นเศษเป็นเดนลงในฝาบาตรเด็ดขาด ท่านบอกว่าของเล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้ ถ้าทำไม่ได้ จะทำให้ชีวิตนักบวชนี้เศร้าหมอง เป็นการสร้างบาปสร้างกรรมใส่ตัวเอง เรื่องการเดินจงกรม นั่งสมาธิ ท่านให้ถือว่าเป็นงานหลักของพระเณรที่จะต้องทำเป็นกิจวัตร

ตอนเช้าตีสาม ตีสี่ (ไก่ขัน) ตีระฆังรวมนั่งสมาธิ ให้อุบัติพระสวดมนต์ ท่านจะอบรมถึงสว่าง จัดที่ฉันเสร็จแล้ว ออกรับบิณฑบาต กลับมาถึงวัด จัดการอาหารออกจากบาตร ทำกิจ รอญาติโยมที่บ้านอยู่ไกลจะตามมาถวายจังหัน

ประมาณสองโมงเช้า แจกอาหาร แต่ก่อนครูบาจารย์เฒ่าท่านจะแจกเอง ต่อมา ให้พระที่รองจากท่านเป็นคนแจก ฉันทเสร็จกราบพระพร้อมกัน เข้าทางเดินจงกรม ถึงประมาณห้าโมงเช้า พักเล็กน้อย

ประมาณบ่ายสามโมง ตีตาด (กวาดลานวัด) ท่านจะลงมาทำร่วมกับพระเถร ทุกครั้ง เสร็จแล้วอาบน้ำสรงน้ำ เข้าทางเดินจงกรมอีก

ประมาณหนึ่งทุ่ม ร่วมกันทำวัตรเย็น เสร็จประมาณสองทุ่มกว่า ท่านจะไม่อบรม ตอนเย็น แต่ท่านให้เข้าเดินจงกรมต่อ ส่วนมากตีกหน้อยประมาณ ๓-๔ ทุ่ม ท่านจะเดินออกตรวจพระเถร ถ้าท่านเดินไปเห็นพระเถรเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิ ท่านจะพูดให้กำลังใจ “อือ เฮ็ดไป” (อือ ทำไป) ถ้าไปกุฏิไหนไม่เห็นพระเถรเดินจงกรม ท่านจะเรียกสองสามครั้งไม่ตอบ ท่านจะว่า “อู้หี่หนี่บวชมามีกินกับนอน มันลิเห็นอี่หยัง” (ตูดนี้บวชมามีแต่กินกับนอน มันจะเห็นอะไร) ท่านว่า พระเถรบวชมาถ้าทำความเพียรเดินจงกรม นั่งสมาธิ น้อยกว่าวันละ ๓ ชั่วโมง ให้ลาสิกขาไปช่วยพ่อแม่ทำมาหากินซะ อย่ามาถ่วงความเจริญตัวเองอยู่เลย ถ้าคิดจะไปทำอะไรก็ให้ออกไปทำเลย ถ้ามีพระเถรขาดกิจวัตร ท่านจะไม่ตำหนิตอนนั้น ส่วนมากเมื่อทำวัตรเสร็จ ท่านจะยกตัวอย่างจากที่นั่นที่นี้บ้าง สุดทำยก็มาลงที่ว่า “ที่วัดเราอย่าให้มันมีนะ”

๖๕. เอาไว้ช่วยกินขนม

การสอนลูกศิษย์ครูบาจารย์เฒ่า ท่านจะใช้เหตุผลในการสอนเป็นหลัก ไม่ให้เชื่อใครง่ายๆ จนกว่าจะคิดว่าเหตุผลเป็นที่น่าเชื่อถือแล้วจึงจะตัดสินใจ และการตัดสินใจต้องเป็นธรรม หลวงพ่อก็เล่าว่า หลวงตาสุด ท่านบวชเมื่อแก่ และมาขออยู่ปฏิบัติกับครูบาจารย์เฒ่าที่บ้านคุ้ม ด้วยจิตนึลี่ยหลวงตาสุดเกษยันในกิจวัตรต่างๆ ไม่ว่าจะเดินจงกรม นั่งสมาธิ ปิดกวาดวิหารลานเจตีย์ ไม่เคยขาด และแกชอบฉันแตงโมเป็นชีวิตจิตใจ จะให้สองสามลูกก็ฉันหมด บางครั้งครูบาจารย์เฒ่าจนได้ร้องห้าม และแกเป็นโรคประจำตัว คือเป็นขี้มูกกาด (เป็นหวัดไม่หายน้ำมูกไหลตลอด) บางครั้งเวลานั้นข้าว น้ำมูกออกก็ฉันไปสูดน้ำมูกไป แม้กระทั่งไปฉันในบ้านโยมก็ไม่เว้น ทำให้พระ

ณแรกที่ไปด้วยอายุญาติโยมแทน จึงได้นำเรื่องดังกล่าวไปฟ้องครูบาจารย์เฒ่า ท่านก็พูดที่เล่นที่จริงว่า “เอาเพื่อนไว้ฮั่นแหละ พอยามขนมหลายสิมีผู้กินส่วยตัว” (เอาท่านไว้ นั่นแหละ เพื่อว่ามีขนมเยอะ จะได้มีคนช่วยฉัน) หลวงตาถึงท่านจะดูน่าเกลียดน่ากลัว แต่ท่านก็มีสิ่งที่ดีอยู่

๖๖. ข้าวหมา

ครูบาจารย์เฒ่า เป็นปกติของท่านอย่างหนึ่งคือ ท่านจะสอนคนโดยที่ในตอนแรก คนที่ถูกสอนนั้นจะไม่ทราบที่ท่านสอน และต้องเป็นได้เรื่องเกือบทุกราย แต่พอผ่านไป จึงคิดได้ บางครั้งคนที่ถูกสอนต่างหาเรื่องใส่ท่าน ผลสุดท้ายต้องยอมทุกราย นี่ก็เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่ง

ทุกวันนี้ท่านจะเข้าไปรับบิณฑบาตในหมู่บ้าน และทุกวันโยมก็จะออกมาใส่บาตรตามประเพณี ทุกเช้าเมื่อรับบิณฑบาตไปถึงบ้านโยมผู้ชายคนหนึ่ง ปกติก็มาใส่บาตรทุกวันเช่นกัน ส่วนมากจะใส่แต่ข้าวเปล่า และวันนี้ก็เช่นกัน ครูบาจารย์เฒ่าท่านได้พูดกับชายคนนั้นว่า “บ๊ยะ เห็นแต่หมาเหลวหน้อ กินแต่เค้าในดอก” (บ๊ยะ เห็นแต่หมานะ ที่กินข้าวไม่มีกับข้าว) เมื่อได้ยินดังนั้น ชายคนนั้นได้ทำตาขวางใส่ท่าน พระณแรกที่ไปรับบิณฑบาตตามหลังครูบาจารย์เฒ่าก็ไม่คิดอะไร เพราะเห็นท่านพูดลักษณะนี้บ่อย พอตกตอนเย็น โยมคนที่ครูบาจารย์พูดด้วยเมื่อเช้า ได้ถือขันดอกไม้ ธูป เทียน มากกราบขอขมาท่าน และได้พูดว่า

“โ้ย! ขออนุญาตบาดคำเด้อข้าน้อย มีเอ้าข้าน้อยคือสุนให้ครูบาจารย์ว่า ครูบาจารย์ฮ้ายให้ ใส่บาตรแล้วได้จูงควายเมื่อนา ใจกะคือสุนบ่อเฮาจักเทือ จนงายขึ้นจากนาวาลิปันกินเค้าสองทองจักหน้อย แม่เจ้าเฮือนลีมเอาหยังกินให้ จกเค้ามาสองท้องได้สองสามคำ มันกลืนบ่ลง เค้าป็นนั้นเลยทิมให้หมาล่า จังคิดได้ว่าเมื่อเฮาหนีครูบาจารย์เพิ่นเว้าแมนตัว เพิ่นบ่ได้ฮ้ายได้ด่าตัวสะมามั่วตกลมอระฮกตัวนี้ คือสุนให้ครูบาจารย์” (โ้ย! ขอขมาโทษด้วยขอรับที่กระผมไม่ได้คิดโกรธให้พระอาจารย์ นี่กว่าพระอาจารย์ว่าให้เมื่อเช้านี้ พอตกบาตรเสร็จได้จูงควายไปนา ตะวันสายจะกลับมากิน

ข้าวรองท้องสักหน่อย แม่บ้านลืมหาอาหารใส่ไปด้วย แต่ก็กินได้สองสามคำ มันกลืนไม่ลง จึงได้ตั้งก่อนข้าวนั้นให้หมากิน หมาแย่งกันกินเฉย จึงได้คิดว่าเรามันคิดผิดที่ไปคิดโกรธให้ครูบาจารย์ เพราะท่านพูดถูกแล้ว ข้าวหมาคือข้าวไม่มีกับข้าวนี้องเกือบตกนรกแล้วสิเรา)

๖๗. พระเณรจะดี ต้องอยู่กับครูบาจารย์

ครูบาจารย์เฒ่าทองรัตน์เคยเล่าให้หลวงพ่อกิฟงว่า พระเณรบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนา ถ้าจะดีต้องได้อยู่กับครูบาอาจารย์ เพราะครูบาอาจารย์ท่านจะเป็นคนสอดส่องดูแลพฤติกรรมอุปนิสัยของลูกศิษย์แต่ละคนว่าควรจะทำอะไรไม่ควรทำอะไร เพราะมานะทิฐิของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ท่านเล่าว่าสมัยอยู่กับครูบาจารย์เสาร์ ครูบาจารย์มั่น แต่ก่อนทิฐิมานะของท่านนั้น ใครจะมีเท่าท่านได้ในโลกนี้ เพราะได้อาศัยครูบาจารย์ทั้งสองท่านเป็นคนคอยขัดออกให้ กระทั่งออกให้ บางครั้งครูบาจารย์ท่านดู บางครั้งท่านก็พูดให้คิด บางครั้งให้ไปอยู่ที่ที่ไม่มีใครไป แต่ก็อาศัยความเคารพศรัทธาที่มีต่อครูบาจารย์จึงได้อุดหนุนอดกลั้นกระทำตามที่ท่านบอก ท่านสอน ท่านบอกอย่าก็อย่า ท่านบอกไม่ก็ไม่ ถึงมันจะฝืนก็ต้องทน ถ้าไม่ใช่ครูบาจารย์เสาร์ ครูบาจารย์มั่น ท่านคงจะปล่อยทิ้งแล้ว

๖๘. ดูให้ลึกลึก

ที่คนเขาว่าครูบาจารย์เฒ่าเป็นคนดุแก่ง อารมณ์รุนแรง พูดกระโชกโฮกฮาก พ่อใหญ่ทิดสาเล่าว่า ครูบาจารย์เฒ่าท่านพูดเสียงดังก็จริง แต่เท่าที่อยู่จำพรรษากับท่านไม่เคยเห็นว่าท่านจะโกรธหรือดุด่าใครทั้งพระทั้งโยม แม้แต่มีโยมมากราบท่าน ท่านยังพนมมือรับกราบ และการใช้คำพูดกับโยม จะเรียกพ่อ แม่ บางครั้งท่านจะทำเหมือนโกรธ เช่น เมื่อมีคนอ่อนวอนขอหวยขอเบอร์จากท่าน ท่านจะทำเหมือนดุ แต่พอโยมคนนั้นไป ท่านก็จะพูดกับคนอื่นเฉย เหมือนไม่มีอะไร โดยเฉพาะพระเณรไม่เคยที่ท่านจะดุด่า ส่วนมากจะเปรียบเทียบให้ฟัง ผู้มีปัญญานำไปคิดเอาเอง

๖๙. เชียนปราบผี

เมื่อคนไข้ไม่ถึงพระธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา ก็ถือเอาต้นไม้บ้าง ภูเขาบ้าง จอมปลวกบ้าง เป็นที่พึ่งอันสูงสุด โดยเฉพาะเรื่องผีสาร ตัวเสียดัจฉาไรต่างๆ ถือว่าต้องให้ความยำเกรงเหนือสิ่งอื่นใด เชื่อว่าสิ่งเหล่านี้สามารถดลบันดาลให้เกิดสิ่งต่างๆ ได้ ถ้าไปทำผิดหรือทำไม่ถูกต้องตามที่สิ่งเหล่านั้นต้องการ สิ่งตอบแทนก็คือผีเข้าเจ้าสุน เจ็บไข้ต่างๆ สิ่งที่เกิดขึ้นได้ คือบนบานให้สิ่งตอบแทน และถ้าไม่หาย ก็ต้องหาสิ่งอื่นมาลบล้าง คือสิ่งที่เหนือกว่าผี คือ หมอผี ดอนนั๊กที่บ้านคุ่ม เป็นที่เชื่อกันว่าผีดุ เมื่อครูบาจารย์เฒ่าท่านพาพระเถรไปอยู่ได้โดยไม่เป็นอะไร ทำให้ความเชื่อถือในตัวท่านมีมากกว่าผี เป็นเหตุให้ชาวบ้านแถบนั้นเกิดศรัทธาได้ที่พึ่งใหม่ ถ้าที่ไหนผีดุ ต้องมานิมนต์ท่านไปแก้ตามความเชื่อตลอด

พ่อใหญ่จารย์ก็เล่าว่า สมัยเมื่อท่านไปจำพรรษาที่ครูบาจารย์เฒ่าของรัตน ท่านได้ไปปราบผีกับครูบาจารย์เฒ่าอยู่บ่อย อาวุธคาถาอาคมของครูบาจารย์เฒ่า ท่านไม่ได้มีอะไรมาก มีแต่ไม้เท้าที่ใช้ประจำ เมื่อไปถึง ก็ใช้ไม้เท้ากระทุ้งไปที่ต้นไม้โพรงไม้ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นแหล่งที่อยู่ของผีนั้น พร้อมถามและพูดเหมือนกับพูดกับคนมีชีวิตทั่วไปเพื่อให้ชาวบ้านได้ยิน “เออ! ชาวบ้านเขาทำมาหากินอยู่ที่นี่ กะอย่าได้ไปกวนเขาได้ ต่างคนต่างอยู่” แล้วก็เดินกลับ ทำให้ชาวบ้านเกิดความสบายใจขึ้น ครูบาจารย์เฒ่าจึงได้ถูกยกย่องจากชาวบ้านว่าเป็นเชียนปราบผี เพราะท่านไม่สอนให้เชื่อผี ผีจึงไม่มี

ท่านจะสอนให้พระให้เถรใส่ใจในธรรมวินัยให้มาก ข้อวัตรปฏิบัติต่างๆ ไม่ว่าจะเดินจงกรม นั่งสมาธิ ทำวัตรเช้า ทำวัตรเย็น ต้องทำให้ได้ ส่วนญาติโยม ท่านจะสอนหน้าที่ของญาติโยมที่จะปฏิบัติต่อพระสงฆ์ ไม่เชื่อมงคลตื่นข่าว ให้รู้จักทานรักษาศีล จนญาติโยมเข้าใจ ในวันพระจะมีญาติโยมมารักษาศีลมากขึ้นเรื่อยๆ เมื่อญาติโยมได้ที่พึ่งที่ยึดเหนี่ยวในจิตใจแล้ว ถือว่าการทำงานเผยแผ่พระศาสนาได้ ผึ้งลี้กมันคง

๗๐. สำนักสงฆ์มณีรัตนาราม

ก่อนหน้าหลวงปู่ครูบาจารย์เฒ่าจะละสังขารไม่กี่เดือน พ่อใหญ่แห่ง เอกศิริ ได้ปรึกษาพ่อใหญ่เขียน พ่อใหญ่กัณหา พ่อใหญ่ผัด พ่อใหญ่อ่วม และชาวบ้านว่า “ครูบาจารย์ท่านก็มาพักกับพวกเราที่นานแล้ว จึงอยากถวายที่ดินที่ติดกับโนนบกบ้ำ เพื่อสร้างวัดถวายท่าน ลูกหลานจะได้มีสถานที่การประพฤติปฏิบัติตามแนวที่ท่านได้สั่งสอนมา” ทุกคนก็เห็นด้วย จึงนำเรื่องดังกล่าวไปกราบเรียนท่าน

ท่านก็ได้ห้ามตามอุปนิสัยท่าน แต่ด้วยเหตุผลและหลักการของพ่อใหญ่แห่งพร้อมทั้งชาวบ้านที่หนักแน่น ท่านจึงยอม และท่านได้ให้ชื่อว่า “วัดป่ามณีรัตนาราม” ซึ่งตามหลักฐานในที่ต่างๆ ท่านไม่เคยตั้งชื่อวัด หรือก่อสร้างอะไรเป็นหลักถาวรวัตถุแต่อย่างใด เมื่อท่านจากไป ญาติโยมที่สร้างนั้นก็ผุพังไปด้วย วัดมณีรัตนาราม จึงเป็นวัดแรกวัดเดียวที่ครูบาจารย์เฒ่าจำพรรษานานที่สุด และท่านได้ตั้งชื่อวัดด้วยตัวท่านเอง จึงถือได้ว่าเป็นมรดกชิ้นเดียวที่เป็นหลักฐานแทนองค์ท่านที่ฝากไว้เป็นอนุสสติแก่เหล่าศิษยานุศิษย์เพื่อรำลึกถึงองค์ท่าน

๗๑. วัดป่าติว บ้านโคกสว่าง

พ่อใหญ่อาจารย์กิ บ้านหนองฮี อ.ปลาปาก จ.นครพนม เล่าว่า สมัยเป็นสามเณร ได้ศึกษาปฏิบัติกับครูบาจารย์ชา ที่วัดป่าเมธาวิเวก ครูบาจารย์ชาได้เล่าถึงปฏิบัติของครูบาจารย์เฒ่าของรัตนให้ฟัง ต่อมาเมื่อบวชเป็นพระได้ ๒ พรรษา ทราบข่าวว่าครูบาจารย์เฒ่าอยู่ที่บ้านคุ่ม จังหวัดอุบลราชธานี พระกิและพระไก้จึงได้ชวนกันไปตามหา เพื่อจะได้ศึกษาปฏิบัติธรรมกับครูบาจารย์เฒ่าท่าน

ก่อนที่จะเดินทางไปถึงบ้านคุ่ม ได้แวะกราบครูบาจารย์ชา ที่วัดหนองป่าพง ได้พักปฏิบัติที่วัดหนองป่าพงนานพอสมควร และได้ฝึกทำบริวาร เช่น เย็บผ้าไตรจีวร จนคล่อง แล้วจึงได้กราบลาครูบาจารย์ชาเดินทางต่อไปบ้านคุ่ม

ก่อนเข้าพรรษา ได้มีโยมที่บ้านโคกสว่างนิมนต์ให้ครูบาจารย์เฒ่าไปสร้างวัด เพราะยังไม่มีวัด ครูบาจารย์เฒ่าจึงไปพร้อมพระโก้ว พระกิ หลวงปู่คุณ (บวชในธรรมยุติกนิกาย ได้มาขออยู่ปฏิบัติกับครูบาจารย์เฒ่า) สามเณรเดช ซึ่งเป็นหลานชายของครูบาจารย์เฒ่า และได้มีชาวบ้านนำลูกชายมาบวชด้วย ๒ คน ในพรรษานั้นจึงจำพรรษาด้วยกัน ๗ รูป ญาติโยมได้ช่วยสร้างกุฏิพอได้หลบฝนครบทุกรูป ญาติโยมของท่านจะสร้างให้ใหญ่โต แข็งแรง ท่านก็ยังไม่ให้สร้าง

พรรษานั้นได้สร้างเสนาสนะชั่วคราว คือ โรงธรรม ถาน (ส้วม) และมีกุฏิครบทุกรูป ในพรรษานี้ครูบาจารย์ที่เป็นลูกศิษย์บวชกับครูบาจารย์เฒ่าของรัตนหลายพรรษา ได้แยกย้ายกันไปจำพรรษาในที่ต่างๆ มี ครูบาจารย์เจียง จำพรรษาที่วัดป่าบ้านชีทวน ครูบาจารย์มัย จำพรรษาอยู่วัดมณีรัตนนาราม บ้านคุ้ม

๗๒. หนึ่งเดียวที่ทรงคุณค่า

พ่อใหญ่จารย์ก็เล่าถึงสาเหตุที่ได้รูปครูบาจารย์ว่า ตามปกติท่านไม่ให้ใครถ่ายรูปง่ายๆ และกล้องถ่ายรูปก็มีน้อย แม้กระทั่งครูบาจารย์เฒ่าละสังขารแล้ว บางครั้งมีโยมจะไปถ่ายรูปที่เจดีย์ท่าน ถ้าไม่กราบขอถ่ายรูปก่อน ก็ถ่ายไม่ได้

ในช่วงหนึ่งที่บ้านโคกสว่าง มีพระเพื่อนสหธรรมิกของพระโก้ว พระกิ ได้ไปเยี่ยม และมีกล้องถ่ายรูปไปด้วย จึงขอโอกาสถ่ายรูปครูบาจารย์เฒ่า แต่ท่านไม่ยอมให้ถ่าย ได้ขอท่านหลายวัน ผลก็เหมือนเดิม ในที่สุดพระก็ได้นิมนต์ท่านห่มจีวรพร้อมพาดสังฆาฏิ นิมนต์ท่านนั่งเก้าอี้ และกราบขอถ่ายรูปในเวลานั้นเอง ทำให้ท่านไม่มีทางที่จะเลี่ยงคำลูกศิษย์ได้ จึงมีรูปท่านเพียงรูปเดียวเท่านั้น

๗๓. ไผ่ว่าเนื้อหมูนัด

ช่วงในพรรษา ครูบาจารย์เฒ่าท่านอาพาธเป็นโรคประดง ปวดตามข้อ ตามเนื้อ เวลาจะลุกจะเดินปวดระบมไปทั้งตัว หมอได้มาตรวจและบอกไม่ให้ฉันเนื้อหมูเด็ดขาด

เพราะใครจะกำเริบ เวลาจะฉัน พระโก้ พระกิ ซึ่งเป็นพระอุปัฏฐาก จะต้องคอยตามดูแล เรื่องอาหาร ไม่เอาเนื้อหมูมาถวายท่าน เมื่อรับพระเคนจากโยมแล้ว ถ้าไม่ใช่เนื้อหมู จึงถวายท่าน เพราะท่านจะถามก่อน ต้องตอบให้เร็ว ถ้าตอบช้า ต้องถูกดู ท่านจะทำ ที่เล่นที่จริงกับลูกศิษย์บ่อยๆ ท่านรับแล้วก็ส่งต่อให้พระเณรรูปต่อไป เมื่อเป็นเนื้อหมู ไม่ถวายท่าน จะส่งต่อไปเลย

มีอยู่คราวหนึ่ง ท่านเห็นเนื้ออย่าง พระอุปัฏฐากรู้ว่าเป็นเนื้อหมู จึงไม่ถวายท่าน แต่ท่านก็แย่งเอาจนได้ เมื่อฉันเสร็จ ลูกศิษย์ต้องคอยเป็นห่วงท่าน กลัวท่านจะไม่สบาย พอตกตอนบ่าย ท่านกลับเดินไปไหนมาไหนสบาย ซึ่งผิดจากเมื่อก่อน ถ้าฉันเนื้อหมู ต้องเป็นได้เรื่องทุกครั้ง แต่นี่ท่านกลับไม่เป็นไร และยังพูดล้อกับลูกศิษย์ว่า “นี่เห็นปะ ไผ่ว่าเนื้อหมูมันผิด มันลืผิดมาแต่ไผ่” (เห็นมัย ใครบอกว่าเนื้อหมูแสลงโรค)

ในพรรษา ท่านจะพาพระเณรปฏิบัติเดินจงกรม นั่งสมาธิ ทำวัตรสวดมนต์ตลอด ทั้งพรรษา และจะคอยสอดส่องดูพฤติกรรมของลูกศิษย์ไม่ให้คลาดสายตา ท่านบอกว่าหน้าที่ของพระเณร คือเดินจงกรม นั่งสมาธิ สวดมนต์ ไหว้พระ ทุกคนที่บวชเข้ามา ต้องตั้งใจทำให้มันเป็นอุปนิสัย

๗๔. ประเพณีบุญกฐินสมัยนั้น

เมื่อออกพรรษาที่วัดป่าติ้ว บ้านโคกสว่าง ญาติโยมได้ร่วมกันจัดตั้งกองกฐิน มาทอด ถือว่าเป็นปีแรกที่มีวัดเกิดขึ้นที่หมู่บ้านนี้ และเป็นปีแรกที่มีการร่วมกันจัดงานบุญกฐินขึ้น

โดยก่อนออกพรรษา ชาวบ้านได้ร่วมกันทอผ้าซึ่งได้จากการนำปุยฝ้ายมาปั่น เป็นเส้นแล้วนำมาทอ ก็ถึงจะเป็นผ้าที่มีเนื้อหยาบ แต่ละเอียดในขั้นตอนการทำ จึงได้ ผ้านั้นมาตัดเปลี่ยนผ้าที่ท่านใช้อยู่ประจำ ซึ่งขาดจนจะใช้งานไม่ได้อยู่แล้ว พระโก้ พระกิ ก็ได้อาศัยความรู้จากเมื่อครั้งไปพักและเรียนเย็บผ้ากับครูบาจารย์ชา ที่วัดหนองป่าพง

โดยครูบาจารย์เฒ่าจะเป็นคนพินด้าย และพระเถรเป็นคนช่วยกันเย็บ เย็บไปด้วย ท่านจะเร่งลุนไปด้วย เมื่อเย็บเสร็จนำไปซัก และย้อมน้ำเคี้ยวแก่นขนุนจนได้สีในวันนั้น จึงนำมากรานกลิ้ง

หลังจากนั้นหลายวันต่อมา พระโก้ พระกิ จึงได้กราบลาท่านเพื่อไปกราบครูบาจารย์ บุญมากที่วัดภูมະโธง ประเทศลาว และจำพรรษาได้ ๑ พรรษา ส่วนท่านได้พาพระเถร ออกวิเวกใกล้ๆ แถบนั้น และเมื่อเข้าพรรษา จึงได้กลับไปจำพรรษาที่บ้านคุ่มอีก ส่วนวัด ป่าตั่ว ให้ลูกศิษย์ไปอยู่แทน

๗๕. ธรรมะอันสูงสุด

พ่อใหญ่กุลิ่ง เป็นคนเจ้าคัมภีร์ อาศัยว่าเรียนมามากจึงไม่ยอมฟังใครง่ายๆ เมื่อทราบข่าวว่ามีพระธุดงค์มาพำนักอยู่ที่บ้านคุ่ม จึงได้มุ่งหน้าไปหาเพื่อลองวิชาหรืออย่างไรไม่ทราบได้ ได้ถามปัญหาต่างๆ กับครูบาจารย์เฒ่าเป็นนานสองนาน ถามจุดไหน ครูบาจารย์เฒ่าก็แก้จุดนั้นๆ ได้ จนพระเถรที่นั่งอุปัฏฐากพลิกแล้วพลิกอีก ก็ยังไม่ยอมเลิก ถามปัญหาตั้งแต่ฉันเสร็จจนตะวันบ่าย

เมื่อเห็นเฒ่ากุลิ่งหมดปัญหาถามแล้ว ครูบาจารย์เฒ่าจึงชวนเฒ่ากุลิ่งว่า “อยาก เห็นบ่อธรรมะอันสูงสุด ปะสิพาไปเบิ่ง” (อยากเห็นมัยธรรมะอันสูงสุด จะพาไปดู) พร้อมทั้งได้ห่มจีวรพาดสังฆาฏีอย่างดี พาเฒ่ากุลิ่งเดินไปหลังกุฎิ พอไปถึง เห็นตอไม้ถูก เฒ่าดำเป็นตอตะโก ครูบาจารย์เฒ่าได้ใช้เท้าถีบไปที่ตอไม้นั้นอย่างแรง จนตอไม้ล้มลง พร้อมกับพูดว่า “นี่ละ ธรรมะอันสูงสุด” แล้วเดินกลับ ปล่อยให้เฒ่ากุลิ่งยืนดูตอไม้ล้ม อย่างงงงวยคนเดียว

๗๖. เข้าวัดเพราะหอย

ในช่วงที่ท่านจำพรรษาที่บ้านคุ่ม จะมีโยมมากราบท่านมากขึ้นเรื่อยๆ จนบางครั้ง ถ้าคนไม่ได้อยู่ในพื้นที่ จะคิดว่ามีงานบุญประจำปี คนที่มาส่วนใหญ่วู้กิตติศัพท์ท่านว่า

ท่านเทศน์ไม่เหมือนคนอื่น ท่านจะพูดตรงและถูกด้วย พูดไม่กลัวใครใคร่ และคนส่วนมากก็ไม่เคยฟังเทศน์ในแนวท่านนี้มาก่อน จึงเป็นของแปลกใหม่สำหรับคนที่เพิ่งมาได้ยินได้ฟัง และมีบางคนบอกว่าท่านให้หวยแม่น

พ่อใหญ่อ่วมเล่าว่า ตั้งแต่ท่านมาอยู่ที่บ้านคุ้มจนถึงท่านล่วงไป ก็ไม่เคยเห็นว่าท่านจะบอกหวยอะไร ถ้าท่านบอกจริง ผมรวยก่อนเพื่อนแล้ว และพ่อใหญ่อ่วมได้มีโอกาสถามท่านตัวต่อตัวว่า “ครูบาจารย์ข้า่น้อย ครูบาจารย์ฮู้้อีหลีบ้อเรื่องเลข เรื่องเบอร์นั้น คนคือมาหลายแท้” (ท่านพระอาจารย์ครับ จริงๆ หรือที่เขาว่าที่พระอาจารย์ฮู้หวย รู้เบอร์ คนถึงได้มาหาพระอาจารย์มากมาย)

ท่านตอบว่า “คนอย่างทองรัตนฮู้้อีของพอบ้านนี้ บขี้ใส่ถาดดอก” (คนอย่างทองรัตนไม่รู้ของเหล่านี้ จะไม่ขอขี้ใส่ถาดดอก) มีตัวอย่างให้ดูมากมายที่ท่านพูด แต่คนนำไปแปลเป็นหวย บางครั้งท่านจับโน้ตจับนี่ก็ตีกันไป เท่าที่อยู่ใกล้ชิดท่าน ก็ไม่เคยเห็นใครสักคนที่รำรวยเพราะหวย แต่ไม่ทราบเหมือนกันว่าคนทำไมถึงชอบนั้กชอบหนา

มีอยู่ครั้งหนึ่งท่านได้ใช้คราดกวาดไปไม่อยู่ มีโยมคนหนึ่งมาอ้อนวอนให้ท่านบอกหวย แต่ท่านก็กวาดเฉยทำไม่สนใจ โยมคนนั้นได้อ้อนวอนหนักๆ เข้า ท่านได้ยกคราดไล่ตี พร้อมทั้งพูดว่า “ไป หนีไป โคตรพ่อโคตรแม่มีงสะมากวานแท้ ลีเฮ็ดหยังกะบได้เฮ็ด” (ไป หนีไป โคตรพ่อโคตรแม่แก ทำไม่ถึงได้รบกวานจ้ง จะทำอะไรก็ไม่เป็นอันทำ) ทั้งไล่ ทั้งทำท่าจะตีวิ่งโร่ไปจนข้ามทุ่งนา พระเถรที่เห็นบอกว่า ถ้าท่านตีจริงๆ โยมคนนั้นจมดินไปแล้ว

โยมคนนั้นโกรธท่านมาก ไปบอกชาวบ้านว่าท่านด่าบรรพบุรุษเขา ไม่สมกับเป็นพระเป็นเจ้า กะว่าจะร่วมกันขับไล่ท่านออกไปจากวัด เมื่อไปพูดให้ใครฟัง เขาก็ไม่เชื่อ เขากลับแนะนำว่า ไม่ใช่ท่านให้หวยหรือ คิดให้ดี

เมื่อหวยออกแล้ว ชายคนนั้นทำเหมือนไม่เคยโกรธครูบาจารย์เฒ่ามาก่อน ได้ปะปนเข้าไปวัดพร้อมกับญาติโยมที่ไปถวายภัตตาหาร และแกล้งเอาคราดที่ครูบาจารย์ท่านไล่ตีมากวาดลานวัด พร้อมทั้งได้นับพันคราดบวกกับกิริยาที่ท่านทำ

เหมือนโกรธ ที่คนอีสานเรียกว่า *ฐน* นั่นเอง เมื่อเปลออกมา *ทำฐน* (คราดมีพื้นทำเล่ม) ชายคนนั้นก็ถึงกับตบหัวตัวเองอย่างแรงที่คิดว่าครูบาจารย์ท่านโกรธจริงๆ ต่อมาชายคนนั้นได้เข้าวัดอยู่บ่อยๆ จนในเวลาต่อมาได้เป็นโยมอุปัฏฐากประจำของวัด เรื่องหวยเรื่องเบอร์ก็เลิกเล่นโดยไม่มีใครบอกราวปาฏิหาริย์

๗๗. สะกิดครูบาจารย์

ความพลั้งเผลอหรือความผิดพลาดต่างๆ ย่อมมีโอกาสเกิดขึ้นได้กับทุกคน พระครูกรมหลวงนาคได้เล่าว่า เป็นปกติธรรมดาของครูบาจารย์เฒ่ากับลูกศิษย์ต้องติดตามทุกข์สุขกันตลอดตามพระธรรมวินัย ทั้งครูบาจารย์และลูกศิษย์ต่างเปิดโอกาสให้เตือนกันได้เพื่อกันความเผลอหรืออหังการอันอาจเกิดขึ้น ครูบาจารย์เฒ่าของวัดท่านเป็นครูบาจารย์ที่มีคุณธรรม และใจกว้างพอที่จะยอมรับคำที่คนอื่นตำหนิเสมอ ไม่ว่าลูกศิษย์ทั้งพระทั้งโยม ท่านไม่เคยที่จะถือตัวแต่อย่างไร ผิดก็ยอมแก้ ยอมปรับปรุง

ครูบาจารย์บุญมาก ซึ่งเป็นศิษย์ของครูบาจารย์เฒ่าของวัด อยู่ที่วัดภูม๊ะโรง แขวงจำปาศักดิ์ ประเทศลาว วันหนึ่งได้ทราบว่าครูบาจารย์เฒ่าจะไปเยี่ยม จึงได้ให้พระเถรเก็บทำความสะอาดสถานที่ให้เรียบร้อยเพื่อต้อนรับครูบาจารย์ และได้ให้โยมชื่อน้ำหอมมาพรมตามกุฏิและที่อาสนะรองรับเพื่อให้เกิดความหอม ทั้งที่รู้ว่าครูบาจารย์เฒ่าท่านเน้นหนักมากเรื่องนี้ จะเป็นการลองของหรืออย่างไรไม่ทราบ

เมื่อครูบาจารย์เฒ่าไปถึง ได้ไปรับยาม ล้างเท้าให้ท่าน และนำนีสีหะท่านไปปูทับอาสนะที่จัดไว้แล้ว เมื่อครูบาจารย์เฒ่าท่านขึ้นไปถึง กำลังก้มกราบพระอยู่นั้น ท่านได้กลิ่นน้ำหอมขึ้น ท่านจับผ่านีสีหะได้ พร้อมกับพูดในเชิงดูว่า “พระนี่มันบ่ผู้จักยังตัวอยู่ไกลหมู่ไกลพวก เฮ็ดไปมะล่ำมะลอยนี่” (พระนี่ไม่รู้จักอะไร อยู่ไกลหมู่ไกลคณะไกลครูบาอาจารย์ อยากทำอะไรก็ทำ ไม่คำนึงถึงธรรมวินัยนี้) และได้เดินลงกุฏิไปปูผ่านีสีหะที่ร่มไม้ ครูบาจารย์บุญมากจึงได้ไปกราบท่าน และแกล้งกราบเรียนท่านว่า “ขอโอกาสข้าน้อย โยมเขามีสรีรธาสร้างกุฏิใหม่ จึงอยากให้ครูบาจารย์ได้อนุโมทนาตามประเพณีเขาให้แทน” ครูบาจารย์เฒ่าจุกคิดนิดหนึ่ง แล้วพูดเรื่องอื่นต่อไป

๗๘. เดือนสติลูกศิษย์

“การทำให้อู ดึกว่าพูดให้ฟัง” เป็นการสอนที่ครูบาจารย์ชอบใช้กับลูกศิษย์ เพราะการใช้คำพูดบางครั้ง บางสถานการณ์อาจไม่เหมาะสม แต่ถึงอย่างไรการเตือนหรือให้สติก็เพื่อมุ่งประโยชน์ต่อผู้ถูกเตือน เพราะความผิดพลาด ถ้าดูแก้ไขเอง บางครั้งอาจมองไม่เห็นไม่ทั่วถึงทุกอย่าง

ครั้งหนึ่ง ครูบาจารย์ชา วัดหนองป่าพง ซึ่งอยู่ในย่านที่ใกล้ความเจริญ ท่านกลัวลูกศิษย์เพลิดเพลิดในแอลกอฮอล์อย่างไรไม่อาจทราบได้ ได้ไปกราบครูบาจารย์บุญมากที่วัดภูมะโรง ประเทศลาว ปกติครูบาจารย์บุญมากท่านชอบลองชอบทดสอบถึงความรอบคอบในพระธรรมวินัยต่างๆ ท่านทราบว่าครูบาจารย์ชาเป็นพระที่ละเอียดในพระธรรมวินัยรูปหนึ่ง จึงจัดกุฎีให้กรุงรังไม่เหมือนกับที่เคยทำในปกติ ที่เคยนุ่งห่มผ้าแก่นขนุน ก็เก็บผ้าชิ้นไว้ นำผ้าสีเหลืองสีขาวที่ไม่ได้ย้อมมานุ่ง นำผ้าสบงมาห่มแทนจีวร นุ่งสบงหรือมวนโตๆ พร้อมเคี้ยวหมากให้หกเรียราดไปหมด ไม่เหมือนกับที่เคยปฏิบัติมาปกติทุกวัน

เมื่อครูบาจารย์ชาได้ไปถึง ไม่รู้ว่า จะกราบลงตรงไหน เพราะมีแต่ของและฝุ่นเต็มไปหมด ครูบาจารย์ชาได้พูดเชิงตำหนิว่า “อ้อย ครูบาจารย์จักเห็ดจังได้” (อ้อย พระอาจารย์ไม่ทราบทำอะไร) ครูบาจารย์บุญมากก็เลยพูดว่า “อ้อยจักลิเห็ดจังได้ແລ້ວ แแนวพระอยู่บ้านนอกคอกนาสิเลือกใช้เลือกสอยคือผู้ในเมืองในบาบได้ແລ້ວ” (อ้อย ไม่รู้จะทำอย่างไร อยู่ตามชนบทจะเลือกใช้เลือกสอยเหมือนกับอยู่ในเมืองมันก็ไม่ได้)

มีอีกคราวหนึ่ง ครูบาจารย์บุญมากได้มาเยี่ยมครูบาจารย์ที่วัดสนามชัย อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ปกติครูบาจารย์ก็ท่านไม่ชอบแปรงฟัน ทำให้มีกลิ่นปาก เวลาพูดกับคนที่ไปร่วมเสวนาด้วย ทำให้เกิดความรังเกียจ เมื่อครูบาจารย์บุญมากกลับไปไม่นาน ได้ฝากไม้เจียที่พระใช้แปรงสีฟันและยาสีฟันเก็ลือมาให้ครูบาจารย์กิ พร้อมมีจดหมายว่า “ท่านกิให้ช่วยใช้ไม้สีฟันให้ด้วย” พอจะว่าจะหมดก็ฝากมาอีก ทำอยู่หลายครั้งจนครูบาจารย์กิใจอ่อนยอมให้

๗๙. เกิดเองตายเอง

ก่อนหน้านี้ที่ครูบาจารย์เฒ่าจะละสังขารประมาณเดือนหนึ่ง ท่านได้พาพระเถรพร้อมญาติโยมหาพื้น ตัดถนน จัดสถานที่ เหมือนกับทางวัดจะมิ่งงานบุญอะไรสักอย่าง ทุกคนที่ทำงานต่างก็สงสัยว่าทางวัดจะจัดงานอะไร ถ้ามท่าน ท่านก็บอกให้รีบทำเดี๋ยวจะไม่ทันกาล ตัดถนนก็ให้ตัดกว้างๆ เพราะรถจะมาเยอะ ทั้งที่ตั้งแต่ตั้งหมู่บ้านมานานๆ ที่จะมีรถเข้ามาครั้งหนึ่ง บางคนตั้งแต่เกิดมายังไม่เคยเห็นรถเลยก็ยังมีรถที่ไหนจะมา ที่ไหน ที่เป็นหลุมเป็นบ่อ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก็รีบให้เรียบริ้วยการเตรียมสถานที่ได้ร่วมกันจัดเตรียมเกือบเดือน แต่ก็ไม่มีแว่วว่าจะมีญาติโยมหรือใครต่างถิ่นมาติดต่อกว่าจะมิ่งงานอะไร

มีอยู่ครั้งหนึ่ง ท่านได้พาโยมไปตัดต้นไม้ ตกแต่งสถานที่แถวริมห้วยข้าวสาร ท่านได้เอ่ยขึ้นเป็นที่เล่นที่จริงว่า “คันถ้ำพ่อตาย ย่านแต่เขาเอาตุ๊กพอไปขายกินแล้วคันลิเป็นจิ้งสันอีหลี ให้พาวเผา แล้วเขียนลงห้วยข้าวสารหนึ่ ให้ปลากินหยังลิเป็นประโยชน์กว่า” (เมื่ออาตมาตาย กลัวจริงๆ กลัวคนเขาจะเอากระดูกไปขายกิน ถ้าเป็นอย่างนั้นจริงๆ ถ้าอาตมาตาย ก็ให้พากันรีบจัดการเผา และโปรยกระดูกลงห้วยข้าวสารนี้ละ ปลาจะได้กินเป็นประโยชน์กว่า)

เพราะครูบาจารย์เฒ่าคือครูบาจารย์เฒ่า จึงยากจะหาใครเปรียบเหมือนท่านได้ไม่ว่าเรื่องการปฏิบัติ การเทศนา การใช้อุบายการสั่งสอนลูกศิษย์ ตลอดทั้งกิจวัตรอันดีงามต่างๆ ที่ท่านฝากไว้เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์อนุชนรุ่นหลัง และเป็นที่พักของญาติโยม ท่านทำทุกอย่างเพื่อประโยชน์สุขของสาธุชนทั้งหลาย บ่อยครั้งการสอนของท่านต้องเอาชื่อเสียงเกียรติยศเข้าแลก เพียงเพื่อต้องการลบรอยผ้าที่ฝังอยู่ในจิตใจปวงชนทั้งหลายให้ใสสว่างขึ้นเพื่อรองรับรสพระธรรม

วัดทุกวัด กุฎีทุกหลัง ตลอดปัจจัยสี่ที่ท่านได้อาศัยพำนักบำเพ็ญเพียร ตลอดทั้งใช้เป็นสถานที่ในการอบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ก็ไม่เคยปรากฏเป็นหลักฐานให้อนุชนรุ่นหลังได้เห็นเป็นอนุสสติแม้แต่ชิ้นเดียว คงเหลือแต่วัดมณีรัตน-

วนาราม และเจดีย์ที่บรรจุอัฐิของท่าน ที่คณะศิษย์สร้างถวายเพื่อเป็นที่ระลึกกราบไหว้
แทนองค์ ท่านมีพระคุณเนกนานับการหาเสมอเหมือนไม่มี

“ทองรัตน์” ชื่อนี้เคยดังกระฉ่อนไปทั่ว เป็นที่ยอมรับและไว้วางใจจากพระอาจารย์
ทั้งสอง คือ พระเดชพระคุณ พระครูวิเวกพุทธกิจ (หลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล) และหลวงปู่มั่น
ภูริทัตโต เป็นที่เคารพนับถือของพระภิกษุ สามเณร ตลอดทั้งเป็นที่ศรัทธาของเหล่า
พุทธศาสนิกชนทั่วไป ได้ยกย่องเปรียบท่านเสมือนเป็นแม่ทัพนายกองธรรมใหญ่
เผยแผ่แนวทางการปฏิบัติกรรมฐานฝ่ายมหานิกาย ด้วยปฏิปทาอันโดดเด่นเดี่ยวของ
ครูบาจารย์เฒ่า ท่านไม่เคยยอมให้มีสิ่งใดเป็นสัญลักษณ์แทนตัวท่าน เมื่อยามท่าน
จากไป จึงยากที่บุคคลจะรู้จักท่าน จึงเป็น **“สัตบุรุษที่โลกลืม”** เป็นนาบุญอันยิ่งใหญ่
ยากจะหาใดเปรียบได้

เมื่อจัดสถานที่เก็บสมณูรณที่พอจะรองรับผู้ที่อาจจะมาจากทางไกลได้ เหตุการณ์
ที่ไม่มีใครคิดว่าจะเกิดก็เกิดขึ้น

เมื่อสองคืนที่ผ่านมา ดวงจันทร์เคยแจ่ม บ่งบอกฤกษ์แห่งพระจันทร์เต็มดวง แต่คำ
คืนนี้ดวงจันทร์ได้มืดลง บรรยากาศใกล้บ้านคุ้ม บ้านโคกสว่าง และหมู่บ้านใกล้เคียง
ได้เงียบวังเวงกว่าทุกวัน สุนัขที่เคยเห่า ไก่ที่เคยขัน กลับไม่ได้ยินเสียง ไม่ต่างจาก
บ้านร้าง ชายที่เป็นผู้นำของครอบครัวทุกคนต่างมุ่งสู่วัดโนนบกบ้า

หลวงปู่ครูบาจารย์เฒ่า ปกติเป็นคนแข็งแรง สูงใหญ่ ผิวหมึก ปีกบิน เสียงหัว
ราวกับราชสีห์ ยากนักที่คนจะได้เห็นกิริยาล้มหมอนนอนเสื่อ แต่ทุกคนต้องได้ประจักษ์
ในคืนนี้เอง *“แม้กระนั้นไม่วายที่จะสั่งสอนลูกศิษย์ทั้งหลายให้เร่งภาวนา อย่าเสียเวลา
ในการมาเฝ้าใช้เลย พ่อไม่เป็นอะไรมากดอก”*

ทุกคนต่างมองดูอาการของครูบาจารย์เฒ่า ต่างก็พูดเป็นเสียงเดียวกันว่า *“คืนนี้
ครูบาจารย์เฒ่าดูอ่อนเพลียมาก”* เนื่องจากห้องร่ว่งตั้งแต่เมื่อเย็นวานนี้ มองดูดวงจันทร์
ช่างเดินเชื่องช้า เหมือนคนเดินอยู่กลางทุ่งกว้างเสียเหลือเกิน ทุกคนได้แต่ภาวนา
เร่งให้สว่างเร็วๆ ตลอดทั้งคืน ทุกคนก็ต้องแปลกใจที่ทุกวันเมื่อถึงเวลาประมาณตีหนึ่ง

และตีสี่ โกวซึ่งเคยเป็นนาฬิกาไม่เคยผิดพลาด แต่ทำไมคืนนี้นาฬิกาโกวจึงไม่ทำหน้าที่เช่น เหมือนกับทุกวัน อาการของครูบาจารย์เฒ่าได้เริ่มทรุดลงเรื่อยๆ ทุกคนต้องทูลทูลราย เมื่อเห็นอาการของครูบาจารย์เฒ่าเป็นเช่นนั้น

แสงสว่างของพระอาทิตย์เริ่มสาดส่องเป็นสัญญาณของวันใหม่ ทุกคนต่างก็ โลงอก และปรึกษากันว่าจะไปตามหมอบที่บ้านโคกสว่าง แต่ท่านพูดด้วยเสียงแผ่วเบาว่า “ไม่ต้องไปดอกลูกเอ๋ย พ่อบ่เป็นหยั่งหลายดอก” ทุกคนจึงเงยบ และเฝ้ามองดูอาการ นำเป็นห่วงของท่านต่อ เมื่อเห็นสีหน้าของครูบาจารย์เฒ่าแห้งเหือดซีด ริมฝีปากแห้ง พ่อใหญ่เขียน ซึ่งเคารพศรัทธาในตัวท่านมาก นั่งเฝ้าดูอาการท่านตลอดไม่เคยหลับ เมื่อเห็นอาการดังกล่าว ถึงครูบาจารย์จะห้าม ก็ถือเป็นหน้าที่ขององค์ท่าน แต่คิดได้ อย่างเดียวขณะนั้น คือหน้าที่เราที่เป็นศิษย์จะต้องทำให้สมบูรณ์ที่สุด จึงได้คว้าผ้าขาวม้า คาดพุง ทั้งวิ่งทั้งเดินข้ามทุ่งนา จุดหมายคือหมอบที่บ้านโคกสว่าง

แต่ถึงกระนั้นก็เข้าไปเสียแล้ว เมื่อวิ่งไปได้ไม่ถึงครึ่งทุ่งนา ลมหายใจของครูบาจารย์เฒ่า ได้แผ่วเบาลงตามลำดับไปในที่สุด ในเวลาแสงทองจับขอบฟ้าแสดงบอกถึงเวลาแห่ง การเริ่มวันใหม่ อันเป็นเวลาเดียวกันกับการเดินทางของครูบาจารย์เฒ่าสิ้นสุดลง ในวันศุกร์ แรม ๒ ค่ำ เดือน ๑๐ ตรงกับวันที่ ๒๑ กันยายน ๒๔๙๙ ครูบาจารย์เฒ่า ได้ทิ้งสังขารอันทรุดโทรมไปโดยไม่มีเยื่อใยอีกต่อไป สิริรวมอายุได้ ๖๘ ปี ๔๒ พรรษา สร้างความเศร้าโศกให้แก่ศิษยานุศิษย์ที่อยู่เบื้องหลังหาประมาณมิได้

๘๐. เตรียมงานถวายเพลิงสรีระครูบาจารย์เฒ่า

เมื่อวันที่ท่านสิ้นลม ลูกศิษย์ท่านทั้งพระทั้งโยมเมื่อได้ยินข่าว ต่างก็พากันมาอย่าง ล้นหลาม ครูบาจารย์บุญมาก ลูกศิษย์รูปต้นๆ ก่อนที่ครูบาจารย์จะละสังขาร ได้นิมิตว่า ภูมะโรงได้สิ้นสะเทือนไปทั้งลูก ได้คิดว่าสิ่งนี้คงเป็นนิมิตเตือนให้ทราบว่ครูบาจารย์ เฒ่าใกล้จะจากไปแล้ว จึงได้ลัดดาหะมาที่บ้านคุ้ม เมื่อมาถึง ก็เป็นตามนิมิตที่เกิดขึ้น จริงๆ และท่านได้เป็นกำลังเป็นองค์ประธานในการจัดการสรีระของครูบาจารย์เฒ่าอย่าง เต็มกำลังความสามารถด้วยความเคารพและเทิดทูนในพระคุณของครูบาจารย์เฒ่า

ชาวบ้านซีทวน เมื่อทราบข่าวครูบาจารย์เฒ่าได้ละสังขารไปแล้ว ได้พากันตั้งหน้ามา เพื่อจะขอนำสรีระท่านกลับไปทำบุญที่บ้านซีทวน แต่ชาวบ้านคุ่มไม่ยอมให้ จึงเกิด โกลาหลวุ่นวายขึ้นเป็นเวลานาน พ่อใหญ่แห่ง พ่อใหญ่กัณฑ์ พ่อใหญ่เขียน พ่อใหญ่ผัด และชาวบ้านคุ่ม ได้คัดค้านว่า ถึงอย่างไรก็ไม่ยอมให้ไปเด็ดขาด ถึงจะตายก็ยอม ชาวบ้านซีทวนเห็นความเด็ดเดี่ยวดังนั้นจึงยอมรับ แต่มีข้อแม้ว่า ต้องทำให้สมเกียรติ สัมศักดิ์ศรีของครูบาจารย์เฒ่า และขอให้ช่างตักแต่งเมรุจากบ้านซีทวน ชื่อ จารย์ครูหมา ผ่องแผ้ว มาเป็นช่างตักแต่ง พ่อใหญ่ทั้งหลายและชาวบ้านจึงรับปาก จารย์ครูหมา (ต่อมา เปลี่ยนชื่อเป็น คำเหมา) จึงได้มาตักแต่งเมรุเผาสรีระและหีบเพื่อบรรจุ โดยหีบจะทำ ข้างหนึ่งเป็นกระจกปิดเปิดได้ ส่วนเมรุได้นำแข่งกว่า ๒๐๐ ลูก มาทำเป็นฐานและเป็น เชื้อเพลิงในตัว ชั้นถัดขึ้นมาเป็นสรีระครูบาจารย์เฒ่าบรรจุหีบ ชั้นล่างและชั้นบนบรรจุ ขี้เถ้า

เมื่อตักแต่งเมรุเสร็จ ประมาณเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้กำหนดพิธีถวายเพลิง โดยมีทั้งพระทั้งโยมมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก พุंनाที่มีเนื้อที่สูงสุดลูกหูลูกตาเต็มไปด้วย คนและรถ พระเถรต้องเข้าไปปักกลดอีกฝั่งของห้วยข้าวสาร ส่วนญาติโยมจะทำเป็น ผามยกร้าน เอาใบมะพร้าวมามุงเป็นหลังคากันแดดใช้แทนเต็นท์ ใช้ใบตองเหียงหรือ ใบชาดียบเป็นภาชนะใส่อาหาร เพราะถ้วยจานมีไม่พอใช้

หลวงพ่อวณเล่าว่า หลังจากทราบข่าวครูบาจารย์เฒ่าของรัตนมรณภาพ ความโศก เศร้าได้ครอบคลุมถึงบ้านหนองฮี นครพนม และได้พากันไปถวายเพลิงครูบาจารย์เฒ่า เป็นจำนวนมาก โดยการนั่งรถไฟ แต่ไม่มีทางลาดยาง จะมีเฉพาะทางเกวียนเป็นหลัก

ผู้ไปร่วมงาน มีทั้งพระเถรและญาติโยมเป็นจำนวนมาก มี

หลวงพ่อบุญมาก จิตบุญโณ วัดภูมะโรง

หลวงพ่อสาย จารุณโณ วัดป่าหนองยาว

หลวงพ่อชา สุภทโธ วัดหนองป่าพง

หลวงพ่อกี ธรรมุตโตโม วัดสนามชัย

หลวงพ่อวน ปคุณ วัดป่าจันทิยาวาส

(วันนั้น หลวงพ่อกีนรี จันทิโย อาพาธหนัก จึงให้หลวงพ่อวนไปแทน)

จารย์กี จารย์โก้ จารย์เจียง จารย์มัย และท่านอื่นๆ บรรยากาคำในวันงาน ตอนเช้า
ปลอดภัยโปร่งแจ่มใสดีมาก ไม่มีเค้าว่าฝนจะตกอย่างไร พอเริ่มพิธีตอนบ่าย ท้องฟ้า
เริ่มปั่นป่วน พร้อมทั้งลมพัดฝุ่นตลบอบอวลไปทั่วบริเวณ เมื่อจุดไฟเสร็จ ลมจึงเริ่มสงบ
และมีละอองฝนปรอยๆ ทำให้คนที่มาร่วมงานต่างวิจารณ์ไปต่างๆ นานา บางคนถึงกับ
ปีติร้องไห้เพราะครุฑธาลายที่มีต่อองค์ท่าน ตอนที่ท่านมีชีวิต ท่านได้สร้างประโยชน์
ไว้มาก สุดท้ายต้องมาจากไปตามกฎธรรมชาติ ไม่เหลืออะไรเป็นสมบัติพอให้ญาติโยม
ลูกศิษย์ได้กราบไหว้ระลึกถึงแม้แต่ชิ้นเดียว เมื่อมาเปล่าๆ ไปก็ไปบริสุทธิ์จริงๆ สมบัติ
ส่วนตัวติดยาม มีแต่ผ้านิสีทนะและมีดโกน ซึ่งคมกร่อนจนจะถึงสันเท่านั้น

พระอาจารย์ทองรัตน์ กนฺตสีโล

อธิบายเรื่องพระกัมมัฏฐาน

บันทึกจาก พระเทียบ ธีรธมฺโม

พระกัมมัฏฐาน คือ พระเข้ามาบวชทำความเพียรใจให้บริสุทธิ์ บริสุทธิ์จากกิเลส ถ้ามีกิเลสตัณหาอยู่ในใจ ใจจะนำไปในทางบาปอกุศล โลกนี้มีรูปกับนามเท่านั้น ตัวเรานี้ก็คือโลก มีรูปกับนาม หรือกายกับใจ ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว มโนวิญญาณหรือใจเป็นอรูปธาตุ สัมผัสไม่ได้ มองไม่เห็น แต่นาม คือ วิญญาณ รูป คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย การปฏิบัติของพระกัมมัฏฐาน คือบังคับจิตไม่ให้ฟุ้งซ่านไหลไปตามกิเลส โลภะ โทสะ โมหะ ความอยากได้นั้นอยากได้นี้ อยากมีสิ่งนั้นสิ่งนี้ อยากเป็นตำแหน่งนั้น ตำแหน่งนี้ อยากมีความสุขเหมือนเศรษฐีคนนั้นคนนี้ ฟุ้งซ่านไปตลอดคืนตามหลังกิเลสมันหลอกล่อให้ไปติดบ่วงของมาร บ่วงของมารเหล่านี้แหละ มันทำให้ทุกข์ชาติแล้วชาติเล่าเป็นอนันตชาติ

ครูบาอาจารย์ท่านจึงให้เพ่งดูจิต ทำจิตให้สงบ ให้สงบอยู่ในถ้ำของมัน ถ้ำของมันคือหทัย (หัวใจ) ท่านจึงสอนว่า ผู้ใดตามดูจิต ผู้นั้นจะพ้นจากบ่วงของมาร คือดูว่า มันอยู่ในถ้ำหรือเปล่า ถ้ามันออกจากถ้ำ ไปหาลูกสาวกำนัน ไปหาลูกสาวครูใหญ่ ไปดิ่งมันกลับมา ดิ่งมันกลับด้วยสติ ท่านเรียกว่าพลิกจิตให้หันกิเลส การทำสมาธิ คือ การทำจิตให้สงบอยู่ในอารมณ์เดียว คือมีพุทโธเป็นอารมณ์ พุท หายใจเข้า โธ หายใจออก ลมหายใจเข้าหายใจออก เป็นจิตวิญญาณของเรา เปรียบเหมือนโค พุทโธ เปรียบเหมือน

เชือกผูกคอไว้ไว้ เข้าคอกก็รู้ ออกจากคอกก็รู้ สติคือเจ้าของถือเชือกไว้ วัชหรือโค ก็ไม่พ่นพ้านหนีไปกินข้าวกล้าในนาของคนอื่น เพราะเจ้าของ (สติ) ถือเชือก (พุท-โธ) ผูกคอไว้... ลมหายใจเข้า-หายใจออก ก็จะสงบ ลมหายใจเข้า-ออก สงบอยู่ใน อารมณ์เดียว เรียกว่า เอกัคคตาจิต เมื่อลมหายใจละเอียดเข้า รวมลงในเอกัคคตาธรรม มีปิติ สุขสบายแผ่ซ่านไปทั่วร่าง เรียกว่าปฐมฌาน...พระอาจารย์ทองรัตน์ ท่านอธิบายเป็น ภาษาพื้นเมือง (ภาษาลาว)

การทำอานาปานสติในครั้งพุททกาล

พระอาจารย์ทองรัตน์บรรยายว่า ในครั้งพุททกาล หายใจเข้าเบารู้ หายใจออกเบารู้ หายใจเข้าเบาที่สุดละเอียดที่สุดรู้ (ตัวรู้คือสติสัมปชัญญะตามรู้) หายใจออกเบาที่สุด ละเอียดที่สุดรู้ หายใจเข้ากระทบช่องรูจมูกรู้ หายใจออกกระทบรู หายใจเข้าลมเย็นเข้า กระทบ หายใจออกลมร้อนกระทบรู ถ้าปฏิบัติได้ถึงชั้นลมเข้าเย็น ลมออกร้อน จิตก็จะรวมวับลง จะเกิดความมหัศจรรย์ของจิตขึ้น...

ได้กราบเรียนถามท่านว่า เกิดมหัศจรรย์อย่างไรครับ...

ท่านบรรยายว่า ลมหายใจที่ละเอียดที่สุดเบาที่สุดนี้เมื่อรวมลง จะเป็นดวงวิญญานกลมๆ มีแสงเท่ากับหัวเทียนไฟฉาย สมาริแก่กล้ามากๆ เกิดขึ้นเท่ากับหัวเทียนไฟฉาย ตั้งอยู่ที่ทรวงอก เท่ากับมะนาว เท่ากับมะตูม เท่ากับมะพร้าว เท่ากับร่างกายทั้งหมด มีแสงเต็มตัว เวลาดับไป (ลมหายใจออก) เท่ากับหลอดไฟฉาย บางท่านบางองค์ภาวนา เห็นร่างกายหายไป บางท่านเวลาจิตรวมวับแวบลงแล้ว กายระเบิดหายวับไปในอากาศ มีแต่แสงสว่างเท่านั้น แผ่นดิน ภูเขา ต้นไม้ สรรพสัตว์ไม่มี พระอาทิตย์ พระจันทร์ ไม่มี มีแต่แสงสว่าง การปฏิบัติได้เช่นนี้ เป็นผู้ปฏิบัติตามรู้จิตถึงขั้นอนัตตา คือ รูปนาม กายใจนี้ เกิดขึ้นมาแล้วก็ดับเป็นทุกข์ ไม่เที่ยง เสื่อมสลายไป ไม่มีอะไรคงทนอยู่ได้ เมื่อปฏิบัติ เห็นเช่นนี้จะได้ไม่ประมาทในการดำรงชีวิต ดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามศีลธรรม คีลเป็นวิถีชีวิตที่จะต้องเอามาประพฤติปฏิบัติ เป็นทางนำตนและครอบครัว กลุ่มชน หมู่บ้าน ให้สงบสุข เมื่อสงบสุขแล้วก็สุขกายสุขใจ มีโภคทรัพย์บริบูรณ์ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

สี่เลนะ สุกะติง ยันติ สี่เลนะโมคะลัมปะทา คีลนี้แหละทำให้มีความสุขความเจริญ
คีลนี้แหละทำให้มีโภคทรัพย์บริบูรณ์

มีศีลแล้วปฏิบัติสมาธิ ให้จิตว่างห่างจากกิเลส หลบหลีกออกจากโลภะ โทสะ โมหะ
มานะถือตนถือตัว ทำสมาธิแล้วจะเกิดมีปัญญาเห็นชอบ...คบเพื่อนชวนไปเล่นการพนัน
ไม่ไป ชวนไปเที่ยวกลางคืนไม่ไป ชวนไปทำงานทุจริตผิดกฎหมายไม่เอา ไม่ไป...
นี่จะเกิดปัญญาเห็นชอบ รู้ว่าอะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรควรละเว้น อะไรควร
ประพฤติฯ

มโนปุพฺพคมา ฐมา

มโนเสฏฺฐา มโนมยา

มนสา เจ ปสนฺนเนน

ภาสติ วา กโรติ วา

ตโต นํ สุขมเนวติ

ฉายาว อนุปายินี.

“ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจ
ผ่องใสแล้ว พุทฺธอยู่ก็ดี ทำอยู่ก็ดี ความสุขย่อมตามเขาไป เพราะเหตุนั้น เหมือนงาไป
ตามตัวฉะนั้น.”

ครั้งหนึ่งพระอาจารย์ทองรัตน์ได้นำพุทธพจน์มาบรรยายให้พระฟัง ให้รู้เรื่องกาย
กับใจ รูปกับนาม ให้เข้าใจยิ่งขึ้น มีก้านสมาน ประเสริฐศรี (ลูกชายเป็นนายอำเภอ
เชียงใหม่ นรินทร์ ประเสริฐศรี) ครูใหญ่โตน ฉलयศรี (ลูกชายเป็นผอ.การศึกษา
นอกโรงเรียน บุญทัน ฉलयศรี) ครูใหญ่ลัมฤทธิ์...(ลูกชายเป็นผอ.โรงเรียนมัธยมลือคำหาญ)
ครูบุญยัง... ผู้ใหญ่บ้านอื่นๆ และครูน้อย ชาวบ้านอื่นๆ ประมาณ ๒๐ คน

พุทธพจน์บทนี้ หมายถึง ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว จิตสั่งยังไง กายต้องทำตามทันที
นั่งมาก เมื่อย เป็นทุกข์ จิตจะบงการให้แก้ทุกข์โดยเปลี่ยนเป็นยืน เป็นเดิน เป็นนั่ง
เป็นนอน พระพุทธเจ้าท่านให้เอาสติออกไปดูว่า รูปนี้กำลังยืน รูปนี้กำลังนั่ง รูปนี้กำลังเดิน
รูปนี้กำลังนอน การเปลี่ยนอิริยาบถ ทุกอิริยาบถคือการแก้เมื่อยแก้ทุกข์ แต่ความเมื่อย
ความทุกข์ จิตหรือมโนวิญญาณเป็นผู้รู้ จิตนั้นนอกจากเป็นผู้รู้แล้ว ยังเป็นผู้หลงในกาย
อีกด้วย

จิตเป็นผู้สร้างสังขาร บงการสังขาร สั่งให้สังขารทำนั่นทำนี่ จิตเป็นอรูปธาตุ ที่แปลกประหลาดยิ่งนัก แม้จะมีวิชา คือไม่รู้จักตนเองก็จริง แต่มีความสามารถแต่งสังขารได้มากมายจนพรรณนาไม่จบสิ้น รถยนต์ รถไฟ เครื่องบิน นาฬิกา ตึกสูงๆ ปราสาทราชวัง โบสถ์ วิหาร เหล่านี้จิตเป็นผู้สร้างขึ้นทั้งสิ้น

จิตฉายเงาเป็นธาตุคิด แล้วเกิดผลเป็นธาตุรู้ ธาตุรู้ที่ปรากฏเป็นโลกียวิชา เมื่อจิตมีวิชาแล้ว จึงใช้กายให้นำธาตุต่างๆ อันเป็นรูปธาตุ มาผสมควบคุมกันขึ้น สำเร็จเป็นรูปวัตถุต่างๆ งดงามปราณีตบ้าง ไม่ปราณีตบ้าง

จิตมีธาตุรู้ชนิดหนึ่ง เรียกว่าผู้ฉลาด จิตทั้งหลาย (จักขุวิญญาณ) คงได้เคยเห็น ประตู หน้าต่าง โบสถ์ วิหาร เกะเป็นรูปลวดลายต่างๆ เป็นทวาร เป็นนก เป็นลิง เป็นตะขาบ อยู่ในดงไม้ ในดงเถาวัลย์ บางแห่งลงรักปิดทอง บางแห่งติดกระจกสีต่างๆ สวยงาม ปราณีตเพียงไร จักขุวิญญาณผู้มองเห็น คงไม่ปฏิเสธสิ่งที่เห็นนั้นเป็นกรรมของผู้กระทำ จิตของผู้กระทำนั้นแหละสั่งให้กายทำ ก่อสร้างขึ้น เขียนลายขึ้น เกะสลักขึ้น ปั้นแต่ง ด้วยปูนบ้าง ไม้บ้าง เหล็กบ้าง ทองเหลืองบ้าง ทองคำบ้าง กายเป็นผู้กระทำตาม คำสั่งของจิต

จิตมีโลกียวิชาเป็นคุณสมบัติ จิตใช้ให้กายกระทำ สร้างวัตถุเหล่านั้นขึ้น กายนั้น เป็นธาตุไม่รู้อะไร ทำอะไรเองหาได้ไม่ จิตเป็นธรรมชาติที่มีอำนาจเหนือกาย จิตจึงมีอำนาจหลายประการจึงจะสร้างสังขาร (สิ่งต่างๆ) ได้ เช่น

ต้องมีวิชาในกิจการนั้นๆ

ต้องมีฉันทะความพอใจในอันจะทำสิ่งนั้นๆ

ต้องมีความเพียรพยายามประกอบกิจนั้นๆ

ต้องมีความเพียรเอาใจใส่พิจารณาในกิจนั้นๆ

จิตเป็นธรรมชาติที่แปลกประหลาดอัศจรรย์เพียงไร

จิตเป็นอรูปธาตุ แต่มีคุณสมบัติหลายประการ จิตจะฉายงาเป็นธาตุคิด คิดเท่าไรๆ ธาตุคิดนั้นๆ ก็เกิดขึ้นและดับไป แต่ธาตุรู้ที่เป็นผลของธาตุคิดมีอยู่ เป็นคุณสมบัติ ไม่สูญหายไปไหน จิตเก็บธาตุรู้หรือวิชาเหล่านั้นไว้ได้อย่างน่าอัศจรรย์

จิตอื่นๆ จิตของคนอื่น ที่ไม่มีวิชาอย่างนั้นเหมือนคนนั้น ไม่สามารถแย่งชิง แบ่งปันเอาวิชาของจิตคนนั้นเอามาเป็นของตนได้ วิชาของคนนั้นๆ จึงเป็นคุณทรัพย์ อันทายสิทธิ์ จิตใช้ไม่รู้หมดสิ้น

กายเป็นธาตุ ๔ ที่เสื่อมสิ้นไปทุกนาที จิตเป็นผู้ครองกาย ต้องคิดบำรุงกายด้วย ข้าวและน้ำ ผลไม้ต่างๆ ต้องหาเสื้อผ้าสีต่างๆ มาปกปิดร่างกาย ป้องกันความหนาว ความร้อน กันเหลือบยุง สร้างบ้านเรือน ที่นั่งที่นอนให้กายได้พักอาศัย

เมื่อกายเกิดเจ็บป่วย จิตต้องแสวงหายาบำบัดโรคนั้นๆ เพื่อให้กายทรงอยู่ต่อไป

แปลกไหมล่ะ สกนธ์กายนี้แม้ประกอบด้วยธาตุ ๔ ดิน น้ำ ไฟ ลม ก็จริง แต่เป็น สรรยนต์ที่วิจิตรพิสดารยิ่งนัก ไม่มีสิ่งอันใดในโลกที่เป็นของใช้อันสำคัญจะสำคัญ เหนือยิ่งกว่ากาย สิ่งต่างๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้นมา เช่น รถยนต์ รถไฟ เครื่องบิน นาฬิกา ก็ยังไม่พิสดารหรือมีคุณค่ายิ่งกว่ากาย สมบัติภายนอกแม้จะตีราคาว่าตุนั้นเป็นแสน เป็นล้าน เป็นร้อยล้าน เมื่อเทียบกับกายแล้ว กายต้องมีคุณค่ามากกว่าสิ่งเหล่านั้น เพราะ สิ่งเหล่านั้น จิตและกายเป็นผู้คิดและสร้างขึ้นทั้งสิ้น

จิตรักใคร่กำหนดในกาย สำคัญว่ากายเป็นสิ่งสวยงาม จิตมองหยาบๆ เห็นผิวหนัง ปิดร่างกายไว้ ห่อหุ้มเนื้อ ตับ ไต ไข้ฟุง กระดูกไว้ หลงว่ากายนี้งาม จิตหลงมัวเมา ในกาย ก็ใช้กายนั้นแลให้แต่งกาย กายไม่รู้ว่าจะถูกใช้ ก็ทำตามนายสั่ง (จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว)

ก้านั้นเกิดมาแล้วก็ประสบความทุกข์ ทุกข์เพราะต้องทำอะไรไถนา ทุกข์เพราะความ เจ็บป่วย ทุกข์เพราะความแก่และความตาย

จิตสั่งให้ทำไรไถนา เก็บเกี่ยวแล้วเอาข้าวไปขาย แม่บ้านสั่งว่า ซื่อสร้อยคอบมา ให้หนึ่งเส้นนะ ให้ลูกสาวหนึ่งเส้นนะ ต่างหูหนึ่งคู่นะ กำหนักทำตามปฏิบัติตามที่จิตของแม่บ้านสั่ง

กายและอวัยวะต่างๆ ไม่รู้ว่าถูกใช้ ให้ระดับกายให้สวยงาม เพราะจิตกำหนดในกาย มัวเมาในกาย จึงสั่งให้กายนั้นแหละให้ระดับกาย หูไม่รู้ว่าถูกใส่ต่างหู นิ้วก็ไม่รู้ว่าถูกใส่แหวน คอก็ไม่รู้ว่าสวมสร้อยคอ เอวก็ไม่รู้ว่าถูกคาดเข็มขัดขนาด นอกจากนี้จิตยังสั่งให้หาผ้าชิ้นใหม่ลายสวยๆ สีนั้นสีนี้ ทรงนั้นทรงนี้ แขนสั้นบ้าง แขนยาวบ้าง ครึ่งแขนบ้าง กายของกำหนักก็เอาคำสั่งของจิตแม่บ้านมาใส่จิตตน จิตตนก็สั่งกายให้ทำตามความต้องการของจิต เพราะจิตกำหนักหลงในกายของแม่บ้าน

กำหนักรำพึงออกมาว่า *โอย แม่หนีหนี แม่หนีหนี จิตมันเป็นนาย กายมันเป็นบ่าวหนีหนี*

ท่านพระอาจารย์ทองรัตน์พูดเทศน์บรรยายภาษาพื้นเมืองตลอด แต่ผมถ่ายทอดแปลภาษาลาวเป็นไทยสะดวกดี ง่ายดีครับ ท่านบรรยายต่อไปอีกเป็นภาษาพื้นบ้าน

จิตเป็นอรุณาตุลย์อยู่ในกาย จิตเป็นผู้รู้ แต่แม่กระนั้นก็ไม่รู้ตามความเป็นจริง วิชาทั้งการแต่งกายประดับกายนี้ จิตไม่รู้ว่าเป็นไปเพื่อสะสมกองกิเลสโดยแท้ จิตหลงเพลินมัวเมารักใคร่ในร่างกายเช่นนั้น มิได้ระลึกถึงความแปรปรวนของร่างกาย แก่ลงทุกขณะ จิตยังไม่ยอมว่ากายแก่ สำคัญตนเองว่ายังหนุ่มยังสาว จิตลุ่มหลงมัวเมาเพ่งเล็งมุ่งหมายในเพศตรงกันข้าม จิตเช่นนี้ยอมนิยมนิยามการครองชีวิตคู่ จึงประสบความสุขบ้าง ความทุกข์บ้างระคนปนกันไป ก็เพราะกามคุณ มีกามสุขเป็นผล กามโทษก็มีกามทุกข์เป็นผล ชีวิตคู่จึงมิได้ประสบสันติสุขอันแท้จริง สิ่งเหล่านี้มีคุณอนันต์ ก็ยอมมีโทษมหันต์ นี่แหละเป็นวิถีการครองชีพของจิตที่หลงรักกาย

จิตรู้จักกายแจ้ง ย่อมเป็นจิตเอก

จิตที่รู้จักกายชัดแจ้งตามความเป็นจริงของกายว่า เป็นของไม่สะอาด เสื่อมสลายไปทุกนาที ย่อมเป็นจิตเอก ครองชีวิตเอก ไม่คิดเบียดเบียนใคร ไม่กล่าววาจาเบียดเบียนใคร ไม่ใช่กายให้ทำการเบียดเบียนใคร

จิตเว้นจากการเบียดเบียน จึงได้ชื่อว่าเป็นจิตบรรพชิต เป็นผู้สงบ เป็นผู้มีความสุขอย่างเยือกเย็นอยู่เป็นนิตย์ นี่แหละพระภิกษุ บรรพชิต ท่านให้รักษาศีล ระวังอินทรีย์ ๖ มีความพากเพียรทำสมาธิ เติบจงกรม ให้จิตสงบจากกิเลส ทำจิตให้เป็นเอกัคคตาจิต ก็จะได้เห็นความสงบ เห็นความมหัศจรรย์ของจิตด้วยตนเอง ดูจิตเห็นจิตของตนเอง ก็จะพ้นจากบ่วงของมาร

กตหัสถ์ญาติโยมให้รักษาศีล ๕ สมาทานศีล ๕ อยู่เสมอ ก็จะได้พ้นจากอบายภูมิ เห็นทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ได้สมปรารถนา สมดังท่านตรัสรู้ไว้ว่า *มโนปุพฺพคุณมา ธรรมมาฯ* จิตเป็นใหญ่ เป็นประธานฯ

คิดว่าพระอาจารย์ทองรัตน์ ท่านมีเจโตปริยญาณ วันหนึ่ง โยมสองคนสามีภรรยา มาจากบ้านหัวดอน มาถวายอาหาร ภรรยาหิ้วหม้อเขียวใส่อาหารและกระติบข้าวเหนียว เดินมาก่อน สามีหอบมะพร้าวอ่อน แดงไทย และแดงกวา ตามหลังมาห่างๆ เมื่อมาถึงศาลาหอฉัน วางหาบ กราบพระประธาน กราบพระอาจารย์ทองรัตน์แล้ว พระอาจารย์ทองรัตน์ก็ถามว่า *เออ! จะเขียวก็วางหาบเสียก่อน แล้วนั่งลงเขียว ยืนเขียว นั้นมันเป็นพวกวัวพวกควาย หาบของมาถวายพระก็ต้องวางหาบจากบ่าก่อน จึงจะสมกับเกิดมาเป็นคน* พระเถรญาติโยมในเช้าวันนั้นแปลกใจว่า หาบของมาตั้งไกล ๓-๔ กม. ยืนเขียวกลางทาง ไม่วางหาบลงก่อน ท่านรู้ได้อย่างไร?

โยมใส่บาตรพระใหม่ด้วยบึงไก่อ๋ ซ่อนไว้กันชั้นข้าว เมื่อกลับถึงสำนัก ยังไม่ได้เอาข้าวเอาอาหารออกจากบาตร ท่านเปรยขึ้นว่า *วันนี้ท่านเทียบได้อาหารพิเศษอีกแล้ว* (โยมภรรยาครูใหญ่โหน ฉลวยศรี ซ่อนไว้ใต้ชั้นข้าวเสมอ ท่านจะรู้ทุกครั้ง) ท่านรู้ได้อย่างไร ท่านต้องมีญาณเจโตแน่)

ผิวเมียดกันทะเลาะกัน ไปกราบท่าน ไปฟ้องท่าน เมื่อผิวเมียดเข้าไปกราบท่าน ท่านชี้ไปที่ไม้คานและด้ามไม้กวาดว่า *เอ้า ตีกันให้ดูหน่อย* *อยากจะดู* (ท่านรู้ก่อนเดินเข้าเขตสำนัก) ผิวเมียดมองหน้ากันแล้วยิ้มอายๆ ท่านให้นำไปคนละขวด (ขวดเหล้าขาว ตรารวงข้าว โยมนำมากรอกน้ำดื่มถวายพระ) ท่านบอกว่า *เวลาโกรธกันใจมันร้อน*

ให้อมน้ำไว้ในปาก ใจจะเย็น ปากก็จะไม่ต่ากันทะเลาะกัน มีเรื่องต่างๆ ที่ท่านรู้ล่วงหน้า ก่อนเสมอ แสดงว่าท่านมีเจโตปริยญาณแน่ๆ

ท่านปรารภว่า เมื่อแรกก็รักกัน สามัคคีกัน ครั้นมีลูกมีเต้าขึ้นมากก็ทะเลาะกันตีกัน นี่แหละเป็นเรื่องของความไม่เที่ยง ความไม่เที่ยงนั่นแหละเป็นความทุกข์ คนรักษาศีล มีสมาธิ ผีก็ทำสมาธิให้จิตว่างจากกิเลส คนพวกนี้จะไม่ทะเลาะกัน เพราะอานิสงส์ของ ศีลคุ้มครองรักษา พุดจากันก็มีผลส่งเสริมกันไปในทางเจริญ

เป็นพระอาจารย์แตกฉานในธรรมของพระพุทธเจ้า ธรรมะทุกข้อในหนังสือ เจ็ดตำนานแปล ท่านจะอธิบายให้เข้าใจโดยแจ่มแจ้ง

ก่อนเข้าพรรษา พระอาจารย์กีนีจะมากกราบพระอาจารย์ทองรัตน์ทุกปี และ กำหนดนัดกันไว้ว่า ออกพรรษาแล้วประมาณหนึ่งเดือน พระอาจารย์ทองรัตน์จะ กำหนดนัดพระอาจารย์กีนีไว้ล่วงหน้า แม่ชีแก้ว แม่ชีผิว ธาณี เล่าให้ผมฟัง) ส่วนมาก ท่านจะจุดธูปไปนครจำปาศักดิ์ ไปภูมະโรง ภูต่าง ในเขตประเทศลาว ตรงหมู่บ้านใด มีคนหมู่มาก ไม่มีวัด ไม่มีสำนักสงฆ์ ท่านจะปักกลดอยู่เชิงเขาหรือราวป่าห่างหมู่บ้าน ราว ๑ กม.

ตาแสงหรือกำนันจะมาถามมาสนทนากับท่าน และนิมนต์ให้ท่านอยู่นานๆ ท่านจะ สั่งให้ตาแสงบอกลูกบ้านให้ใส่ข้าวเหนียวคนละก้อนเท่าไข่ไก่ อาหารก็ขึ้นเดียว ถ้าเป็น กล้วย ก็เอาลูกเดียว เผือกต้ม มันต้ม ก็หั่วเดียว ใส่บาตรหลายบ้านก็เต็มบาตร ให้เด็ก หนุ่มลาวไปเอาข้าวอาหารเหลือจากฉันเอามาแบ่งกันกิน เนื้อวัว เนื้อควาย ลิง ค่าง ชะนี หมูป่า กระรอกกระแต งู พังพอน เต่า ตะพาบ ปลาไหล กระต่าย แก้ง กวาง ฯลฯ ท่านไม่ฉัน จุดประสงค์ไม่ให้เขาไปฆ่าสัตว์พวกนี้ ท่านบอกตาแสงกำนันว่า ปลาแห้ง ปลาป่น ต้มเผือก ต้มมัน พริกเกลือ พระกัมมัฏฐานท่านฉันได้อยู่

ชาวลาว นครจำปาศักดิ์ เคารพเลื่อมใสในพระอาจารย์ทองรัตน์มาก ไปที่ไหน ชาวบ้านก็นิมนต์ให้ท่านอยู่นานๆ ท่านจะอยู่จำพรรษาที่วัดบูรพา ต.ชีทวน ออกพรรษา แล้วจะไปจุดธูปฝั่งลาวเสมอ ไปทุกปี ไปอยู่ฝั่งลาวมากกว่าฝั่งไทย

แม่ชีแก้ว ธาณี ทราบประวัติท่านดี...แม่ชีแก้ว ธาณี ยายของผม แม่ชีผิว ธาณี แม่ชีเสียง
ธาณี น้ำของผม สามแม่ชีนี้รู้ประวัติอาจารย์ทองรัตน์ดี บวชอยู่กับอาจารย์ทองรัตน์
ตลอดชีวิต ทั้งสามท่านถึงแก่กรรมหมดแล้ว คงจะมีญาติของท่าน หลานของท่านอยู่บ้าน
ท่าโคม พอจะสืบถามประวัติของท่านได้บ้าง!!!

ผมขอตอบจดหมายของท่านอุเทน กัลยาโณ ดังนี้ครับ

เหตุการณ์ที่ผมได้ยินได้ฟังได้เห็นมา เหตุการณ์ที่ผมได้สอบถามดูและได้อยู่
ศึกษาปฏิบัติธรรมอยู่กับพระอาจารย์ทองรัตน์นั้น ได้เล่ามาถวายท่านอาจารย์แล้ว
พร้อมภาพพระอาจารย์ทองรัตน์ ๓ ภาพนั้น

บริหารของพระอาจารย์ทองรัตน์อยู่ที่ใดบ้าง

เรื่องบริหารของพระอาจารย์ทองรัตน์นั้น ผมไม่รู้เลย ปี ๒๕๕๙ ที่ท่านมรณภาพนั้น
ผมทำงานอยู่บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด โรงงานท่าหลวง จังหวัดสระบุรี

สาเหตุแห่งการมรณภาพ

สาเหตุแห่งการมรณภาพของท่านอาจารย์ ผมก็ไม่ทราบเลย มรณภาพที่ไหน
ใครเป็นประธาน เป็นเจ้าภาพ และฌาปนกิจท่านที่ไหน ผมก็ไม่ทราบ เพราะไม่ทราบ
ข่าวเลย

แนวการสอนของท่าน

ท่านให้อ่านพุทธประวัติ ๒ เล่ม อ่านสวดมนต์แปลฉบับหลวง อ่านเจ็ดตำนานแปล
โดยเฉพาะให้ศึกษาข้ามจักรกัปปวัตตสูตร ที่เกิดมีพระสงฆ์องค์แรกในพุทธศาสนา
สงสัยในธรรมข้อใดให้ถาม พระบวชใหม่ให้ทำจิตให้สงบ ให้สงบอยู่ในกาย ในถ้ำ
ในหทัย อย่าให้ฟุ้งซ่านไปนอกร่าง อย่าให้จิตคิดไปถึงเรื่องข้างหน้าที่ยังไม่มาถึง อย่าให้
จิตคิดถึงเรื่องที่ผ่านมาแล้ว มีศีลพร้อมด้วยกาย วาจา ใจ มีความเพียรทำจิตให้สงบ
จากกิเลส จึงจะมีปัญญาเห็นธรรมของพระพุทธเจ้า ถ้าไม่มีความเพียร จิตไม่สงบ

จิตคิดไปรอบโลก จิตไม่สงบจากกิเลส จิตไม่เป็นเอกัคคตาจิต บวชไปร้อยปีก็ไม่เห็น
ธรรม เห็นมรรคเห็นผลอะไรดอก ดังนั้น จึงให้ความเพียรมากๆ มีศรัทธามาวชแล้ว
ให้มีศีลบริสุทธิ์ มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา จึงจะเห็นธรรม ฯลฯ

อุปนิสัยใจคของท่าน

ท่านเป็นผู้มีธรรมอันสะอาด คือมีใจเป็นกุศล มีจิตใจขาวสะอาดอยู่เสมอ สี่หน้า
ท่านจะว่าเรিং มีใจเบิกบาน ใจฟูด้วยอารมณ์ขันทุกเวลา ใครไม่สบายใจ เห็นท่านอาจารย์
จะสบายใจ ว่าเรিংใจดีขึ้น ท่านพูดท่านแนะนำอะไรเป็นประโยชน์เป็นกุศลจิตทั้งนั้น
ท่านเทศน์ ท่านพูดน่าฟัง เป็นสุภาสิตดี เป็นประโยชน์ในเมืองต้น ท่ามกลาง และสุดท้าย
ชาวบ้านที่ได้มาพบท่าน มาฟังท่านเทศน์ อยากจะมาคารวะกราบไหว้ท่านอีก ถือว่าได้มา
อ่อนน้อม ได้มากราบไหว้พระอริยเจ้า ได้บุญได้กุศล ได้อานิสงส์กลับไปบ้านอีกด้วย

ท่านเคยจำพรรษาที่ไหนบ้าง พ.ศ. เท่าไร

เรื่องการจำพรรษาที่ใดบ้างของพระอาจารย์นั้น เรื่องนี้ผมไม่ทราบเลย หากแม่ชี
แก้ว แม่ชีผิว แม่ชีเสียง ยังอยู่ ก็พอจะสอบถามได้บ้าง

เกียรติธรรมะของพระอาจารย์

เกียรติธรรมะของท่านอาจารย์คือความเพียร ให้ถือเอาความเพียรของพระจักขุบาล
เป็นตัวอย่าง เพื่อนสหธรรมิกและแพทย์รักษาตาให้หยุดทำความเพียรสัก ๗ วัน ท่านไม่
เอาตาดี แต่ท่านเอามรรคผล เดินจงกรมจนตาแตกตาบอดและนิพพานในที่สุด ท่านว่า
เป็นคนไม่มีความเพียร ทำอะไรก็ไม่ดีทั้งนั้น เป็นพระไม่มีความเพียรก็ไม่เห็นธรรม
ไม่บรรลुธรรม ช้ามาบวชสะสมกิเลสเป็นบาปกรรมเปล่าๆ

พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)
วัดญาณโคภิตวนาราม (วัดป่าสูงเนิน) อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)

ชีวประวัติ

พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)

หลวงปู่มี ญาณมุนี ท่านเกิดในสกุล มาตรฐานเนิน ในวันอาทิตย์ที่ ๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๗ ตรงกับวันขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๑ ปีมะเมีย ที่อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

ท่านเป็นบุตรของนายกิ นางหมา มาตรฐานเนิน มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๔ คน คือ

๑. นายแสง มาตรฐานเนิน
๒. นางแพง แจ่มสูงเนิน
๓. หลวงปู่มี ญาณมุนี
๔. นายรอด สว่างธรรม

ตอนเป็นเด็กท่านได้ศึกษาเล่าเรียนอยู่ที่โรงเรียนวัดใหญ่สูงเนิน ท่านสอบไล่ได้ชั้นประถมปีที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๘

ท่านได้อุปสมบทเมื่ออายุ ๒๐ ปี ในวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ณ พัทธสีมา วัดใหญ่สูงเนิน อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

โดยมี **พระครูสิทธิราชสมาจารมุนี** เจ้าคณะจังหวัดนครราชสีมา วัดกลางนคร ปัจจุบันคือวัดพระนารายณ์มหาราชวรวิหาร เป็นพระอุปัชฌาย์

พระเทิ่ง วัดกลางนคร เป็นพระกรรมวาจาจารย์

พระชื่น วัดกลางนคร เป็นพระอนุสาวนาจารย์

ได้ฉายา **ญาณมุนี** แปลความหมายว่า **ผู้ปรีชาหยั่งรู้** บวชแล้วได้อยู่จำพรรษาที่
วัดใหญ่สูงเนิน

ปี พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้ย้ายไปศึกษาพระปริยัติธรรมที่วัดดิษานุกาaram (จางวางดิษฐ์)
และวัดพลับพลาชัย แล้วย้ายไปอยู่วัดชนะสงคราม จังหวัดพระนคร ขณะนั้นได้ ๕ พรรษา
ตอนเย็นหลังเลิกเรียนท่านจะมาฉันน้ำร้อนเป็นประจำทุกวัน มีอยู่วันหนึ่งมีแม่ชีอายุ
มากแล้ว ถามท่านว่า *คุณเคยฉันสมาธิไหม* ท่านตอบแม่ชีว่า *ไม่เคย* ตกเย็นมาฉันน้ำร้อน
ถ้าเจอแม่ชีๆ ก็จะถามทุกครั้ง ครั้นถูกถามบ่อยๆ พอตกกลางคืน หลังไหว้พระสวดมนต์
ท่านได้ลองนั่งสมาธิ ปรากฏว่าจิตรวมสงบนิ่ง ซึ่งไม่เคยเป็นอย่างนี้มาก่อน ท่านได้
ตัดสินใจเลิกเรียนปริยัติธรรมกลับมาที่วัดใหญ่สูงเนิน และตัดสินใจออกประพฤติ
ปฏิบัติธรรมเที่ยวธุดงค์ไปจำพรรษาเพื่อศึกษาข้อวัตรปฏิบัติจากสำนักกรรมฐานต่างๆ
พอท่านปฏิบัติไปได้ระดับหนึ่ง ท่านมีความประสงค์อยากจะเทียบดูว่าสิ่งที่ท่านปฏิบัติ
อยู่นั้นถูกต้องหรือไม่

หลวงปู่มี ญาณมุนี ท่านได้เดินธุดงค์เข้าไปในประเทศพม่ากับหลวงปู่ทองรัตน์
กนตสีโล ซึ่งเป็นสหธรรมิกที่สนิทกันมาก ท่านและหลวงปู่ทองรัตน์ ได้ร่วมเดินธุดงค์กับ
คณะหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ได้ไปรวมตัวกันที่อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม แล้วแยก
เป็นกลุ่มเพื่อออกเผยแผ่ หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ให้หลวงปู่ทองรัตน์ไปจำพรรษาบ้าน
ชีทวน ส่วนหลวงปู่มี ญาณมุนี ให้ไปกับท่าน หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ได้กล่าวกับคณะ
พระธุดงค์ว่า *ให้เทศน์ให้ได้เหมือนท่านอาจารย์มี* หากทราบที่ท่านอาจารย์มีไปเทศน์
ที่ไหน ท่านจะไปฟัง ขณะนั้นหลวงปู่พุทธ จาณิโย วัดป่าสาละวัน ยังเป็นสามเณร หลวงปู่
เสาร์ กนตสีโล ได้เคยมาเยี่ยมหลวงปู่มี ญาณมุนี ที่วัดป่าสูงเนิน และถ่าयरูปร่วมกัน

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ มีอยู่ครั้งหนึ่ง หลวงปู่มี ญาณมุนี ได้นอนล้มป่วย ไม่ฉันอาหาร
เป็นเวลา ๓ วัน มีพระเถระนั่งล้อม ส่วนชาวบ้านก็รอดูอาการอยู่ต่างๆ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์
(ติสโส อ้วน) ได้มีหนังสือถึงหลวงปู่มี ญาณมุนี ความว่า ให้หลวงปู่มี ญาณมุนี กลับโคราช

พอท่านได้รับหนังสือ ท่านได้ลุกขึ้นฉันอาหาร จัดบริวาร เดินทางด้วยเท้าไปขึ้นรถไฟ ที่อำเภอวารินชำราบ สร้างความประหลาดใจให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก ทั้งที่ท่าน ล้มป่วย ไม่ฉันอาหารมา ๓ วัน ทราบภายหลังว่า สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ให้นำท่านกลับมารับตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดใหญ่สูงเนิน ซึ่งสมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (ติสฺโส อ้วน) ได้มามอบตราตั้งด้วยตัวท่านเอง ที่วัดใหญ่สูงเนิน หลวงปู่มี ญาณมุนี ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาสวัดใหญ่สูงเนิน เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๘๑ ท่านได้สร้างสำนักกรรมฐานที่เสนาสนะป่าบ้านสูงเนิน ปัจจุบันคือ *วัดป่าญาณโคภิตวนาราม* ไว้สำหรับผู้มุ่งประพฤติปฏิบัติเพียงอย่างเดียว

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ หลวงพ่อสีลา อิสฺสริโก ได้เดินธุดงค์ผ่านมาเห็นสถานที่สงบวิเวก เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรภาวนา จึงอยู่จำพรรษาที่ถ้ำซั่มมืด ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๘๘ หลวงปู่มี ญาณมุนี พระอาจารย์ของหลวงพ่อสีลา อิสฺสริโก หลวงปู่ทา จารุธมโม และ หลวงพ่อสุพีร์ สุสณฺณโม ได้มาอยู่จำพรรษาที่ถ้ำซั่มมืด อบรมชาวไร่ให้รู้จักการให้ทาน รักษาศีล เจริญจิตภาวนา

ในประวัติของหลวงปู่เครื่อง สุภทฺโท วัดสระกำแพงใหญ่ อ.อุทุมพรพิสัย จ.ศรีสะเกษ ได้เล่าว่า หลวงปู่มี ญาณมุนี และพระลูกศิษย์รวม ๕ รูป ได้เดินธุดงค์วิเวก ตามป่าเขา หนึ่งในนั้น คือท่านหลวงปู่เครื่อง สุภทฺโท ได้เดินธุดงค์เข้าไปในป่าลึก บ้านซั่มม่วง เขตอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ลักษณะเป็นป่าดงดิบขึ้นตามเชิงเขา และ ชุกชุมด้วยไม้ป่า (ไม้มาลาเรีย) ได้พักบังกกลด บำเพ็ญเพียรภาวนา มีถ้ำอยู่ถ้ำหนึ่งสวยงาม ชื่อถ้ำมืด ไม่เพียงแต่ถ้ำเท่านั้นที่มีถ้ำ ป่าเขาก็มีถ้ำทึบไปหมด ที่ว่าถ้ำมืดเพราะว่าแสงแดดส่องเข้าไปไม่ถึง อากาศไม่ค่อยพอหายใจ ภายในถ้ำมีความเย็นเยือก มีเถาวัลย์ เครือไม้ระโยงระยาง ซึ่งต่อมาได้เรียกถ้ำนี้ว่า **ถ้ำซั่มมืด**

ปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ท่านได้ไปวิเวกทางภาคเหนือ และจำพรรษาที่วัดดอยพระเกิด อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีหลวงพ่อทองพูล จิตปญฺโญ และหลวงพ่อสุพีร์ สุสณฺณโม ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดถ้ำซั่มมืด ได้ติดตามไปด้วย ส่วนหลวงปู่ทา จารุธมโม ท่านให้อยู่ดูแลวัดป่าสูงเนิน เพื่อค้ำจุนก่อนสร้างศาลาการเปรียญและกิจการในวัดทุกอย่าง

ออกพรรษา ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ หลวงปู่ทา จารุขโม ได้กราบนิมนต์หลวงปู่มี ญาณมุนี ให้กลับมาฉลองศาลาการเปรียญ หลังจากฉลองศาลาการเปรียญเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ท่านได้ย้อนกลับไปจำพรรษาที่วัดดอยพระเกิดอีกครั้ง โดยให้หลวงปู่ทา จารุขโม และหลวงพ่อสุพีร์ สุสณฺณโม ติดตามไปด้วย รวมระยะเวลาที่ท่านอยู่เชียงใหม่เป็นเวลา ๙ ปี ขณะที่ท่านอยู่ที่เชียงใหม่ ท่านสั่งให้ลูกศิษย์แยกย้ายกันตั้งใจประพฤติปฏิบัติ ท่านบอกว่าท่านไม่ได้มาหาที่ปฏิบัติ แต่ท่านมาเพื่อทำประวัติของท่าน

ท่านได้ตั้งสังฆอิชฌานกับพระเจ้าใหญ่ พระประธานในวิหารวัดดอยพระเกิด ท่านอธิษฐานว่าอย่างไร หลวงปู่ทาไม่กล้าถาม และได้เกิดแผ่นดินไหว ๒ ครั้ง ครั้งที่ ๑ มีหลวงพ่อทองพูลและหลวงพ่อสุพีร์อยู่ด้วย ส่วนครั้งที่ ๒ มีหลวงปู่ทาอยู่ด้วย

หลวงปู่ทาเล่าให้ฟังว่า แผ่นดินไหวเฉพาะดอยพระเกิด เสียงดัง ฮืด ฮืด ฮืด นั่ง โอนเอนไปมา เสียงดังถึงตีนดอย แผ่นดินไหวก็หยุด ท่านกล่าวว่าเคยอ่านพบแต่ใน พุทธประวัติ ตอนนี่เจอด้วยตนเองไม่สงสัยแล้ว

วัดดอยพระเกิด มีงานกวนข้าวทิพย์ทุกปี มีอยู่ครั้งหนึ่งมีผู้หญิงรูปร่างสวยงาม มาร่วมกวนข้าวทิพย์ กวนเสร็จก็หายไป ไม่ทราบว่าเป็นใครไปทางไหน ชาวบ้านถามกันว่าผู้หญิง ที่มากวนข้าวทิพย์เป็นลูกหลานใครไปทางไหน ต่างคนต่างก็ไม่ทราบ สร้างความ ประหลาดใจให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก ปีต่อมามีการกวนข้าวทิพย์อีก ชาวบ้านตั้งใจ มองหาผู้หญิงคนดังกล่าวว่าจะมาร่วมกวนข้าวทิพย์อีกหรือไม่ ปรากฏว่าไม่มาให้เห็น อีกเลย

หลวงปู่มี ญาณมุนี เป็นพระเถระที่เป็นที่เคารพนับถือ มีนิสัยสุขุมเยือกเย็น หนักแน่นในธรรมวินัย ชอบวิเวกอยู่เสนาสนะป่า ชอบสมถะ ถือสันโดษ เป็นที่เคารพ นับถือของพระภิกษุ สามเณร ตลอดจนชาวบ้านเป็นอย่างดี

มีอยู่ครั้งหนึ่งที่อำเภอสูงเนินมีเหตุการณ์แปลกประหลาด พอตกกลางคืนมี แสงประหลาดวิ่งตามถนน สร้างความหวาดกลัวให้แก่ชาวบ้านเป็นอย่างมาก หลวงปู่มี ญาณมุนี ได้นำพระสวดเจริญพระพุทธรูปมนต์ ทำน้ำมนต์ ไปประพรมตามที่ต่างๆ

เหตุการณ์ครั้งนั้นก็สงบลง มีพระอาจารย์เก็ง อธิมุตตโก รวมอยู่ด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้ ได้สร้างความศรัทธาเลื่อมใสแก่ชาวบ้าน และพ่อค้าชาวจีนในตลาดอำเภอสูงเนินเป็นอย่างมาก

ปี พ.ศ. ๒๕๑๒-๒๕๑๔ ท่านได้มาจำพรรษาอยู่ที่วัดถ้ำซบมีด อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยมี หลวงปู่ทา จารุธมโม และหลวงพ่อสุพีร์ สุสณฺณโม ติดตามมาอยู่ด้วย มีพระเถระมากราบเยี่ยมสนทนาธรรมกับท่านอยู่เสมอ เท่าที่ทราบมีหลวงปู่สิม พุทธาจาโร วัดถ้ำผาปล่อง อ.เขียวดาว จ.เขียงใหม่ หลวงปู่โชติ วัดวชิราลงกรณ์ อ.ปากช่อง จ.นครราชสีมา หลวงปู่ทั้งสองได้มากราบเยี่ยมหลวงปู่มีเป็นประจำ ทั้งที่วัดป่าสูงเนิน และวัดถ้ำซบมีด

ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ หลังจากปวารณาออกพรรษาและรับกฐินแล้ว ท่านได้กลับไปพักอยู่ที่วัดป่าสูงเนิน เนื่องจากที่วัดถ้ำซบมีดปีนั้นอากาศหนาวมาก อาการอาพาธของท่านก็กำเริบ ท่านอนุญาตให้ถ่ายรูป ซึ่งเป็นรูปสุดท้ายของท่าน ชาวบ้านได้ทำแคร่หามท่านจากวัดถ้ำซบมีดถึงบ้านซบม่วง นิมนต์ท่านขึ้นรถไปส่งที่วัดป่าสูงเนิน

วันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ คณะลูกศิษย์มีหลวงพ่อสีลา อิสฺสริโก หลวงพ่อสุพิน ปภสฺสโร หลวงพ่อสุคนธ์ จิตตวิณฺโณ และหลวงพ่อสุพีร์ สุสณฺณโม ได้พากันไปเยี่ยมท่านที่วัดป่าสูงเนิน ท่านได้พูดว่า จะมามาติกาที่เดียวเลยหรือ ทุกท่านที่ไปเยี่ยมก็มีได้เอะใจ สนทนาธรรมกันพอสมควร ท่านให้แยกย้ายกันไปพักผ่อน ส่วนท่านก็เข้าห้องพัก

พอตกดึก หลวงพ่อสุคนธ์เห็นไฟในห้องหลวงปู่มียังเปิดอยู่ เกิดความสงสัย จึงได้ชวนหลวงพ่อสุพีร์ไปดู ค่อยๆ เปิดประตูห้อง ปรากฏว่าไม่ได้ใส่กลอน มองเข้าไปในห้อง เห็นหลวงปู่มีนั่งพับเพียบ ห่มจีวรพาดสังฆาฏิ นั่งก้มหน้าหันหน้าไปทางพระพุทธรูปที่โต๊ะหมู่บูชา พอเข้าไปดูใกล้ๆ จึงได้ทราบว่าหลวงปู่มีท่านมรณภาพแล้ว ตอนนั้นเป็นเวลา ๓ ๔ ของวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ ท่านนั่งละสังขารด้วยอาการสงบ รวมสิริอายุ ๗๗ ปี พรรษา ๕๗

พระธรรมเทศนา

พระครูญาณโสภิต (พระญาณมุนี หลวงปู่มี)

นมตถุ สุกตถุ

สพพปาปสสุ อกรรม
สจิตตปริโยทปน

กุสสสุปปสมปทา
เอตํ พุทธาน ภาสน

พุทธ ธรรมปทฏจกถา

แปล กรรม ๓ อย่างนี้ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ การยังกุศลให้ถึงพร้อม ๑ การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

อตตทา ทิ อตตโน นาถ
อตตนา ทิ สุตตเตน

โกทติ นาถ ปโร สียา
นาถํ ลภติ พุทฺธม

พุทธ ธรรมปทฏจกถา

แปล ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าพึ่งเป็นที่พึ่งได้ เมื่อบุคคลมีตนอันฝึกดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันเขาได้ด้วยยาก

พระพุทธเจ้าได้รับความสุขแท้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้หนึ่งในโลกได้ความสุขแท้ ความสุขที่มีอยู่ในโลกนี้เป็นอันมาก อันผู้เกิดมาแล้ว ย่อมปรารถนาเป็นอย่างยิ่ง ใครๆ ในโลกชื่อว่าเกิดมาแล้ว ไม่อยากได้ความสุขเป็นอันไม่มี พระพุทธเจ้าเป็นผู้ได้ความสุขอันจริงก่อนคนอื่น สุขอย่างยิ่งยวดคือสุขในมรรคผลนิพพาน ไม่มีสุขอื่นยิ่งไปกว่า แลเป็นโลกุตรสุข เป็นสุขที่แน่นอน ไม่ใช่โลกียวิสัย ความสุขอันจริงที่มีในนิพพานนี้ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ค้นพบด้วยพระปัญญาอันประเสริฐก่อนเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ด้วยอย่างนี้ จึงได้สมกับเป็นนายกผู้นำของโลกไปในทางอันประเสริฐ หากผู้อื่นจะสู้ได้ยากอย่างยิ่ง ที่มนุษย์ในสมัยนั้นแลสมัยปัจจุบันได้ถือเป็นตัวอย่าง สมควรจะทำเอาเป็นแบบอย่างได้ เพื่อได้ความจริงอันมีในโลกเป็นธรรมดาต่อไป

อนึ่ง ความรู้ ความเห็น และความได้สุข อย่างพระพุทธเจ้าได้นี้ ไม่ใช่ของอันจะพึงใช้ผู้อื่นเป็นเหตุไปรู้ไปเห็นมาแล้ว ให้มาบอกมาสอนพระพุทธเจ้าหรือสอนคนอื่น ไม่ได้เป็นอันขาด แม้จะใช้ให้ไปเป็นแสนๆ ก็ต้องไม่ได้ความ เป็นเรื่องของพระองค์ท่าน พระพุทธเจ้าต้องออกไปด้วยตนเอง กล่าวว่ ละปราสาทและช้างม้า ทั้งทรัพย์อื่นมากมาย กายกอง ไอรสและมเหสี ออกไปแล้วสำเร็จความปรารถนา

ในที่นี้ใคร่อยากจะกล่าวว่า ถ้าจะติดอยู่ใน รูป เสียง กลิ่น รส เคี้ยวสัมผัส ติดอยู่ในทรัพย์ ก็นำไปให้พระพุทธเจ้านั้นแลติดอยู่ อย่าให้ท่านหนีได้ เพราะท่านมี

ปราสาทและทรัพย์ส่วนอื่น ช่างม้ามามากมายยิ่งนัก ทั้งโอรสและมเหสี ที่ผู้มีนิตๆ หน้อยๆ อย่างพวกเราประชาชนส่วนมากน่าจะละได้ง่ายได้เร็วยิ่งกว่า แต่ท่านละของอนกอนันต์ พวกเราทำไม่ได้เช่นนั้น ๖ โฉนจึงตรงกันข้าม คือพวกเรามีน้อยนัก แต่กลับละไม่ได้ เพราะปัญญาและบารมีอื่นอีกของท่านกับของพวกเรานั้น ไกลกันมาก แล่นที่จะไกล เหมือนอย่างว่าจะตัดเหล็กเส้นเท่าแข้งหรือเท่าขา ผู้มีปัญญาตัดด้วยเครื่องตัดครู่เดียว ก็ขาดได้ แต่ผู้ไม่มีปัญญา เส้นเหล็กเล็กชนิดหนึ่งใช้ปากกัด จะทำให้เหล็กขาดไม่ได้ แม้สิ้นเวลานาน หรือกำกำปั้นสองมือแล้วเข้าไปเพื่อจะตีให้เสียตาย ก็เท่ากับเอากำปั้นเข้าไปให้เสียกัดตัวเท่านั้น เป็นอันสู้เสียไม่ได้ ไม่เป็นการจะฆ่าเสียให้ตายได้ ต่อเวลาอื่น มีอันจะสู้ได้ เมื่อใดจึงจะสู้ได้เมื่อนั้น

พระพุทธเจ้าได้ไปค้นพบความสุขที่เป็นความสุขแท้ ไม่ใช่ความสุขที่ระคนด้วยทุกข์ไปตามกัน ได้ความเย็นแท้ ไม่ใช่เย็นระคนด้วยความร้อนอย่างเย็นอื่นที่เหมือนอย่างว่า มือข้างหนึ่งจับหม้อน้ำ แต่ข้างหนึ่งจับไฟอย่างนี้ อนึ่ง พระพุทธเจ้าพระองค์ได้ฝึกใจทำสมาธิจิตให้ใจเข้มแข็งมาแล้วก่อนแต่ยังไม่ตรัสรู้ ใจอันฝึกดีแล้ว ทำให้ตั้งมั่นอยู่กับอารมณ์อันเดียวได้ ทำให้ชำนาญเป็นใจเข้มแข็ง ใจที่ทรमान คือฝึกดีแล้วอย่างนี้ จำทำอะไรทั้งทางธรรมและทางโลกมักสำเร็จได้ดี ไม่เหมือนจิตฟุ้งซ่าน ที่ไม่มีหลัก ที่ทำกิจการให้สำเร็จเพื่อประโยชน์ได้ยาก

พระพุทธเจ้าสู้รบกับกิเลสมาร

อีกอย่างหนึ่ง ถ้าว่าในทางสู้รบ พระพุทธองค์ท่านก็ได้ผ่านมาแล้วเป็นครั้งใหญ่หลวง พระองค์ได้เข้าสงครามต่อสู้กับข้าศึก คือพญามารอย่างเต็มกำลัง ที่ได้แก่คราวพญามารยกทัพมารบจะแย่งเอาแท่นแก้ว กิเลสมาร คือ เจตสิกเครื่องฟ่ายร้ายสำหรับเกิดขึ้นกับใจ ทำให้เศร้าหมอง เฉพาะในที่นี้เมื่อพระองค์ท่านได้ทำทุกรกิริยา คือทำความเพียรอย่างลำบากตรากตรำมาได้ถึง ๖ ปีบริบูรณ์ ก็จะทำให้เกิดเหนื่อยใจ ท้อใจ เป็นต้น อันเป็นสิ่งที่จะทำให้คิดขวางที่จะสำเร็จโพธิญาณ

แต่ท่านผู้รจนานาพรรณนาในที่รจนานี้ไว้เป็นการใหญ่ กล่าวถึงพระยาวัสสัณโณมาริราช ซึ่งข้างศิริเมฆถือกองจักร ยกกองทัพพร้อมด้วยเสนามารอย่างมโหฬาร คือมากมายมาจะรบเอาแท่นแก้วพระพุทธเจ้า ฯลฯ แล้วว่าพระพุทธเจ้า พระองค์ท่านจึงกล่าวพระคาถาว่า **อายนตุ โภโกโต อิททานสีลา เนกขัมมปญญา สห วิริยขนตี** เป็นต้น ถือเอาความโดยย่อว่า *ดูก่อนบารมีทั้งหลาย เราได้สร้างได้เลี้ยงท่านมาสิ้นกาลนานเป็นอนเนก ฯลฯ จงมาช่วยเราเวลานี้เถิด*

เมื่อผลญสู้รบกันเป็นการใหญ่ยิ่งเช่นนั้นแล้ว ในที่สุดพระพุทธเจ้ามีชัย ข้างพญามารเป็นฝ่ายแพ้ดังนี้ อย่างนี้ก็ชื่อว่าสว่างเกิดขึ้นแล้วมืดก็ดับ เหมือนตะวันขึ้นแล้วมืดกลางคืนก็ดับไปกลายเป็นกลางวันจะนั้น โดยธรรมดาเมื่อน้ำมากกว่าไฟน้ก ไฟก็ดับเมื่อไฟมากกว่าน้ำน้ก น้ำก็แห้ง แล้วแต่ข้างไหนจะมีกำลังกว่า ข้างนั้นก็ชนะฝ่ายข้างตรงกันข้าม

ความมีชัยแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในที่นี้เชื่อว่าชนะประเสริฐกว่าชนะอื่นใดๆ เพราะได้ความชนะภายในถึงขีดสุด ก็เลยภายในอันเป็นเหตุให้เวียนเกิดเวียนดับ วนกันอยู่ในสังสารวัฏ มี **อริชชา ตัณฑา อุปาทาน** ฯลฯ หรือ **โลภะ โทสะ โมหะ** เป็นต้น เกิดขึ้นไม่ได้อีกต่อไป เป็นการทำประโยชน์ให้แก่พระองค์เองให้ถึงพร้อม ที่พระองค์ ได้ตรากตรำลำบากสร้างบารมีมา มี ทาน ศีล เป็นต้น ลิ่นโกฏิแห่งกัลป์เป็นอันมาก และเป็นไปเพื่อประโยชน์ผู้อื่นเป็นอันมาก หาพระมาณมีได้ คือสั่งสอนประชากรสัตว์ ให้ได้รับลพระธรรมเหลือที่จะมากต่อมาก ที่พระผู้มีภาคพระองค์ตรัสว่า “**ตนแลอันใคร ชนะแล้วประเสริฐกว่า**” อันนี้เป็นดีเอาอย่างมากมาย ที่เดียว คือชนะตนคนเดียวได้เป็น ประเสริฐยิ่ง

ดังจะกล่าวอีกทีหนึ่งว่า “ถ้าผู้ใดชนะใจของตนอันเดียว ได้ชื่อว่าเป็นผู้ชนะเลิศ” ที่ชนะอันใดอันหนึ่งได้ที่ว่าป็นอัศจรรย์นั้นก็ดีอยู่ แต่ชนะสิ่งที่เป็นภายนอกก็ชื่อว่ายังไม่ สำคัญเท่าภายใน เพราะยังไม่ได้ความสุขอันยวดยิ่ง และอาจกลับแพ้ก็ก็ได้ ถ้าชนะใจ อันเป็นภายใน จึงได้ความสุขในโลกอย่างสันติสงบแท้ คำที่ว่าชนะหรือที่ว่าชนะใจนี้ หมายถึงความดี ทำศีลเป็นบาท ทำสตือบรรมใจ ทำให้เป็นและชินเคย ให้หยุดอยู่ได้ เป็นสมาธิและมั่นคง ทำปัญญาให้เกิดกล้า

เมื่อสติกับปัญญาเกิดกล้า ฆากิเลสตาย ฆากความชั่วตาย ใจก็ยังอยู่ และอยู่ประกอบ กับความบริสุทธิ์ ใจหมดพิษร้าย และสงบแล้ว และหยุดแล้ว ไม่ทำความชั่วต่อไป แต่ถ้าไม่ได้อย่างสูงอย่างกล้า ก็คือมีสติเตือนตัวสกัดเราไว้ ห้ามเราไว้ ไม่ให้กระทำความชั่วด้วย กาย วาจา ใจ เพราะมี **หิริโอตตปป** ละอายแก่ใจ และกลัวเกรงบาปที่เป็น ทุจริตความชั่วทั้งที่ลับทั้งที่แจ้งได้ตามสามารถของตน เพียงเท่านี้ยังดี ชื่อว่าชนะตน ได้อย่างหนึ่ง

พระพุทธเจ้านิพพาน ไม่เอาบารมีไปด้วย

อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ดับขันธนิพพานไป ท่านไม่ได้เอาบารมีไปนิพพานด้วย ท่านก็วางไว้ในศาสนาในโลกนี้เพื่อผู้มีศรัทธาและปัญญาจะได้ปฏิบัติตามความสามารถของตน บารมี ๑๐ คือ **ทาน** การให้บริจาค ๑ **ศีล** การรักษากาย วาจา ให้ปกติเรียบร้อย ๑ **เนกขัมม** การออกจากกาม ๑ **ปัญญา** ความรอบรู้หรือรู้ทั่วถึง ๑ **วิริย** ความเพียร ๑ **ขนฺติ** ความอดใจหรืออดทน ๑ **สัจ** ความจริงกาย จริงวาจา จริงใจ ๑ **อธิฏฺฐาน** ความตั้งใจยิ่ง ๑ **เมตตา** ความรักใคร่ปรารถนาอยากให้ผู้อื่นเป็นสุข ๑ **อุเบกขา** ความวางเฉยในอารมณ์ทั้งปวง ๑

ทั้ง ๑๐ อย่างที่กล่าวมานี้ ไม่พึงเข้าใจว่าเป็นของพระพุทธเจ้าเท่านั้น แล้วไม่กล้าไปอยากปฏิบัติกระทำตาม พึงเข้าใจว่าบารมีทั้ง ๑๐ เป็นพระธรรม เป็นธรรมที่ดีจริง และเป็นของกลาง ไม่ใช่ของผู้หนึ่งผู้ใด แต่พระพุทธเจ้า พระองค์สร้างสันโกฏิแห่งกัลป์เป็นอันมาก เมื่อสร้างบารมีนี้เต็มบริบูรณ์ได้ดีแล้ว พระองค์ท่านก็ได้เป็นพระพุทธเจ้าสำเร็จโพธิญาณด้วยกำลังบารมีของท่าน เมื่อท่านดับขันธปรินิพพาน ท่านก็วางไว้ในสภาพเดิมให้เป็นของมีและอยู่ตามเดิม ท่านก็นิพพานแต่ส่วนตัวพระองค์ท่านเท่านั้น บารมี ๑๐ อย่างเป็นเสมือนสะพานข้ามแม่น้ำ ที่ผู้ใดได้สะพานข้าม แล้วก็ไม่ได้เอาสะพานไปด้วยอย่างเดียวกัน เมื่อผู้ใดในโลกนี้สร้างได้เต็มบริบูรณ์แล้วเมื่อใด ผู้นั้นก็ได้เป็นพระพุทธเจ้า ไม่ใช่จะได้เป็นพระพุทธเจ้า เฉพาะแต่พระพุทธเจ้าของเราพระองค์เดียว

อหนึ่ง ถ้าผู้ใดสร้างบารมีไม่ได้บริบูรณ์ทุกอย่าง สร้างได้ คือปฏิบัติตามได้แต่เพียง ๒ อย่าง คือ ทาน ศีล เท่านั้น หรือปฏิบัติได้ ทาน ศีล ปัญญา หรือได้ ๔ อย่าง ๕ อย่าง ก็แล้วแต่สามารถจะปฏิบัติได้ ก็จะได้กุศลบารมี ได้ผล ได้ประโยชน์ ความสุขตามสมควรแก่กำลังของตนๆ เมื่อทำได้ในบารมีใดๆ ก็จะได้รับอานิสงส์แห่งบารมีนั้นๆ ที่ให้ได้รับตามน้อยมาก ไม่ว่าบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ย่อมปฏิบัติได้ตามกำลังและความสามารถ ไม่มีการขัดข้องแต่อย่างใด มีแต่จะเป็นความดีอย่างเดียว

บารมี ๑๐ ไม่ใช่จะให้ได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้าแต่อย่างเดียว

อีกอย่างหนึ่ง บารมีทั้ง ๑๐ อย่าง ที่เป็นศีลเป็นธรรมอันดีอันจริงและเป็นของไม่ตายในโลกนี้ ถ้าเมื่อได้สร้างบริบูรณ์เต็มที่แล้วไม่ใช่แต่จะให้ประเสริฐแต่หากิเลสแล้วตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างเดียว ฟังเข้าใจว่าอะไรมีในพระกาย คือตัวพระพุทธเจ้าแล้วเลยเป็นที่ไปทั้งหมด ก็ด้วยอำนาจพระบารมีนั่นเองให้ดีให้ประเสริฐ ฟังเห็น เช่น พระธาตุ คือ **เสมหิ** เสดล หรือ **เขพะ** น้ำลาย ก็มีฤทธิ์มีเดชได้ หรือรอยที่พระพุทธเจ้าทรงอธิษฐานเหยียบไว้ ที่เรียกว่าพระบาท ย่อมเป็นที่ให้เกิดปีติพอใจและให้เกิดเป็นบุญกุศลแก่ผู้ได้สักการบูชาเป็นอันดี และที่นั่นอาจให้เกิดสักการลาภโดยไม่เป็นการยากก็ได้

ถ้าอย่างว่ามานี้ ความประเสริฐหรือความดีของคนเราผู้ทำดี ไม่ได้หมายความว่าอยู่เบื้องบน คือ ศีรษะหรือกลางตัว และแข็งขา คืออยู่เต็มทั่วตัว เหมือนอย่างพระบาท พุดง่ายๆ ก็ว่ารอยพระพุทธเจ้า จนแต่รอยความดีก็ยังไม่ปรากฏอยู่ดีให้เป็นกุศลแก่ผู้กราบนมัสการ ส่วนพระธาตุที่เป็นพระธาตุพระสัมมาสัมพุทธเจ้าย่อมเป็นอัศจรรย์ประกอบไปด้วยปาฏิหาริย์ เปล่งรัศมีฉายแสงแล้วเสด็จไปที่อื่นเองไกลบ้างใกล้บ้าง เมื่อสมควรแก่กาลเวลาแล้ว ก็เสด็จกลับมาอยู่ที่อยู่ตามเดิมได้ เหมือนอย่างพระธาตุจอมทอง ได้ยินว่าพระธาตุจอมทองนี้เป็นธาตุ **เสมหิ** เสดลหรือน้ำมูก ย่อมเสด็จไป

ที่อื่นด้วย เปล่งรัศมีเป็นดวงใหญ่และสว่างได้กว้างมาก ครั้นแล้วก็เสด็จกลับมาอยู่ที่
อยู่นั่นเอง และเป็นที่นับถือขึ้นบูชาสักการะบำเพ็ญกุศลแห่งศรัทธามหาชนเป็นอันมาก

เลยตรงกันข้ามกับร่างกายของปุถุชนคนสามัญ ดังที่มาในบาลีมีความว่า กายนี้มี
วิญญูญาณไปปราศแล้ว อันเขาทิ้งเสียแล้วจักนอนทับแผ่นดินไม่นานหนอ ดังท่อนไม้
อันหาประโยชน์มิได้จะนั้น เมื่อเป็นของพระพุทธเจ้าแล้ว ในพระกายนั้น แม้แต่เสลด
หรือน้ำลาย เลยเป็นดีวิเศษยิ่งกว่าแก้วปกติหรือเพชรพลอยที่นิยมว่าดีมีค่าเสียอีก หรือ
ซ้าที่ไม่ใช่ตัวองค์พระธาตุ เพียงแต่ทะนุถนอมที่ตักดวงพระธาตุที่โศภนพราหมณ์ตวง
พระธาตุแบ่งให้กษัตริย์ ๘ หัวเมืองนั้น โศภนพราหมณ์ได้ไปแล้วบรรจุในพระสถูปให้ได้
เป็นที่สักการบูชาแห่งมหาชนทั้งหลาย ก็ยังเป็นที่เจริญจิตใจแห่งปวงชนได้เป็นการ
บำเพ็ญกุศลได้ดีๆ

พระบรมธาตุ

วัดหลวงจอมทอง ตำบลบ้านหลวง อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ในวัดหลวงจอมทองนี้ มีพระธาตุพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งนำสักการบูชา นำยินดีเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง มีท่านพระครูสุวรรณโมลี เจ้าคณะอำเภอ และมีเจ้าอาวาสวัดจอมทองนี้ชื่อว่าท่านพระครูสุวิทย์ธรรม เป็นเจ้าอาวาส ท่านทั้ง ๒ องค์นี้เป็นผู้รักษาปฏิบัติพระธาตุเป็นอย่างดี และวัดนี้เป็นที่เยือกเย็นสบายที่จะดูจะชม ก็นับว่าวัดหนึ่งเป็นที่ดูได้ เป็นที่ศรัทธาสักการบูชาเข้าวัดบำเพ็ญกุศล ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ทำจิตทำใจกันเป็นอันดี พระธาตุที่มีอยู่ในที่นี้ นั้น ไส้โกฏีทอง (ทองคำ) แล้วเก็บไว้ที่ซึ่งนิยมเรียกกันว่าปราสาทแก้วในวิหาร

พระธาตุนี้มีขนาดเท่าเมล็ดข้าวโพด มีสีขาวหม่นและเหลืองอ่อนๆ และมีปาฏิหาริย์อย่างนี้ว่า บางครั้งเปล่งรัศมีทำแสงสว่างให้เป็นลำ คือ เป็นเลาขึ้นเมืองบน เป็นเลาขนาดเท่าบาตร หรือที่เรียกว่าเท่าต้นตาลสูงขึ้นไปบน แล้วให้แสงสว่างให้แจ้งไปในบริเวณบ้านใหญ่ ประมาณแปดร้อยหลังคาเรือนแจ้งทั่วกันไปหมด ดูไปไม่เขียวไปไม่แห้ง ได้ตามสบายอย่างแจ่มแจ้ง ในเวลากลางคืนดีก็ประมาณ ๖ ทุ่ม (เที่ยงคืน) และแสงนั้นมีสีเป็น ๓ อย่างคือ สีเขียว ขาว เหลือง เป็นพร้อมกันทั้ง ๓ สีดังนี้ ในเมื่อเวลาเป็นแสงสว่างอยู่ ถ้ามีผู้จะเดินไปก็เดินผ่านไปได้อย่าง คือให้ชนลูกชนพองแล้วไม่กล้าเดินได้

อหนึ่ง บางครั้งพระธาตุนี้เสด็จออกไปเอง ไปยังสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งที่นั่นเป็นภูเขา (ดอย) ที่มีสิ่งสำคัญ คือ มีพระพุทธรูปอยู่ที่นั่นอันเป็นของตั้งแต่โบราณนานนักประมาณ ๑๐๐ กว่าปี (๑ ศตวรรษ) และเป็นที่พักการบูชาแห่งมหาชน เป็นที่ที่น่ายินดี น่ากราบไหว้ และเมื่อพระธาตุเสด็จไปนั้น ก็เป็นรัศมีฉายแสงออกไปให้สว่างรุ่งเรืองแผ่แสงออกไป กว้างไกลมาก คือเป็นดวงกลมประมาณเท่าบาตร แล้วเสด็จไปด้วยสี ๓ อย่าง คือ สีแดง เขียว ขาว ไปพร้อมกัน เมื่อไปถึงที่ภูเขาอันพระพุทธรูปมีอยู่นั้น ก็ไปหาลงที่นั่น ครั้นเมื่อสมควรแก่เวลาแล้ว ก็เสด็จมายังที่อยู่ตามเดิมซึ่งรู้กาลเวลาที่จะเสด็จกลับมาได้เอง เป็นอย่างยิ่ง เท่าที่กล่าวมาโดยย่อนี้พอเป็นเครื่องพิจารณาแห่งพวกเราต่อไป

พระธาตุ เท่าที่กล่าวมาก็คือ สิ่งที่ไม่มีความวิญญาน โฉนจึงเปล่งรัศมีเป็นครั้งคราว แล้วเสด็จไปที่สำคัญๆ แล้วรู้เสด็จกลับมาที่อยู่เดิมได้ อันพุทธวิสัยนี้เหลือวิสัยที่พวกเรา จะตามรู้ได้ นับเข้าในอจินไตยอย่างหนึ่ง คือเป็นของที่ไม่ควรคิดให้เกินสามารภที่จะรู้ อหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ที่น่ายินดี **บารมี ๑๐ อย่าง** มี **ทานบารมี** เป็นต้น มี **อุปกุขาบารมี** เป็นที่สุด ที่พระพุทธเจ้าทรงสร้างให้เต็มบริบูรณ์แล้วทำให้เป็นพระพุทธเจ้า โดยเป็นพระธาตุก็ให้ ทำปาฏิหาริย์ ซึ่งนำอศรรย์และนำเลื่อมใส การเป็นเช่นนี้ได้ก็ไม่ใช่อื่นไกล คืออำนาจ ผลแห่งบารมีแห่งพระองค์นั่นเอง ที่สมควรพวกเราจะปฏิบัติได้ตามสามารถก็จะได้รับ ประโยชน์อันเป็นของตนตามมากน้อยโดยไม่ต้องสงสัยฯ

พระบรมธาตุอีก

ต่อไปนี่ใครจะเขียนเรื่องพระธาตุอีกสักเรื่องหนึ่ง เพื่อผู้อ่านจะได้คิดหรืออ่านแปลกๆ หน่อยหนึ่ง

ยังมีหญิง ๒ คน ในกาลไม่นานนัก คนหนึ่งชื่อ ยะเด็ เพราะแก่แล้ว ก็เรียก ยายยะเด็ คนหนึ่งชื่อ นางเสาร์ ยังมีคนชาวสวนคนหนึ่งได้ทำสวนเป็นอาชีพ ครั้นแล้วคนชาวสวนนี้ได้จ้างยายยะเด็กับนางเสาร์ สองคนนี้ไปหาขึ้นนกค่างคาว (ขี้เจีย) มาขายให้เพื่อใส่เป็นปุ๋ยในสวนผัก ยายยะเด็กับนางเสาร์ไปเอาขึ้นนกค่างคาวที่ถ้ำหนึ่ง อันมีที่ภูเขาแห่งหนึ่ง และถ้ำนั้นเรียกว่า ถ้ำง่าว ภาษาอื่นเรียกคำ ง่าว นี้ว่า โง่ คือ ถ้ำนั้นเมื่อใครเข้าไปแล้วทำจิตใจให้โง่ไป แต่ภาษาเมืองนั้นเรียกความโง่ว่าง่าว

ครั้นแล้วจึงไปเห็นหม้อลูกหนึ่งมีอยู่ในถ้ำนั้น เมื่อเห็นว่าเป็นของแปลก จึงเอามาเปิดฝาดูออกดูบ้าง เมื่อเปิดฝาดูออกก็เห็นกับ (คำว่า กับ จะเป็นอัปหรือพอบหรือแอบก็ไม่แน่) อยู่ข้างในนั้นอีกชั้นหนึ่ง และในกับนั้น มีพระธาตุอยู่ในนั้นขนาดเท่าเมล็ดข้าวโพด และมีช้อนทอง คือช้อนทองคำและช้อนเงินอีกเป็น ๒ อย่าง ช้อนนี้สำหรับตักพระธาตุเวลาอาราธนาเชิญออกมาสร้าง ธรรมเนียมอาราธนาเชิญพระธาตุออกมาสร้างไม่ใช้มือหยิบ เอาช้อนตักเชิญออกมา

เมื่อยายยะเด็กับนางเสาร์เห็นว่าเป็นของแปลก จึงเอามาบ้านด้วย ครั้นเอามา นางเสาร์ก็ยกไปได้ไปไว้บ้านตัว ยายยะเด็ก็ยกได้มาไว้ทางบ้านยายยะเด็ ยายยะเด็

จึงว่า ภูเห็นก่อน เอาไปไว้บ้านภูเถิด แล้วนางเสาร์ก็ยอมให้ไป และกิริยาอาการที่เอามาจากถ้ำนั้น เอาขึ้นก้านคางควาใส่ตะกร้าแล้วก็เอาไปตองพลวง ที่เรียกว่าตองกุงบ้าง เรียกว่าตองตึงบ้าง ปกบนขึ้นก้านคางควาที่ปากตะกร้า แล้วเอาหม้อพระธาตุตั้งลงบนนั้นแล้วหาบมา เมื่อเอามาถึงบ้านแล้วก็เอาหม้อพระธาตุไว้ข้างเมืองที่สูง

ครั้นเมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว พอเวลากลางคืนดีก็มากแล้ว (น่าจะเป็นเวลาตี ๑ หรือตี ๒ หรือตี ๓) พระธาตุก็เปล่งรัศมีฉายแสงออกสว่างไสวไปหมดทั่วเรือนทั่วบ้าน เมื่อตื่นขึ้นได้เห็นเช่นนั้นแล้วก็แปลกใจตกใจว่าเป็นอะไรอย่างนี้ ของอยู่ในหม้อนี้เองทำให้แจ้งให้สว่างอย่างนี้ เพราะยายยะได้แก่ก็เป็นผู้หญิง แก่ก็ไม่รู้อะไรไปให้มาก และแกก็ยังมึสติได้ดีว่าคิดจะเอาไปบ้านแก่บ้าน คือบ้านผู้ใหญ่นั่น

ครั้นแล้วที่สุด แก่ก็เข้าไปบ้านผู้ใหญ่นั่น ตามความคิดเห็นแล้วผู้ใหญ่นั่นได้พิจารณาเห็นว่าเป็นพระธาตุของดีของประเสริฐ สมควรจะเชิญเอาไปไว้วัด แล้วในที่สุดก็ได้เชิญเอาไปไว้วัด ชื่อว่า วัดท่าข้าม โดยประชาชนทั้งหลายก็ปีติยินดีเป็นอันมาก ครั้นแล้วต่อมา วัดท่าข้ามนั้นก็เจริญดีขึ้นกว่าแต่ก่อนแต่เดิมมา ในกาลไม่นานที่หม้อพระธาตุตกไปอยู่ในถ้ำนี้ จะเป็นด้วยเมื่อเก่าก่อน ผู้รักษาปฏิบัติพระธาตุจะถูกกาลเวลา มีข้าศึกสงครามแล้วกลัวพระธาตุจะตกไปในมือข้าศึก หรือจำเป็นจะต้องอพยพย้ายบ้านเรือนไปอยู่ที่ใดที่อื่น จึงเอาพระธาตุไปซุกไว้ในถ้ำ ก็เลยรู้ไม่ได้ และพระธาตุนี้ ก็ถือกันว่าเป็นพระธาตุพระสัมมาสัมพุทธเจ้าฯ วัดท่าข้าม อำเภอแม่สะเลียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน

พระธรรมคุณและพระธรรมไม่เสื่อม

สภาพที่ทรงอยู่เป็นธรรมดา ชื่อว่าพระธรรม ความไม่หวั่นไหว ชื่อว่าพระธรรม ความเที่ยงธรรม ชื่อว่าพระธรรม อนึ่ง พระธรรม คือ ศีลธรรม สมาธิธรรม ปัญญาธรรม วิมุตติธรรม วิมุตติญาณทัสสนธรรม มรรคธรรม ผลธรรม นิพพานธรรม ผู้ใดตั้งอยู่ในความไม่หวั่นไหว ในความเป็นยุติธรรม ในความเป็นกลาง ในความเที่ยงธรรม ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม หรือเรียกว่าผู้มีธรรมมาตั้งอยู่ในใจ ตั้งอยู่ในตน

พระพุทธศาสนา อันได้แก่คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ **ธมฺโม จ วินโย จ** แปลความว่า **ธรรมด้วยวินัยด้วย** นี้ก็คือส่วนที่เป็นศีลและส่วนที่เป็นธรรม รวมเข้าเรียกว่าศีลธรรม หรือรวมเรียกว่าธรรม เป็นของบริสุทธิ์และสว่างแจ่มแจ้งอยู่เป็นนิตย์ คือว่า ศีลฆาภิเลสอย่างหยาบ คือ ฆา โลภา โทสะ โมหะ อย่างหยาบที่ให้ล่วงการทำบาปด้วยกาย วาจา ให้ดับไป สมาธิฆาภิเลส คือ โลภา โทสะ โมหะ อย่างกลาง ที่เรียกว่า นีวรณ ๕ ให้ดับไป ปัญญาฆาภิเลส คือ โลภา โทสะ โมหะ อย่างละเอียด ที่เรียก อนุสัย ๗ ให้ดับไป คราวนี้ถึงวิมุตติความหลุดพ้น ที่เป็นที่สุดแห่งพระพุทธศาสนาแล้วก็เป็นวิสุทธิ คือ กาย วาจา ใจ บริสุทธิ์ แลเป็นสันติ คือ ใจสงบยิ่ง แล้วก็นิพพานไปเอง

อย่างนี้ถือเอาความว่า เมื่อศีลฆาภิเลสอย่างหยาบดับไปแล้ว ความสุขก็เกิดขึ้นที่เราได้ชั้นหนึ่ง และใจเราก็รู้แจ้งที่ใจเราเองว่ามีความสุข มีความเย็นใจอย่างนี้ๆ เมื่อสมาธิฆาภิเลสอย่างกลางให้ดับไปแล้ว ความสุขก็เกิดขึ้นอีกทีหนึ่ง แลเราก็รู้ได้ที่ใจเราเองว่า

มีความสุขและละเอียดเข้าไป สุขมากเข้าไปอีกทีหนึ่ง เพราะว่าการละกิเลสนั้นๆ เมื่อละกิเลสได้มากเท่าใด ก็ได้รับความสุขมากเท่านั้น เมื่อปัญญาฆ่ากิเลสละเอียดให้ดับไปแล้ว ความสุขก็เกิดมากยิ่งขึ้น เมื่อใจได้รับความเบา ความเบิกบาน ความชุ่มชื้น คือสุขจริงๆ ที่ใจตนแล้ว ก็เห็นก็รู้ได้เอง ไม่ต้องเชื่อแต่ผู้อื่นบอก

นี่เองที่ว่า **สวากขาโต ภควตา ธมโม** ที่แปลว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว **สนฺทิฏฺฐิโก** เป็นของอันบุคคลพึงเห็นเอง หมดยุทธเรื่องที่จะถามผู้อื่นว่าพระธรรมมีคุณมีประโยชน์จริงหรือ ให้ได้ความสุขจริงหรือ อย่างนี้เสียแล้ว เหมือนตนกินอาหารที่ดี มีเบรี่ยหวานที่ปากตนแล้ว ก็หมดยุทธเรื่องที่จะถามหรือที่จะเชื่อแต่ผู้อื่น และเห็นอยู่เห็นได้ไม่เลือกกาลเวลา และมีอยู่แท้ไม่เลือกฤดู วันคืนเดือนปี ทั้งสิ้น และเป็นของจะเรียกผู้อื่นมาดูมาชมมาปฏิบัติได้เพราะเป็นของดีแท้ และเป็นของจะพึงน้อมพียงนำมาใส่ตนได้ ไม่เหลือวิสัย และพระธรรมทั้งดีทั้งจริง ดังกล่าวมานี้ เป็นของอันวิญญูชนผู้มีปัญญาจะพึงเห็นแจ้งเฉพาะตัว จะไปเห็นแทนคนอื่น ผู้ไม่มีปัญญาหรือไม่ได้ปฏิบัติตามธรรมนั้นไม่ได้

พระธรรมเท่าที่กล่าวมานี้คือ คีล สมาธิ ปัญญา ก็ยังบริบูรณ์อยู่ไม่ได้สูญหายไปไหน อัญญสิคิมรรค คือ มรรคมีองค์ ๘ ที่สังเคราะห์เข้าในศีล สมาธิ ปัญญา ที่เป็นทางปฏิบัติ ให้ถึงนิพพานนั้นก็ยังบริบูรณ์ครบทั้ง ๘ เท่าเดิม ยังไม่ขาดสูญไปแต่องค์ใดองค์หนึ่ง เฉพาะอย่างยิ่งพระรัตนตรัย คือ พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ก็ยังคง ๓ อยู่อย่างเดิม ไม่มีขาดตกบกพร่องแปรเป็นอื่น หรือ คีล ๕ ก็คงเต็ม ๕ ไม่ได้ขาดหายไปไหน ที่จะได้ว่ายังเหลือแต่ คีล ๓ หรือ คีล ๒ คีล ๘ ก็อย่างเดียวกัน ก็ยังคง ๘ อยู่เท่าเดิม หรือถ้าว่าด้วยสติปัญญา ๔ สัมมปชาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ ก็ยังเต็มส่วนบริบูรณ์ครบอยู่ทุกอย่าง

เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าว่าเสื่อม ก็คือ พุทธบริษัท ๔ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เสื่อมเอง เพราะไม่ได้เรียนไม่ได้ศึกษาให้รู้ให้พอกันกับการศาสนา และไม่ได้ปฏิบัติตามพระศาสนา คือ คีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นข้อปฏิบัติ เป็นต้น ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว หรือเฉพาะบางคน ถ้าหากว่ามีที่เห็นไปว่า พุทธศาสนานี้เป็นของเก่าแก่ไปแล้ว

ถึงจะปฏิบัติเท่าไรก็ไม่เห็นไปไหนมาไหน ไม่เป็นของแปลก ครั้นแล้วก็ทอดทิ้งศีลธรรม คำสั่งสอนเสียหมด ทั้งระเบียบธรรมเนียมประเพณีที่ดีเสียแล้ว ไปประพฤติทางอื่น อันเป็นทางไม่ชอบแก่ศีลธรรม เข้าใจว่ามีความสุข มีความสุขอันเลอเลิศ

ดังที่กล่าวมานี้ ก็เป็นทางเสื่อมทางเศร้าหมองแห่งศาสนา แต่เสื่อมด้วยเหตุอย่างอื่นก็มีมากแล้วแต่เหตุการณ์ แต่ไม่ประสงค์จะนำมากล่าวในที่นี้ให้ทั่วถึง ที่เห็นว่าศาสนาเป็นของเก่าแล้ว หรือเห็นว่าเวลานี้ศาสนาว่างไปมาก มรรคผลวายไปแล้ว หมดเขตที่จะได้มรรคผล ถึงจะปฏิบัติดีอย่างไร จะเอามรรคผลให้ได้ ก็ไม่ได้ด้วยเอง ครั้นแล้วก็วางใจ ไม่เกี่ยวข้องกับวัดกับศาสนาไปทีเดียว อย่างนี้ดูเหมือนน่าสังเวชและน่าเสียดาย กุศลและความสุขที่ตนจะได้ ซึ่งเป็นผู้ควรจะได้รับคุณความดีทุกหน้าที่ในทางนี้ ถ้าไม่ได้ไม่ถึงโลกุตระชั้นมรรคผล เมื่อให้เป็นกุศลเป็นบุญได้แล้ว ถึงเป็นโลกียกุศลก็ยังดี

ที่กล่าวอย่างนี้แล้ว ใคร่อยากจะกล่าวสมมุติว่า มีบุรุษผู้หนึ่งตามืดบอด ไม่เห็นแจ้งสว่างได้ เมื่อได้ยินว่าบ่อเพชรบ่อพลอยทางโน้นมี และเพชรพลอยบ่อนี้มีมาก เหลือที่จะมากและไม่มีทางเลือกฤดูเดือนปีเลย ก็ไปขุดเพชรพลอยดูบ้าง เมื่อขุดแล้วในที่บริเวณนั้นๆ ก็มากไปด้วยเพชรด้วยพลอย แต่ไม่รู้ว่าเอาเม็ดไหนที่จะเป็นเพชรเป็นพลอย ก็เลยไม่รับสะดวก มีแต่ความลำบากอยู่นั่นเอง จะเอาร่ำรวยให้มันให้มาก็เลยเอาไม่ได้ แล้วก็คิดไปต่างๆ บ้างว่า จะมีเพชรพลอยหรือไม่มีจริงอย่างไรก็ไม่แน่ เพราะเราก็มองไม่เห็นแจ้งกับตาเราเอง เป็นอันว่าลำบากเพราะไม่เห็นไม่รู้ พุดง่าย ๆ ว่าตาบอดไปขุดเพชรขุดพลอย เลยไม่ได้ความ

เมื่อเป็นเช่นนี้ จะกล่าวให้โทษว่าไม่มีเพชรพลอยหรือจะว่าเพชรบ่อนี้เก่าแก่ไปแล้ว เห็นจะเป็นที่ว่างโรย เห็นจะไม่มีเพชรพลอย ถ้าฝันขุดไปก็จะมีแต่ความเหนื่อยความลำบากเปล่า เพราะไม่เห็นมีอะไรกับตาได้ ถ้าไปนั่งบ่นหนึ่งว่าให้โทษแก่บ่อเพชรบ่อพลอยอยู่อย่างนี้ คนตาดีที่เขาไปขุดได้มากมาย เขาก็หัวเราะ ฉะนั้น จะไปติเตียนนินทาบ่อเพชรบ่อแก้วว่ามีโทษมากเพราะเก่าแล้ว และไม่มีเพชรมีแก้วไม่ได้ ที่ไม่ได้เพชรพลอยให้เป็นลาภเป็นรวยก็ด้วยเพราะตาของผู้ไปขุดไม่เห็นเอง ตกลงว่าโทษอยู่ที่ตาไม่เห็น ไม่ใช่โทษอยู่ที่ข้างบ่อเพชรบ่อแก้ว ส่วนบ่อและตัวเพชรพลอยหาโทษมิได้ เป็นของมีแท้

ผู้เห็นว่าพระพุทธศาสนานี้เป็นของเก่าแก่ ถึงจะปฏิบัติเท่าใดก็ได้ไม่ได้อรรถผล เพราะหมดเขตมรรคผลจะเกิดจะมีเสียแล้ว ถึงจะว่ามีผู้ได้ผู้ถึง เราก็มองไม่เห็นกับตาเรา ถ้าจะว่าศาสนามีมรรคมีผลไม่เลือกกาล ก็ไม่เห็นมีผู้ใดเป็นผู้ได้ผู้ถึง และตัวเราเอง ก็ไม่เห็นไปไหนมาไหน เหมือนบุรุษคนผู้เสียจักษุคือตาบอดไปซูดเพชรซูดพลอย เมื่อไม่ได้เพชรพลอยแล้ว ก็นั่งบ่นนั่งว่าบ่อเพชรบ่อพลอยจะนั้น

อย่างหนึ่ง ใครจะกล่าวอุปมาแถมอีก คืออุปมาเหมือนทองคำที่เป็นธรรมชาติ บริสุทธิ์แล้ว บางคราวบางสมัยบุคคลไม่นิยมเขานิยมสิ่งอื่นไปเสีย ราคาทองคำก็ตกต่ำ แต่บางครั้งประชาชนไม่มีสิ่งอื่นจะนิยมกว่า ก็นิยมทองคำว่าเป็นดี ราคาทองคำก็สูงขึ้น ความเป็นเช่นนี้ไม่ใช่ทองคำเสื่อมลงและเจริญขึ้น คือเวลาทองคำราคาตกต่ำก็ไม่ใช่ทองคำนั้นเปลี่ยนรูปกลายเป็นของไม่บริสุทธิ์ไป และก็ไม่เสียใจว่าตนไม่มีใครนับถือแล้ว ก็กลายเป็นตะกั่วเป็นทองแดงทองเหลืองไป ก็คงเป็นทองคำอยู่เท่าเก่าคงที่

เมื่อสมัยใดคนนิยมทำราคาให้สูงขึ้น ก็คงเป็นทองอยู่เท่าเดิม และก็ไม่ดีใจเพื่อheim แล้วกลายเป็นทองวิเศษยิ่งขึ้น ก็ทรงตัวคงที่มีสีมีเนื้ออยู่เท่าที่นั้นตามเคย และถ้าเมื่อบางคราวได้ลงไปอยู่ใต้ดินซีโคลนได้ ๑๐ ปี ๑๐๐ ปี หรือยิ่งกว่านั้นไม่มีใครเห็น ก็ทรงตัวเป็นทองคำอยู่ได้ ดินและซีโคลนไม่สามารถจะทำให้ทองคำนั้นเสื่อมเสีย แต่อย่างไรอย่างหนึ่ง การเป็นอย่างนี้ เมื่อคราวทองคำราคาต่ำ ก็เป็นด้วยคนทำราคาให้ต่ำเอง เมื่อคราวทองคำสูง ก็เป็นด้วยคนนิยมทำราคาให้สูงเอง ตกลงว่าเป็นเรื่องของคนตามยุคตามคราว

ศาสนาประกอบไปด้วยประโยชน์ที่ดี เป็นศีลธรรมอันดีอันจริง พระพุทธเจ้าแสดงไว้ทั้งส่วนโลกียธรรม ทั้งส่วนโลกุตระธรรม ก็เป็นของสว่าง เป็นทางให้ไปสู่ความดี จนมรรคผลนิพพานก็เป็นอยู่อย่างนั้น แม้ถึงคราวที่คนไม่รู้ไม่เห็นหรือไม่ปฏิบัติตาม พระธรรมนั้นก็คงมีและบริสุทธิ์อยู่ ไม่ได้เคลื่อนหนีสูญหายไปไหนจากโลกนี้ เป็นแต่คนไม่รู้ไม่เห็นเองเท่านั้น

ผู้ไม่ปฏิบัติไม่ได้ดื่มกินรสพระธรรม

ข้ออื่นยังมีอีก ผู้ถือพระพุทธศาสนาก็เป็นการดี ผู้เรียนผู้ทรงจำพระพุทธศาสนา ได้มากก็เป็นการดีย่อมเป็นที่ชอบยิ่ง เมื่อได้ปฏิบัติได้เท่าใดตามความสามารถของตนๆ ก็ได้ รสปีติอิ่มใจตามมากน้อย แต่ว่าถ้าศาสนาอันประเสริฐ ประกอบด้วยยรสให้เอิบอิ่มใจนี้ เมื่อยังไม่ได้นำมาปฏิบัติตาม ก็ยังไม่ได้ดื่มกินซึ่งรสพระธรรมเมื่อนั้น

ดั่งที่ท่านเปรียบไว้ว่า เหมือนคนเลี้ยงโคในวันหนึ่งๆ ก็จะต้องได้ตามฝูงโค ไล่ไปเลี้ยงที่มีหญ้าและน้ำ ครั้นถึงเวลา ก็ต้อนโคกลับมาให้ได้และไม่ให้โคหาย การเป็นเช่นนี้ คนเลี้ยงโคก็ได้ค่าจ้างไม่ขาดได้ แต่ไม่ได้กินรสแห่งน้ำนมโคที่ตนเลี้ยงและตามฝูงโค อยู่ทุกวัน เป็นแต่ได้ค่าจ้างเลี้ยงเท่านั้น

ดั่งมีที่มาจะถือเอาใจความว่า **พระนาคเสน** เรียนพระไตรปิฎกที่พระอาจารย์จบแล้ว ก็ว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญอย่างดี แต่พระอาจารย์ได้เตือนพระนาคเสนว่า *ดูก่อนนาคเสน ท่านได้เรียนพระไตรปิฎกจบแล้วนั้นก็เป็นการดี แต่ว่าคนเลี้ยงโคได้แต่ค่าจ้างเลี้ยงโค เท่านั้น ถ้าไม่ได้กินรสแห่งน้ำนมโค ก็ไม่รู้ว่าน้ำนมโคนั้นมีรสหวานมันเท่าไร มีรสดีเพียงไหนเลยรู้ไม่ได้ ส่วนน้ำนมโคนั้น ก็ผู้เจ้าของโคได้ดื่มกินรสแห่งน้ำนมโคนั้น*

เมื่อพระนาคเสนได้ฟังอย่างนี้แต่พระอาจารย์ เพราะตนเป็นผู้เชี่ยวชาญมีปัญญา อยู่แล้ว ก็ได้สติและสะดุ้งในใจ รีบออกไปได้ที่สงบแล้วบำเพ็ญสมณธรรมปฏิบัติตามที่ตนเรียนรู้ ไม่นานก็ได้สำเร็จพระอรหัตตผล **ถือเอาความว่า ผู้รู้ศาสนา รู้ศีล รู้ธรรม**

แต่ถ้าเมื่อไม่ปฏิบัติตามศีลธรรมที่รู้แล้ว ก็ไม่ได้ปีติปราโมทย์ ยังไม่สมกับที่พระพุทธเจ้า
ตรัสว่า บุคคลผู้เข้าไปดื่มรสอันเกิดแต่วิเวกและรสธรรมเป็นที่เข้าไประงับ ดื่มรสปีติ
อันเกิดแต่ธรรม ย่อมไม่ได้ความกระวนกระวาย ไม่มีความเศร้าหมอง

ธรรมเป็นข้อๆ

ต่อไปนี้จะเขียนธรรมเป็นข้อๆ เพื่อผู้อ่านพิจารณาดังนี้

๑. ความรักในโลกย่อมมีนานาประการ ถ้าจะกล่าวว่า ความรักลูก ความรักเมีย เป็นยิ่งกว่าสิ่งอื่นและกล่าวว่ารักพ่อรักแม่ เป็นความรักกว่าอะไรทั้งหมด บางคนก็ว่า รักศีลรักธรรมเป็นรักกว่าอะไรทั้งนั้น ก็เป็นสิ่งที่กล่าวทั้งหมดด้วยกัน หรืออาจกล่าวว่า รักวิชารักเรียนเป็นต้องรักกว่าสิ่งอะไรๆ ในโลก ผู้ปรารถนาพุทธภูมิ หรือ อัครสาวกภูมิ และปัจเจกภูมิก็น่าจะกล่าวว่า พุทธภูมิ ปัจเจกภูมิ อัครสาวกภูมิ เป็นที่รักอย่างยิ่ง ไม่มีอะไรสู้ได้ **แต่พึงรู้เถิดว่า ความรักตนนั้นแล เป็นความรักยิ่งกว่าความรักทั้งหลาย ได้ที่มากในบาลีว่า “นตถิ อตฺตสมํ เปมํ ความรักจะเสมอด้วยรักตนไม่มี”** รักสิ่งอื่นมาก ก็จริงอยู่ แต่ก็ต้องปรารถนาก่อน

๒. แสงสว่างที่มีอยู่ในโลกนี้มีมากหลาย มีทั้งแสงพระอาทิตย์ที่สว่างไปได้ในที่ไกล และแสงพระจันทร์ก็นับว่าเป็นแสงสว่างหนึ่งได้ ยิ่งแสงไฟปกติก็นับว่าอย่างหนึ่งเหมือนกัน ช้ำยังประกอบไฟนั้นให้แสงสว่างเป็นพิเศษ ถ้าจะกล่าวว่าสิ่งเหล่านี้และสว่างมากก็ชอบอยู่แล **แต่พึงรู้เถิดว่า แสงสว่างคือปัญญา เป็นสว่างกว่าแสงสว่างทั้งหลายได้** ในบาลีเป็นใจความว่า **“แสงสว่างจะเสมอด้วยปัญญาไม่มี”** ความสว่างอย่างอื่นเป็นแต่สว่างภายนอก จะส่องไปให้เห็นกรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เช่นนี้เป็นต้น ก็ส่องไปให้ไม่ถึง แต่ปัญญาย่อมสว่างไปได้โดยประการทั้งปวง ไม่มีอะไร

ส่องถึงเท่าปัญญาได้ ถึงแม้จะมีสิ่งที่อยู่ใต้น้ำหรือใต้ดิน ปัญญาย่อมส่องได้ หรือ
ฝ่ายธรรมที่เป็นโลกียธรรมถึงโลกุตระธรรม มรรคผลนิพพาน ปัญญาก็ทำให้แจ้งได้

๓. คนเราย่อมมีการเมาอยู่แล บางครั้งก็เมาฝัน บางครั้งก็เมากัญชา และบางที
ก็เมาอาหารที่เรากินอันใดอันหนึ่งก็มี เมาอย่างทีกล่าวมานี้ก็เป็นอย่างหนึ่ง และก็อาจ
เป็นได้ แต่ให้คิดเห็นไปอีกว่า เมาโลกีย์ลึมตาย เมากายลึมแก่ เมาเมียลึมแม่
เมาชอบเนื้อลึมกรุณา เมาสุราลึมคำสัตย์

๔. คนเราย่อมให้กันในเรื่องใดสิ่งหนึ่ง เป็นมาแต่เนิ่นนาน ให้เป็นการตอบแทน
บุญคุณ อย่างให้พ่อให้แม่ก็มี หรือให้ด้วยเพราะกรุณาแก่ผู้ขอก็มี แต่ในที่นี้ใครจะ
กล่าวอีกที่ว่า ผู้สาวอยู่ที่มือ ผู้ถืออยู่ที่โกรธ ผู้ให้คุณให้โทษอยู่ที่กรรม (ทำดีทำชั่ว)
ทำดีให้รับผลดี ทำชั่วให้รับผลชั่ว

๕. วาจาที่คนเราต้องพูดต้องกล่าวมีมากมาย บางคนก็มักบรรยายความให้มากได้
บางคนก็พูดน้อย และแต่บางคนก็มักกล่าวพอประมาณ การเจรจาตั้งทีกล่าวมาก็ยังดี
ย่อมจะพอฟังได้ แต่พึงรู้ว่า วาจาแม่สักร้อยหนึ่งหรือยิ่งมากกว่าพัน ถ้าวาจานั้นฟังไม่ได้
ปัญญาเครื่องรู้ และไม่ได้สติเครื่องตื่นเครื่องเตือนใจอันใดได้ วาจานั้นยังไม่ประเสริฐ
แต่วาจาใดฟังแล้วแม่เล็กน้อย แต่ฟังได้สติ วาจานั้นคำเดียวยังดีกว่า ได้ในบาลีที่ว่ามี
ใจความว่า (วาจาแม่สักพันหนึ่ง แต่ไม่แสดงประโยชน์ (ฟังไม่เป็นที่สงบระงับได้) วาจานั้น
ยังไม่ประเสริฐ ผู้ใดกล่าวคาถาแม่บทหนึ่งฟังเป็นที่สงบระงับได้ คาถาที่ผู้นั้นกล่าวแล้ว
นั้นบทเดียวประเสริฐกว่า)

๖. วาจาที่กล่าว ถ้าเว้นวาจาเสื่อมเสีย เว้นวาจามุสาได้ ก็เป็นการดี ที่กล่าวแล้วเว้น
คำหยาบ เว้นคำเพ้อเจ้อได้ ก็เป็นการดี แต่พึงรู้ว่า วาจาที่ผู้ใดกล่าวด้วยปัญญา แสดง
เหตุด้วย แสดงผลด้วย คือพูดมีเหตุผลและประกอบด้วยปัญญา วาจาของผู้นั้นจึง
ไพเราะ

๗. ไฟใดที่เกิดแล้วที่บ้านนอกและในเมืองที่ว้าร้อน หรือไฟใดที่เกิดในภูเขาแล
ในป่าที่ราบ หรือที่ดอนและที่ใดๆ ทั้งหมด ไฟเหล่านี้ไม่ปรากฏว่าจะให้ลำบากด้วย

ร้อนเท่าไคน้ำ และเป็นไฟภายนอกหรือร้อนแต่พระอาทิตย์ก็ไม่ร้ายแรงเสียอีก **แต่ว่าไฟที่ให้ร้อนจะเสมอด้วย ไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ ไฟคือโมหะ ไม่มีเลยในโลก ที่ยากอย่างยิ่งอันผู้หวังจะดับแล้วให้ใจนั้นถึงความสุขอันแท้จริงได้**

๘. ถ้าจะกล่าวไกล่ๆ ว่า ทุกข์เกิดแต่ความยากจน ไม่มีทรัพย์ ทุกข์เกิดแต่ความไม่มีทรัพย์จะง่าย บริโภค เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ที่นอน ทุกข์เกิดแต่เพราะเป็นหนี้ท่านผู้อื่น ทุกข์เกิดแต่ประกอบการทำงานหนักมากด้วยโทษอย่างนี้ก็ฟังได้ **แต่พึงรู้เถิด ทุกข์ในโลกจะเสมอด้วยขั้นที่ ๕ ไม่มี**

๙. ถ้าจะกล่าวว่าความประจวบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจเป็นทุกข์ ความพรากจากความรักของชอบใจเป็นทุกข์ ความปรารถนาสิ่งใดไม่ได้ตามปรารถนาเป็นทุกข์ ก็ยิ่งเป็นการถูกต้อง ก็แต่พึงเข้าใจอีกว่า ความทุกข์ยิ่งกว่าความไม่สงบไม่มี ไม่สงบกาย ไม่สงบวาจา ไม่สงบใจลงได้ เพราะ อวิชชา ตัณหา เป็นทุกข์อย่างยิ่ง

๑๐. ความไปย่อมมีมากอย่างมีนานาประการ ไปทำการค้ายอมได้ กล่าวว่าเป็นานหรือไปค้า ได้กลับมาช้าหรือมาเร็ว ไปไม่กลับมาก็มีอยู่บ้าง ไปผิดหรือไปชอบ อันนั้นก็แล้วแต่เหตุการณ์ และรู้จักอยู่แล้วว่ามักไปด้วยเหตุปกติ **แต่ให้คิดไปอีกที่หนึ่งว่า ผู้กินอยู่ที่ปาก ผู้ยากที่ใจ ผู้ไปอยู่ที่ห้อง**

๑๑. ใครเรียนใครก็รู้สิ่งทั้งหลาย ใครเรียนช่างไม้ก็รู้ช่างไม้โดยการ ใครเรียนแพทย์เยียวยาพยาบาลก็รู้ได้ดีในทางนั้นทั้งภายในภายนอก ใครเรียนวิศวกรรมพาณิชยกรรม กสิกรรม แต่ละอย่างก็อาจรู้ได้ตามวิชา และยอมได้ยอมมีเป็นส่วนมาก เหล่านี้นักปราชญ์ทั้งหลายไม่กล่าวว่าหาได้ยากนัก **แต่พึงรู้ว่า “บุคคลผู้รู้คุณของผู้อื่นที่ทำให้แก่ตนแล้วตอบแทน” ความรู้รู้อย่างนี้เป็นคุณธรรมของผู้ดีที่หาได้ยากในโลก ถ้าหากมีอยู่และหาได้แล้ว ผู้นั้นควรชมและควรถือเป็นแบบอย่างได้**

๑๒. ความมีทรัพย์ เป็นวิญญานกทรัพย์ ช่าง ม้า โค กระบือ เป็นต้น อวิญญานกทรัพย์ แก้ว แหวน เงิน ทอง เป็นต้น ความมีดังที่กล่าวมานี้ มีนั้นแลเป็นดี ใครเลยจะไม่กล่าวว่าความมีทรัพย์เป็นของดีในโลก ซึ่งทำให้ได้ความสุขความสนุกใจแก่ผู้มั่งมีเหลือที่จะ

กล่าวให้ทั่วถึง แต่พึงรู้เถิดว่า ยังเป็นความมีภายนอกอยู่ก่อนที่เป็นทรัพย์นอกตัว ก็แต่ว่าศีลธรรมในที่นี้ ชื่อว่าเป็นทรัพย์ในตัวแท้ที่ไม่มีภัยแก่ผู้ทรงศีลผู้รักษาศีลให้บริสุทธิ์ได้

ภัย คือ โจร ไฟไหม้ น้ำท่วม ไม่มีแก่ศีลธรรม ศีล แปลว่าทรงไว้หรือตั้งไว้เพื่อ กุศลธรรมทั้งปวง ศีลแปลว่าอุดม ศีลแปลว่าเย็น ศีลแปลว่าอันบัณฑิตพึงสั่งเสพ คือ รักษาเป็นอย่างดี และเป็นที่ยศสรรเสริญแห่งนักปราชญ์ทั้งหลาย มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นต้น ได้ในบาลีเป็นใจความว่า **“ก็ผู้ใดมีศีลชั่วเลวทราม (คือความประพฤติชั่ว เลวทราม) มีใจไม่มั่นคง พึ่งเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี (ไม่ประเสริฐ) ผู้มีศีลและมีความเพ่ง พิจารณาวนเดียวประเสริฐกว่า”** ความว่า ผู้ไม่มีศีลธรรม ให้วันคืนล่วงไปได้ร้อยปี วันคืน ของผู้นั้นยังไม่ประเสริฐ แต่ผู้มีศีลธรรมดี มีความเพ่งพิจารณาให้วันคืนล่วงไปวันเดียว ประเสริฐกว่านั้น

๑๓. การกล่าวสั่งสอนกันได้เคยมีมาแล้วแต่โบราณกาล การให้โอวาทการฝึก การอบรม ย่อมทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น ก็แต่มีความในภาสิตว่า ผู้จะสอนยังไม่สอนตนก่อน ผู้จะให้โอวาทยังไม่ให้โอวาทตนก่อน ภาสิตหรือโอวาทนั้นยังไม่ขลังและไม่ไพเราะ **พึงรู้ว่า บุคคลเมื่อจะสอนผู้อื่นอย่างไร พึงทำตนอย่างนั้นก่อน ถ้าเมื่อบิดาหรือมารดาจะสอน บุตรอย่างไร ก็ควรทำตนอย่างนั้น จะห้ามผู้อื่นฉันใด ก็พึงห้ามตนฉันนั้นก่อน แล้วจึง ห้ามผู้อื่นภายหลัง โอวาทนั้นจึงไพเราะได้จึงไม่ลำบาก ได้ในบาลี **“บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ในคุณอันสมควรก่อน จึงสอนผู้อื่นภายหลังจึงไม่ลำบาก”** ดังนี้**

๑๔. การให้โอวาท การกล่าวสอนคนอื่นได้มีมาแล้วมากมาย และย่อมได้ผลดีมา ก็มากต่อมาก ไม่ว่าจะกิจการใดๆ และตรงกันข้าม ที่ไม่ได้ผลก็ย่อมมี คือมิได้ก็ย่อมมีเสีย ก็แต่ในที่นี้ เมื่อคิดไปก็ให้ใครกล่าวว่า ผู้อื่นสอนได้ยากก็ตามที แต่ไหนย่อมมี ในที่นี้มาว่า ตนเองสอนได้ยาก แทนที่ว่ากายตนเองก็อยู่ที่ตนและอยู่ในที่ใกล้ วาจาตนเองก็อยู่ที่ตน ใจของตนเองก็อยู่ที่ตนและอยู่ในที่ใกล้อย่างยิ่ง แล้วจะสอนง่ายมิใช่หรือ ไฉนจึงต้อง ตรงกันข้ามว่า **ตนเองสอนได้ยาก ได้ในบาลีเป็นใจความว่า **“ถ้าว่าบุคคลจะสอนผู้อื่น ฉันใด ควรทำตามฉันนั้น ฝึกตนดีแล้วหนอจึงฝึกผู้อื่น ได้ยินว่าตนเองฝึกได้ยาก”****

๑๕. ผู้ใดผจญคนร้ายได้ตั้งหมิ่นหรือตั้งแสนก็ดี ผู้จะเข้และมังกรหรือพาลไพร ได้ถึงล้านก็ดี หรือผู้เลือ่ผู้หมีผู้งโคและหมูช้างได้ตั้งหมิ่น จะว่าเป็นผู้มีชัยนำอัศจรรย์ ก็จริงยังฟังได้ แต่ยังไม่ใช้ผู้ชนะประเสริฐก่อน **พึงรู้ว่า ถ้าผู้ใดชนะใจตนเองคนเดียว ได้ชื่อว่า มีชัยเป็นผู้ชนะเลิศ** ถ้าเราแพ้ใจที่ประกอบด้วยความหลงและความอยากนี้ มันก็ให้เรา อยู่ใต้เหลือที่จะยุ่งยาก ถ้าเราเอาชนะได้ เราก็ใช้มันบ้าง คราวนี้ได้อยู่นี่อยู่สูง นี่หมายถึง ใจที่ฝึกดีแล้วในขั้นหนึ่ง ถ้าใจใครจะทำในทางผิด มีสติชักให้หยุดได้ มีสติเตือนไปใน ทางชอบแล้วแต่สิ่งอันนี้ นี้ก็ชื่อว่าชนะอย่างหนึ่ง

๑๖. ผู้ใดได้ทำคุณแก่คนอื่นแล้วมากมาย ได้หยิบยกสิ่งที่มีของตนให้แก่กัน เป็นอเนก ได้มากแล้วชวนชวยช่วยคนอื่นด้วยเมตตาจิตและกรุณาจิตเป็นที่เยี่ยง การทำ ได้แล้วนี่เป็นการทำดีทำชอบแก่ตนและคนอื่นแท้ **แต่พึงรู้เถิดว่า ความสุขจะมีแต่ผู้ให้ ก็คือไม่หวังแม้การตอบแทน** ถ้าหวังว่าจะได้การตอบแทนมาแล้วทุกอย่าง ก็เป็น ความหวังโดยเขลาโดยโง่

๑๗. ไม่คิด เขาก็ใช้ทำขอและในงามมีนาอเนก ทำกงล้อหรือแอกไถ ทำอะไรๆ หลายอย่างยังมีมาก เหล็กงอ คนก็ยังปรารถนาทำการงานให้มากได้ แม้ทางคดก็ยังได้ เดินให้สำเร็จงานไม่ใช่ห้อย **แต่ คนคด หรือเรียกว่า คดคน นี้ ใช้อะไรไม่ได้ ควรลี้ลิกหนี** ใ้หนักไปว่า ถ้าผิวเมียคิดคดไม่สัตย์ซื่อต่อกัน เป็นต้น จะเป็นอย่างไร หากความสุข ความเจริญมิได้เลย

๑๘. ความตื่นในโลกนี้หลายประการ ตื่นข่าวมักหาแก่นสารได้ยาก ตื่นมงคลกาล ก็มีอยู่บ้างแล้วแต่ผู้ถือ แต่ตื่นยังมีอีก ตื่นไปกระทำกรลิกกรรม วาณิชยกรรม การทำนา และการค้า หรือทำสวน ทำไร่ อันเป็นประโยชน์แก่ตนนับว่าเป็นการดี ตื่นเพื่อประกอบ ทางของแพทย์หรือราชการอันไม่ผิดทางแห่งความเป็นธรรม ก็นับว่าเป็นการตื่นดี ด้วยกันทั้งนั้น **แต่พึงรู้เถิดว่า ความตื่นทั้งหลายดังกล่าวมานี้ ยังไม่ประเสริฐก่อน แต่ตื่นปัญญา คือปัญญาเกิด เป็นประเสริฐกว่าตื่นทั้งหลายในโลก**

๑๙. ใครได้กลิ่นดอกไม้หรือเครื่องหอมที่ทำโดยนานาประการ ก็เป็นความดี อันกล่าวว่าได้กลิ่นหอมเป็นดี เพราะเป็นที่ผลิตเพลินใจก็จริง แต่อันนี้เป็นกลิ่นปกติ

ไม่ใช่กลิ่นหอมอย่างสูง ฟังรู้ว่า กลิ่นดอกไม้ก็หอมไปได้แต่ตามลม กลิ่นจันทร์ หรือ
กฤษณา และกระลำพัก* ก็หอมไปได้แต่ตามลม กลิ่นเครื่องหอมที่สร้างขึ้นก็หอมจริง
ด้วยกันทั้งหมด แต่ก็หอมไปได้แต่ตามลม จะหอมไปทวนลมเหนือลมไม่ได้ ก็แต่ว่า
กลิ่นแห่งศีลเป็นเยี่ยมกว่ากลิ่นทั้งหลายเหล่านี้ เพราะกลิ่นแห่งศีลยอมหอมไปได้ทั้ง
ตามลม ทั้งเหนือลม และทางขวาง

๒๐. ความได้ฟังเสียงขับร้องไพเราะเสนาะโสต คือ เพราะหู ก็เป็นความดี ได้ฟัง
เสียงฆ้อง เสียงกลอง หรือนกกาเหว่าแลเสียงกา เสียงอุลู่ ฟังว่าร้องก็ดี ย่อมมีอยู่ แต่ไม่ใช่
อย่างเยี่ยม ฟังรู้ว่า ถ้าเมื่อได้ฟังพระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงธรรม หรือได้ฟังพระสงฆ์
แสดงธรรมแล้วเห็นธรรมด้วยปัญญา นี่แลเป็นความได้ฟังอย่างเยี่ยม เพราะเป็นไป
เพื่อรู้อย่างเห็นจริง เป็นไปเพื่อรู้ดีรู้ชอบ เป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน กระทำ
ที่สุดแห่งทุกข์ได้ หรือแม่ได้ฟังครูหรือได้ฟังอาจารย์อธิบายสอนวิชาเพื่อรู้ ก็ชื่อว่าได้
ฟังดีในที่นี้

๒๑. ในโลกอันกว้างใหญ่ไพศาล หม่อมมนุษย์มีนานาประการต่างชาติต่างหมู่เหล่า
ต่างก็มีผู้ที่เป็นหัวหน้านำไปเพื่อประโยชน์ของตนนั้นๆ พระพุทธรูปเจ้าก็นับว่าผู้หนึ่งที่เป็น
นายกผู้นำประเสริฐในโลกเพื่อทางไปสู่สุขอันจริง เป็นตัวอย่างอันดี เป็นสูงสุดของ
เทวดาแลมนุษย์ทั้งหลาย คือ สันติ ความสงบ (นิพพาน) เป็นความสุขอย่างยอดเยี่ยม
ถึงอย่างนี้ก็ดีก็ประเสริฐอยู่แท้ แต่ก็ยังเป็นภายนอก ฟังรู้ว่า ผู้ถึงก่อนผู้เป็นหัวหน้าภายใน
คือใจนี้แลเป็นผู้ นำ เป็นหัวหน้าที่สำคัญจริง เพราะว่าถ้าใจชั่ว ใจได้เห็นผิดไป โจรเห็นโจร
หรือคนมีเวรเห็นคนมีเวร ก็ไม่ร้ายเท่านี้ได้ ความประพฤติก็จะผิดไปได้อย่างเปิดเผย
ประการไม่มีที่สุด ถ้าเมื่อใจดีแล้ว มารดา บิดา หรือญาติมิตรสหาย จะทำให้ก็ไม่ประเสริฐ
เท่าได้ที่เดียว ความประพฤติและความเจริญก็จะตามมาภายหลัง

เพราะใจดีแล้วนั้นหาที่สุดมิได้ ได้ในที่มาโดยบาลีมีใจความว่า **“ธรรมทั้งหลาย
มีใจถึงก่อน มีใจประเสริฐกว่า สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าใจชั่วแล้วจะพูดอยู่ที่ชั่ว จะทำอยู่ที่ชั่ว**

* กระลำพัก (น) เนื้อไม้หอมอย่างดีที่หนึ่ง เกิดจากแก่นไม้เป็นโรค โรคนี้ลงจับต้นไม้ใด จะทำให้ต้นไม้ตาย
และทำให้เนื้อไม้หอม

เพราะความชั่วนั้นทุกข์ย่อมตามผู้นั้นไป เหมือนล้อเกวียนตามรอยเท้าแห่งโคไปฉะนั้น”
“ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจประเสริฐกว่า สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าใจผ่องใส (ใจดี) แล้ว จะทำอยู่ที่ผ่องใส จะพูดอยู่ที่ผ่องใส เพราะความผ่องใสนั้นสุขย่อมตามผู้นั้นไปเหมือนเงาตามตนไปฉะนั้น”

๒๒. ในเมื่อทรัพย์ทั้งหลายมีอยู่ ที่รู้จักอยู่แล้วทั่วไปในโลก คือ วิญญาณกทรัพย์ มี ช้าง ม้า เป็นต้น และอวิญญาณกทรัพย์ มีเงินทอง นาสวน บ้านเรือน เป็นต้น รู้แล้วว่า เป็นของดีมีค่า ทั้งที่เป็นประโยชน์และความสุขแก่โลกทั้งปวงได้ แต่ถึงอย่างนี้ ก็เพราะด้วยเป็นทรัพย์ภายนอก ยังประกอบไปด้วยภัย มีโจรภัย เป็นต้น จึงกล่าวว่า ทรัพย์ทั้งหลายดังกล่าวมาแล้วนั้น มีช้างม้าแลเงินทอง เป็นต้น **ปัญญาประเสริฐกว่า คือ ปัญญาประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งหลายเหล่านั้น** มีที่มาในบาลีว่า

ชีวเตวาปิ สปปญโณ

อปิ วิตุตปริกขยา

ปญญา ย จ อลาภาน

วิตุตาวาปิ น ชิวติ

แปลว่า ผู้มีปัญญา ถึงแม้ทรัพย์จะสิ้นไปก็ยังเป็นอยู่ได้ แต่เพราะไม่มีปัญญา (คือไม่มีปัญญา) ถึงมีทรัพย์ก็เป็นอยู่ไม่ได้

๒๓. หม้อใบโตมิได้ใส่น้ำให้เต็ม หม้อใบนั้นมีเสียงดีก้องนั้ก หม้อใบโตใส่น้ำให้เต็ม หม้อใบนั้นย่อมเงิบเสียงสงบอยู่ **คนพาล ท่านกล่าวไว้ว่า เหมือนหม้ออันมีน้ำได้ครึ่งหนึ่ง ย่อมจะมีเสียงสนั่นลั่นไป ส่วนว่าผู้เป็นบัณฑิตนักปราชญ์นั้น เหมือนหม้อน้ำอันเต็ม จะได้อวดอ้างคุยโอ้อวดมิได้**

๒๔. ถ้าไม่เห็นศีลธรรม ศาสนาเป็นเพียงหญ้าปากคอกจะดีมาก ถ้าไม่เห็นกับตา จะไม่เชื่ออย่างนั้นหรือ ถ้าอย่างนั้น บางวันนอนฝันว่าได้เงินได้ทองหรือฝันว่าได้ปลา เมื่อตื่นขึ้นมาไม่เห็นปลา จะว่าตนนอนไม่ฝันอย่างนั้นหรือ หรือเดินทางไปบ้านไกล ไปเห็นป้ายที่เขาทำลูกศรไว้ด้วยและลับเป็นตัวหนังสือไว้ด้วย ถ้าไม่เห็นบ้านที่ลูกศรชี้ไป และตัวหนังสือบอกนั้นกับตาเองจะไม่เชื่อหรือ ต้องให้เห็นกับตาจึงจะเชื่ออย่างนั้นหรือ ถ้าไม่เชื่อลูกศรกับหนังสือที่ป้ายนั้น จะว่าโง่หรือฉลาด ถ้าเชื่อลูกศรกับหนังสือ จะว่าโง่หรือฉลาด

๒๕. พระพุทธศาสนา มีเหตุผลตามเป็นจริงอย่างไร พระพุทธเจ้าแสดงมีบทบาท ดีมาก เหมือนอย่าง ดิน น้ำ ไฟ ลม ที่มีจริงอยู่อย่างนี้ ดินมีเพชรมีพลอย เป็นต้น น้ำมีประโยชน์ดังที่รู้จัก ลมมีประโยชน์ดังที่รู้อยู่แล้ว แต่อย่างลมหายใจเข้าออก ไม่มีใคร จะมีผู้นึกถึงเลย **ศาสนาศีลธรรมเวลานี้ ทั้งที่เป็นของมีและทั้งดีทั้งจริง แต่ไม่มีใครจะมี ผู้นึกถึง** เหมือนลมหายใจก็เหมือนกัน เมื่อถึงเวลากิน ก็นึกถึงข้าวนึกถึงแกงไปเสีย เมื่อถึงเวลาอาบ ก็นึกถึงน้ำที่แม่น้ำหรือที่บ่อ แต่ลมหายใจนี้ ทั้งที่ให้เป็นชีวิตก็ไม่ใคร่ จะมีผู้เอาใจใส่ คือไม่มีใครคิดเห็น

๒๖. ไม่ว่าในถิ่นใดๆ ทั้งหมดทั่วไป ถ้าว่าบุคคลในถิ่นนั้นๆ มีศีลธรรมพอตัว มีทรัพย์พอกิน มีปัญญาพอใช้ ก็หายลักหายขโมยเท่านั้นเอง **ถ้าว่าไม่ว่าถิ่นใด ดังกล่าวแล้ว ถ้าว่าประชาชนไม่มีศีลธรรมพอตัว (ไม่มีศีลธรรมในตัวหรือติดตัว) ไม่มีทรัพย์พอกิน ไม่มีปัญญาพอใช้ ที่นี้ก็ขโมยเท่านั้นเอง**

๒๗. คนพาลที่ไม่ได้ประโยชน์ทั้งสองอย่าง คือ ไม่ได้ประโยชน์ตนเองประโยชน์ คนอื่น เมื่อเข้าไปใกล้บัณฑิตจนตลอดชีวิตก็รัฐธรรมไม่ได้ เหมือนช้อน (หรือทัพพี) ไม่รู้ รสแกงจะนั้น **แต่ว่าวิญญูชนผู้มีปัญญาที่มีประโยชน์ทั้งสอง คือได้ประโยชน์ตนเอง ประโยชน์ผู้อื่น เมื่อได้เข้าไปใกล้บัณฑิตแม้ครู่หนึ่ง ย่อมรัฐธรรมได้จับพลัน เหมือนลิ้น รัฐสแกงจะนั้น**

๒๘. ในโลกนี้อันกว้างใหญ่โดยธรรมดา ถ้าไม่มีสุริยสัญญาณให้แสงสว่างได้ โลกนั้น ถึงจะงามอยู่แล้ว ชื่อว่าไม่มีงาม โลกใดที่พระอาทิตย์อุทัยสัญญาณผ่านได้ ให้แสงสว่าง เรื่องโรจน์ โลกนั้นถึงจะเป็นต่างรูปร่าง ก็คงชื่อว่าสวยงามแท้ รูปร่างของคนเรามีมาก รูปใดถึงจะสวยอย่างลวยเลิศประการใดก็ตาม ถ้าขาดปัญญาและความประพฤติดีนี้ เสียแล้ว ท่อนได้งามเลย **รูปใดได้งามยิ่งโดยแท้ หรือชี้เหร่เกินประมาณ แต่ว่าทรงปัญญา ความประพฤติดี ยังมีวิชาศิลปะเต็มเปี่ยม รูปอย่างนี้ถึงจะชี้เหร่ล้นฟ้า ก็ให้พึงรู้ว่างามจริง**

รวมความหมายของศาสนา

พระพุทธศาสนา คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นของใหญ่ของกว้าง หรือที่
จะใหญ่จะกว้างจนเหลือที่พวกเราทั้งหลายจะศึกษาและจดจำให้ได้ทั่วถึง แต่รวมย่อ
เข้ามาก็มีหลักอยู่คือ

“สพฺพปาปสฺส อกรรม

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ

กุสลสฺสุปสมฺปทา

เอตํ พุทฺธาน สาสนํ”

แปลว่า กรรม ๓ อย่างนี้ คือ การไม่ทำบาปทั้งปวง ๑ การยังกุศลให้ถึงพร้อม ๑
การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้ว ๑ เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย รวมย่อเข้ามา
มีหลัก ๓ อย่างเท่านั้น

ไม่พึงทำบาปทั้งปวง

คำที่ว่า **บาป** นั้น ก็คือเรียกว่าบาปบ้าง เรียกว่าอกุศลบ้าง เรียกว่าความชั่วบ้าง ที่เรียกว่า บาปอกุศล ก็คือความชั่วที่เป็นเจตสิก คือ ธรรมชาติเกิดขึ้นกับใจ ทำใจให้เศร้าหมอง ทำใจให้ขุ่นมัว ชื่อว่าบาป ที่สุดก็ให้ผลนำมาซึ่งทุกข์ ให้เลวให้เสื่อมจากความสุขความเจริญอันตนจะได้ คำว่าบาปอกุศลนี้เป็นความจริงอย่างหนึ่ง ถ้าหากจะมีผู้หนึ่งกล่าวว่า บาปอกุศลไม่มีจริงก็ตาม แต่บาปอกุศลก็มีอยู่อย่างนั้น เพราะเป็นของได้มีแล้ว หากจะมีผู้กล่าวว่าบาปอกุศลมีจริงก็มี เพราะเป็นของมีอยู่จริง เหมือนอย่างไฟที่เป็นของมีอยู่แล้วและเป็นของร้อนจริง การกล่าวของคนเราหากจะมีผู้กล่าวว่าไฟไม่มีจริง หรือกล่าวว่ามี แต่ไม่ใช่ของร้อน การกล่าวเช่นนั้นจะกล่าวหรือไม่กล่าวไม่เป็นปัญหา จะกล่าวก็ตามหรือไม่กล่าวก็ตาม แต่ถ้าไปจับเข้าก็ต้องร้อนตามหน้าที่ได้กับที่มาทางฝ่ายนี้ว่า “**ผู้ใดทำชั่ว ผู้นั้นได้ชั่ว**” ที่เป็นของไม่พึงกระทำ ยิ่งเป็นส่วนที่ไม่จำเป็น ก็ยิ่งเป็นของที่ไม่ควรกระทำเสียเลยทีเดียว เป็นของจะพึงละให้หน่อยลงที่สุดเท่าที่จะให้หน่อยได้ หรือหมดไปไม่มีเหลือ

อย่างหนึ่ง คำที่ว่า บาป อกุศล ความชั่ว เป็นของจริงอย่างหนึ่งนี้ ดังจะเขียนตามอันมีที่มาว่าเหมือนอย่าง **ปิตุฆาต** ฆ่าบิดา ๑ **มาตุฆาต** ฆ่ามารดา ๑ **อรหัตตฆาต** ฆ่าพระอรหันต์ ๑ **โลहितูปบาท** ทำพระกายพระพุทธเจ้าให้ห้อพระโลหิต ๑ (ทำกายพระพุทธเจ้าให้ห้อเลือด) **สังฆเภท** ทำลายสงฆ์ให้แตกกันเป็น ๒ ฝ่าย ๑ ทั้ง ๕ อย่างนี้ ท่านว่า สังฆเภท ทำลายสงฆ์ให้แตกกันเป็นบาปหนักที่สุดกว่า ปิตุฆาต มาตุฆาต เป็นต้น

ไม่ต้องกล่าวถึงฆาตมารดาบิดา ฆาตพระอรหันต์ ทำโลหิตุปบาท หรือทำสังฆเภท เพียงแต่ตีหรือด่ามารดา บิดา และพระอรหันต์ ทำลายพระพุทธรูป **ทริโศตตป** ความละอายแก่ใจ ความกลัวแก่ใจ ไม่ต้องทำบาปด้วยกาย วาจา ใจ ทั้งที่ลับและที่แจ้ง เพราะพิจารณาด้วยปัญญาเหตุผลดูอย่างนี้ จะเป็นการดีได้ไม่น้อยทีเดียว

ยังมีอะไรอีกอย่างหนึ่งซึ่งใครจะกล่าวในที่นี้คือ ความเป็นนักเลงหญิง ความเป็นนักเลงสุรา ความเป็นนักเลงเล่นการพนัน ความคบคนชั่วเป็นมิตร ทั้ง ๔ อย่างนี้ เขาว่า ช้างร้ายงูร้าย ก็ยังดีอยู่ ยังไม่ร้ายแท้ ยังไม่แปลกนัก คือว่าช้างร้ายงูร้าย มันก็อยู่ในที่อื่น มีในป่าในดง เป็นต้น อยู่ในถิ่นอันหนึ่ง แล้วก็หาใส่ปากใส่ท้องของตนตามที่ได้ เสือร้าย หมีร้ายอันน่ากลัวย่อมมีจริง แต่อยู่ในป่ารก หรือมีที่คอยที่ภูเขาและถ้ำ แล้วหาอาหารกินไปทางหนึ่ง ทั้ง ๔ อย่างที่ว่าสัตว์ร้ายนี้ ไม่อัศจรรย์ เพราะไม่ขึ้นบ้านขึ้นเรือนใคร ผู้เจริญ ผู้ปานกลาง และผู้ต่ำ แล้วทำทรัพย์เงินทองของใครๆ ให้สิ้นเปลืองเสียประโยชน์

แต่ความเป็นนักเลงหญิง และนักดื่ม นักการพนัน คบคนชั่วคนพาล นี้ร้ายกว่านั้น ร้อยเท่าพันเท่าเสียอีก ย่อมขึ้นบ้านเรือนคนเราได้ ครั้นแล้วให้วิญญาณกัณฑ์ และ อวิญญาณกัณฑ์เสื่อมสิ้น แทบไม่มีอะไรเหลือ

ดังที่เขาเรียกว่า ไล่วัวไล่ควายเข้าไปในปากขวิดปากไห ทำให้หลวมเข้าไปได้ ๑๐ ตัว หรือ ๑๐๐ ตัว ยังเอาหน้าเอาสวนใส่ในปากขวิดปากไหนั้นได้อีก ๒ พุง หรือ ๓ พุง ช้าเอาเรือนเอาที่บ้านใส่เข้าไปอีกและสิ่งอื่นก็เป็นอันมาก จึงกล่าวว่า ช้าง งู เสือ และ หมีร้าย ไม่ใช่ความยาก สิ่งที่จะให้มนุษย์บุคคลลำบาก ก็คือสิ่ง ๔ อย่างดังกล่าวแล้ว

อย่างหนึ่ง เขาย่อมพูดเล่ากันอยู่มากหลายว่า โจรปล้นที่โหดเสียทรัพย์ไปมากมาย ไฟไหม้ที่โหดสิ้นบ้านเรือนไปเป็นสิบเป็นร้อย และสิ่งอื่นเป็นอันมาก อันนี้ย่อมเป็นได้ แต่ถึงอย่างนี้ก็ยังไม่ใช่สิ่งที่ร้ายนักก่อน เพราะว่าถ้าโจรปล้น ก็คงเอาแต่ทรัพย์มีเงินทอง เป็นต้น บนเรือนนั้นและไป คงไม่เอาเรือน เอาที่บ้าน เอาขุมเอาคลังไปด้วย และโจรปล้นนั้น ยังมีเจ้าหน้าที่เจ้านายเป็นทีกลัวแล้วจับกุมได้บ้าง หรือมีประตูบ้านปิดด้วยหนาม

มีสุนัขเห่า มีกัญญาแจใส่แล้วเอาไปไม่ได้ก็ยังจะมี ไฟใหม่ก็คงจะใหม่ตามเสาเรือน ยังใหม่
ไปได้ดินไม่ได้ และคงจะตามไปใหม่ที่ไรที่นาที่สวนอันเป็นแผ่นดินไม่ได้ หรือที่บ้าน
อันตอนอยู่ที่ใหม่ไม่ได้เหมือนกัน และเชื่อว่าไม่สำคัญ ก็เพราะเป็นโจรเป็นไฟภายนอก

แต่โจรขโมยหรือไฟที่เป็นภายใน คือของ ๔ อย่างดังกล่าวแล้ว เพราะความอยาก
สนุก อยากกิน อยากได้ อยากรวย นี่ลำบากมาก จะลำบากยิ่งกว่านั้นร้อยเท่าพันเท่าทวี
ที่เอาสติเอาสัมปชัญญะความรู้ตัวยังตัวไว้ไม่ได้ แล้วมักหลวมตัวเข้าไปเห็นว่าเป็นสนุก
ที่สุด ย่อมมักหมดไปสิ้นไป ทั้งที่นาแลที่สวน สิ่งที่อยู่กับดิน มีที่บ้านอันได้อยู่ได้อาศัย
ก็หมดไปตามกัน จึงกล่าวว่า นักเลงหญิง และนักดื่ม นักการพนัน แลคบคนชั่ว ร้ายกว่า
สิ่งทั้งหลายที่เป็นภายนอกดังกล่าวมาแล้วทั้ง ๔ ประการ

อันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้นี้ ถ้าผู้ใดเชื่อและปฏิบัติตามแล้ว
เว้นเสีย ถึงจะมีมากหรือมีแต่น้อยก็ได้ความสุข ไม่เดือดร้อนใจเพราะเรื่องนี้ ถ้าว่าผู้ใด
ผู้ไม่เชื่อแล้วประพฤตินั้นในทางนี้ ก็ย่อมถึงความทุกข์โศกเพราะเสียดายทรัพย์ที่
เสียไป ถึงจะเป็นสมัยไหนก็เป็นอย่างนั้นแล จึงกล่าวในที่นี้ว่า ศาสนาพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าทันสมัยอย่างหนึ่งแท้ ความสนุกของคนกินเหล้าแลเล่นการพนัน ดูเหมือน
ความสนุกของผู้ตกอยู่ในหลุมในบ่อที่อยู่ในที่แคบ ไม่ใช่ความสนุกอันจริงเลย เพราะ
สนุกกินเหล้า เล่นการพนัน ย่อมระคนกับด้วยความร้อนใจทั้งที่ไม่รู้สึก หรือได้รับความทุกข์
ลำบาก ความเศร้าใจเมื่อภายหลัง ฯลฯ

พึงยังกุศลให้เกิดให้มีขึ้น

คำที่เรียก **กุศล** ก็คือ ที่เรียกว่ากุศลบ้าง เรียกว่าบุญบ้าง เรียกว่าความดีบ้าง แต่พระอาจารย์บางท่านกล่าวว่า บุญให้ถึงเพียงชั้นสวรรค์ กุศลให้ถึงมรรคผลนิพพาน กุศลก็คือเจตสิกที่เป็นธรรมชาติเกิดขึ้นกับใจ ชำระใจให้ผ่องใส พอกใจสะอาดให้ชาวเอิบอิมใจ ทำใจให้บริสุทธิ์ชื่อว่ากุศลและเป็นของเต็มโลก จะทำอยู่ที่รกหรือที่เตียน ที่ใกล้หรือที่ไกล ที่ได้กุศลด้วยกันไม่เลือกที่ กุศลเป็นทางแห่งความดีค่อยเจริญก้าวหน้าไปเป็นลำดับ ที่สุดนำมาซึ่งความสุขจนถึงโลกุตระสุขในมรรคผลนิพพาน อันเป็นผลของการบำเพ็ญกุศลนี้ และกุศลนี้ก็เป็นความจริงอย่างหนึ่ง

ถ้าหากจะมีบางคนใช้ความเห็นอกิริยาทิฎฐิ กุศลไม่มีทำได้ ก็ไม่เป็นอันทำ ถึงทำได้ ก็เป็นอันเปล่าไปเท่านั้นเอง ถึงจะกล่าวอย่างนี้ กุศลก็มีอยู่ ถ้าหากมีผู้ถือว่ากุศลเป็นของมีจริง กุศลนี้มีแต่อย่างนี้กุศลก็มีอยู่ เพราะเป็นของมีจริงยืนตัวอยู่แล้ว เหมือนมีผู้กล่าวว่า น้ำเป็นของไม่มีจริง หรือกล่าวว่ามิแต่กล่าวว่า น้ำนี้ถ้ามีก็ต้องเป็นของร้อน ยิ่งกว่าไฟเช่นนี้ น้ำก็คงมีและเป็นของเย็นอยู่นั่นเอง การกล่าวของคนหรือไม่กล่าว ไม่เป็นปัญหา กุศลเป็นความจริงยืนตัวได้ดังที่กล่าวมาแล้ว ผู้ใดทำดี ผู้นั้นได้ดี นี่เป็นของแน่

กุศลหรือบุญนี้เป็นของควรทำให้เกิดให้มีขึ้นให้มากเท่าจะมากได้ ตัวอย่างดังสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้กระทำมาแล้ว และได้ผลดีที่สุด และที่เรียกว่า กุศลอันจะพึงจะกระทำนั้น ตัวอย่างคือ **ทาน** การให้บริจาค ๑ **ศีล** รักษากายวาจาให้

เรียบริ้อย ๑ **เนกขัมมะ** การออกจากกาม ๑ **ปัญญา** ความรอบรู้ ๑ **วิริยะ** ความเพียร ๑ **ขันติ** ความอดทน ๑ **สัจจะ** ความจริง ๑ **อธิษฐาน** ความตั้งใจยิ่ง ๑ **เมตตา** ความรักใคร่ผู้อื่นอยากให้ผู้อื่นเป็นสุข ๑ **อุเบกขา** ความวางเฉย ๑ ทั้ง ๑๐ อย่างนี้เป็นกุศลธรรมด้วยกันทุกอย่าง แล้วแต่อย่างใดจะสบายของตนๆ แต่ในที่นี้ใครจะกล่าวทานข้อต้นโดยย่อ

ทานนี้ ตามนัยที่กล่าวสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นโพธิสัตว์ พระองค์ให้ทานเป็นอเนกอนันต์ จนถึงให้บุตรให้ภรรยาเป็นทานตามในเวสสันดรชาดก ที่สุดได้ยกบารมีทั้งหมดขึ้นกล่าวว่า ยกทานบารมีขึ้นก่อนผจญกับพญามารพร้อมด้วยเสนาพระองค์มีชัย ฝ่ายข้างพญามารฝ่ายแพ้

ทานนี้เมื่อจะกล่าวโดยประโยชน์แล้วว่าโดยย่อมีประโยชน์อยู่ ๒ อย่าง คือ มีประโยชน์ส่วนตนเป็นภายใน ๑ มีประโยชน์แก่ผู้อื่นอันเป็นภายนอกถึงเป็นประโยชน์ส่วนรวม ๑

ที่ว่าเป็นประโยชน์ตนอันเป็นส่วนภายในนั้นก็คือ **การสละ การละ** เป็นเครื่องฟอกใจ ทำให้สะอาดบริสุทธิ์จากความขี้ตระหนี่ อันเป็นกิเลส ให้เบาบางไปหรือหมดไป ขี้ตระหนี่ความหวงแหนเหนียวแน่นเป็นกิเลส เครื่องหมองใจอย่างหนึ่ง ที่เนื่องมาจาก **อวิชชา ตัณหา โลภะ** เมื่อสละได้ ใจก็สะอาดแจ่มใสและเพื่อความบริสุทธิ์ ทั้งเป็นนิสัยที่ดีได้อย่างหนึ่ง ในเมื่อถึงคราวที่ตนจะออกเพื่อธรรมส่วนโลกุตระ ก็เป็นทางอันจะพึงได้ได้ง่าย

อย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรารถนาโมกขธรรม คือเมื่อพระองค์ไม่เคยให้ไม่เคยบริจาคหนักหนาแล้ว ที่ไหนจะละปราสาทราชวัง ช้าง ม้า โภคทรัพย์ อันเหลือที่จะมาก เสวยสุขสมบัตินั้นได้ แล้วเสด็จไปถือบวชเพื่อโมกขธรรมและได้พระสัมมาสัมโพธิญาณที่พระองค์สละทั้งทรัพย์อันมากมายยกกองทั้งบุตรแลภรรยาเช่นนั้นได้ ก็เพราะนิสัยเคยสละบริจาคกระทำมาเป็นอเนกอนันต์นั่นเอง และประกอบด้วยบารมีอื่นมี คือ เนกขัมมะ ปัญญา เป็นต้น จึงออกได้เช่นนั้น

ที่ว่าเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นจนถึงเป็นประโยชน์ส่วนรวมนั้น อย่างที่สร้างถนน
หนทาง สร้างสะพานแลทำนบ ชุดบ่อขุดสระน้ำ และทำศาลาที่พักในที่เปลี่ยวหรือ
ที่ไม่เปลี่ยว สร้างโรงเรียน ศาลาการเปรียญ โบสถ์ หรือวิหาร เป็นต้น หรือให้ทานแก่
สมณะแลทุกคตะผู้ยากจนอนาถา หรือคนเฒ่าคนแก่ผู้ไม่มีที่พึ่ง ชื่อว่าทานเป็นประโยชน์
แก่ผู้อื่น เมื่อกล่าวเรื่องอกุศลหรือบาปว่าเป็นของควรละ กล่าวว่า กุศล หรือเรียกว่า บุญ
เป็นของจะพึงทำให้เกิดให้มีขึ้นในตนมาบ้างแล้วอย่างนี้

คนปัญญาน้อย เชื่อนรกสวรรค์ ไม่ทำบาป คนปัญญามาก ไม่เชื่อนรกสวรรค์ ทำบาป

ต่อไปนี่ใครจะเขียนข้อเพื่อพิจารณาหรือเพื่อเป็นเรื่องคิดสักน้อยหนึ่ง ถ้าสมมุติว่า นรกไม่มี สวรรค์ไม่มี แต่ครั้นแล้วมีคน ๒ คน คนหนึ่งมีปัญญาน้อย มีแต่จะเชื่อว่า นรกมี สวรรค์มี แล้วกลัวแต่จะไปตกรนรก ก็ไม่ทำบาป ไม่ทำความชั่วด้วยกาย วาจา ใจ แล้วก็เพียรทำกุศลให้เกิดให้มีในตนให้ทานและรักษาศีล ทำใจให้มีเมตตากรุณา อ่อนโยนและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีหิริโอตตัมปะ ละอายและกลัวแต่บาปอกุศล แล้วไม่ทำบาป เพราะกลัวจะไปตกรนรกทั้งที่ไม่เห็นกับตาก็คงตาม

แต่อีกคนหนึ่งมีปัญญามากหนักข้ำงเหตุผล คือเมื่อไม่เห็นกับตาแล้วไม่เชื่อ เพราะอย่างนี้แล้วก็ไม่เชื่อนรกสวรรค์เลย คราวนี้ก็ไม่ต้องการจะเว้นบาป มีแต่กระทำให้ บาปด้วยกาย วาจา ใจ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดลูกเมียคนอื่น มุสาหรือกล่าวตู้อ และกล่าวหยาบ ดื่มสุรา และไม่มีหิริโอตตัมปะ ไม่ละอาย ไม่กลัวความชั่ว ทั้งทุกอย่าง เช่นนี้ คน ๒ คนนี้ ใครจะเลวข้ำงไหน คน ๒ คนนี้ ใครจะดีกว่ากัน

ข้าพเจ้าผู้เขียนนี้ เข้าใจว่าผู้จะเอาข้ำงคนที่มีปัญญาน้อยแล้ว เว้นบาป เว้นความ ประพฤติชั่วทางกาย วาจา ใจ มากกว่า และถ้าสวรรค์นรกมีจริงเล่า ผู้มีปัญญาน้อย เชื่อว่านรกสวรรค์มี เว้นบาป ความชั่วเพราะกลัวไปตกรนรกทั้งที่ไม่เห็นกับตา ทำดี ทำกุศลเพื่อจะได้ไปสวรรค์ แต่ผู้มีปัญญามากไม่เชื่อนรกสวรรค์ ด้วยถือว่าไม่เห็น

กับตาแล้วไม่ต้องการละเว้นบาป ความชั่ว มีแต่กระทำชั่วด้วย กาย วาจา ใจ เช่นนี้ คน ๒ คนนี้อยากจะถามอีกว่าใครจะชอบข้างไหน

ผู้เขียนก็เข้าใจคิดว่า ผู้จะเห็นด้วยผู้มีปัญญาน้อยแล้วไม่ทำบาปที่เป็นความชั่ว เพราะกลัวตกนรกนั้น และมากกว่าอีก ตกลงว่านรกสวรรค์จะไม่มีจริงก็ตาม หรือนรกสวรรค์จะมีจริงก็ตาม คนผู้มีปัญญาน้อยแล้วรีบละความชั่วกลับทำความดี มันก็ดีเท่านั้น จะมีบาปมีกรรมมีโทษแต่ที่ไหน แต่ผู้หนักทางเหตุผลมีปัญญามากถือว่าไม่เห็นนรกสวรรค์กับตาแล้วไม่เชื่อนรกสวรรค์ ทั้งที่นรกสวรรค์ไม่มีจริง หรือนรกสวรรค์มีจริง แต่เมื่อไม่ละความชั่ว คือทำแต่ความชั่วก็ต้องชั่วยอยู่แล้ว และไม่ได้ทำดีก็ไม่ได้ดีเท่านั้น

ถ้ามีคนผู้หนึ่งเดินทางไกลไปถึงชายดงแห่งหนึ่ง เห็นหนังสือที่ป้ายที่เขาจารึกบอกไว้ว่า ที่นี่ย่านอนเพราะมีเสือร้ายตัวใหญ่มาก คนผู้นั้นจะนอนหรือไม่นอน หรือจะว่าไม่เห็นตัวเสือกับตาเมื่อใดก็จะนอน ก็แล้วแต่ความเห็น แต่เมื่อนอนแล้ว จะว่ามีปัญญาหรือไม่มีปัญญา ถ้าไม่นอนแล้ว จะว่าฉลาดหรือไม่ฉลาด

อนึ่ง สมมุติว่าบุรุษผู้นั้นเดินทางต่อไปอีกไปไม่สู้ไกลเท่าไรนัก ก็ถึงสถานที่แห่งหนึ่ง เป็นสถานที่ที่ดีมาก เป็นที่ใกล้ภูเขา มีจารึกหนังสือติดไว้กับหินแต่โบราณว่า จากก้อนหินก้อนนี้ไปทิศเหนือ ๕ วา เป็นบ่อแก้ว เต็มไปด้วยแก้วพิเศษที่ดีมีค่ามากยิ่งนัก ถ้าขุดลงไปให้ลึกได้ ๓ ศอกเท่านั้น ก็จะพบแก้วมากมาย เอาเท่าไรก็ได้ และป้ายบอกว่า จากก้อนหินใหญ่นี้ไปทางทิศใต้ ๕ วา เป็นบ่อเพชรพลอย เมื่อขุดลงไปลึกได้ ๒ ศอก ก็จะเต็มไปด้วยเพชรพลอยอย่างดีที่สุด ขุดเถิด หากยังมีได้ บุรุษผู้นั้นเมื่อไม่เห็นแก้วแลเพชรพลอยกับตาแล้วก็เลยไม่เชื่อว่าจะเป็นได้ ก็เป็นอันว่าไม่ขุดกัน เมื่อไม่ขุดเช่นนั้น จะว่าฉลาดหรือว่าโง่

ถ้าขุดแล้ว ลู้สละแรงทั้งที่ไม่เห็นกับตาก่อนแล้ว จะว่ามีปัญญาหรือโง่ หรือไม่เห็นกับตาก็อธิษฐาน และที่นั่นก็มีแก้วแลเพชรพลอยจริง แต่ไม่ขุดแล้ว จะว่าโง่หรือปัญญาที่จริงเมื่อความจริงมันมีอยู่แล้ว ถึงไม่เห็นกับตามันก็มีอยู่นั่นเอง เหมือนไฟที่มันมีอยู่

ในไม้ ในหิน ถึงไม่เห็นมันลุกเป็นเปลวขึ้นให้เห็น มันก็มีอยู่ แต่เมื่อไม่ได้เหตุอันหนึ่ง ก็ไม่แสดงตัว ต่อเมื่อคนเอาไม้ที่แห้งมีไม้ไผ่เป็นต้นสีกันเข้าก็เกิดไฟปรากฏ หรือเอาหิน เอาเหล็กประหารกันก็มีแสงจ้าออกมาให้เห็นให้รู้ได้ว่าไฟมี หรืออีกอย่างหนึ่ง เมื่อไปในดงหรือใกล้ดงแห่งหนึ่ง ถ้าไปเห็นขี้ช้างหรือรอยเสือเข้าแล้ว ถึงไม่เห็นตัวมัน ก็เป็นของน่าคิดว่าตัวมันมีอยู่ในดงนี้ ควรระวังมันอยู่แล้ว หรือไม่เห็นขี้ไม่เห็นรอย แต่ได้ยินเสียงมันร้องชัดเจน ถ้าอย่างนี้ก็น่าคิดว่าตัวช้างตัวเสือจริงมันคงจะมีแน่ เพราะได้ยินเสียงให้เป็นที่เข้าใจ เท่าที่เขียนมานี้ก็คือข้อเขียนให้เป็นเรื่องเตือนให้คิดและ เพื่อพิจารณาฯ

ตนเป็นที่พึ่งของตน

ก่อนแต่จะกล่าวถึงพระไตรสรณคมน์ อันเป็นที่ระลึกที่พึ่ง ที่จะกล่าวข้างหน้านี้ ปรารถนาจะกล่าวคำที่ว่า ตนเป็นที่พึ่งของตนก่อน เพื่อจะได้เข้าใจเอาความทั้งสองอย่าง และเพื่อจะได้ถือเอาประโยชน์แต่การมีตนเป็นที่พึ่ง และมีพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งต่อไป ในเมื่อตนนึกถึงตนขึ้นได้ว่า ในอันจะหาความดีใส่ตนของเรา ตนจะได้ มีความสุขความเจริญใส่ตนของเรา ก็เพราะมีตนเป็นหลักเป็นที่พึ่งแก่ตนก่อน

การตั้งใจและพิจารณาเห็นได้ดังที่กล่าวมานี้ เป็นการชอบแก่ความจริงโดยแท้ ได้ในบาลีที่รับเข้ามาว่า **อตตาทิ อตตโน นาโถ ฯลฯ นาถํ ลภติ ทูลลภํ** แปลว่า ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งของตน คนอื่นใครเล่าพึ่งเป็นที่พึ่งได้ เมื่อบุคคลมีตนอันฝึกดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันเขาได้ด้วยยาก ความว่า สิ่งที่เราจะพึ่งตัวเราก็คือ กาย วาจา ใจ กายเราจะพึ่งเว้นกระทำความชั่ว แล้วกระทำความดีมาใส่ตัวเราเอง วาจาจะพึ่งเว้นวาจาที่ผิดเสีย แล้วกล่าววาจาที่ชอบมาใส่ตัวเรา ใจจะพึ่งคิดเว้นทางที่ผิดเสีย แล้วคิดหาทางชอบคิดหาความดีมาใส่ตัวเราเอง หรือถ้าว่าทางกิจบ้านการเรือนก็อย่างเดียวกันนี้ **อตตโน นาโถ** พึ่งตนเป็นหลักก่อนเป็นดี ฯลฯ หรือเรียกว่าเราจะต้องพึ่ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเรานี้เป็นสำคัญ

เหมือนอย่างว่าถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง ถ้าใจเราไม่เอาเราไม่ถึง จะให้ผู้อื่นถึงให้จะได้อย่างไร คีล ๕ ถ้าเราไม่รักษาเองด้วยตัวเรา ใครจะ

รักษาให้เราได้เล่า หรือเหมือนหิวข้าว ถ้าเราไม่กินเอง จะพึงผู้อื่นให้คนอื่นกินให้ จะได้ แต่ที่ไหน ที่พระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จะเป็นที่พึงเราได้ เราจะเอาท่านเป็นที่พึ่ง เราต้องตั้งใจเอาความดีเป็นที่พึ่งแก่ตนก่อน ถ้าไม่อย่างนั้น ท่านเป็นที่พึ่งให้ไม่ได้เลย ในที่นี้จะนำนิทานเรื่องหนึ่งนำมาเป็นตัวอย่าง

ดั่งได้ยินมาและถือเอาความว่า เรื่องยายสื่อน ที่แกมีแต่ช้อนปลาเป็นปกติ คือว่ามียายคนหนึ่งชื้อยายสื่อน แกมีแต่จะเอาช้อนปลาของแกเป็นนิตยเป็นอาจิณ แกไม่ได้ทำไว้ในใจทางพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เลย ไม่มีศรัทธาในทางอันจะเข้าวัด พังธรรม จำศีลภาวนา อันเป็นทางที่จะได้ที่พึ่ง

ในวาระสมัยหนึ่ง พระอานนท์ได้ทูลถามพระพุทธรเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า ส่วนคนอื่นที่อยู่ทางไกลหรือใกล้ (ถึงทางไกลแสนโยชน์) พระองค์ก็ไปโปรด แต่ยายสื่อนอยู่ใกล้นี้ เป็นเหตุใดพระองค์ไม่ทรงพระกรุณาโปรดพระเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าตรัสตอบพระอานนท์ว่า ดูก่อนอานนท์ อันคนไม่เอาแล้ว ถึงโปรดก็ไม่ได้ประโยชน์อันใด ดูก่อนอานนท์ เราตถาคตจะทำให้ท่านดู

ครั้นแล้วพระองค์ก็เปล่งรัศมีไปสกัดหน้ายายสื่อนเมื่อเวลาช้อนปลาอยู่ เนรมิตให้เป็นพระพุทธรเจ้าองค์หนึ่งประทับอยู่เฉพาะหน้ายายสื่อนเห็น เมื่อยายสื่อนแกกำลังช้อนปลาแลไปเห็นพระพุทธรเจ้าเนรมิต แกก็เบือนก แล้วแกก็หันหน้าไปอีกทิศหนึ่งแล้วช้อนปลาต่อไป พระพุทธรเจ้าก็เปล่งรัศมีไปสกัดหน้า เนรมิตให้เป็นพระพุทธรเจ้าอีกองค์หนึ่งทางทิศนั้น ยายสื่อนแลเห็นเข้าก็ไม่ถูกใจ คิดเกลียดชังแล้วก็หันหน้าไปอีกทิศหนึ่ง ช้อนปลาต่อไปอีก พระพุทธรเจ้าก็เปล่งรัศมีไปอีก เนรมิตเป็นพระพุทธรเจ้าอีกองค์หนึ่งสกัดหน้ายายสื่อน เมื่อยายสื่อนแลไปเห็นก็รำคาญไม่ยินดี แล้วจึงกลับหันหน้าช้อนปลาไปอีก อันเป็นทิศที่ ๔ พระพุทธรเจ้าก็เปล่งรัศมีไปเนรมิตเป็นพระพุทธรเจ้าอีกองค์หนึ่งประทับนั่งเฉพาะหน้า ยายสื่อนแลเห็นเข้าก็ร้อนใจไม่สบาย เลยเงยหน้าแหงนขึ้นฟ้าแลตาไปบนฟ้าเพื่อจะไม่ได้เห็น พระพุทธรเจ้าก็เปล่งรัศมีเนรมิตเป็นพระพุทธรเจ้าอีกองค์หนึ่งบนฟ้า ยายสื่อนแลเห็นเข้าก็กลับหน้าก้มหน้าแลลงดิน คราวนี้

พระพุทธเจ้าก็เลยไม่เปล่งรัศมีสกัตกิติได้ เพราะพระพุทธเจ้าไม่ยอมอยู่ใต้คน จะอยู่ใต้คนไม่ได้ แล้วแผ่นดินก็สูญหายสิ้น

คำว่า *แผ่นดินสูญหายสิ้น* นี้ จะสูญหายไปใต้ดินจริงๆ ก็ตาม หรือไม่สูญหายไป เช่นนั้นก็ตาม ที่พระพุทธเจ้าโปรดอยู่เฉพาะหน้าแล้วไม่รับเอาความดีเลยแม้แต่น้อย ไม่ได้ประโยชน์อันใดแม้อย่างหนึ่ง ยายสิ้นนั้นก็ไม่ใช่คนเป็นคือคนตายนั่นเอง ก็ชื่อว่างลงไปใต้ดินโดยแท้ที่มีลมหายใจเข้าออกอยู่ ก็ชื่อว่าเหมือนคนตายที่ฝังในหลุมใต้ดินก็เหมือนกันจะนั้น ถ้าแผ่นดินสูญหายสิ้นหายไปจริงๆ ก็แล้วไป ถ้าไม่สูญให้หายไป ก็ชื่อว่าแผ่นดินสูญแท้ เหมือนแผ่นดินสูญนั่นเอง เพราะเหมือนแผ่นดินสูญไปใต้ดินก็เหมือนกัน

นี่แล อันคนไม่เอาแล้ว คนไม่เป็นที่พึ่งแก่ตนแล้วนี้ พระพุทธเจ้าก็เป็นที่พักให้ไม่ได้ อย่างยายสิ้นนี้เป็นตัวอย่าง ถ้าตนเป็นที่พึ่งแก่ตนเอง คือเป็นผู้เอา เป็นผู้รับหาความดีใส่ตนแล้ว พระพุทธเจ้าก็เป็นที่พักได้ เหมือนอย่างพระราชามหากบิลกับนางอโนชา ผู้เป็นมเหสี ได้ข่าวว่าจากพ่อค้าที่มาแต่เมืองอื่น (เมืองสาวตถิ) บอกข่าวว่า **พุทธโ** คือพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วในโลก คำว่า **พุทธโ** นี้ ยากจะได้ยินได้ฟังยิ่งนัก แล้วก็ได้พระราชทานให้รางวัลแก่พ่อค้าหลายแสน จึงเสด็จทรงม้าออกไปผนวช ส่วนนางอโนชาเสด็จออกทีหลัง ที่สุดก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ด้วยกันทั้งสอง นี่เป็นตัวอย่างผู้เป็นที่พึ่งตนแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงโปรดเป็นที่พึ่งได้อย่างนี้

ต่อไปนี้จะกล่าวพระไตรสรณคมน์ต่อไป คำว่า **ไตรสรณคมน์** ก็คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ นั่นเอง ที่ได้แก่คำว่า **พระรัตนตรัย** ด้วย **รัตนะ แปลว่า แก้ว ตรัย แปลว่า ๓** ถือเอาความว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นแก้ว ๓ ประการ อันเป็นที่ปิตินดีเอิบอิมใจแก่ผู้ได้ผู้ถึงและเห็นแจ้งด้วยปัญญา ยิ่งกว่าแก้วภายนอก แต่จะพิจารณาตรึกตรองให้เข้าใจเพียงใดแลเห็นแจ้งด้วยปัญญา แล้วถือเอาเป็นที่พึ่งได้จริงแท้เท่าใดนั้น ก็แล้วแต่ผู้จะปฏิบัติได้

โก๋เขี้ยวแก้ว

ดังจะเขียนเรื่องที่เปรียบไว้ที่นี่ พอเป็นนิยายเรื่องเทียบ คือมีโก๋ตัวหนึ่ง โก๋ตัวนั้น ครั้นเมื่อถึงเวลาเช้าแล้วก็ออกไปเขี้ยวหากินเหยื่อทุกๆ วัน เป็นปกติไม่ได้ขาด ครั้นมาวันหนึ่ง ได้ไปเขี้ยวที่กองขยะมูลฝอยอันมีฝุ่นที่ต้องประสงค์จะหาอาหารจิกกิน จึงเขี้ยวฝุ่นออก แล้วเห็นแก้วดวงหนึ่งที่เขี้ยวเต็มด้วยแสงสว่างอันมีค่าแพงยิ่ง จะหาแก้วใดเสมอไปได้ยาก หรือเรียกว่าเป็นแก้วมีค่า แต่โก๋เมื่อเห็นแก้วแล้วก็ไม่กระทำไว้ในใจ ไม่พิจารณาเอาเหตุเอาผลสรรพธรรมแห่งแก้วนั้นได้ ตั้งใจมองตาไปข้างหน้า ปรรณาแต่หมดแต่ปลวก และจะเอาแต่ข้าวเปลือกข้าวสารกินเป็นอาหารเท่านั้นเอง ครั้นแล้วก็เลยข้ามแก้วไปเสียไปหน้าต่อไป เมื่อถึงเวลาก็กลับมารังด้วยตนเปล่า ไม่ได้แก้วอันเป็นของดีติดตัวมาด้วย และจะได้ติดตัวต่อไป

ซึ่งน่าคิดน่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง น่าเสียดายจริงๆ ว่า ถ้าโก๋ได้สนใจและได้ทำไว้ในใจ เป็นผู้ควรรู้คุณค่าของแก้วแล้ว สามารถเอาแก้วมาได้จะมีความสุขสักเท่าไร แต่เพราะไม่ใช่อาหารที่ตนจะจิกกิน ก็ทำให้แก้วไม่มีประโยชน์แก่ตนไปเสีย แล้วมุ่งแต่จะเห็นข้าวเปลือกข้าวสารและมดปลวกอันมีค่าน้อยที่ตนจะจิกกินเท่านั้น นี้อะไร ก็คือความไม่รู้ตัวเองที่ให้เสียประโยชน์อันดี เสียแก้วประเสริฐและเสียไปทุกอย่างไม่ใช่หน่อยที่แก้วเกิดมีแล้วและมาถึงตนแต่เอาไม่ได้ พุดอย่างหนึ่งว่า ไม่รู้จักเอาแก้ว ไม่รู้จักคุณค่าของแก้ว เอาแก้วไม่ได้

การรับพระไตรสรณาคมน์ และศีล ๕

ต่อไปนี่ใครจะกล่าวการรับพระไตรสรณาคมน์ และรับศีล ๕ ที่เป็นธรรมเนียมที่ของพวกเราต่อไป เมื่อมีการได้ประชุมกันเป็นคราวหนึ่งๆ อย่างประชุมกันที่วัด นิยมกันเมื่อวันเข้าพรรษา วันปวารณา หรือวัน ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ในพรรษา และวันมีงานการบำเพ็ญกุศลในบ้าน หรือในวัดที่ใดที่หนึ่ง ไม่ว่าจะที่มีธรรมเนียมขอนับถือเอาพระพุทธรูปเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่ง ที่เรียกว่ารับศีล คือ รับศีล ๕ หรือศีล ๘ พร้อมด้วยไตรสรณาคมน์ เมื่อเสร็จแล้วก็ตักบาตร คือใส่บาตรถวายทาน และมีรับพรเป็นที่สุด

อันการทำได้แบบนี้เป็นการดี เป็นธรรมเนียมที่ดีของพวกเราอยู่แล้ว แต่ถ้าไม่ทำเพียงเป็นประเพณีเท่านั้น จะเป็นการดีมาก คือว่าพึงพิจารณาให้เข้าใจ ให้รู้ความมุ่งหมายของการปฏิบัติ แล้วให้ถือเอาอรรถรสและความประสงค์ของพระศาสนาที่ตนปฏิบัติด้วยปัญญาพิจารณาดูไตร่ตรองให้รู้ให้แจ่มนั้น และอีกทีหนึ่งจึงจะดีได้ จึงจะได้รสพระธรรมและเห็นคุณค่าศาสนาดีขึ้น ไม่พึงให้ใกล้กับคำว่า บุรุษผู้เสียตาคือตาบอดได้ แวนกระจก เลย์ไม่สนุก หรือเหมือนหัวล้านได้หิว ก็เลยไม่สนุกเหมือนกันเช่นนั้น

ถ้ารับแล้วไม่เอาไปปฏิบัตินับถือตามพระไตรสรณาคมน์ และไม่เอาศีลไปรักษาตามศีล ๕ ที่รับที่สมาทานแล้ว ก็เลยกลายเป็นไตรสรณาคมน์ประเพณี ไม่ใช่ไตรสรณาคมน์นับถือปฏิบัติแท้ ศีล ๕ ก็ใกล้กับศีลประเพณี ไม่ใช่ศีลรักษาเอากุศลเพื่อมรรคผลนิพพาน

หรืออาจเป็นไตรสรณคมน์ และศีล ๕ ประเพณี เลยก็อาจเป็นได้ อย่างนี้ดูเหมือนเป็น คำพร่ำก่ำพลอยจริงๆ ที่จริงพระรัตนตรัยที่เราับเรานั้น เป็นแว่นอยู่แล้ว จะว่า แว่นของสว่างก็ได้ เป็นเครื่องสว่างของใจ เป็นตาของใจ และเป็นเครื่องตื่นของใจอย่าง ประเสริฐ

“โย จ พุทธฌจ ฌมมฌจ สงมฌจ สรณํ คโต จตตาริ อริยสัจจานิ สมมปฺปญฺญา ย ปฺลสฺสตี ฯลฯ เอตํ สรณมคคมฺม สพฺพทฺทฺทฺชา ปมฺจจติ” ๗

แปลความว่า ก็ผู้ใดมาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ (ที่พึ่ง) และ มาเห็นอริยสัจจ ๔ ด้วยปัญญาอันชอบ คือ เห็นทุกข์ (ที่ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ เป็นทุกข์) เห็นเหตุให้ทุกข์เกิด (คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา) เห็นนิโรธความดับทุกข์ (ได้แก่ ความดับตัณหาได้สิ้นเชิง) เห็นมรรคทางให้ถึงความดับทุกข์ (ได้แก่ ปัญญาเห็นว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้ทุกข์เกิด นี้โรธความดับทุกข์ นี้มรรคทางให้ถึงความดับทุกข์) นี้แล เป็นสรณะอันเกษม นี้เป็นสรณะอันอุดม ผู้ใดมาถึงอันนี้เป็นสรณะแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ ทั้งปวงได้

วิธธรรมเนียมที่พวกเราทั้งหลายได้ทำได้ปฏิบัติกันอยู่ที่เป็นวิธีอันดีนำมาซึ่ง ประโยชน์แก่พวกเราทั้งหลายแต่โบราณกาล คือ รับศีลพร้อมกับรับพระไตรสรณคมน์ เป็นใจความว่า

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺทสฺส ๓ หน ความว่า ความนอบน้อม แห่งข้าพเจ้าจงมีแต่พระผู้มีพระภาค ผู้หักเสียดังกรรมคือกิเลส ผู้ตรัสรู้ชอบด้วย พระองค์เอง ที่ว่า นโม ๓ หนนี้ เป็นความนอบน้อมพระพุทธเจ้าเท่านั้น

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง)

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ

ข้าพเจ้าถึงพระธรรมว่าเป็นสรณะ (ที่พึ่ง)

สงฆ์ ๘๐ คจณามิ

ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ (ที่พึง)

ทศนิยมปิ ทนที่ ๒

ตติยมปิ ทนที่ ๓

อันนี้เป็นอันรับพระไตรสรณคมน์แล้ว ทั้ง ๓ ตอนนี้เรียกว่า ไตรสรณคมน์ ต่อไปนี้
ก็รับศีล ๕ ต่อไป ศีล ๕ ตั้งแต่ปาณาฯ ไปคือ

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมาதியามิ

อทินนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมาதியามิ

กาเมสุ มิฉฉาจารา เวรมณี สิกขาปทํ สมาதியามิ

มุสาวาหา เวรมณี สิกขาปทํ สมาதியามิ

สุราเมรยมชฺชพมาทานุจจาณา เวรมณี สิกขาปทํ สมาதியามิ

ความเว้นตามนี้ก็รู้กันอยู่แล้วว่า ปาณาฯ เว้นฆ่าสัตว์ อทินนา เว้นลักทรัพย์ กาเมสุ
เว้นประพฤตินิโคตนาในกาม มุสา เว้นพูดเท็จ สุรา เว้นกินเหล้าและเมรัย ในตอนท้าย
ก็บอกอานิสงส์ของการรักษาศีล ๕ ด้วยว่า **อิมานิ ปญจ สิกขาปทานิ สีเลน สุขตี ยนฺติ
สีเลน โภคสมฺปทา สีเลน นิพฺพตฺตี ยนฺติ ตสฺมา สีลํ วิโสธเย** ความว่า สิกขาปททั้ง ๕ นี้
บุคคลทั้งหลายย่อมไปสู่สุคติได้ด้วยศีล บุคคลทั้งหลายเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยโภคสมบัติ
ได้ด้วยศีล บุคคลทั้งหลายย่อมไปสู่พระนิพพานได้ด้วยศีล เพราะเหตุนี้ บุคคลพึงยังศีล
ให้หมดจด (บริสุทฺธิ)

ไตรสรณคมน์ คือพระรัตนตรัยนี้ ถ้าเมื่อกุลบุตรปฏิบัติให้ได้ความเข้าใจแล้ว
ย่อมมีคุณสมบัติพิเศษที่จะกล่าวให้ทั่วถึง เป็นหลักของใจที่จะหวังความเจริญ
ก้าวหน้าไปสู่ความสุขในโลกได้ดียิ่ง ส่วนศีล ๕ ก็เป็นข้อวัตรปฏิบัติเครื่องรักษาตัว
ผู้มีศีล ผู้รักษาศีล ๕ นี้ได้ดียิ่ง เพื่อจะไม่ให้ตัวตกไปในทางเลวทางผิด และมีอานิสงส์
ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ทั้งมีอานิสงส์อย่างอื่นอีกมากมาย ฯ

ศีล ๘

ยังส่วนศีล ๘ ก็จะต้องกล่าวไว้ในที่นี้ด้วย ศีล ๘ คือ

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทิยามิ

อทินฺนาทานา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทิยามิ

อพรหมจริยา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทิยามิ

มฺสากาธา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทิยามิ

สุราเมรยมชฺช ปมาทญฺจानา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทิยามิ

วิกาลโภชนา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทิยามิ

นจฺจคิตฺวาทิตฺวิสุทฺทสุสนา มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสณฺฎจानา เวรมณี
สิกขาปทํ สมာทิยามิ

อุจฺจาสยน มหาสยนา เวรมณี สิกขาปทํ สมာทิยามิ

ความเว้นดังจะกล่าวคือเอาความย่อดังนี้ ปาณาฯ เว้นฆ่าสัตว์ อทินฺนาฯ เว้นลักทรัพย์ อพรหมฯ เว้นประพฤติกิจผิดพรหมจรรย์ คือว่าชายหญิงจะประพฤติเมถุนธรรมดาไม่ได้ แม้ตัวตนเองเมียตนเองไม่ได้ทั้งหมด มฺสาฯ เว้นพูดปด สุรา เว้นดื่มเหล้า วิกาลโภชนา เว้นกินอาหารเวลาวิกาล นจฺจคิต เว้นดูฟ้อนหรือเครื่องดีดสีตีเป่า และตัดทรงดอกไม้ และเครื่องกลิ่นอันเป็นของหอมและเครื่องลูบไล้ อุจฺจาฯ เว้นที่นอนสูง ที่นอนใหญ่ คือ ที่นอนสูงกว่า แปดนิ้วพระสุคต ที่นอนสูงใหญ่ภายในใสนุ่นและสำลี และศีล ๘ นี้

เมื่อรักษาได้ดีแล้ว ก็นับว่าเป็น เนกขัมมะคุณประการหนึ่ง ผู้เป็นเพศหญิงที่บวชไม่ได้ ถ้ารักษาศีล ๘ บริสุทธิ์ ก็ชื่อว่าเหมือนได้บวชก็เหมือนกันคือบวชใจ ที่ว่าเป็นเนกขัมมะคุณ ก็เพราะสงบระงับกิเลส คือกามคุณ ๕ ที่ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส คือ ออกจากกาม เรียกว่า เนกขัมมะคุณ ในที่นี้

อนึ่ง รักษาศีล ๘ ถ้าอธิษฐานหรือสมาทานรักษาอุโบสถศีล ก็รักษาลึ้นวันหนึ่ง คั้นหนึ่งตามที่สมาทาน เมื่อรักษาได้วันหนึ่งคั้นหนึ่งบริบูรณ์ พอได้แสงสว่างอรุณขึ้นมาก็เป็นส่วนของเราเต็มร้อยแล้ว เหลือจากนั้นเวลาอื่นจะไปผิดพลาด ก็ไม่มาเป็นอันตราย เสร้าหมองอุโบสถนี้

อนึ่ง บุคคลบางคนหรือยอมจะมีมาก มักไม่ยินดีในศีล แล้วพูดว่า ถ้าไปรักษา ศีลแล้ว ถ้าเรารักษาไม่ได้ มันบาป ถ้าอย่างนั้นผู้ไม่รักษาศีลนั้นทำบาป มันไม่บาป อย่างนั้นหรือ จงพิจารณาดูเถิดคำว่า รักษาไม่ได้นั้น ก็คือไปทำผิด ไปทำสิ่งที่เป็นบาปเข้า มีฆ่าสัตว์ เป็นต้น อันไปทำบาปแล้วนี้ ถึงเป็นผู้เคยรักษาศีลอยู่ หรือไม่ได้รักษาศีลอยู่ หรือไม่ได้รักษาศีล มันก็บาปอยู่นั่นเอง

ศีล ๘ หรืออุโบสถนี้ ก็เป็นข้อวัตรปฏิบัติของอุบาสก อุบาสิกา ผู้มีศรัทธาอย่างหนึ่ง ที่มีมาแล้วในศาสนาคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเครื่องยังกิเลสให้เบาบาง และรักษาตัวได้ดี ไม่ให้ตัวตกไปในทางเลวทางผิดได้ และมีอานิสงส์อย่างอื่นอีกเป็น อันมาก

ควรรับพระไตรสรณาคมน์ และศีล ๕ เพื่อไปปฏิบัติรักษา

เฉพาะอย่างยิ่งในที่นี้ ว่าโดยส่วนรวมแล้วถ้าไม่ได้มาก ไม่รู้สูงขึ้นไปยิ่งกว่านี้แล้ว ก็คือ พระรัตนตรัย และศีล ๕ ถ้ามีพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ และศีล ๕ ประจำอยู่ในตัวสวมตัวได้แล้ว ก็พอจะเรียกได้ว่าได้รับแจกแจงส่วนแบ่งจากพระพุทธรูปศาสนาของ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่พวกเราบางคนหรือส่วนมากไม่รู้จักเอา ไม่ตั้งใจเอา ความดีมาใส่ตัวเสียแล้ว คือว่าเมื่อรับไตรสรณาคมน์และศีล ๕ เสร็จแล้ว อันจะให้เกิด เป็นศีลธรรมขึ้นในตน แต่ไม่กระทำโยนิโสมนสิการ ที่เรียกว่ากระทำไว้ในใจด้วยอุบาย ปัญญา

เมื่อจากที่นั้นแล้ว ก็ละสติและความรู้ตัวเสีย วางธรรมวางศีลเสีย แล้วก็กลับบ้านเรือน หรือไปที่อื่น โดยไม่ได้คิดถึง ที่ชื่อว่าศีลธรรมอยู่แห่งหนึ่ง คนอยู่แห่งหนึ่ง ไม่ได้เอาศีลธรรมติดตัวไปให้ถึงบ้านถึงเรือน ที่เรียกว่าคนไปที่ใด ศีลธรรมก็ติดตัวไปในที่นั้น เมื่อละความทำไว้ในใจ ไม่ได้ตั้งใจปฏิบัติตามหลักที่ตนรับและสมาทานแล้ว ชื่อว่าศีลธรรมกับคนหากันไม่เห็น คนก็ไม่พบกับศีลธรรม ศีลธรรมก็ไม่พบกับคน ตกลงว่าพระรัตนตรัยหรือศีลธรรมก็อยู่แต่ในตู้ในคัมภีร์ ในผูกมัดและวัดนั้น ไม่ได้ทำ ประโยชน์โปรดผู้ยังมีทุกข์อยู่ให้เจริญในตนและส่วนรวมได้ ในบาลีว่า

ไปฏฺจเกสุ จ ยํ สิปปํ

ปรทตฺเต จ ยํ ฌํ

กิจฺเจ อตฺเต สมฺปฺปนฺเน

น ตํ สิปปํ น ตํ ฌํ

แปลว่า มีวิชาความรู้อยู่ในคัมภีร์ มีเงินแต่อยู่ในมือคนอื่น เมื่อธุรกิจหรือความต้องการเกิดขึ้น วิชานั้นก็ไม่ใช่เรียกว่าวิชา เงินนั้นก็ไม่ใช่เรียกว่าเงิน อันที่รับและสมาทานศีลพร้อมกันด้วยพระไตรสรณคมน์นั้นคืออยู่แท้ ดีจริงๆ อันศีลและพระไตรสรณคมน์นั้นทั้งดีทั้งจริง แต่ถ้าวรับแล้วทำให้เป็นธรรมเนียมประเพณีไปเสีย ไม่ปฏิบัติรักษา ก็เลยเสียรสไม่สนุกได้ หากว่าการเป็นอย่างนี้ ก็ดูเหมือนไก่เขี่ยแก้วดังกล่าวมา คือถ้าไม่รู้คุณค่าของแก้วยิ่งกว่าข้าวเปลือกข้าวสาร หรือมดปลวกกร้อยเท่าแสนเท่า ไก่ก็จะขำมแก้วอันประเสริฐไปไม่ได้เลย แต่เพราะไก่ไม่ได้ทำไว้ในใจที่ตนจะรู้แก้วได้ดี เมื่อเขี่ยเห็นแก้วแล้วจึงขำเสีย หาปลวกและหามดและอย่างอื่นเป็นอาหารจิกกินต่างหาก พวกเราผู้นับถือศาสนา ถ้าวัดคุณค่าของศาสนา รู้จักเอาศาสนา รู้จักความประเสริฐของศาสนาแล้ว จะเว้นปฏิบัติแลเอาศาสนาไปไม่ได้เลย จะไม่ให้ศีลให้ธรรมอยู่แต่ในตู้ในคัมภีร์แล้ว คนอยู่ทีอื่น ถ้าผู้ใดเอาศีลเอาธรรมออกมาจากตู้คัมภีร์มาไว้กับตัวได้ ผู้นั้นเก่งมากดีมาก เป็นผู้ควรบูชา เป็นผู้ควรนับถือ

แต่บางคนมีปัญหาและศรัทธาดี ได้เห็นเหตุผล แล้วถือเอาพระศาสนานั่นจริงนี้ให้เป็นประโยชน์ตนและเป็นประโยชน์ผู้อื่น พิจารณาเอาความคือพระพุทธรูปศาสนาทั้งสิ้น ย่อมแสดงขึ้นมาที่ กาย วาจา ใจ ของตน แล้วถือเอาได้ ดังเขียนอักษรตัวหนังสือใส่กระดานดำลงว่า ไก่ ที่อ่านอักษรว่าไก่ ในกระดานดำ นี่เป็นไก่ ตัวอักษรตัว ก. ไม่ใช่ไก่แท้ ไก่ตัวจริงอยู่ที่เล่าหรือใต้ถุนเรือนในบ้านโน้นต่างหาก มีปาก มีคอ มีขน มีขา มีหาง มีหงอน มีหาง และขันได้ จิกกินเหยื่อได้ ทางธรรมคือศาสนาที่แสดงไว้ก็อย่างนั้น

พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ

คำที่ว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ คือ พระรัตนตรัย ก็เหมือนกันนั้น ที่ท่านทำท่านกล่าวเอาไว้ในคัมภีร์ ตำรา ที่ทำเป็นตัวอักษรนั้น ย่อมมีประโยชน์แท้ เป็นประโยชน์ใหญ่ได้ดีมากทีเดียว แต่ว่าพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ในคัมภีร์อันเป็นตัวอักษรนั้น ที่หนึ่ง ส่วนพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ จริงนั้นอีกที่หนึ่ง ความจริงนั้นดังจะกล่าวโดยย่อ คือ **ความรู้ันั้นแหละเป็นพุทธ ความไม่หวั่นไหวนั้นแหละเป็นธรรม ความปฏิบัติดีเข้าไปถึงความไม่หวั่นไหวนั้นแหละเป็นสงฆ์** เพียงเท่านั้น แต่ก็เหนื่อยเกินไป

พึงเข้าใจความในพุทธคุณโดยย่ออีกที่หนึ่งคือ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ไกลจากกิเลส คำว่า *ไกลจากกิเลส* หมายถึงจิตใจผู้ไกลผู้พ้น คือ ดับอวิชชา ตัณหา อุปาทานกรรม ฯลฯ หรือเรียกว่าดับโลภ โกรธ หลง เป็นต้น ให้สิ้นไป และคำว่า *ไกล* ไม่ได้หมายความว่าอยู่ห่างกันคนละโยชน์ ก็อยู่ด้วยกันและใกล้กันนั่นเอง ดังตากับรูปหูกับเสียง เป็นตัวอย่าง ก็เห็นก็ได้ยิน แต่เพราะรู้เท่าแล้วไม่ติดอยู่กับกิเลส หรือไม่ให้กิเลสติดได้ คือกิเลสก็มีอยู่เต็มโลกแต่ไม่เอามาใช้ เรียกว่าไกล

พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง คำว่า *ผู้ตรัสรู้* นี้ก็หมายถึงจิตหมายใจ ผู้ตรัสรู้หรือผู้รู้ คือ รู้ร้อยสัจ ๔ ที่ได้แก่ รู้ทุกข์ คือ ชาติ ชรา มรณะ เป็นทุกข์ รู้เหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ ตัณหาเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด รู้นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ความดับตัณหา รู้มรรค ทางให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ ปันญญารู้ว่านี่ทุกข์ นี่เหตุให้ทุกข์เกิด นี่นิโรธความดับทุกข์ นี่มรรคทางให้ถึงความดับทุกข์

พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้น เป็นผู้ถึงพร้อม ด้วยวิชา ๓ และวิชา ๔ และจรณะ ๑๕

พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้นเป็นผู้ไปดีแล้ว คือ ไปจากกิเลส มีราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้น ไม่กลับคืนมาสู่กิเลสและกองทุกข์ในโลกนี้อีก พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้นเป็นผู้รู้แจ้งโลก คือ สังขารโลก สัตวโลก ธาตุโลก พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้น เป็นผู้ฝึกผู้ทรมานบุรุษ บุคคลควรทรมานไม่มีใครงิ่งกว่า คือสั่งสอนให้ละพยศอันร้ายแล้วเข้าหาเอาความดี พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้น เป็นครูสั่งสอนแห่งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายด้วยพระองค์เอง ฝึกและสอนพระองค์แล้วจึงสอนผู้อื่นภายหลัง พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้นเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้เบิกบานเต็มที่ พระผู้มีพระภาคเจ้า นั้นเป็นผู้แจกออกซึ่งพระธรรม คือ แสดงแจกให้กุลบุตรปฏิบัติตามขั้นตามภูมิ เป็นต้น

ส่วนพระธรรมนั้น คือสภาพที่ทรงอยู่เป็นธรรมดา ก็ชื่อว่าพระธรรม ความยุติธรรม ความเป็นกลาง ความเที่ยงธรรมก็ชื่อว่า พระธรรม ศีลธรรม สมาธิธรรม ปัญญาธรรม วิมุตติธรรม ทสณธรรม มรรคธรรม ผลธรรม นิพพานธรรม แต่ที่มาในบาลี ธรรมคุณ นั้น คือ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว ที่ได้แก่ ศีลฆ่ากิเลสอย่างหยาบ สมาธิฆ่ากิเลสอย่างกลาง ปัญญาฆ่ากิเลสอย่างละเอียด เป็นต้น ที่ท่านหมายโลกุตระธรรม เป็นของอันบุคคลผู้ปฏิบัติพึงเห็นเอง เป็นของไม่เลือกกาล เป็นของอันจะเรียกผู้อื่นมาดูมาชมได้ เป็นของอันจะพึงน้อมมาใส่ตนได้ไม่เหลือวิสัย เป็นของอันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้งเฉพาะตัว

ส่วนพระสงฆ์นั้น ตามที่มาในบาลีสังฆคุณนั้นคือ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า สุปฏิปันโน ปฏิบัติดีแล้ว อุสุปฏิปันโน ปฏิบัติตรง ฃายปฏิปันโน ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรม สามีจิปฏิปันโน ปฏิบัติชอบแท้ คำว่า สุปฏิปันโน ปฏิบัติดีแล้วนั้น ก็คือปฏิบัติตาม ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นเอง ที่นำศีล สมาธิ ปัญญา เข้ามาในตนได้ดีแล้ว เมื่อ ศีล สมาธิ ปัญญา สามัคคีกันเกิดขึ้นที่จิต ที่เห็นนิพพานเป็นอารมณ์ ฆ่ากิเลสครั้งที่ ๑ ฆ่ากิเลสครั้งที่ ๒ ฆ่ากิเลสครั้งที่ ๓ ฆ่ากิเลสครั้งที่ ๔ ที่เรียกว่าได้โสดา ได้สกิทาคา ได้อนาคา ได้อรหนต์ นี้ชื่อว่าพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า

ถ้าอย่างนี้ ใครอยากกล่าวว่า คีล สมาธิ ปัญญา นี้แหละเป็นสงฆ์ กล่าวอย่างนี้
ชื่อว่าหมายเอาสงฆ์ส่วนกลาง คือสงฆ์กลางไม่ได้กล่าวแยกสมมุติเป็นนิกายนั้น
นิกายนี้ **และพึงเข้าใจว่าสงฆ์มี ๒ อย่าง** คือสงฆ์ที่ได้ทำ คีล สมาธิ ปัญญา ให้เกิดขึ้นในตน
รวมเป็นอริยมรรคฆ่ากิเลส จิตตกกระแสนธรรมโลกุตระ ที่เรียกว่า โสดา สกิทาคา อนาคา
อรหันต์ เรียกว่า **อริยสงฆ์** อย่างหนึ่ง สงฆ์ที่ไม่ได้ทำ คีล สมาธิ ปัญญา ให้เกิดขึ้น ที่รวม
อริยมรรคฆ่ากิเลส จิตไม่ได้ตกกระแสนธรรมโลกุตระ ที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ เรียกว่า
สมมุติสงฆ์ อย่างหนึ่ง

ในคุณพระรัตนตรัย คือ พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ดังที่กล่าวมาโดยย่อนี้
ไม่ใช่มีความหมายแต่จะให้ถือเพียงเท่านั้นแต่อย่างเดียว คือให้กราบบูชาสักการะ และ
ตั้งไว้ที่ใจแล้วพึงปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าพระองค์ไกลจากกิเลสอย่างใด ละกิเลส
อย่างใด คือ ท่านไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง เราตั้งใจปฏิบัติกระทำตาม เพื่อเราจะได้ละโลก
โกรธ หลง ของเราไปตามกำลังเท่าที่จะได้ หรือให้โลก โกรธ หลง หมดไปเหมือนอย่าง
ท่านบ้าง หรือเพียรละความชั่วทาง กาย วาจา ใจ เท่าที่จะละให้น้อยลงหมดสิ้นไป ที่ว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง เราก็เพื่อรู้ในธรรมของท่าน คือ
อริยสัจจ์ ๔ ที่ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค หรืออย่างต่ำก็ให้รู้คุณพระรัตนตรัย คีล ๕
คีล ๘ รู้ทาน รู้บูชา และกราบไหว้ แล้วนำมาใส่ตน คือปฏิบัติตามอย่างนี้ ก็จะสำเร็จ
ประโยชน์สมกับตนถือพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึง

บทต่อไปก็พึงปฏิบัติโดยนัยนี้ ให้ถึงพร้อมด้วยวิชาแลจรณะ ๑๕ มีศีลสังวร
เป็นต้น ฯลฯ มีจตุตถฌานเป็นที่สุด แม้ศีล ๕ คีล ๘ ก็ชื่อว่าจรณะ ให้เป็นผู้ไปดี คือไป
จากกิเลส ละกิเลสหรือละความชั่วทางกาย วาจา ใจ ชื่อว่าเป็นผู้ไปดี พึงเป็นผู้รู้แจ้งโลก
คือ สังขารโลก สัตว์โลก ชาติโลก ให้เราฝึกสอนเราไปในทางที่ดี คือ ฝึกกาย วาจา ใจ
ของเราให้ประพฤติไปในทางชอบ เพื่อละความชั่วเสียได้ หรือมีสติฝึกสอนตา หู จมูก
ลิ้น กาย ใจไปในทางสงบ หรือเพื่อสังวรแลเพื่อรู้ให้เราเป็นผู้มีสติ รู้ตน ให้พึงเป็นผู้
มีศีลธรรมดีเพื่อให้ลูกให้หลานหรือคนอื่นเป็นแบบอย่าง เป็นการแจกออกซึ่งพระธรรม
ไปในตัวเป็นอย่างต่ำ

ถ้าตั้งใจปฏิบัติตาม ทำตาม อย่างท่านบ้าง ดังที่กล่าวมานี้ พุทธคุณก็มาติดตัวเรา แล้วเราก็จะได้ประโยชน์สุขตามกำลังความสามารถที่เราปฏิบัติได้ หรือปฏิบัติตาม ในบารมี ๑๐ ก็ได้ชื่อว่ำนำเอาพุทธคุณมาสมตัวเราเหมือนกัน คือ **ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปณฺญาบารมี วิริยบารมี ขนฺติบารมี สัจจบารมี เมตฺตาบารมี อุปกฺขบารมี** ทั้ง ๑๐ นี้ เราตรวจดูในตัวเรา ถ้าเห็นว่าเราบกพร่องบารมีใด ก็ทำบารมีนั้น ให้เกิดให้มี หรือให้บริสุทธิ์ขึ้นในตัวเรา หรือเห็นว่าสบายบารมีใด ก็ทำบารมีนั้นให้มาก หรือให้มีขึ้น ก็จะได้ชื่อว่าบุชาสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราด้วยปฏิบัติบูชา สมกับ เราถือพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นครูเป็นแบบอย่าง และเป็นศาสดาสั่งสอนเราในทางอัน จะได้ที่พึง

บารมี ๑๐ อย่างนี้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้ทำได้สร้าง และได้ทดลอง มาแล้วที่ได้ผลดียิ่ง เหมือนเป็นยาตียาวิเศษขนานหนึ่ง มีเครื่องเข้า ๑๐ อย่างด้วยกัน ได้เคยแก้ไขอย่างร้ายแรงที่สุด หรือใช้ที่เป็นเจ้าเรือนเจ้าบ้านอยู่ในตัวที่แทรกเข้าถึง กระดูกและให้หายได้อย่างเด็ดขาด และผู้เชื่อยานี้กินหายจากโรคดังกล่าวแล้วมาเป็น แสนๆ บารมี ๑๐ อย่างที่พระพุทธเจ้าพระองค์ได้ทดลอง และพระสงฆ์สาวกที่เป็น พระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา พระอรหันต์ ได้ปฏิบัติได้ทดลองมา ได้ผลดียิ่ง นับเป็นแสนๆ โดยอนงกมาแล้ว

แต่มาน่าสลดใจว่า ผู้จะปฏิบัติตามหลักศาสนาจริงๆ ผู้เพียรทำตามภูมิตามชั้น ของตนจริงๆ นั้นมีน้อยนัก ร้อยคนจะเอาสัก ๕ คน ก็ทั้งยาก ถ้ามีบ้างก็ความทำ น้อยไป เมื่อได้ทำอะไรเข้าสักเล็กน้อยแล้วก็ว่าตัวได้ทำแล้วที่นั่น ก็หยุดทำเสีย ความทำ ไม่พอกันกับกิเลสที่มีในตนมากมาย กิเลสก็ดับไปไม่ได้ ที่เหมือนกินยาไม่พอกันกับโรค กินยานิดๆ หน่อยๆ ตียาว่าขมบ้างฝาดบ้าง จะให้โรคใช้หายไม่ได้เลย เพราะโรคมียาข่ม ไม่พอ ก็ต้องยังรออยู่ไปก่อน เมื่อยาถึงเมื่อใด ก็หายเมื่อนั้น การทำการปฏิบัติศาสนา ก็อย่างเดียวกันๆ

ส่วนพระธรรมก็อย่างเดียวกันนี้อีก พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลละความชั่วอย่างหยาบ สมาธิละความชั่วอย่างกลาง ก็พึงปฏิบัติ

พระธรรมโดยนัย นี้เมื่อศีล สมาธิ ปัญญา เกิดขึ้นในตน กาย วาจา ใจ เป็น ศีล สมาธิ ปัญญา ได้แล้ว ก็ละกิเลสจากตนได้ ก็จะเบิกบานใจ จิตใจก็สว่างไสว แจ่มแจ้ง ละกิเลสได้เท่าใด ก็ได้รับความสุขเท่านั้น ยิ่งละกิเลสละความชั่วได้มากนั้แล้ว ไม่ต้องไป เพียหาความสุขเลย ความสุขหากมาเองเกิดขึ้นเองที่นั่น เมื่อได้รสแห่งความสุขแจ่ม แก่ใจแล้ว พระธรรมก็ปรากฏเป็นของมีประโยชน์ยิ่งและเป็นจริงขึ้น ไม่ต้องเชื่อแต่ ผู้อื่นบอก และเข้าใจแจ่มแจ้งว่าพระธรรมเป็นของไม่เลือกกาล เป็นของอันจะพึงควรพึงเรียก ผู้อื่นมาดูคือมาปฏิบัติตามได้ เป็นของจะพึงน้อมมาให้เกิดให้มีขึ้นในตนได้ เป็นของ อันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้งเฉพาะตัวอย่างนี้ อย่างต่ำเมื่อปฏิบัติในทาน ศีล ในการกราบและ สักการบูชา ก็ยังได้ปิติเบิกบานใจและได้สุขตามสมควรแก่ปฏิบัตินั้น

ถ้าเมื่อได้นำพระธรรมมาปฏิบัติในตนดังที่กล่าวมานี้ พระธรรมคุณก็มาติดในตัว เราแล้ว ซึ่งว่าได้พระธรรมเป็นที่พึ่ง ตามที่เราได้นำพระธรรมบทใดบทหนึ่งหรืออย่างใด อย่างหนึ่งมาปฏิบัติในตน หรือพึงปฏิบัติใน **สังคหัตถุ ๔** คือ **ทาน** ให้สิ่งของๆ ตนแก่คนที่ควรให้ควรสงเคราะห์ ไม่ตระหนี่เกินไป **๑ ปิยวาจา** กล่าววาจาอ่อนหวานในที่ชุมนุมชน และบุคคลทั่วไป **๑ อตถจริยา** ประพฤติประโยชน์คือทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ที่ไม่เห็นแก่ตัวเกินไป **๑ สมานตตตา** เป็นผู้มิตนเสมอ คือไม่ถือตัว ไม่ปรารถนาที่จะยกตนข่มผู้อื่น **๑**

คำว่า **ทาน** การให้การแจกจ่ายนี้ เป็นธรรมเป็นของดีมาตั้งแต่ดีกดำบรรพ์ ตั้งแต่โกฏิ แห่งกัลป์มาเป็นอันมาก ยังใช้ได้ดีอยู่ทุกเมื่อ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อยังเป็น โพรสิสตร์ ได้ให้ได้ประพฤตินทานแจกจ่ายมาสิ้นโกฏิแห่งกัลป์เป็นอนเนกมาแล้ว และมี ประจําสำหรับโลกมาจนบัดนี้ ยังเป็นธรรมของดีอยู่ ไม่ได้เก่าแก่สูญหายไปไหน

ปิยวาจา กล่าววาจาอ่อนหวาน อันนี้ก็เป็นที่ธรรม เป็นของดี ไม่จืดจางทุกเวลามา ประจําโลก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ได้ใช้ปิยวาจากล่าวาจาอ่อนหวานมาแต่ เป็นโพรสิสตร์ จนได้ตรัสรู้เองเป็นพระพุทธรเจ้าแล้ว พระองค์ก็ยังใช้ปิยวาจานี้ให้ได้เป็น ประโยชน์แก่โลกเป็นอันมาก

อตถจวิทยา คำว่าประพตติประโยชน์แก่ผู้อื่น อันนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า ตั้งแต่เป็นโพธิสัตว์มาจนได้ตรัสรู้แล้ว ดูเหมือนกันกับพระองค์ทำเป็นอาหารเสวย (ฉันอาหาร) อยู่ทุกวันก็เหมือนกัน คือว่าพระพุทธรเจ้าพระองค์มีแต่จะประพตติประโยชน์เพื่อผู้อื่น ไม่มีเวลาว่าง ตั้งแต่เป็นโพธิสัตว์มาก็ตั้งอยู่แล้วในความเป็นอยู่อย่างนี้

สมานตตตา ที่ว่าไม่ถือตัว อันนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ได้ทำมาแล้ว เรื่องพระองค์เห็นนีสัยพราหมณ์ชวานาคนหนึ่งที่จะได้มรรคผล เมื่อพราหมณ์ไปทำนาอยู่ พระองค์อาศัยพระกรุณาไปที่นาพราหมณ์ ไปๆ มาๆ จนพราหมณ์เรียกเกลอหรือสหาย แล้วว่าถ้าข้าวในนาเราได้บริบูรณ์ เราจะให้สหายกึ่งหนึ่ง เราจะเอากึ่งหนึ่ง ในที่สุดพระพุทธรเจ้าโปรดด้วยเทศนาได้สำเร็จโสดาปัตติผล คำที่พราหมณ์ว่า ถ้าข้าวในนาของเราได้บริบูรณ์ เราจะให้สหายกึ่งหนึ่ง ดูเหมือนพราหมณ์ไม่รู้ว่าเป็นพระพุทธรเจ้า ผู้ละกิเลส ความโลภ โกรธ หลง ความอยากได้ของเช่นนั้นไม่มี คืออยากได้ข้าวกับพราหมณ์กึ่งหนึ่งนั้นไม่มี แต่คำว่าเป็นผู้มีิตนเสมอไม่ถือตัว ไม่ได้หมายความว่าใหญ่แล้วไม่ถือไปเล่นกับคนที่เขินขี้ เป็นต้นฯ

ส่วน **สังฆคุณ** คือคุณของพระสงฆ์นั้น ก็พึงนำมาปฏิบัติในตนอย่างเดียวกันเท่าที่จะนำมาปฏิบัติได้ คือที่ว่าพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคปฏิบัติดี เข้าไปถึงความไม่หวั่นไหวอย่างไรก็ได้กล่าวแล้ว เราก็พึงทำกายของเราให้เป็นศีล ทำวาจาให้เป็นศีล ทำใจให้เป็นศีล ให้เป็นปกติ ไม่ให้กำเริบไปในทางผิด และทำใจให้เป็นสมาธิ ทำใจให้เป็นปัญญาเหมือนอย่างท่านบ้าง ถ้าได้อย่างที่ว่า **สุปฏิปันโน** ปฏิบัติดี **อุชุปฏิปันโน** ปฏิบัติตรง **ฉายปฏิปันโน** ปฏิบัติเพื่อรู้ธรรม **สามจีปฏิปันโน** ปฏิบัติชอบแท้ ก็ยังเป็น การชอบยิ่งนักในเรา แต่ถ้าไม่ได้เช่นนั้น ได้เพียงขั้นใดก็ดียิ่งดีตามสามารถของเราเท่าที่เราได้ แม้แต่ได้ตั้งใจว่าจะพยายามละความชั่ว ด้วยกาย วาจา ใจ จะยังความดีให้เกิดในตน มีพระรัตนตรัย ศีล ๕ ศีล ๘ เป็นต้น ให้มาตั้งอยู่ในกาย วาจา ใจ ของตน ก็ยังดีอยู่แล้ว นี่กล่าวมาถึงขั้นอุปาสิก อุปาสิกา เข้าด้วย

เมื่อเราได้นำมาปฏิบัติในตนของเราตามน้อยมากแล้ว สังฆคุณก็ติดมารวมในตัวเราอันเป็นพระธรรม และจะได้สมกับเราทำในใจว่า ขอถึงพระสงฆ์เป็นสรณะที่พึง

ก็จะไม่เสียที คือเราจะได้รับความสุขแลเบิกบานใจตามกำลังความสามารถ และพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า นั้น ๔ คู่ คือ โสตามรรค โสดาผล คู่ ๑ สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล คู่ ๑ อนาคามิมรรค อนาคามิผล คู่ ๑ อรหัตตมรรค อรหัตตผล คู่ ๑ เรียกบุคคลเป็น ๘ คือ โสตามรรค โสดาผล สกิทาคามิมรรค สกิทาคามิผล อนาคามิมรรค อนาคามิผล อรหัตตมรรค อรหัตตผล รวมเป็น ๘

นี้พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านเป็นผู้ควรแก่ของค่านับ และเป็นผู้ควรแก่ของต้อนรับ เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาทาน และเป็นผู้ควรแก่อัญชลีกรรม คือ กระพุ่มมือที่ยกขึ้นไหว และเป็นเขตนาบุญของสัตว์โลก ไม่มีเขตอื่นยิ่งกว่า เพราะท่านประกอบด้วยคุณ มีศีลคุณ เป็นต้น ท่านจึงเป็นผู้ควรแก่ของค่านับ เป็นต้น จนถึงเป็นเขตนาบุญของสัตว์โลก ไม่มีเขตอื่นยิ่งกว่า

ความที่กล่าวมาในเรื่อง พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ เพื่อเป็นทางปฏิบัติแก่พวกเรา โดยย่อนี้ เป็นการกล่าวกระเทือนถึงกันอยู่เสมอไป คือว่าเมื่อกกล่าวพุทธคุณแล้ว ก็จำเป็นต้องกระเทือนถึงธรรมคุณและสังฆคุณด้วย เมื่อกกล่าวถึงธรรมคุณแล้ว ก็กระเทือนถึงใจความไปถึงพุทธคุณและสังฆคุณอีก เมื่อกกล่าวถึงสังฆคุณแล้ว คือเมื่อปฏิบัติตามในสังฆคุณแล้ว ก็กระเทือนไปถึงพุทธคุณและธรรมคุณไปตามกัน เพราะว่า พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ ทั้ง ๓ นี้แยกกันไม่ออก จะแยกตัดตอนออกจากกันให้ขาดเลยนั้นไม่ได้ ฉะนั้นเมื่อถึงเมื่อเจริญพุทธคุณได้ความจริงแล้ว ก็เป็นอันได้ถึงธรรมคุณและสังฆคุณด้วยกัน ถ้าเมื่อถึงธรรมคุณ หรือสังฆคุณ ได้ความชัด และสำเร็จประโยชน์ได้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าถึงแล้วทั้ง ๓ ประการด้วยดี

การนี้ก็เท่ากับว่าจับขงขวามาได้ ส่วนขงซ้ายก็พลอยมาด้วยไม่ลำบาก เมื่อเอาขงซ้ายมาแล้ว ขงขวาก็ไม่ยาก และส่วนอื่นอีกทั้งตัวก็มาด้วยไม่มีเหลือฉะนั้น น่าทำในใจว่าพระพุทเจ้าเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้าที่ใจ ดูเหมือนจะใกล้เข้าไปหน่อย จะไม่ได้อยู่แต่ในตู้ในคัมภีร์อย่างเดียว และจะได้เป็นประโยชน์ ไปไหนก็จะได้ติดตัวไปตามกันได้บ้าง จะดีกว่ารับหรือสมาทานแล้ววางไว้เสียที่สมาทานนั้น

ศีล ๕

เวลานี้พวกเราชาวประชาชน ได้พากันโอดครวญร้องเรียกหาศีลธรรม กันอย่าง กึกก้อง ที่เรียกว่า **ศีลธรรม** คำว่า ศีลธรรม คำนี้ ไม่ว่าจะสถานที่ใด เป็นได้ยिनคนกล่าวถึง แทบทุกแห่ง ไม่ว่าจะในเมืองแลบ้านนอกทุกแห่งหน แต่ไม่มีผู้สนใจ ไม่มีผู้ปฏิบัติรักษา เป็นส่วนมาก การเป็นเช่นนี้ บางคนอาจเห็นว่า ศีล หรือ ธรรม ศาสนาไม่เป็นของสำคัญ ไม่เป็นของแปลก จะเอาก็ได้ ไม่เอาก็ได้ เลยดูเหมือนอย่างว่า ใกล้เคียงกับคนตาบอด ไปอยู่ใกล้บ่อทองหรือบ่อแก้วแล้วไม่รวย ไม่ได้ความสุข ไม่ได้ความสนุก เพราะอยู่กับ บ่อทองบ่อแก้ว แทนที่จะรวยมั่งมีมากยิ่งนักเพราะที่ได้อยู่กับบ่อ แต่กลับไปพลได้แต่บ่น ว่าเงินจนทองไม่มีความสุข และบ่นว่าอยากได้ทองได้แก้ว แต่ก็ไม่มีทองที่มีของตนเอง อันนี้เป็นเรื่องที่น่าเห็นใจอันหนึ่ง

แต่บางคนหรือบางถิ่น เห็นศีลเห็นธรรมเป็นสำคัญ แล้วมีศีลธรรมดีเป็นปกติ สิ่งที่จะสร้างคนให้เป็นคนก็คือศีลธรรมนี้เอง จะทำให้ชีวิตของคนมีคุณค่าเป็นสัปบุรุษ ที่เรียกว่าคนผู้ดีในทางนี้จะมีมากหรือน้อยตามลำดับจนถึงอริยบุคคลเป็นที่สุด แล้วแต่ สามารถ ศีล ๕ เป็นของมีประโยชน์มาก และมีมาแล้วสำหรับประจำโลก ก่อนแต่ พระพุทธกาลก็มีมาแล้วด้วยดี แต่ว่าเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงอนุมัตติแล้ว ก็นับว่าเป็นพุทธภานิชิต เป็นพระพุทธานุศาสนาดำรงที่พวกเราชาวพุทธมามกะได้ยิน ได้ฟังทั้งถึงกันว่า

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นไม่ฆ่าสัตว์ที่มีชีวิตให้ตกไป
๒. อทินนทานา เวรมณี เว้นไม่ลักทรัพย์ที่เจ้าของหวง
๓. กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี เว้นประพฤตินิโคตในกามคือในหญิงที่เขาหวง

๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นพูดเท็จ คำไม่จริง

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัญจฺจนา เวรมณี เว้นดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท

ในที่นี้ประสงค์มีวิริติเจตนาตั้งใจละเว้นตามนี้จริงๆ จึงเรียกว่าศีล ๕ หรือจึงเรียกว่า
ผู้มีศีล ในที่นี้ไม่ได้หมายความว่ารับ หรือเรียกว่าสมาทานกับผู้ให้ศีลจบแล้ว ก็เป็นผู้มีศีล
ได้เลย ไม่ได้หมายความว่านั้น เมื่อสมาทานรับแล้ว จากนั้นไปแล้วไม่เว้นตามองค์ศีลอันใด
จะว่าเป็นผู้มีศีลไม่ได้ เมื่อมี **หิริโอตตบพ** ความละอายแก่ใจ ความเกรงกลัวในใจ
ทั้งที่ลับทั้งที่แจ้ง แล้วเว้นตามในนั้นได้แล้ว จึงว่ามีศีลแท้ ตามนัยที่มาท่านว่า **หิริโอตตบพ**
ความละอาย ความกลัวบาป เป็นอาสันนะเหตุแห่งศีล คือ เป็นเหตุให้มีศีลเป็นอันดีได้
หิริโอตตบพ ย่อมมีเพราะปัญญาและศรัทธา พิจารณารู้เหตุรู้ผล เห็นโทษเห็นประโยชน์
จะมีขึ้นได้ดี

ในที่นี้บุคคลทุกคนย่อมมีสิ่งประจำใจอยู่ว่า ใจอยู่ที่ไม่ชอบให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาฆ่าเรา
ถึงตายหรือทุบตีเบียดเบียน พอใจที่ไม่ได้เห็นโจรผู้จะปล้นหรือขโมยจะลักที่ทรัพย์
ของตน จะเสียไปด้วยวิธีทุกอย่าง พอใจว่าเมื่อบุตรภรรยาที่อยู่ ยินดีที่ไม่พบคนบาป
อกุศลมาประพฤติผิดในบุตรภรรยา และไม่อยากให้บุตรภรรยาประพฤติผิดในทางนั้น
พอใจอยู่ว่าเมื่อเราอยู่อย่าง อย่าให้ผู้ใดมาพูดกล่าวดู พูดคำมุสา ไม่จริงแก่เรา ที่ทรัพย์
ของเราจะเสียไป หรือพูดหลอกลวงที่เป็นคำไม่จริงและหยาบคายโดยประการต่างๆ
พอใจอยู่ว่าเวลานี้เราอยู่อย่างนี้ดีอยู่ ขออย่าได้มีความไม่ดีมารบกวน คืออย่ามีคนเมาที่
กินสุราแล้วมาตะโกนด่าว่า หรือทำอันใดอันหนึ่งที่หยาบคายในบ้านเรือน ดังนี้

ที่มีปรารถนาความสุขและพอใจยินดีที่ไม่มีโทษ ๕ อย่างแก่ตน คือ ไม่มีการฆ่า
ไม่มีการลัก แม้ขโมยมันลักของคนอื่นมาได้ มันก็ไม่อยากให้คนอื่นมาลักต่ออีก ไม่มี
การล่วงบุตรภรรยาของตน ไม่มีการมุสาและกล่าวหยาบ ไม่มีเมามาทำให้ยุ่งยาก นี่เป็น
ความปรารถนาอยู่ในตัวทั่วโลก การเป็นอย่างนี้ก็คือความปรารถนาศีลธรรมนั่นเอง
ถึงไม่กล่าวไม่ตั้งความปรารถนาด้วยเสียงปาก ก็เป็นอันปรารถนาอยู่ในตัวซึ่งจะเว้นไป
ไม่ได้ แต่ไม่ชอบใจ เป็นการทอดอวยใจเอาอย่างมากๆ ทีเดียว ที่จะรักษาศีลนี้ให้มีศีล

มีธรรมในตัวให้บริสุทธิ์ อันนี้จะเป็นด้วยถีนั่นๆ ดินฟ้าอากาศไม่อำนวยหรือจะเป็นด้วยตามยุคตามคราว หรือเป็นด้วยบุคคลไม่เอาเอง เพราะความเข้าใจผิดเป็นต้น ก็เอาแต่จะว่า

แต่ถ้าหากว่ามีผู้ใดได้ความเห็นชอบในตัวจากศาสนา แล้วมีศีล ๕ เป็นนิตยได้ เว้นโทษทำอย่างนี้ได้เป็นปกติ เมื่อเป็นได้อย่างนี้ในที่มา ท่านว่าเป็นผู้ไม่มีเวรไม่มีภัยอยู่ในโลก คือว่า ผู้มีศีล เว้นเวรทำนี้เสียได้ก็มีความสุขใจ ทั้งไม่กลัวภัยอันจะเกิดขึ้นแต่เวรนั้นๆ มีทุกคติ เป็นต้น เพราะตนได้ละเวรทั้งหลายเหล่านั้นเสียแล้ว เป็นผู้ไม่มีบาปกรรม ไม่มีเวรกับใครๆ ทั้งได้มีปีติเอิบอิมใจ และได้ปราโมทย์เบิกบาน ในเมื่อได้ฟังนักปราชญ์ผู้รู้สรรพวิญญูศีลธรรมแห่งพุทธศาสนา ในศีล ๕ ดังที่กล่าวมานี้ก็อีก น่าเข้าใจหรือทำในใจว่า ศีลของเราอยู่ที่กาย วาจา ใจ เรานี้ ถ้าอย่างนี้ดูเหมือนจะใกล้เข้าหน่อย

ศีล จะไม่ได้อยู่แต่ในตำรา ในตู้ ในคัมภีร์ แต่อย่างเดียว จะได้เห็นคุณเห็นประโยชน์แห่งศีล และจะได้เป็นประโยชน์ตน จะได้เป็นประโยชน์ดีแก่ประเทศชาติและศาสนาต่อไปได้ ศีลอย่างนี้เป็นศีลสำเร็จประโยชน์ได้แท้ ตัวศีลแท้หรือความเป็นศีลแท้ พระพุทธเจ้าชี้มาที่ กาย วาจา ใจ ของเรานี้ ทั้งศีลทั้งธรรมพระองค์ชี้มาที่ กาย วาจา ใจ เรานี้ทั้งสิ้น ไม่ได้แสดงไปในที่อื่น

ถ้าเมื่อรู้ศีล รู้ธรรม รู้ศาสนา คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ดี และได้นำมาปฏิบัติในตนก่อน จึงจะได้รสปีติและสุขอันเกิดแต่ธรรม ถ้าได้อย่างนี้ก็จะได้กับที่ว่าผู้มีอดีมีนิวาสบุญนี้ได้แหวนเพชรแหวนพลอยที่ทำให้ตนงามได้

ถ้าตรงกันข้าม ที่งามที่ประเสริฐอยู่แต่ศาสนา แต่ไม่ได้เอามาปฏิบัติเลยอย่างนี้ ก็เลยไปได้กับคำว่ามือด้วน (มือกุด) ได้แหวน คือเมื่อแหวนเพชรแหวนพลอยตกไปอยู่กับคนมือด้วนจะงามอย่างไร จะให้ตนเองและคนอื่นเห็นงามได้แต่ที่ไหน ขอให้ศีลธรรมให้ศาสนาที่ดีมีค่าอันล้ำเลิศยิ่งกว่าแก้วกว่าทอง หรือเรียกว่าไม่มีค่า จงได้ออกจากหีบ จากคัมภีร์ มาตั้งอยู่ในจิตในใจของพวกเราชาวพุทธศาสนาให้ได้ความสุขเจริญรุ่งเรืองทั่วกันทุกท่านทุกคนสิ้นกาลนานเทอญ

ไตรสรณาคมน์นอก ไตรสรณาคมน์ใน

ต่อไปนี้จะกล่าว ไตรสรณาคมน์นอก ไตรสรณาคมน์ใน ไตรสรณาคมน์กลาง และ คีลนอก คีลใน คีลกลาง ต่อไป เพื่อผู้ยินดีปฏิบัติจะได้เข้าใจความมุ่งหมายและปฏิบัติ ให้ถูกความประสงค์ ในที่นี้คำว่า *ไตรสรณาคมน์นอกและคีลนอก* นั้น คือ ไตรสรณาคมน์ และคีลของผู้อื่นและรับแล้ว ไม่เอาติดตัวไปเพื่อปฏิบัติ ซื่อว่าเป็นภายนอกผู้อื่น และรับแล้วไม่เอาติดตัวไปเพื่อปฏิบัติ ซื่อว่าเป็นภายนอก ยังอยู่นอก คืออยู่นอกตัวเรา

อนึ่ง ผู้รับผู้สมทานไตรสรณาคมน์และคีล ไม่เข้าใจไม่เห็นแจ้งด้วยปัญญาของตนเอง จึงได้อาศัยความรู้ของครูอาจารย์ท่านสอนให้ ท่านให้รับให้นับถือและรักษา และก็ปฏิบัติตามท่านสอนให้นั่นเป็นอันดี มีกราบไหว้บูชาพระรัตนตรัย และเว้นข้อห้าม ในศีลที่ห้ามไว้ เป็นต้น แล้วก็นับว่าเป็นไตรสรณาคมน์และคีลได้อยู่ แต่เพราะสัญญา ให้เหมือนกับว่า ไตรสรณาคมน์อยู่กับครูบาอาจารย์หรืออยู่วัดอยู่อารามที่นอกจากตัว และสำคัญในใจเหมือนกับว่าศีลนั้นอยู่กับครูอาจารย์ หรือกับพระที่ท่านให้ศีล เมื่อรับศีลกับท่าน ก็เหมือนว่าศีลออกมาจากท่านมาเข้าในปากเราหรือตัวเรา ที่เหมือนกับ ศีลมีตนตัวหัวหางไตได้เดินได้ อย่างนี้เรียกว่าไตรสรณาคมน์นอกและคีลนอก เป็น ไตรสรณาคมน์และคีลอย่างอ่อน

ส่วนที่ว่า *ไตรสรณาคมน์ในและคีลใน* นั้น คือ เข้าใจด้วยความเห็นในตนว่า ไตรสรณาคมน์และคีลย่อมเกิดกับเรา เกิดขึ้นทางกาย วาจา ใจ แต่ว่าการรับการสมทาน เป็นการกระทำที่ดีเป็นระเบียบที่ดี คือ ปฏิญาณตนกล่าวต่อหน้าพระสงฆ์ มีพระสงฆ์

เป็นหลักใจเครื่องช่วยสติและเป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นได้ดีอีก แล้วรู้ในใจเชื่อว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นของมีแท้ และตัดสินใจว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ที่ใจเรานั่นเอง

พระพุทธเจ้าผู้ไกลจากกิเลสตรัสรู้ชอบเอง เราก็ถือแล้วที่ใจเรา และเพื่อจะปฏิบัติ เพื่อไกลจากกิเลสเหมือนอย่างท่านบ้างตามกำลังของตน และได้รู้ได้เข้าใจธรรมตามกำลังของตน อยู่ที่ใจเรา นี้คือรัฐธรรมนูญด้วยปฏิบัติ คีล สมาธิ ปัญญา ที่เราทำกาย วาจา ใจ ให้เป็นคิล สมาธิ ปัญญา แล้วได้สุขได้ปีติอ้อมใจที่ใจของเราแท้ ความปฏิบัติดี เข้าไปหาความไม่หวั่นไหวคือพระธรรม พระธรรมของเราไม่หวั่นไหวด้วยปฏิบัติตามคิล สมาธิ ปัญญา ก็รวมอยู่ที่ใจเรา นี้ ก็เรียกว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ที่ใจที่ตัวเรา ด้วยคุณธรรม คือเรารับเราปฏิบัติเอาต่อหน้าพระสงฆ์ แล้วเราก็ปฏิบัติให้เกิดขึ้นที่ตัวเราส่วนหนึ่ง

ส่วนคิลเล่า เมื่อเราสมาทานเรารับคิลนั้น แล้วเราก็ทำวิริยเจตนาละเว้นให้เกิดขึ้นที่เรา แล้วก็เว้นข้อห้ามนั้นๆ ก็เป็นคิลเกิดขึ้นที่เรานี้ ไม่ใช่คิลเป็นตัวและหัวขาออกมาจากปากพระผู้ให้คิล แล้วมาเข้าปากเข้าตัวเราดังความสำคัญสัญญา นั้น เมื่อตนไปที่ใด อยู่ที่ใด ไตรสรณาคมน์ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และคิลที่ติดตัวตามตัวไปด้วย หรือเมื่อไม่ได้สมาทานคิล แต่มีเจตนาละ เมื่อพบสัตว์ ควรถ้าไม่ฆ่า พบทรัพย์ ควรถ้าไม่ลัก พบกาเม ควรถ้าไม่เสพ พบคนหรือมีเรื่อง ควรถ้าจะมุสาไม่มุสา พบสุราและเมรัย ควรถ้าดื่มไม่ดื่ม ก็เป็นคิลอยู่แล้ว เรียกว่าลัมปัตตวิริยเจตนาเป็นคิลเหมือนกัน ที่ได้สมาทานหรือไม่ได้สมาทาน แต่ตัวเป็นผู้มีคิลเกิดขึ้นที่ตนดังกล่าวมานี้ เรียกว่าคิลใน เป็นไตรสรณาคมน์ และคิลอย่างกลาง ที่ว่าไตรสรณาคมน์กลางและคิลกลางนั้น คือเมื่อพระไตรสรณาคมน์ และคิลอยู่ในตัวคืออยู่แล้ว จึงทำปัญญาให้เห็นแจ้งเกิดขึ้นที่ขั้น ๕ หรืออายตนะ ๑๒

ดังจะกล่าวต่อไปโดยย่อเป็นใจความว่า ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ รวมกันเข้าเป็นรูปขั้น เวทนาขั้น คือ ความรู้สึกและเสวยรสชาติแห่งอารมณ์ที่เป็นสุข เป็นทุกข์ ไม่ใช่สุข ไม่ใช่ทุกข์ สัญญาขั้น คือ ความจำหมายอารมณ์ สังขารขั้น คือ เจตสิกธรรม ได้แก่ อารมณ์ที่เกิดกับใจปรุงใจให้คิดดี คิดชั่ว คิดไม่ดี ไม่ชั่ว วิญญาณขั้น คือ ความรู้แจ้ง

ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้ง ๕ ชั้นนี้ พิจารณาโดยเป็นไตรลักษณ์ว่าไม่เที่ยง เป็นของไม่แน่นอน เป็นทุกข์ มีชาติทุกข์ ชราทุกข์ มรณะทุกข์ เป็นต้น ไม่ใช่ตัวตนว่างเปล่า เป็นสภาพอย่างหนึ่งๆ

ถ้าเมื่อเอาอายตนะ ๑๒ ชั้นพิจารณา ก็คือกำหนด ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ให้เห็นตามเป็นเองว่า ทั้ง ๖ อย่างนี้ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความเป็นของไม่ใช่ตัวตนเป็นธรรมดา ครั้นแล้วพิจารณาส่วนที่เป็นรูป ที่เป็นรูปดีมากกว่ากระทบตา ทำให้เกิดโลภะอยากได้ หรือราคะ ความกำหนัดยินดี และให้เกิดโมหะความหลง แล้วพิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เมื่อรูปไม่ดีมากกว่ากระทบตาทำให้เกิดโทสะอันเป็นกิเลส ก็พิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แล้ววางใจเป็นกลาง ไม่ยินดี ยินร้าย เมื่อเสียงดีเพราะมากกว่ากระทบหูให้เกิดโลภะ และราคะ และโมหะ อันเป็นกิเลส

เมื่อเสียงไม่ดีมากกว่ากระทบหูให้เกิดโทสะ ก็พิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ให้ใจเป็นกลาง ไม่ยินดี ยินร้ายในเสียงนั้น เมื่อกลิ่นดีและกลิ่นชั่วมากกว่ากระทบจมูก ส่วนดีให้เกิดโลภะ และราคะ และโมหะ ส่วนชั่วให้เกิดโทสะ แล้วพิจารณาว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ให้ใจเป็นกลาง ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย เมื่อรสมากกว่ากระทบลิ้น เครื่องสัมผัสถูกต้องมากกว่ากระทบกาย และเมื่อธรรมารมณ์คืออารมณ์มากกว่ากระทบใจ เป็นฝ่ายดีให้เกิดโลภะ และราคะ และโมหะ เป็นฝ่ายชั่วให้เกิดโทสะ แล้วพิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ใจก็เป็นกลาง

เมื่อใจเป็นกลาง ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ ด้วยอำนาจวิปัสสนาปัญญา แก่กล้าฆ่ากิเลสอย่างนี้ ละกิเลสเป็นสมุจเฉทประหารอย่างนี้ ไตรสรณาคมน์ก็เป็น สรณาคมน์กลาง และศีลก็เป็นศีลกลางด้วยตามกัน และเป็นโลกุตรสรณาคมน์ และโลกุตรศีล เป็นของแน่นอนแท้ ไม่มีเวลาเสื่อม นี้ประสงค์กล่าว สมุจเฉทวิริติ เว้นขาดที่เดียวเป็นศีล มีนิพพานเป็นอารมณ์ อย่างนี้เป็นไตรสรณาคมน์และศีลอย่างอุกฤษฏ์ อย่างสูง เท่าที่กล่าวมาเป็นศีลนอก ศีลใน ศีลกลาง อย่างนี้ ก็เพื่อจะให้เข้าใจและจะ ได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามความประสงค์ของการปฏิบัติและให้ได้ผลดีขึ้นบ้าง จะได้สมกับเรา ถือนุพุทธศาสนา เราเป็นเจ้าของศาสนาพุทธมานานที่ทำความเป็นเจ้าของศาสนา

แต่ที่ว่า คีลนอก ไตรสรณาคมน์นอก คือ คีลและไตรสรณาคมน์อยู่กับผู้อื่น เป็นของ
คนอื่นแล้วที่ตนไม่มี อย่างนี้ไม่ประสงค์เสียแล้ว ประสงค์ให้ตนเป็นผู้มีขึ้นในตนที่ให้
เป็นไตรสรณาคมน์และคีลในได้เป็นดี จึงจะเห็นคุณเห็นประโยชน์แห่งศาสนา และจะได้
สมกับตนถือศาสนาเป็นเจ้าของศาสนาได้แท้ และที่ว่าปฏิบัติตามพระไตรสรณาคมน์
และปฏิบัติคีลอยู่ แต่ที่ไม่รู้ด้วยปัญญาของตนเอง ได้แต่สัญญาความสำคัญว่าเหมือน
อยู่ในหมู่ในคัมภีร์ หรืออยู่กับครูบาอาจารย์ที่ท่านบอกให้ว่าให้ จึงได้รักษาปฏิบัติอย่าง
นี้ก็ได้อยู่ ดีกว่าไม่ปฏิบัติทีเดียว ดีกว่าไม่ปฏิบัติแท้ แต่ยังไม่ถึงความประสงค์ที่แท้จริง

ความประสงค์ที่แท้ในที่นี่ ประสงค์ให้พิจารณาให้เข้าใจ ให้ได้ความรู้ขึ้นที่ตนเอง
อีกทีหนึ่ง ที่เรียกว่าได้ปัญญาความรู้ขึ้นบ้าง คือให้เข้าใจว่าพระรัตนตรัยที่เรานับถือ
เป็นที่พึ่ง ไม่ใช่อยู่ที่วัดที่สมุทหรือคัมภีร์ที่ไหน และไม่ใช้อยู่ที่ครูบาอาจารย์อย่างเดียว
อยู่ที่ตัวเราที่ใจอันเป็นภายในนี้เอง คีลก็อย่างเดียวกันนี้ ไม่ใช่คีลมีอยู่แต่ในกับพระ
ผู้ให้คีล ไม่ใช่อยู่แต่กับครูบาอาจารย์ ไม่ได้ออกมาจากอุปัชฌาย์อาจารย์หรือที่อื่น มีขึ้น
เป็นคีลที่เกิดขึ้นที่ตัวเราที่กายวาจาเราที่เป็นภายในนี้ต่างหาก อย่างนี้จึงประสงค์ และ
ประสงค์ให้เป็นคีลกลาง ไตรสรณาคมน์กลาง อีกต่อไป ถ้าว่าตั้งใจปฏิบัติไตรสรณาคมน์
และคีลเป็นโลกุตระได้แล้ว จะประกอบไปด้วยคุณประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง จะได้กับที่มา
ในบาลีเป็นใจความว่า **“โสดาปัตติผลประเสริฐกว่าความเป็นเอกราชในพื้นที่ปฐพี และ
ความไปสวรรค์และความเป็นอธิบดีในโลกทั้งหมด”**

เหนื่อยใจ

เท่าที่กล่าวเรื่อง คุณพระรัตนตรัยและศีล ๕ หรือกล่าวเรื่องคำว่าศีลธรรมมานี้ ผู้กล่าวดูเหมือนออกจะพูดวนเวียนซ้ำแล้วซ้ำอีกไปน้อยหนึ่ง การเป็นเช่นนี้ ก็เพราะผู้กล่าวสลัดใจมากที่อยากให้เราชาวพุทธได้มีศีลได้ธรรม ได้มีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งเจริญรุ่งเรืองในพุทธศาสนาจริงๆ จึงได้กล่าวแล้วกล่าวอีกในเรื่องให้เอาพระรัตนตรัยและศีล ๕ มาไว้ในตัวจะได้ผล อย่าให้อยู่แต่ในตู้ในคัมภีร์ที่พระรัตนตรัยและศีลธรรมกับคนหากันไม่เห็น ครั้นแล้วพวกเราพุทธมามกะปฏิบัติพุทธศาสนาอันประเสริฐของพวกเราทั้งหลาย ดูเหมือนค่อนข้างจะไม่ได้ความแจ่มแจ้งเป็นส่วนมาก

อันนี้ก็ดูเหมือนจะเป็นด้วยรับและสมทานพระไตรสรณาคมน์และศีล ๕ แล้วไม่สนใจ ไม่ทำไว้ในใจ ไม่นำเอาไปปฏิบัติให้ได้จริง จึงไม่รู้ไม่เข้าใจอย่างนั้น คือดูเหมือนว่า เมื่อได้ทำวิธีรับและสมทานตามประเพณีธรรมเนียมแล้ว ก็ดีแล้ว ได้บุญแล้ว ก็หยุดสุดกันเพียงนี้เอง เป็นอันว่าข้างส่วนมากยังไม่รู้จักเอาศาสนา จึงให้สลัดใจสะดุดใจในเรื่องนี้มาก ทั้งพวกเราทุกคนก็เป็นเจ้าของพุทธศาสนาด้วยกันทุกคน แต่ถ้าจะถามบ้างว่า พระรัตนตรัยคืออะไร ก็ตอบว่า ไม่รู้ อันนี้เป็นเรื่องเหนื่อยใจอันหนึ่ง

ถ้าถามว่า ศีล ๕ คืออะไร ให้ละเว้นอะไรบ้าง ก็ตอบว่า ไม่รู้ นี่ก็เหนื่อยใจอีก ถ้าถามว่า ศีลธรรมคืออะไร อะไรเป็นศีลธรรม ก็ตอบว่า ไม่รู้ นี้ผู้ถามก็เหนื่อยใจอีก บุญนั้นถ้าทำแล้ว บุญทำให้ใจผ่องใส ทำให้ใจเบิกบาน ทำให้มีใจ ครั้นแล้วให้ผล

เป็นสุข บาปนั้นถ้าทำแล้วบาป ทำให้ใจเศร้าหมอง ทำให้ใจเดือดร้อนที่สุด ให้ผลเป็นทุกข์
ถ้าเราจะถามว่า บุญนั้นคืออะไร ก็ตอบว่า ไม่รู้ บาปนั้นคืออะไร ก็ตอบว่า
ไม่รู้ อันนี้ก็เอาเข้าอีก คือผู้ถามก็เหนื่อยใจอีก ที่ว่ามานี้ ว่าชั้นที่พวกยังไม่รู้อย่างนี้
ยังมีมากนัก

ขั้นที่ ๕

ความจริงในสภณกายของเราเนี่ย รวมทั้งสิ้นในตัวในกายอันเดียวที่เรียกว่า คนหนึ่งเนี่ย ก็มีก้อนเดียวกองเดียวที่เรียกว่าขั้น มีขั้นเดียวเท่านี้ แต่เมื่อแยกออก แบ่งออกตามอาการของขั้นจึงเป็น ๕ ขั้น ที่เรียกว่า ขั้น ๕ คือ รูปขั้น ๑ เวทนาขั้น ๑ สัญญาขั้น ๑ สังขารขั้น ๑ วิญญาณขั้น ๑ รูปขั้นนั้นเฉพาะในที่นี้กล่าวแต่ย่อ หมายถึงธาตุ ๔ รวมธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม เข้าประชุมกัน เป็นกายนี้ เรียกว่ารูปขั้น แต่ที่มาในพระอภิธรรมว่า รูปที่เป็น อดีต อนาคต ปัจจุบัน ที่เป็นภายในและภายนอก รูปหยาบ ละเอียด เลว ประณีต ในที่ไกล ในที่ใกล้ ก็เรียกว่า รูปขั้นนี้ด้วย ส่วนเวทนาขั้นนั้น หมายถึง สุขเวทนา ความส่วยอารมณ์คือความรู้สึก รสชาติแห่งอารมณ์ที่เป็นสุข ทุกขเวทนา ความส่วยรสชาติแห่งอารมณ์ที่เป็นทุกข์ อทุกขมสุขเวทนา ความส่วยอารมณ์มัธยัสถ์เป็นกลาง

ส่วนสัญญาขั้น นั้น ได้แก่ ความจำ คือ ความจำรูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส อารมณ์ที่เกิดกับใจได้ เป็นต้น จนถึงจำมือ เท้า แข้ง ขา ตา หู จำที่ จำน่อง เป็นต้น ส่วนสังขารขั้นนั้น คือ เจตสิก ได้แก่ อารมณ์ที่เกิดกับจิต เป็นส่วนดี เรียกกุศล ปรุณจิต ให้คิดดี ที่เป็นส่วนชั่ว เรียก อกุศล ปรุณจิตให้คิดชั่ว ที่เป็นส่วนกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว เรียก อพยากฤต ปรุณจิตให้คิดไม่ดีไม่ชั่ว แต่พระอาจารย์บางท่านอธิบายว่า สังขารขั้น คือ จิตคิดปรุงแต่ง เรียกว่าสังขารขั้น ส่วนวิญญาณขั้นนั้น คือ ความรู้แจ้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในเมื่อ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสธรรมารมณ์ มากระทบในตา เป็นต้น

และรู้ตามไปในจำพวก สัญญา และเวทนา และสังขารไปด้วย เป็นอันว่าวิญญูณ ความรู้ที่
เต็มอยู่ในสภกนธ์กายนี้ทั้งสิ้นทุกส่วนในกายนี้ทั้งหมด วิญญูณย่อมเต็มไปสิ้นด้วยกัน

ต่อไปนี้ในส่วนรูปขันธ์นั้น ใครจะกล่าวถึงท้าวตึงสาการ คือ อากาการ ๓๒ อากาการ ๓๒ นี้
มีกายเป็นประธานอันเดียวนี้ แต่มีอากาการ ๓๒ อย่าง เฉพาะ **ธาตุดิน ๒๐** คือ ผม ขน เล็บ
ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไล่
ใหญ่ ไล่ย่อย อาหารใหม่ อาหารเก่า สมอง ศีรษะ **ธาตุน้ำ ๑๔** คือ ดี เสลด หนอง
เลือด เหงื่อ มันทัน น้ำตา มันทลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ มูตร ทั้ง ๓๒ อากาการนี้
รวมกันเข้าเรียกว่ากาย ว่ารูป เป็นรูปกายอันเดียว ท่านว่าให้สาธยายท่องให้ขึ้นปาก
ขึ้นใจ

ครั้นแล้วให้พิจารณาให้ทั่วถึงทั้ง ๓๒ อากาการนี้ให้ดี ให้เห็นเป็นไม่งามเต็มไป
ด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ และถ้าเมื่อพิจารณาไปเห็นส่วนใดปรากฏแก่ใจตน
แจ้งชัดมากและสบายใจ แล้วก็ให้เอาอากาการนั้นเป็นอารมณ์ กำหนดแต่อันเดียวนั้น
ให้มาก จนกว่าใจจะเป็นสมาธิตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์นั้น และสมาธิในที่นี้ ประสงค์สมาธิ
ตั้งที่มานิบาลี คือ ปฐมฌาน ทุตติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน หรือได้สมาธิในอรุณ ๔
เข้าอีก ก็ยังเป็นการดีหนักขึ้น

ปฐมฌาน มีองค์ ๕ คือ วิตก ใต้แก่ ยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ที่เรียกว่าตริก ๑ วิจาร
ใต้แก่ พิจารณาอารมณ์ที่เรียกว่าตรอง ๑ ปีติ ความอิมใจ ๑ สุข คือ ความสุขใจ ๑
เอกคคตาคิต มีอารมณ์อันเดียว ๑

ทุติยฌาน มีองค์ ๓ คือ ละวิตกกับวิจารเสียเพราะยังหยาบอยู่ และเป็นของ
ไม่แน่นอนทีเดียว อาจวิตกวิจารไปในทางผิดก็ได้ ทางถูกก็ได้ คงยังเหลืออยู่แต่ปีติ ๑
สุข ๑ เอกคคตาคิต ๑

ตติยฌาน มีองค์ ๒ คือ ละปีติเสีย เพราะว่าปีติความอิมใจยังหยาบอยู่ ยังเป็น
ของกระโดดโลดเต้นอยู่ และยังไม่แน่นอน อาจปีติไปในทางผิดก็ได้ ทางถูกก็ได้
คงเหลืออยู่แต่ สุข ๑ เอกคคตาคิต ๑

จตุตถฌาน มีองค์ ๒ คือ เอกคฤคตา ๑ อุเบกขา ๑ คือละทิ้งสุขละทิ้งทุกข์ เพราะว่าการสุขกับความทุกข์เป็นของไม่แน่นอน ที่สุขแล้วอาจกลับเป็นทุกข์ก็ได้ ที่เป็นทุกข์แล้วอาจกลับเป็นสุขก็ได้ คงยังเหลืออยู่แต่ **เอกคฤคตา** กับ **อุเบกขา** ที่จิตมีอารมณ์อันเดียวกับ**อุเบกขา**เป็นกลาง และประกอบด้วยความที่สติเป็นของบริสุทธิ์ และรู้เรี่ยรอบจิตย่อมมี (ที่ละเอียด)

คราวนี้จะเขียนเพื่อเป็นทางพิจารณาด้วยปัญญาต่อไป คือรูปที่เป็นส่วนรูปก็ดี เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เป็นส่วนนามก็ดี ย่อมอยู่ในลักษณะ ๓ ทั้งสิ้น คือ เป็น **อนิจจัง** ไม่เที่ยง คงแปรไป **ทุกขัง** เป็นทุกข์ **อนตตา** ไม่ใช่ตัวตนที่ว่างเปล่า จากตัวตนเป็นปกติธรรมดา และสังขารทั้งหลายที่มีปัจจัยแต่งขึ้นปรุงขึ้นนี้ เขาพร้อมด้วยเหตุผลด้วยผลของเขาแล้ว เขาจึงไม่อยู่ในบังคับบัญชาของเรา ที่สุดเขาจึงเป็นอนตตา ไม่ใช่ตัวตนของเรา

เมื่อกล่าวถึงคำว่า **อนตตา** เช่นนี้แล้ว ดังจะกล่าวสมมุติเรื่องอุปมาที่เปรียบด้วยกองดอกจันทน์ มีคนเฒ่าคนหนึ่งดื่มสุรามากไป จึงเดินไปถึงสถานที่หนึ่งในเวลากลางคืนเดือนหงาย จึงเห็นกองดอกจันทน์กองหนึ่งแดงอยู่ที่นั่น ล้ำคัญว่ากองเนื้อจิ้งนึ่งเผ้านอนเผ้าอยู่คั่นยังรุ่ง ด้วยคิดว่าพวงนี้เราจะได้กินเนื้อนี้ได้สมปรารถนาของเรา เราจะได้มีความสุขจะได้สนุกเพราะเนื้อนี้ในวันพวงนี้เป็นแน่ ครั้นถึงเวลาเช้าแสงพระอาทิตย์สว่าง แล้วอาศัยแสงพระอาทิตย์สว่างจึงมองดูกองดอกจันทน์อีก จึงเห็นไม่มีกองเนื้อเลย เป็นกองดอกจันทน์ไป คราวนี้ความสำคัญว่าเป็นเนื้อแต่ก่อน ก็เลยไม่จริงเหมือนอย่างว่า เป็นอันว่าความเข้าใจผิดว่าเป็นเนื้อนั้นก็หายไป ความปรารถนาว่าจะกินเนื้อให้สนุกให้มีความสุขในวันพวงนี้เพราะเนื้อนั้นก็หายไป แล้วก็หมดอาลัยหนีจากที่นั่นไปอื่น

อันนี้ฉันใด คนเราผู้ยังมี โลภะ โทสะ โมหะ อยู่ ผู้มีกาย วาจา ใจ ยังไม่ได้อบรม ยังไม่ได้ฝึกกระทำให้แจ้งให้เห็นตามเป็นจริงอย่างไร คือปัญญายังไม่เกิดให้เห็นธรรมตามเป็นจริงอย่างไร ก็จำจะต้องเฝ้าอยู่เอง คือ เมารูป เมาเสียง เมากลิ่น เมารส เมาเครื่องสัมผัสสูกต้อง และเมาลาภ เมายศ เมาความสรรเสริญ เมาความสุข เฉพาะอย่างยิ่ง

ในที่นี้ คือ เมากาย เมาวัวตัวตน มีความเห็นว่าตนเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เห็นว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นตน ตนอยู่ในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เห็นว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อยู่ในตน เป็นทิวฏฐิวิปลาส **ความเห็นผิด ๒๐ ประการ ดังนี้ เป็นสักกายทิฏฐิและเป็นสักกายสมุทัย**

ความเมาเหล่านี้ เพื่อจะสร้างได้ให้สิ้นเชิง หรือให้บรรเทาเบาบางลงตามความสามารถของตน ก็พึงเอาสภกนฺธกายของเรานี้เองตั้งลง แล้วพิจารณาแยกออกเป็นกองๆ คือ กองแห่งรูปส่วนหนึ่ง แยกเวทนาออกเป็นส่วนหนึ่ง และแยกส่วนสัญญาออกเป็นกองหนึ่ง แยกสังขารออกเป็นกองหนึ่ง แยกวิญญาณออกเป็นกองหนึ่ง แล้วกำหนดพิจารณาให้เห็นว่าขันธ ๕ ทุกส่วนดังกล่าวนี้ ล้วนแต่เป็นสังขตธรรม มีปัจจัยแต่งที่เรียกว่าเกิดแต่เหตุ

เมื่อพิจารณาให้ละเอียดแล้วย่อมจะเห็นว่ามีความแปรปรวนเคลื่อนไปที่ละน้อยๆ ไม่มีเวลาจะนิ่งเฉยอยู่ได้เลยแม้แต่ทีเดียว ที่น่าดูลมหายใจเข้าออกของเรา มันมีเวลาหยุดไหม เมื่อส่วนทั้งห้าที่เรียกขันธ ๕ นี้ ไม่เที่ยง แปรปรวนเป็นธรรมดา มีความไม่เที่ยงคุกคามบังคับอยู่อย่างนี้ ส่วนทั้งห้านี้ก็ต้องเป็นทุกข์อยู่เอง ที่ทนอยู่ได้ยาก ต้องโศกเศร้าใจ คับแค้นใจ เป็นต้น หรือรวมคือ ซาติ ชรา มรณะ เป็นทุกข์ หรือโดยย่อขันธ ๕ เป็นทุกข์

เมื่อส่วนทั้งห้าเป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ หรือเรียกว่าเป็นของทนได้ยากอย่างนี้ ขันธ ๕ ก็ต้องเป็น **อนตตา** ไม่ใช่ตัวตนของเราไปในตัว ในที่สุดก็สูญ และทั้งเพราะเราไม่มีอำนาจจะบังคับว่ากล่าว ข้ำชอบอย่างนี้ ขันธห้าจึงเป็นอยู่อย่างนี้เถิด อยาได้เป็นอย่างอื่นเลย อย่างนี้ไม่ได้ ดูเหมือนกับว่าของฝากของคนอื่นจริงๆ คือว่าเหมือนมีคนหนึ่งเอารถหรือล้อหรือเอาเกวียนมาฝากไว้ พูดสั่งว่า เมื่อข้ายังไม่มาเอาไปเมื่อใดแล้ว ก็ให้ใช้ให้ขี่ไปเถิด ครั้นแล้วเมื่อถึงเวลา ก็มาเอาของที่ตนฝากไว้ไปใช้ตามที่ตนตามเคย เบญจขันธของเราวมสมมุติว่าตัวตนนี้ก็เหมือนกับของฝากนั้น

ต่อไปนี่ฟังพิจารณาเพื่อเห็นหรือเข้าใจของจริงอีกทีหนึ่ง คือว่าสิ่งที่สมมุติชื่อ คือตั้งชื่อว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่เป็นเพียงสมบัติเท่านั้นเอง เป็นสังขารธรรม ให้พิจารณาเพื่อออกเสีย เมื่อเพิกออกแล้วฟังเห็นส่วนที่เหลือที่เคย รองสมมุติอยู่นั้นเป็นสภาวะ เป็นธรรมชาติ ธรรมนิยาย คือเป็นสภาวะเป็นธรรมตั้งอยู่แล้ว เป็นธรรมที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ตามที่मत่านว่าเป็นวิสังขารด้วย เป็นของจริง ยืนตัวอยู่ เป็นปกติอยู่อย่างนั้น ใครจะสมมุติเรียกอะไรก็ตาม หรือจะไม่เรียกก็ตาม ก็เป็นของมี และเป็นของกลางๆ และเป็นของจริงยืนตัวอยู่อย่างนั้นเอง ไม่มีไม่เป็นขึ้นเพราะคน สมมุติให้หรือไม่สมมุติให้ และไม่มีไม่เป็นขึ้นเพราะคนนิยม ไม่เสื่อมไม่ดับไปเพราะ คนติเตียนนิินทาและไม่นับถือ

สภาวะธรรมและสมมุตินี้ ใครจะกล่าวเพื่อพิจารณาว่าเหมือนอย่างว่ามีบุรุษผู้หนึ่ง เอาเพชรมาวางไว้แล้วก็ไป มีคนหนึ่งมาเห็นเข้า ก็เรียกว่าแก้ว ตามภาษาของตนแล้วก็ไป มีคนหนึ่งมาอีก เมื่อเห็นเข้าก็กล่าวว่าเพชร ตามภาษาของตนแล้วก็ไป เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อคนแรกมาเรียกแก้วอยู่ ก็เป็นอันว่ามีแต่แก้ว ส่วนเพชรไม่มี เมื่อคนที่ ๒ มา ก็มา เรียกว่าเพชร ก็เป็นอันว่ามีแต่เพชร ส่วนแก้วไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ ตกลงก็ไม่มีส่วน ทั้ง ๒ คือ แก้วก็ไม่มี เพชรก็ไม่มี มีแต่สภาวะธรรมที่เป็นกลางๆ อยู่ นั่น ถ้าจะว่ามี ก็มีโดยสมมุติด้วยกันทั้งสอง มีเพียงสมมุติเรียกกันเท่านั้น ส่วนความจริงคือก่อนอันนั้น เป็นของไม่มีชื่อปกติอยู่ ชั้น ๕ ที่ถูกสมมุติว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ถ้าเพิก เอาชื่อออกแล้ว ก็ยังเหลือแต่สภาวะและเป็นกลางเป็นของจริงยืนตัวเหมือนกันนั้น ซึ่งเป็นสภาวะธรรมตา

ต่อไปนี่ฟังเข้าใจสังขารกับวิสังขารตรงกันข้าม **สังขตธรรม** คือ ธรรมที่มีปัจจัย ประจุแต่งเป็นสังขาร และ **อสังขตธรรม** คือ ธรรมที่เป็นวิสังขารไม่มีปัจจัยแต่ง ส่วน สังขตธรรม ย่อมมีลักษณะ ๓ ดังนี้ คือ เกิดขึ้นก็ปรากฏ ๑ ตั้งอยู่และแปรไปก็ปรากฏ ๑ ดับไปก็ปรากฏ ๑ เมื่อเป็นเช่นนี้ เบญจขันธ์ของคนเราที่เกิดขึ้นนี้ ก็คือเกิดขึ้นก็ปรากฏ ตั้งอยู่และแปรไปก็ปรากฏ ดับไปก็ปรากฏ ที่เป็นสังขารธรรมอันปัจจัยแต่ง จึงประกอบ ไปด้วยทุกข์เหลือทน ยากที่จะอยู่ได้ตัวอย่าง ส่วนวิสังขารธรรม คือ ธรรมปราศจาก

สังขาร ไม่มีเหตุปัจจัยแต่นั้น ก็มีสังขตลักษณะ ๓ ฟังกำหนดดังนี้ คือ เกิดขึ้นก็ไม่ปรากฏ ๑ ตั้งอยู่และแปรไปก็ไม่ปรากฏ ๑ ดับไปก็ไม่ปรากฏ ๑ นี้

เมื่อกล่าวถึงนิพพานแล้ว นิพพานก็อยู่ในอสังขตลักษณะ ๓ นี้ นิพพานจึงไม่ประกอบด้วยทุกข์ นิพพานเป็นธรรมที่ไม่มีปัจจัยแต่ง จึงเรียกว่า นิพพาน เป็นวิสังขารแท้ เมื่อกล่าวอย่างนี้แล้วก็อย่าฟังเข้าใจว่า ความไม่มีเบญจขันธ์เป็นนิพพาน เพราะว่าเมื่ออริยมรรคเกิดขึ้นที่เอานิพพานเป็นอารมณ์ แล้วฆ่ากิเลสตายนั้น เบญจขันธ์ คือ ขันธ์ ๕ ก็ยังมีปรากฏบริบูรณ์อยู่ ไม่ได้สูญหายไปไหน และนิพพานปราศจากสมมุติ ไม่มีสมมุติชื่อเสียงโดยประการทั้งปวง แต่ธรรมคือนิพพาน ที่สมมุติว่าอายตนะนั้นมีอยู่แท้ที่สมมุติว่าอายตนะคือนิพพานนั้น ก็แต่เพียงว่าสิ่งอันหนึ่งเท่านั้น ไม่ได้มีชื่อเสียงอย่างใด และไม่ใช่ ดิน น้ำ ไฟ ลม ไม่ใช่อากาศ และวิญญูณ ไม่ใช่มีอาการจากนี้ไปไหน ไม่ใช่มีอาการโน้นมานี้ ไม่ใช่มีอาการขึ้นไปแล้วลงมา ความจุติ ความเคลื่อนไม่มี และไม่มีที่ตั้งอยู่ที่ใดที่หนึ่ง ไม่มีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นอารมณ์เลย นี้เรียกว่านิพพาน ซึ่งเป็นที่สุดแห่งทุกข์และเป็นที่สุดแห่งความสุขในโลก ไม่มีสุขอื่นยิ่งไปกว่า

อย่างหนึ่งที่ว่า เห็นนิพพานรู้นิพพาน ก็เหมือนคนเข้าไปในวิหาร แล้วไปเห็นแก้ววิเศษก็เหมือนกัน คือสมมุติว่ามีวิหารใหญ่หลังหนึ่งที่มีแก้ววิเศษดวงหนึ่งราคาแพง จนเรียกว่าไม่มีค่า และในวิหารไม่มีสัตว์สิ่งต่างๆ ใดๆ ทั้งหมด ที่สมมุติว่ามนุษย์ เทวดา อินทร์ พรหม นาค ครุฑ มารดา บิดา ลุง ป้า น้า อา ชาย หญิง ไม่มีเลย ยังมีบุรุษคนหนึ่งเข้าไปในวิหารนั้น ไปเห็นแก้วรัตนดาดาและจับยกขึ้นดูด้วยมือตนเอง แล้วพอใจอย่างยิ่งหาที่สุดมิได้ ครั้นแล้วเมื่อจะพูดกับใครผู้ใดผู้หนึ่งว่าลุง ป้า น้า อา จงมาดูแก้วนี้วิเศษยิ่งนัก ก็ไม่มีผู้ใดอยู่ในนั้นพอจะพูดกันได้ จึงเป็นอันว่าพูดไม่ออก

ครั้นวางแก้วไว้ที่เดิมแล้วก็ออกมาภายนอก จึงมาเห็นมนุษย์หญิงชาย เห็นเพื่อนมิตรสหายและพี่น้องป้าลุง จึงพูดขึ้นได้ว่า ลุงอาทั้งหลาย แก้วดวงหนึ่งมีอยู่ในวิหารนี้ แสงสว่างไสวประเสริฐที่สุด ใครอยากดูให้เข้าไปในวิหารนี้เถิด จะเห็นแก้วนี้ไม่ต้องสงสัย อันนี้ฉันใด เมื่อดูนิพพานด้วยปัญญา ก็เห็นว่านิพพาน ไม่มีสมมุติบัญญัติ ไม่มีสัตว์สังขารใดๆ ในนิพพานเลย ไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย อะไรทั้งหมด ดังที่โลกเป็นอยู่

ไม่มีมนุษย์ สัตว์ บุคคล ชาย หญิงใดๆ ทั้งสิ้น แต่เมื่อจะพูดว่านิพพานก็พูดด้วยสมมุติว่านิพพานเป็นอย่างนั้นๆ คือออกมาพูดกันเพื่อรู้เพื่อเป็นเครื่องหมายพอให้รู้โดยสมมุติโวหาร เหมือนบุรุษเข้าไปในวิหารยังพูดไม่ได้ แล้วออกมาพูดได้แต่ภายนอกวิหารฉะนั้น

ถ้าเมื่อแยกสังขตธรรมอันเป็นสังขาร คือแยกชั้นที่ ๕ ออก กำหนดให้แจ้งชัดแล้ว และกระทำให้เห็นชัดใจ ส่วนวิสังขาร คือ อสังขตธรรม ที่ได้แก่ ธรรมไม่มีปัจจัยแต่งได้แล้ว จะได้อันสิ้นสภาวะที่เจือปนที่จะนำมากล่าวให้สิ้นสุดได้ จะละความเมาลาภ เมาศ เมาศความสรรเสริญ เมาศความสุขได้ และละความเมารูป เมาศเสียง เมากลิ่น เมารส เมาศเครื่องสัมผัสถูกต้อง เป็นต้นได้ ตามกำลังน้อยมาก ที่เหมือนบุรุษคนเฒ่าไปเห็นกอดอกจางกลางคืนแลหลงว่าเนื้อ เมื่อแสงพระอาทิตย์ขึ้นก็หมดอาลัยดังกล่าวแล้ว เฉพาะอย่างยิ่งในที่นี้ จะละความเมารูปกาย คือ ตัวตน ที่เห็นว่าตนเห็น รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แลเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นต้น เห็นว่าตนอยู่ใน รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เห็นว่ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อยู่ในตน อันเป็นทิวฏฐิวิปลาส ๒๐ ประการ อันเป็นสักกายทิวฏฐิ และเป็นสักกายสมุทัยเสียได้

ครั้นแล้วเบญจขันธ์ คือ ขันธ์ ๕ นี้ ก็กลายเป็นสักกายนิโรธ คือ ทิวฏฐิวิปลาส ๒๐ ประการ ดับไปนั่นเอง ที่เรียกว่า ละสักกายทิวฏฐิเสียได้ และจะละเสียได้ซึ่งวิจิกิจฉา ความสงสัยในกาล ๓ คือ อดีตกาล อนาคตกาล ปัจจุบันกาล คือว่า เบญจขันธ์ที่เป็นอดีตที่ล่วงไปแล้วก็เป็นเพียงสัญญาเท่านั้น ก็เป็นอันว่าล่วงไปแล้ว ก็ชื่อว่าไม่มีเบญจขันธ์ที่เป็นส่วนอนาคตที่ยังมาไม่ถึง ก็เป็นอันว่าไม่มี เบญจขันธ์ที่เป็นปัจจุบันปรากฏอยู่ เฉพาะหน้าเดี๋ยวนี้ ก็เป็นเพียงสัญญาเข้าอีก ที่ดับ ก็ดับไปว่างไป ที่เกิดเป็นสันตติสืบต่อกัน ก็เกิดไป แล้วก็ดับไปแล้ว ก็เกิดสืบต่อกันไปอีก ที่สุดก็เป็นเพียงสิ่งที่ว่างที่เปล่าอยู่เท่านั้นเอง ก็เป็นอันไม่มีนั่นเอง

เมื่อเห็นชัดอย่างนี้แล้ว ก็เป็นอันสิ้นสงสัยใน ๓ กาลดังกล่าวแล้ว และหมดความสงสัยในศีลแล้วตรปฏิบัติของตน หมดความสงสัยในพระพุทธรเจ้า พระธรรม พระสงฆ์

เป็นอย่างดี เพราะศีล สมาธิ ปัญญา ตนก็ได้ประพฤติปฏิบัติทำให้เกิดให้มีขึ้นแล้ว จนได้เห็นคุณเห็นประโยชน์ คือความสุขใจได้มีแก่ใจตนแล้ว ได้มีความเชื่อต่อ ไตรสิกขาอันเป็นภายในแจ้งชัด ใจไม่ได้ประโยชน์สุข เพราะศีลแล้วตรปฏิบัติอย่างอื่น อันเป็นภายนอกศาสนา นี้ได้ละความลำบาก ใจที่สงสัยว่าจะไร่นอๆ อย่างนี้เสียได้แล้ว ก็ได้สุขใจที่เห็นประจักษ์ใจ ไม่ต้องเชื่อแต่ผู้อื่นเป็นเบื้องหน้าได้แล้ว ครั้นแล้วก็ละ สิ้นพหุปรามาสไปตามกัน ที่ว่า สิ้นพหุปรามาส นั้น ก็คือ ความลุ่มคล้ำศีลแล้วตรที่ ตนประพฤติปฏิบัติอยู่นั่นเอง

ด้วยว่าเมื่อไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ยังไม่ปรากฏแจ้งชัดแก่ใจตนเอง ก็ชื่อยังมัว เหมือนกับว่าศีลอยู่กับผู้อื่น ข้อวัตรปฏิบัติต้องอาศัยผู้อื่นเป็นผู้นำผู้บอก ต้องไปศึกษาถามผู้อื่นแล้วจึงปฏิบัติเป็นไป ชื่อว่าเหมือนศีลแล้วตรอยู่กับผู้อื่น ยังไม่ เป็นสันทิฎฐิโกที่ตนเห็นเอง ครั้นแล้วก็ลุ่มคล้ำศีลและวัตรปฏิบัติว่า ศีลเราจะบริสุทธิ์ หรือหนอ วัตรของเราจะเศร้าหมองหรือหนอ แล้วก็ปฏิบัติเป็นไป และบางทีก็ปฏิบัติ เอาแต่ประเพณีธรรมเนียมเข้าว่าบ้าง และเอาแต่ตำราเข้าว่าบ้าง เข้าใจว่าบุญกุศลอยู่กับประเพณีแต่อย่างเดียวเท่านั้น ยังไม่เข้าใจที่แจ้งใจว่า ประเพณีธรรมเนียมก็ตีอยู่ เปลือกหนึ่ง แต่ส่วนธรรมที่แจ้งที่สว่างกับใจมีอีกทีหนึ่ง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ยิ่งลำบากที่จะ ลุ่มๆ คล้ำๆ ต่อไป

ต่อเมื่อไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่ตนทำให้เกิดให้มีขึ้นที่ตนนั้น ได้ทำให้ สว่างแจ้งขึ้นกับใจตนเอง ศีล สมาธิ ปัญญา นี้ทำใจตนให้ได้ความสุขใจ ไม่ใช่อื่น ได้รู้แจ้งผลพร้อมทั้งเหตุแล้วก็หมดสงสัยดังกล่าวแล้ว ก็ละถอนสิ้นพหุปรามาส ความลุ่มคล้ำศีลแล้วตรเสียได้ ผู้ถอนลูกศร ๓ ประการ คือ สักกายทิฎฐิ วิจิกิจฉา สิ้นพหุปรามาส อันเป็นเครื่องแทงเสียบอยู่ในอกในจิตใจนี้เสีย ได้ชื่อว่าเป็นผู้ได้ ตกกระแสนธรรมที่เป็น โลกุตระธรรม นับว่าเป็นสุปฏิปันโนบุคคลได้แล้ว มีอันไม่ไปสู่ทุกข์ เป็นธรรมดา

ผู้มีธรรมเกิดในใจ ผู้ตกกระแสนธรรมแล้วอย่างนี้ ย่อมไม่เป็นทุกข์ในใจ เพราะ จันททรัพย์ภายนอก ถึงว่าเงินทองเป็นต้น อันเป็นทรัพย์ภายนอก มีน้อยก็ยังมี ความ

สุขใจมาก เพราะเป็นผู้มีอริยทรัพย์ มีศรัทธา มีศีล เป็นต้น ไปได้เกิดมีกับตนให้ได้ภูมิใจ มีความสุขอยู่เป็นปกติ และเห็นนิพพานปรากฏกับใจ ไม่ต้องอาศัยแต่ผู้อื่นบอก และไม่อาศัยแต่อ้างตำราเป็นประมาณ ผู้มีทรัพย์ภายนอก มีวิญญูณกทรัพย์และ อวิญญูณกทรัพย์มากมายก่ายกอง ก็ไม่ได้ความสุขเท่าผู้ถึงธรรมนี้ได้ และเป็นผู้มีคุณ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ปรากฏเฉพาะหน้าเป็นนิตยเสมม เป็นอจลศรัทธา ไม่มีเวลาเสื่อม ผู้ใคร่ต่อความสุขแท้จริงที่มีในพระศาสนาแล้ว ก็อย่าประมาท ให้อุตสาหะ พยายามเถิด ถ้าพระธรรมอันเป็นความจริงเป็นของเกินความสามารถแล้ว พระพุทธเจ้า ก็คงไม่ตรัสไว้ ถ้าผู้ใดปฏิบัติจริงก็จะได้ปีติปราโมทย์

อายตนะ ๑๒

จกขุวายตน อายตนะ คือ ตา **รูปายตน** อายตนะ คือ รูป **โสตายตน** อายตนะ คือ หู **สพทายตน** อายตนะ คือ เสียง **ฆนายตน** อายตนะ คือ จมูก **คณธายตน** อายตนะ คือ กลิ่น **ชีวทายตน** อายตนะ คือ ลิ้น **รสายตน** อายตนะ คือ รส **กายายตน** อายตนะ คือ กาย **โณฏจพพายตน** อายตนะ คือ โณฏฐัพพะฤกตอง **มนายตน** อายตนะ คือ ใจ **ธมฺมายตน** อายตนะ คือ ธรรมารมณ

อายตนะ ท่านแปลว่า ที่ต่อ แลแปลว่า บ่อเกิด อายตนะ ทั้ง ๑๒ นี้ ส่วนที่เป็นภายในมี ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ส่วนที่เป็นภายนอกมี ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสผัสตูกตองกาย ธรรมารมณ คืออารมณที่เกิดกับใจดังนี้

อายตนะ ๑๒ นี้เป็นลําคัญอย่างหนึ่ง ว่าทางปฏิบัติก็เป็นได้ทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา ได้ดีด้วย คือ อินทริยสังวรศีล ก็ได้แก่ความมีสติลํารวมอายตนะภายใน ๖ นี้ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเมื่ออารมณมีรูปมากระทบทางทวารตา เป็นต้น ที่เรียกว่า อินทริยสังวรศีล ส่วนสมาธิ ก็คือการกำหนดส่วนแห่งศีล หรือส่วนแห่ง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ส่วนใดสบายแก่ใจ ก็กำหนดเอาส่วนนั้นเป็นอารมณ จิตก็เป็นสมาธิ ส่วนปัญญา ก็คือ ความรู้ความเห็นในอายตนะที่เป็นภายในแลภายนอกทั่วถึงตามเป็นจริงอย่างไร แลรู้ไปในศีล ในสมาธิ ไปตามกัน และอายตนะส่วนภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้

ถ้าปกติอยู่ไม่ได้กระทบกับอารมณ์อันใด คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส อารมณ์ที่เกิดกับใจ ที่เป็นอายตนะภายนอกไม่มากระทบในตา เป็นต้น ก็ไม่เรียก อายตนะ ไม่เป็นอายตนะ ถ้าว่า รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ มาต่อกันเข้าเมื่อใด ก็เป็นอายตนะเมื่อนั้น ครั้นแล้วก็พร้อมด้วยเกิดจักขุสัมผัส และ เกิดจักขุวิญญาณ แล้วก็เกิดเวทนา เกิดตัณหา อุปาทาน เกิดทำดีทำชั่ว เกิดพูดเกิดคิด ติดต่อกันไปทั่วโลกโลกา ไม่มีที่สุด อย่างนี้จึงว่าเป็นทั้งที่ต่อ เป็นทั้งบ่อเกิด เมื่อเสียง มากระทบหูเมื่อใด เป็นส่วนดีหรือเป็นส่วนชั่ว ก็ให้เป็นอายตนะเมื่อนั้น ครั้นแล้วก็เกิด สัมผัส และโสทวิญาณ เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน แล้วประกอบกรรมดี กรรมชั่ว เกิดโลก โกรธ หลง เกิดซึ่งเกิดรักติดต่อกันไปยืดยาวไม่มีที่สิ้นสุดอีก เมื่อกลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ มาต่อกับจมูก ลิ้น กาย ใจ ก็ให้เกิดเป็นอายตนะ แล้วเกิด สัมผัส วิญญาณ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ต่อๆ กันไป จนเกิดความเห็นชอบและความ เห็นผิด เกิดเป็นประโยชน์เป็นคุณ คิดกุศลคิดบุญ ทั้งเจริญและเสื่อมแผ่อกลามาปาม เต็มโลกเหมือนกันกับจักขุโสทนั้น

อย่างหนึ่ง สิ่งทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เป็นเครื่องใช้ได้ดี เมื่อเวลา ต้องการดูรูป ใช้ตาดูและเห็นรูป เมื่อเวลาต้องการฟังเสียง ใช้หูฟังแล้วรู้เสียงดีเสียงร้าย เมื่อเวลาประสงค์รู้กลิ่น ใช้จมูก เวลาปรารถนารส ก็ใช้ลิ้น ถ้าปรารถนาสัมผัส ก็ใช้กาย เมื่อมีอารมณ์มาทางใจ ก็ใช้ใจรับรู้อารมณ์ดีอารมณ์ชั่วได้ ถ้าขาดไปแต่อย่างใด อย่างหนึ่ง หรือ ๒ อย่าง คือ มีตา แต่บอดมืดเสียก็ดี หรือหูหนวกเสียก็ดี หรือทั้งบอด ทั้งหนวกก็ดี เท่านี้ก็เสียความสุขในโลกไปไม่ใช่น้อยเลย ยิ่งถ้าเสียส่วนใจเข้า คือ มีใจ แต่คลุ้มคลั่งไป ที่ได้แก่บ้า อันนี้ยิ่งร้ายที่สุด เลยเสียตามกันไปหมดทุกอย่าง หากความสุขมิได้

ถ้าดีบริบูรณ์ทุกอย่าง แต่ไปต่อกับทางผิดใช้ไปในทาง อวิชา โมหะ อย่างเดียว ก็จะเต็มไปด้วยความมืดและเต็มไปด้วยโทษอย่างมหันต์ ถ้าเป็นไปกับทางชอบ ใช้ไปใน ทางวิชา ปัญญา เครื่องสว่าง ก็ยิ่งสว่างก้าวหน้าวิคุณเต็มไปด้วยคุณอนันต์หาที่สุด มิได้ คำว่าเป็นบ่อเกิด ก็ช่างสมเสียจริงๆ ทั้งเป็นบ่อเกิดที่ทำให้เกิดมรรคผล คือ

ทำให้เกิดได้มรรคได้ผล ทำให้ได้ถึงนิพพานที่นี้เอง และทางฝ่ายชั้วก็ทำให้เกิดบาปกรรม และเวร ทำให้เกิดทุกข์ที่นี้ด้วยอย่างหนึ่ง ความเป็นปกติของอายตนะนี้มีอยู่ คือใจนี้ เมื่อไม่มีอารมณ์ดีอารมณ์ชั้วมากระทบใจ ก็เป็นปกติอยู่ คือเฉยๆ อยู่ ส่วนตาเล่า เมื่อไม่มีอารมณ์ คือรูปดีรูปชั้วมากระทบตา ก็เป็นปกติเฉยๆ อยู่ หู จมูก ลิ้น กาย ก็มี ปกติของตนๆ ถ้าไม่มีเสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสมาถึง ก็เฉยๆ อยู่ ฝ่ายอายตนะ ภายนอกเขาก็เป็นปกติอยู่อย่างนี้คือ รูปเขาก็ปกติอยู่เฉยๆ ตามหน้าที่อยู่อย่างนั้น เสียง กลิ่น รส วัตถุเครื่องสัมผัสถูกต้อง ก็เหมือนอย่างนั้น ย่อมเป็นปกติตามหน้าที่ ของตนๆ

แต่ใจนี้ เมื่ออารมณ์ดีหรืออารมณ์ชั้วมากระทบเข้า ใจมักเสียปกติ ถ้าใจเสียปกติ ไหวไปตามอารมณ์ เกิดยินดียินร้าย ดีใจเสียใจไปตามอารมณ์แล้ว ก็ชื่อว่าเสียปกติ เมื่อใจเสียปกติแล้ว รูปก็เลยเสียปกติไปด้วยตามกันน้อยบ้างมากบ้าง เลยกลายเป็น ยุงเหยิงเป็นใหญ่เป็นโตไปก็แล้ว แต่บางครั้งถึงรูปไม่มากระทบตาดังกล่าวนี้ ใจก็ยัง ล่ายหาเพื่อต้องการรูป อันนี้ก็ชื่อว่าเสียปกติแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เสียปกติ ไปหมดด้วยกัน รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส อารมณ์ที่เกิดกับใจ ก็เสียปกติ ไปทุกอย่าง

เมื่อเป็นเช่นนี้ ฟังเข้าใจว่า อายตนะภายนอกไม่เป็นสำคัญ เขาก็อยู่ตามเรื่องตาม หน้าที่ เขาก็มีเขาก็ดับไปตามปกติธรรมดาของเขาเท่านั้นเอง บางทีเขาก็มาผ่าน บางที เขาก็ไม่มาผ่าน ที่เขามาผ่านแล้ว ถ้าเราไม่รับเขา เขาก็ผ่านไปผ่านมาตามเรื่องของเขา ผ่านแล้วเขาก็ดับไปเอง แต่เอาอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไว้ให้ได้ ก็แล้วกัน ส่วนสำคัญที่สุดก็คือ ใจ ถ้าเอาใจไว้ให้อยู่อันเดียว ก็ปกติอยู่ได้สิ้นทั้งหมด ด้วยกัน ครั้นแล้วอย่างหนึ่ง ฟังเห็นส่วนภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งนี้ เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความเป็นของไม่ใช่ตัวตน เป็นปกติธรรมดา อย่าให้อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ครอบงำใจ และอย่าให้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นเครื่องรบกวน ตั้งที่มานในคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นใจความว่า

อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ให้พิจารณาให้เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนตตา เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นของไม่ใช่ตัวตน เป็นของว่างของเปล่า ของศูนย์ ที่เป็นเหมือนบ้านร้าง บ้านเช่า บ้านเปล่า บ้านศูนย์ทั้ง ๖ บ้าน คือเทียบด้วยบ้านร้าง อยู่ ๖ บ้าน ที่ผู้คนไม่มีอยู่หนีไปอยู่ที่อื่น ปล่อยให้ร้างว่างเปล่าเอาไว้จากผู้คน และผลประโยชน์อย่างอื่น มีผลไม่ เป็นต้น อายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เป็นเหมือนบ้านร้าง ฉะนั้น ที่ยังอายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ถ้าเมื่อรูปมากระทบตา จะเป็นรูปดีก็ตาม รูปชั่วก็ตาม ก็ให้พิจารณาว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ไม่ให้ใจยินดียินร้าย ให้เป็นปกติ เป็นกลาง เมื่อเสียงมากระทบหู จะเป็นเสียงดีหรือเสียงไม่ดีก็ตาม เมื่อกลิ่นมากระทบจมูก จะเป็นกลิ่นดีหรือกลิ่นไม่ดีก็ตาม เมื่อรสมากระทบลิ้น จะเป็นรสดีหรือไม่ดีก็ตาม เมื่อเครื่องสัมผัสมากระทบกาย จะเป็นของประณีตหรือของหยาบก็ตาม

เมื่ออารมณ์ คือสิ่งที่เราได้เห็น ได้ยิน ได้ฟัง และได้กลิ่น ได้ลิ้มรสอาหาร ได้ถูกต้อง โผฏฐัพพะด้วยกาย มาแต่ก่อนที่เป็นสัญญาความจำหมายทั้ง ๕ อย่าง คือ เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส อารมณ์ เกิดกับใจดังกล่าวนี้นี้มาเกิดขึ้น ก็ให้มีสติพิจารณาให้รู้เห็นว่า ไม่เพียงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ให้เห็นตามเป็นจริง อย่างไรแล้วอย่าให้ใจยินดียินร้าย ไม่พึงดีใจเสียใจ ในเมื่อสิ่งเหล่านี้มีขึ้นและดับไป แปรเป็นอื่น ทำใจให้เป็นกลาง เป็นอุเบกขาตั้งอยู่ และให้รู้ให้เห็นใจ และปกติของใจ เมื่อวิปัสสนา ปัญญาเกิดกล้า เป็นอริยมรรคฆ่ากิเลสตาย ไม่ติดในอารมณ์ จิตเป็นอุเบกขา เป็นกลาง คีลที่เกิดขึ้นพร้อม ก็เป็นอธิศีลสิกขา สมาธิที่เกิดขึ้นพร้อม ก็เป็นอธิจิตตสิกขา ปัญญาที่เกิดขึ้นพร้อมก็เป็นอธิปัญญาสิกขา

อย่างหนึ่ง อายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ ท่านว่าเป็นทวาร ๖ ด้วยทวาร คือ ช่องที่เป็นทางเดินของจิต ที่เที่ยว ที่เดินออกเดินเข้า ที่อาศัย อายตนะ ภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส อารมณ์ที่มาทางใจ ทวาร คือ ช่อง ๖ ช่องนี้ ช่องใจเป็นช่องสำคัญกว่าช่องทั้งหลายอื่น อย่างนี้สมกับที่มานั้นพระอาจารย์ ท่านกล่าวว่า “อย่าส่งใจออกไปภายนอก อย่าวิ่งตะครุบแสงตะครุบเงา ให้จับตัวให้ถูก

ให้ทวนกลับใจเข้ามาตั้งที่ใจ” ต่อไปนี้ใครจะกล่าวว่า คำว่าอย่าส่งใจออกไปภายนอกนั้น คืออย่าส่งใจออกไปตามสัญญาอารมณ์ภายนอก ให้ทวนกลับใจเข้ามาตั้งที่ใจ ให้ดับสัญญา อุปาทาน ในอารมณ์ภายนอกเสีย เอาสติมาระลឹกลูกอยู่ที่ใจ เอาความรู้มารู้อยู่ที่ใจ

ที่กล่าวอย่างนี้แล้ว พรารถนาจะกล่าวเรื่องเพื่อเทียบกัน เปรียบความเพื่อให้เข้าใจง่าย คือมีพรานเนื้อคนหนึ่ง เมื่อได้ข่าวถุงเพื่อเป็นเสบียงแล้วแบกปืนขึ้นป่า ออกเดินทางไปป่าใหญ่ด้วยความตั้งใจจริง ครั้นไปเห็นรอยแรดตัวหนึ่งที่มีนอดิวิเศษ ยิ่งนัก ก็ตามรอยแรดตัวนั้นไป ใครจะได้ยิงเอาหนอมาขายให้ได้ ครั้นตามรอยไปด้วยความที่ยังไม่ฉลาด ก็เอารอยเข้าว่า ถ้ารอยเข้าป่าเข้ารกก็เข้าด้วย หนามชูดซาชูดแข็ง ถ้ารอยออกที่เตียนก็ออกตาม ถ้ารอยโค้งวกไปโน้นก็โค้งไปตาม และเห็นขี้เก่าบ้าง ขี้ใหม่บ้าง และทำให้ช้าไม่ทันแรด ก็เป็นอันไม่ได้ยิง ครั้นหมดข่าวถุงแล้วก็กลับคืนบ้าน เลยไม่ได้หนอแรดดีนั้นมาขายตามปรารถนา

ครั้นแล้วมีพรานคนที่ ๒ เมื่อได้ข่าวถุงเพื่อเป็นเสบียงแล้วแบกปืนออกไปเห็นรอยแรดที่มีนอดิวิเศษอีก ก็ตั้งใจตามรอยแรดต่อไป ด้วยความดีใจว่าเราจะได้ถึงแรด จะได้นอดิมาขายให้ได้เป็นแน่ ครั้นตามรอยแรดไปแล้ว เป็นกาลสมควรไม่ไกลนัก ไม่ไกลนัก ก็หยุดยืนสนนินชฐานกำหนดพิจารณาในใจว่า แรดตัวนี้เมื่อมันไปตรงนี้แล้วมันจะไปติดแม่น้ำโน้น เมื่อมันข้ามน้ำไม่ได้ จำเป็นจะต้องโค้งอ้อมมาทางภูเขานั้น และยังจะไปติดภูเขาก็กว้าง เมื่อไปติดผาแห่งภูเขา ไปไม่ได้แล้ว ก็จะต้องวกเวียนไปที่ช่องนั้นเป็นแน่แท้ จะไปที่อื่นไปไม่ได้เลยเป็นอันขาด ครั้นแล้วก็ละรอยแรดที่นั้น ไม่ตามรอยต่อไป แบกปืนกับสะพายข้าวถุงบ่ายหน้าเดินตัดเดินลัดไปที่ช่องนั้น เมื่อถึงแล้วก็ตั้งท่าคอยแรดอยู่ด้วยดีตามสบาย มีสติสัมปชัญญะ รู้ตัวอยู่เสมอเป็นอันดี

เมื่อเห็นว่าเป็นเวลาอันสมควรใกล้แรดจะมาแล้ว ก็เตรียมตัวตั้งท่า ครั้นแล้วแรดก็มาได้ตามเวลาจริงๆ เหมือนอย่างว่า เมื่อเห็นแล้วก็เฝ้ามองใจยิ่งนักกว่า เราจะได้ถึงแรดตัวนี้และจะได้หนอแรดดีตัวนี้โดยแท้ ครั้นคิดรีนเริงใจจะหนีแล้ว ก็ยกปืนขึ้นทาบไหล่

(ทับบ่า) แล้วเอี้ยวคอหลิวตาเล็งให้ตรงและบู้ปาก แล้วก็ลั่นปืนไปถูกเรดตรงที่หมาย เรดก็ล้มตายอยู่ที่นั่น นายพรานก็ปีติปราโมทย์หาที่สุดมิได้ว่า สมปรารถนาเราแล้ว เรดนี้ มันจะไปไหนได้ เมื่อยิงเอนอเรดได้สมหมาย ก็เลยกลับบ้าน เอนอมาขาย ได้เงินรวยทรัพย์

เท่าที่กล่าวกลายเป็นนิทาน (เป็นนิยาย) มานี้ เพื่อบ่งบอกว่าช่องใจเป็นสำคัญที่สุด คือพรานคนที่แรกไม่เข้าใจในวิธีการที่จะยิงเอนอเรด ยังไม่รู้ที่สำคัญ จึงตามเอนอ เรดเข้าว่าแต่อย่างเดียว เมื่อโค้งไปตามรอยก็ทำให้เข้าไปในตัว ก็เป็นอันไม่ทันเรด หมดข้าวถุงแล้วก็ต้องกลับคืน นี่ก็เหมือนเห็นช่องอื่นๆ คือ ช่องตา หู จมูก ลิ้น ภาย ไปในที่อื่น ทวารอื่นเสียหมด ครั้นแล้วก็วิ่งตามอารมณ์ที่มากกระทบที่เป็นเพียงสัญชาตญาณ ไม่มีใช้ของแน่นอนอะไร และเมื่อจะกล่าวให้กว้างออกหน่อย ก็คือเข้าใจว่า พระธรรมมีแต่อยู่ในคัมภีร์ในไบเบิลหรือในสมุดที่ทำที่แต่งเอาไว้กันความลืม หรือเพื่อความเห็นถูกต้องและเข้าใจ แล้วก็กราบไหว้ บูชา ท่องบ่น สาธยาย มีความเห็นว่า พระธรรมมีแต่ที่นับถืออย่างเดียว ไม่เข้าใจว่าพระธรรมในคัมภีร์ทั้งหมดท่านกล่าว ท่านแสดงชี้มาที่ตัวเราที่ประกอบด้วยทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น ภาย ใจ ของเราที่เป็น ภายใต้อีกทีหนึ่ง ที่รวมเข้ามาประชุมใจ

เมื่อไม่ได้ความแจ่มสว่างในธรรมอันจริงที่ใจตน ก็เลยละเสีย เลยเลิกการศึกษา และปฏิบัติต่อไป เหมือนพรานคนที่แรกที่ไม่ได้ยิงเรดแล้วกลับบ้านนั้น แต่นายพราน คนที่ ๒ เป็นผู้เข้าใจวิธีการที่จะได้ยิงเรดเป็นอย่างดี สันนิษฐานตรึกตรองพิจารณาไป ก็เห็นว่าช่องไหนเป็นช่องสำคัญ ครั้นแล้วโดยไม่ต้องตามรอย ไปที่ไปคอยยิงเอาที่ ช่องไหน ก็ได้ยิงเรดจริงๆ เหมือนอย่างคิดไว้ นี่ก็คือเห็นทาง ตา หู จมูก ลิ้น ภาย ไม่ไปอื่นไปที่ใด ย่อมมารวมที่ใจลั่นด้วยกัน ที่มีใจเป็นธรรมถึงก่อน มีใจประเสริฐกว่า สำเร็จแล้วด้วยใจ

เมื่อกล่าวให้กว้างหน่อยก็คือ พระวินัย พระสูตร พระปรมัตถ์ พระวินัยก็เป็นวินัย พระสูตร พระปรมัตถ์ รวมเรียกว่า ธรรม จึงรวมเข้าด้วยกันทั้งลั่นเรียกว่า พระธรรมวินัย ที่มีแล้วในคัมภีร์ในตำราทั้งหลายที่ท่านทำไว้ดีแล้ว ทำไว้ดีจริงๆ เป็นประโยชน์ดียิ่ง

แต่เปลือกหนึ่ง เมื่อเอาความหมาย เอาประโยชน์ และเอาสรรพสิ่งเปลือกหนึ่งแล้ว ความก็แสดงขึ้นมาที่ตัวของเราที่ประกอบด้วยทวาร ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้ ที่รวมเข้าหาใจที่เป็นทวารคือช่องสำคัญดังกล่าวแล้ว จึงเอาสติเข้าไปตั้งที่ใจ **สติเป็นของจำเป็นมาก เป็นของจำเป็นปรารถนามาก กำหนดเอาใจที่ไม่ได้ส่ายออกไปภายนอกให้รู้ใจ ให้เห็นใจ ให้เห็นปกติใจ ก็ได้รับความว่าใกล้ชิดเอกจิต เอกธรรม คือ จิตอันเดียว ธรรมอันเดียว**

เมื่อรู้ใจเห็นใจชัดแล้ว ก็รู้กายเห็นกายตามเป็นอย่างไร มีเห็นว่ากายนี้เป็นทั้งส่วนแห่งธาตุ ๔ และทั้งส่วนปฏิภนที่ประกอบด้วยอาการ ๓๒ ในที่สุดเป็นอัพยาทุกต มีสภาวะสูญเปล่าอย่างนี้ ครั้นรู้กายรู้ใจให้ชัดใจได้เต็มที่แล้ว ก็กลายเป็นเอกจิต เอกธรรมไป และเมื่อเห็นจิตเห็นธรรมชัดเช่นนี้แล้ว ก็ให้เห็นตน คือตนก็เป็นธรรม ธรรมเป็นตน ชื่อว่า อัตตทีปา มีตนเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง ธรรมทีปา มีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง อัตตสรณ มีตนเป็นที่ระลึก ธรรมสรณ มีธรรมเป็นที่ระลึก

ต่อไปนี้พึงเข้าใจว่า เมื่อใจเป็นธรรมแล้วจะว่าอะไรก็ได้ดอก คือว่าเมื่อใจไม่มีอาการยินดียินร้าย ไม่ดีใจไม่เสียใจ ไม่มีอาการขึ้น ไม่มีอาการลง ไม่มีอาการไป ไม่มีอาการมา ไม่มีอาการออก ไม่มีอาการเข้า แล้วอย่างนี้ จะว่าเป็น เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็ได้ จะว่าเป็น สัมมทัญญู สัมมาสังกัปปไป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต สัมมาอาชีโว สัมมาวายาโม สัมมาสติ สัมมาสมาธิ ก็ได้ หรือจะว่าเป็น ทาน คีล เนกขัมมะ ปัญญา ก็ได้ จะว่าเป็น วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา ก็ได้ หรือจะว่าเป็น สติปฏิฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ ก็ได้ หรือว่าจะเป็น โพชฌงค์ ๗ คือ สติ ความระลึก ธรรมวิจยะ ความสอดส่องหรือเลือกคั้นธรรม วิริยะ ความเพียร ปีติ ความอิ่มใจ ปัสสัทธิ ความสงบใจ สมาธิ ความตั้งใจมั่น อุเบกขา ความวางเฉย ก็ได้

อารมณ์ทั้ง ๖ ที่เป็นอายตนะภายนอก คือรูปที่ตาเห็นย้อมมากมาย มีทั้งดีบ้างชั่วบ้าง เสียงที่ได้ยินด้วยหูนี้ก็มากมาย เหลือที่จะกล่าวให้ทั่วถึง กลิ่นแล รสแล เครื่องสัมผัสถูกต้อง และอารมณ์ที่เกิดกับใจเหล่านี้ทุกอย่าง ก็เหลือที่จะมากต่อมาก

ทางฝ่ายดีก็เต็มโลก ทางฝ่ายชั่วก็ลามปามเต็มไปไม่มีที่สิ้นสุด อารมณ์ทั้ง ๖ นี้ ที่มาผ่านตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ถ้าเราจะเอาเสียทุกอย่างให้ได้ทั้งหมด จะทำตามอารมณ์ให้ได้ทั้งสิ้น จะพูดตามอารมณ์ให้จบสิ้นทุกอย่าง จะคิดไปตามอารมณ์อันเป็นสิ่งที่มาถูกต้องทางใจให้ได้ทุกอย่างตามปรารถนา ถ้าจะทำอย่างที่ว่ามานี้ เราก็จะตายทิ้งเปล่า ยิ่งจะทำตามใจทุกอย่าง ก็ยิ่งกว้างเกิน ยิ่งพูดก็ยิ่งไม่รู้จบ ยิ่งคิดก็ยิ่งไม่รู้จักสิ้น ตกลงต้องเอาแต่ที่พอดี เอาเท่าที่ได้ เอาพอกับกำลังความสามารถเท่านั้น จึงเป็นความสุขได้ๆ

การฟังธรรม

ในเรื่องต่อไปนี่ การฟังธรรมมีชื่อว่าเป็นการยังกุศลให้เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง ดูเป็นความสำคัญไม่ใช่หน่อย การรู้นั้นคืออยู่มากทีเดียว ดีจริงๆ แต่ขอให้ระวังว่า อย่ารู้เลยของดีของจริงไปเสียหมด รู้ส่งไปข้างหน้าด้านเดียว ไม่เหลียวมาข้างหลังบ้าง ที่เหมือนรู้มากแล้วไม่นึกถึงน้อย รู้สูงลิ้มต่ำ หรือ รู้ปลายไม่นึกถึงต้น ที่สำคัญว่าเหมือนกับจะไม่ได้ผลอันใด แต่ฟังเห็น เช่น พระสารีบุตร เมื่อคราวเป็นคฤหัสถ์ชื่อ อุปติสสะ ฟังอริยสัจ ๔ ย่อจากพระอัสสชิ มีความว่า

เย ธมฺมา เหตุปฺปภา

เตสํ เหตุํ ตถาคโต

เตสญจ โย นิโรโธ จ

เอวาทิ มหาสมโณ

แปลว่า ธรรมทั้งหลายเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตเจ้าทรงแสดงถึงเหตุแห่งธรรมนั้น และความดับของธรรมนั้น พระมหาสมณะมีปกติกล่าวอย่างนี้

อุปติสสะฟังเท่านั้น ได้สำเร็จโสดาปัตติผล พระยสกุลบุตรเมื่อยังเป็นคฤหัสถ์ เห็นนางปาริวาริกา ผู้บำเรอตน ทำเป็นวิปริตนอนหลับเปลือยกายแล้วอำปาก เป็นต้น แล้วเมื่อหน่าย สวมรองเท้าได้แล้วบ่ายหน้าไปทางพระพุทธรเจ้าเสด็จ ได้ฟังธรรมอนุပ္พพิกษาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง เมื่อจบเทศนา ได้สำเร็จโสดาปัตติผล ครั้นฟังครั้งที่สองที่พระพุทธรเจ้าแสดงแก่บิดาของตนก็ได้อรหัตต์ เศรษฐีผู้เป็นบิดาพระยสก็ได้รับฟังอนุပ္พพิกษาได้สำเร็จโสดาปัตติผล

อนุบุพพิกา คือแสดง ทาน คีล แลสวรรคอันเป็นอาณิสงส์แห่งทาน คีล อาทินวกถา แสดงโทษแห่งกาม เนกขมม แสดงอาณิสงส์แห่งการออกจากกาม ที่สุดแสดงอริยสังข์ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เรียกว่า อนุบุพพิกา คือแสดงแต่ตั้งไปตามลำดับ มารดาและภรรยาเก่าพระยสกุลบุตรได้ฟังพระองค์ตรัสสอนโมทนา ก็ได้สำเร็จโสดา ท่านผู้ได้สำเร็จโสดาเหล่านี้ยังไม่เคยได้ยินได้ฟังธรรมเช่นนี้เลย ยังไม่ได้ศึกษาธรรม อย่างนี้มาก่อน ฟังได้ฟังเท่านั้นแต่บ่อยก็ได้สำเร็จมรรคผล เมื่อเป็นเช่นนี้่นาคิดว่าความ สำเร็จมรรคผลไม่ใช่หน้าที่ของความรู้อีก ถ้าฟังเอาธรรมแล้วฟังไม่มากก็ได้มรรคผล หรือไม่อย่างนั้นก็ได้กุศลมาก

ข้ออื่นยังมีอีก คือ พระสารีบุตรได้ไปที่บ้านนายเพชรฆาต แล้วเทศนาโปรดนาย เพชรฆาตหมวดแดง ด้วยเทศนาธรรมไม่มาก นายเพชรฆาตหมวดแดงฟังจบเทศนา ได้สำเร็จโสดาปัตติผล ถ้าฟังไม่เอาแล้ว ถึงจะฟังมากเท่าใด ก็ไม่ได้มรรคผล หรือเอา ความรู้ไปฟังธรรม ก็มักคิดขวางทางอันจะได้มรรคผล คือว่าถือว่าตนเป็นผู้รู้มากแล้ว อะไรๆ เราก็รู้แล้ว เราได้ศึกษา เราได้เรียนหมดแล้ว ถ้าถือตัวเป็นผู้รู้มากไปเสียแล้ว อย่างนี้ไปฟังธรรม มรรคผลมักไม่เกิดได้ง่าย เหมือนกับคนที่มีท้องอืดอยู่แล้ว หรือกำลัง ท้องขึ้นไม่ปกติแล้วจะกินข้าวอีกนั้น กินนิดหน่อยก็รับแต่บ่อย

ถ้าว่าถึงรู้มากก็ไม่ถือตัวที่เป็นอัตตานุปฏิญญี ความตามเห็นว่าตัวตน เป็นผู้ถ่อมตน อ่อนโยน เคารพพระธรรม อยากได้อยากถึงธรรมเพื่อดับกิเลสหรือละความชั่ว อย่างนี้ ฟังธรรมเป็นทางให้ได้มรรคผลได้ดี ถ้าไม่ถึงเช่นนั้น อย่างต่ำก็ได้กุศลมาก เหมือนคน หิวข้าวมาก ท้องก็ว่าง ไม่แน่นไม่เฟ้อ ก็กินข้าวมาก ฉะนั้น

อนึ่ง ไปฟังธรรมฟังให้ประเพณีธรรมนิยมอยู่ส่วนหนึ่ง คือว่าการรักษาประเพณี ธรรมนิยมได้เป็นดี แต่ว่าอย่าติดประเพณี อย่าเอาแต่ประเพณีธรรมนิยมเป็น เบื้องหน้าเพียงเท่านั้น ถ้าเอาแต่ประเพณีเชื่อว่า พระธรรมจะไม่ซึมซาบ จะไม่แทรก เข้าในจิตใจของเรามาก จะไม่รู้ธรรมอันดีอันจริงยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม และจะไม่ได้ปิติ ปราโมทย์มาก เพราะประเพณีเป็นสัญญาเกิดขวางไม่ให้ก้าวหน้าไปได้ง่าย ให้เพิก ประเพณีออกเป็นส่วนหนึ่งเสีย แล้วฟังเอาธรรมเพื่อเอาความรู้ความเห็นแจ้งในธรรม

ให้จงหนักเป็นการดี และอย่าไปฟังเพื่อเอาหน้าหรือเอาชื่อเสียง ความสรรเสริญของโลก เพราะจะเป็นโลกาธิปไตยไปไม่ต้องการ ให้เอาธรรมาธิปไตย คือเอาธรรมเป็นเบื้องหน้า เอาธรรมเป็นใหญ่ให้ถูกธรรม ถ้าไปฟังธรรมแล้วปรารณาเอาหน้าเอาชื่อเสียง ก็ได้แต่หน้ากับชื่อเสียง เลยไม่ได้บุญที่ต้องประสงค์ในที่นี่ คือต้องประสงค์บุญที่เป็นธรรม

ในที่นี้ปรารณาใครจะนำความเปรียบไว้สักอย่างหนึ่งว่า หมอแพทย์ผู้มีคุณธรรม สมบูรณ์ แลฉลาดในวิธีหมอมีความรู้จริง ๑ ยาของแพทย์ก็เป็นยาที่ดีจริง ๑ คนผู้ป่วย เป็นไข้ก็อยากหายจริงและเชื่อหมอแล้วกินยาจริง ๑ ถ้าพร้อมด้วยการ ๓ อย่างนี้ก็หวัง ในการได้ผลแน่ ที่จะไม่ได้นั้นน้อยที่สุด ถ้าได้หมอดีและยาวิเศษ แต่คนไข้ไม่เอาการ ไม่กินยา ในเมื่อลับตาหมอแล้วเอายาชุกซ่อนเสียเช่นนั้น หากความหายโรคไม่ได้เลย เมื่อคนไข้ปรารณาดียิ่ง เชื่อหมอจริงๆ คอยฟังคำสั่งและคอยกินยา แต่วิชาความรู้และ คุณธรรมความบริสุทธิ์ใจของหมอไม่มี วางยาคือให้กินยาผิดๆ ถูกๆ อย่างนี้ ความสำเร็จ คือได้ผลดีก็ไม่มีอีก ยิ่งทางหมอก็หาวิชาความรู้ไม่ได้ ทั้งผู้ป่วยก็ไม่เอาการ เกลียดชัง ยาที่สุด กินยาก็จำใจกินเอาอย่างที่ซัดไม่ได้ กินนิดๆ หน่อยๆ ก็ยิ่งไปกันใหญ่ ที่หา ประโยชน์ไม่ได้ในการรักษาและความหายโรค ในทางการศาสนาคือผู้แสดงธรรมและ ผู้ฟังธรรม ก็เหมือนกับแพทย์และคนไข้เป็นไข้ ฉะนั้น

ในครั้งนั้นพระพุทธเจ้าทรงเทศนาโปรดด้วยพระองค์เอง ยิ่งพระองค์เป็น **อนุตตรโอรุสัทมมสารถิ** เป็นผู้ทรมานคือฝึกสอนบุรุษ บุคคลควรทรมาน ไม่มีใครยิ่งกว่าที่ ประกอบด้วยความรู้จิตนิสัยสัตว์ทั้งหลายว่า คนหมู่นั้นหรือเฉพาะคนนั้นในบุพพชาติ ปางก่อนได้เจริญธรรมอะไร จะโปรดแสดงด้วยธรรมอะไรจึงเป็นที่สบายก็รู้ชัดด้วย พระญาณทั้งสิ้น ครั้นแล้วก็เทศนาโปรดด้วยธรรมให้ถูกกับจิตนิสัยของผู้ฟังทั้งหลาย นั้นๆ เมื่อการเทศนาและฟังธรรมเป็นเช่นนี้แล้ว ความได้มรรคผลก็มีหวังสำเร็จเป็น ส่วนมาก

ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์ตรัสเทศนาโปรดด้วยพระองค์เองก็เป็นอย่างนี้ แต่ครั้งเป็นส่วนของพระสาวกเทศนาและผู้รับฟังเทศนาก็ไปอีกอย่างหนึ่ง ถ้าพระสาวก ผู้เทศนาเป็นชั้นอริยบุคคลที่ได้มรรคผลแล้วก็จะไปกันได้ดีอยู่ เหมือนอย่างพระสารีบุตร

อัครสาวก เทศนาโปรดพุทธบริษัทด้วยเทศนามงคลสูตร ปรากฏว่าเมื่อจบเทศนา
พุทธบริษัทผู้รับธรรมได้มรรคผลเป็นอันมากนับเป็นหลายหมื่นเป็นตัวอย่าง

หากว่าสาวกผู้เทศนาไม่ใช่ชั้นอริยบุคคลเข้าแล้ว ก็จะไปกันอีกอย่างหนึ่ง และ
ทั้งจะไม่ประกอบด้วยคุณธรรม มีศีลคุณ สมาธิคุณ ปัญญาคุณ วิมุตติคุณ เป็นต้น
ผู้รับฟังพระธรรมนั้นจะมี กาย วาจา ใจ ไปอีกอย่างอื่น ที่ไม่ต้องด้วยคุณลักษณะ
พอที่จะได้รับมรรคผล ที่ได้กับคำว่า คนตาบอดจูงคนตาบอดเลยเวียนรอบต้นตาลอยู่
ไม่ได้ไปไหน อันบอดต่อบอดจูงกันที่จะเอากันไปให้ถึงจุดหมายที่ตนจะไปนั้น มันเป็น
การได้ยากอยู่เอง ก็จะพากันวนไปวนมาเวียนรอบต้นตาลต้นเดียวอยู่ดังกล่าวแล้ว
อันตนข้ามน้ำยังไม่ได้ แล้วจะเอาคนอื่นให้ข้ามได้นั้นที่ไหนจะไม่ยาก

เฉพาะอย่างยิ่งในที่นี้ การฟังธรรมที่ท่านแสดงพระธรรม ถ้าพุทธบริษัทตั้งใจฟัง
ด้วยความเคารพและสงบเงียบ พร้อมกับด้วยรักษามารยาทด้วยเป็นการดี ถ้ายิ่งไปฟัง
ที่วัดแล้ว วัดนั้นก็ถือว่าเป็นบ้านพระพุทธเจ้าและถือว่าเป็นบ้านพระสงฆ์ ก็ยิ่งทำความ
เคารพและรักษากาย วาจา ทำให้ดีให้งาม และเพราะวัดเป็นที่ฝึกที่อบรมกาย วาจา ใจ
แห่งผู้ถือพระพุทธศาสนาด้วยศีลธรรมคำสั่งสอนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่าเราไปบ้าน
พระพุทธเจ้า ไปหาศีลหาธรรมใส่ตน ไปเอาความรู้ ไปหาความดีใส่ตน

ถ้าไปเพื่อฟังธรรม แต่เมื่อถึงเวลาฟังเข้าแล้วก็คุยกันพูดกันให้กลบพระธรรม
ไม่เป็นการฟังให้ดีได้แบบนี้ ชื่อว่าไปฟังธรรมไม่ได้บุญ ชื่อว่าเป็นทาสปาก เป็นทาส
แห่งคำกล่าวคำพูด ไม่ได้เป็นนายปากเราเอง และเมื่อถึงเวลาการฟังอยู่ ใจไม่กำหนด
เอาเนื้อความในพระธรรม ครั้นแล้วก็ต่อยเหล็กไฟสูบยา หรือขีดไม้ขีดไฟ สูบยาเสีย
ไม่เป็นการทำประโยชน์ให้สำเร็จ แต่การฟังธรรมได้แบบนี้ก็ชื่อว่าไม่ได้บุญ ชื่อว่าเป็น
ทาสหูหรืออีก เอาตัวเป็นนายหูไม่ได้

ข้อหนึ่งยังมีอีก เมื่อเวลาจะตั้งใจฟังด้วยเคารพ แต่เอาหมากออกมาตำหมาก
แล้วกินหมากไปเสีย แล้วส่งใจไปอื่น ไม่ได้เอาสติผูกใจไว้ในพระธรรม เพื่อจะได้
ความรู้ความเห็นตามกำลังที่ตนจะได้ อย่างนี้ก็ชื่อว่าไม่ได้บุญ ชื่อว่าเป็นทาสหมากเข้า

อีกด้วย เพราะมันเมาในเรื่องหมากนั้น ชื่อว่าเป็นนายหมากหรือเป็นนายปากไม่ได้ จึงเสียปีติและปราโมทย์ **อันความมุ่งหมายก็คือเพื่อฟังด้วยการกำหนดเอาเนื้อความเอา เหตุผลในธรรม ให้รสรธรรมซึมซาบในใจตั้งอยู่ ถ้าให้ซึ่งจนถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ คือกิเลสความชั่วความเศร้าหมองได้ก็ยิ่งประเสริฐ**

ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว เมื่อผู้ฟังอยู่ส่วนใดที่จะได้สังเวชสลัดใจก็ได้สังเวช ส่วนใด ควรจะได้รับความเลื่อมใสก็ได้ความเลื่อมใส และให้ยกเอาตนเทียบดูอีก ให้ตรวจดู ตนของตนเราที่ท่านแสดงโทษ ถ้าโทษของเราทางกาย วาจา ใจ มี เราจะได้เพียรละไป ตามกำลังของเราเท่าที่จะละได้ ถ้าท่านแสดงประโยชน์มี พุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ หรือศีลธรรม เป็นต้น ก็ตรวจดูตัวเราว่ามีหรือไม่ ถ้าเรามี เราจะได้ปีติอิมใจและเลื่อมใส ยิ่งขึ้น ถ้าเรายังไม่มี ก็ฟังทำให้เกิดให้มีขึ้นตามสามารถของเรา คือฟังแล้วได้เพียรละ ความชั่ว แล้วกลับเพียรทำความดีใส่ตนได้อย่างนี้ ชื่อว่าถือเอาประโยชน์แต่การฟัง ธรรมได้ ชื่อว่าฟังธรรมได้บุญ อย่างน้อยก็ให้ได้ความอิมใจและเลื่อมใสในธรรม จึงชื่อว่า มีประโยชน์ตามน้อยมาก และไม่ฟังใช้แต่ความสำคัญในใจอย่างเดียวว่า เมื่อฟังจบแล้ว คงเหมือนจะได้บุญเพียงเท่านี้ คือให้ฟังเอาปัญญา เอาความรู้ความเข้าใจ ให้แจ้งในธรรม จะได้นำเอาไปประพฤติปฏิบัติตามบ้างและให้ฟังเอาตามความจริง อย่าชอบฟังแต่การ ยอหนักเป็นการดี

อริยสัจจ์ ๔

ทุกข์ อริยสัจจ์ ทุกขสมุทัย อริยสัจจ์ ทุกขนิโรธ อริยสัจจ์ ทุกขนิโรธคามินี
ปฏิบัติ อริยสัจจ์ ทุกขอริยสัจจ์ ๑ ทุกขสมุทัยอริยสัจจ์ ๑ ทุกขนิโรธอริยสัจจ์ ๑
ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติอริยสัจจ์ ๑ **อริยสัจจ์** ท่านแปลว่า ของจริงทำบุคคลให้เป็น
พระอริยเจ้าบ้าง ของจริงของอริยเจ้าบ้าง ของจริงทำบุคคลผู้รู้ผู้เห็นให้ไกลจากข้าศึก
ภายในบ้าง **ถือเอาความในที่นี่ คือ ของจริงทำบุคคลผู้รู้ผู้เห็นให้ไกลจากข้าศึกภายใน
คือ กิเลส**

ต่อไปนี้ปรารภจะกล่าวโดยบุคคลาธิษฐาน คือยกบุคคลเป็นที่ตั้ง สกนธ์กาย
ของเราอันเดียวก่อนเดียว แต่มีอาการ ๔ คือมีของจริงอยู่ ๔ อย่าง ที่ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย
นิโรธ มรรค ทุกข์นั้นถ้าจะกล่าวตามในที่มามีมาก แต่ในที่นี้จะกล่าวคือ **ทุกข์** หมายถึง
ชาติ ความเกิดเป็นทุกข์ **ชรา** ความแก่เป็นทุกข์ **มรณะ** ความตายเป็นทุกข์

คำว่า **ชาติ** *ความเกิด* นั้น หมายถึงแต่ตั้งปฏิสนธิในท้องมารดาเรื่อยมาๆ จนถึง
วันสิ้นอายุวันตายนี้ รวมชื่อว่า เกิด

ชรา *ความแก่* นั้น ไม่ได้หมายถึงแต่ที่ศีรษะหงอก ฟันหลุดหล่นไป เนื้อหนัง
เหี่ยวแห้ง ฟังเข้าใจว่าความแก่ หมายถึงความแก่ที่แก่มาแต่ตั้งปฏิสนธิวิญญูณมา คือ
แก่มาทีละน้อยๆ แก่มาทุกนาที่ชั่วโมงไม่เว้นระยะเลย ทีละนิดหนึ่งๆ ดังที่เรียกว่า
ท้องแก่ก็มีบ้าง เมื่อแก่พอแก่เวลาตลอด ก็คลอดออกจากท้องมารดาโดยธรรมชาติ เมื่อ

เวลาเดินได้ ก็ชื่อว่าแก่กว่าเวลานอนอยู่ที่ไม่เบาที่ผ้าอ้อม ระยะเวลาเป็นหนุ่มเป็นสาวก็แก่ คือแก่กว่าเวลากำลังหัดเดิน ครั้นแล้วก็ถึงแก่ศีรษะหงอก กายห่อมถือไม้เท้า รวมเรียกว่า ชรา

มรณะ ความตาย นั้น ก็หมายเอาตายมาแต่วันปฏิสนธิวิญญูณเหมือนกันอีก คือตายมาเป็นลำดับ เหมือนอย่างว่าเมื่อคลอดออกมานอนอยู่เบาที่ผ้าอ้อมนั้น ระยะเวลาอยู่ในท้อง ๑๐ เดือน หรือ ๙ เดือน ก็ตายไปแล้ว ที่เมื่อเดินได้วิ่งได้ ก็คือเมื่อนอนอยู่เบาและผ้าอ้อมตายไป แต่เพราะสันตติความสืบต่อมีอยู่ จึงเจริญขึ้นเป็นลำดับ เป็นธรรมชาติจนเป็นหนุ่มเป็นสาว เมื่อถึงเป็นคนแก่คนเฒ่า ความเป็นสาวเป็นหนุ่ม ก็ตายไปอีก ตายเรื่อยมาจนถึงตายที่สุด คือ ดับไป ศูนย์ไป หมดไป แห่งสกลกายนี้ ที่เรียกว่า ตาย

ตกลงว่า ชาติ ชรา มรณะ ความเกิด ความแก่ ความตาย นี้มาพร้อมกันเลย เต็มหรือตามสภนธ์กายเรามาทั้ง ๓ อย่าง ทุกกลมหายใจเข้าออก เมื่อเห็นแจ้งชัดโดย นัยนี้เป็นอันดี จึงจะเป็นทุกขปริญญ คือ กำหนดรู้ทุกข์ ได้ดังกล่าวมานี้ หากจะมี ผู้พูดสอดเข้ามาว่า ศาสนาพระพุทธเจ้า หรือ ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาเจ้าทุกข์ ไม่ใช่ อย่างนั้น พระพุทธเจ้าตรัสตามที่เป็นจริงอย่างไร ที่เป็นของจริงโดยธรรมดาดูอย่างนี้ ถึงใครจะว่าทุกข์หรือไม่ว่าก็ตาม จะว่ามีหรือว่าไม่มีก็ตาม หรือเพราะเบื่อไม่อยากจะ ฟังคำ แก่ๆ ตายๆ แล้วไม่พูดเสียก็ตาม อันนี้ก็จะเป็นอย่างนี้ คือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ข้าก็จะเป็นของจริงอยู่อย่างนี้ หรือจะมีผู้พูดสมมุติ เรียกว่า ความสุข ข้าก็จะเป็นอยู่ อย่างนี้ คือทุกข์ที่เป็นเอง และ ความเกิด ความแก่ ความตาย นี้ เขาเป็นเจ้าของโลกมาสิ้น โภภีแห่งกัลป์เป็นอันมาก

ส่วน **สมุทัย** ที่ว่าสมุทัยเป็นเหตุให้ทุกข์เกิดนั้น ท่านหมายเอาต้นเหตุ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ทั้ง ๓ นี้ เป็นเหตุความใคร่

ความยินดีปรารถนาอยากในอารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ธรรมารมณ์ ที่มากระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เรียกว่า **กามตัณหา**

ความอยากเป็นอยากมี ดังนามรูป คือ สกนธ์กายตัวตนของเราที่มีอยู่แล้วอย่างไร ก็อยากให้เป็นให้มีอยู่อย่างนี้ไปนาน อยากให้เป็นอยู่อย่างนี้รำไป นี้อาส่วนภายใน ถึงสิ่ง ที่เป็นของภายนอก ตัวที่ได้มาแล้วที่มีอยู่แล้ว ก็ขอให้เป็นของเราอยู่อย่างนี้ ให้เรามีอยู่ อย่างนี้ ให้เราเป็นผู้มีของนี้รำไปในกาลไหนๆ เรียกว่า *ภวตัณหา*

ความอยากไม่เป็นไม่มี ที่อยากไม่เป็นนั่นเป็นนี่ ดังอยากไม่มีโรคพยาธิ เบียดเบียน อยากไม่แก่ อยากไม่ให้อายุความตาย หรือ เมื่อประจวบอนิฏฐารมณ คือ อารมณ์ที่ไม่ชอบใจเกิดขึ้นแล้วเกลียดชังอย่างนี้ เรียกว่า *วิภวตัณหา*

ตัณหาทั้ง ๓ ดังกล่าวมานี้ ท่านว่าเป็นสมุทัย เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด แต่ที่ให้ทุกข์เกิด ไม่ใช่แต่ตัณหาอย่างเดียว คือ **อวิชชา** ธรรมชาติไม่รู้แจ้งเป็นผู้หนุนอีกทีหนึ่ง ตัณหา จึงตั้งอยู่ได้ ตัณหาเป็นอาการของอวิชชา คือว่าอวิชชามีแล้ว ตัณหาก็กมี ตัณหามีแล้ว อุปาทาน ความยึดความถือก็มี ครั้นแล้วภพความเป็นความมีก็มีขึ้น เมื่อภพมี ชาติ ความเกิดก็มีขึ้น แล้วมีชรา มรณะ ความโศก ความรำไร ความลำบากกาย ความน้อยใจ ความคับแคบใจที่เป็นทุกข์ก็เกิดขึ้น อย่างนี้จึงว่าตัณหาเป็นเหตุให้ทุกข์เกิด

ส่วนนิโรธความดับทุกข์นั้น ท่านหมายเอาความดับตัณหา คือว่าถ้าอวิชชาความ ไม่รู้แจ้งสกนธ์กายตัวเรา นี้ เป็นทุกข์ เป็นสมุทัย เป็นนิโรธ เป็นมรรค นี้ดับไป กลับเป็น วิชชา ความรู้แจ้งว่าสกนธ์กายตัวเรานี้เป็นทุกข์ เป็นสมุทัย เป็นนิโรธ เป็นมรรค อย่างนี้ ตัณหาก็กดับสิ้น ครั้นแล้วอุปาทาน ภพ ชาติ ชรา มรณะ โศกะ ปริเทวะ ทุกข์โทมนัสสะ อุปายาสะ ก็ดับไปตามกัน ชื่อว่า **นิโรธ** ความดับทุกข์หาทุกข์มิได้ เพราะดับตัณหา ไม่มีเหลือที่ เนื่องมาจากดับอวิชชา ที่ว่าความดับตัณหาได้สิ้นเชิงไม่มีเหลือ ทุกข์ก็ดับ ไปหมด ได้ชื่อว่า นิโรธ เพราะเป็นความดับทุกข์นี้ นั้น ชั้น ๕ ธาตุ ๔ ก็ยังมีปรากฏอยู่ ยังไม่สูญหายไปไหน ดังชั้น ๕ พระอรหันต์ซึ่งนิมิตเป็นตัวอย่าง คือว่า พระอรหันต์ ยังมีชั้น ๕ แต่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน ท่านดับเสียแล้ว นิโรธในอริยสัจจ์นี้ หมายเอาความดับตัณหา ไม่ใช่หมายเอาความดับสัญญาและเวทนาที่ไม่รู้สึกตัว ที่เรียกว่า *สัญญาเวทยิตนิโรธ*

ส่วน **มรรค** นั้น ท่านก็หมายเอาสกนธ์กายเอาตัวเรานี่ แต่อาการของมรรคมี ๘ คือ

สมมาทิฏฐิ มีความเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจจ ๔ ได้แก่ เห็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ๑

สมมาสงกฺปิ ดำริชอบ คือ คิดอยากจะออกจากกาม คิดจะไม่พยายาม คิดจะไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๑

สมมาวาจา เจรจาชอบ เว้นพูดส่อเสียด พูดมุสา คำไม่จริง พูดคำหยาบ พูดเพื่อจ้อ คือพูดเรื่องที่ไม่เป็นประโยชน์ พูดเลอะเทอะ ๑

สมมาภมฺนโต ทำการงานชอบ ท่านว่า การงานที่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ขโมยลักทรัพย์ผู้อื่น ไม่ประพฤติดิฉินฺทมิถฺยเขาหวง ๑

สมมาอาชีโว เลี้ยงชีวิตชอบ คือ ทำการงานเลี้ยงชีพที่ไม่หลอกลวงผู้อื่น ๑

สมมาวาโย ทำความเพียรชอบ คือ เพียรระวังตัวไม่ให้บาปไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ในตน และเพียรละบาปละความชั่วที่เกิดแก่เราแล้ว เพียรทำกุศลทำความดีให้เกิดให้มีขึ้นในตน ถ้าว่ากุศล ถ้าความดีได้เกิดมีแต่ตนแล้ว เพียรรักษาไว้อย่าให้เสื่อมได้ ๑

สมมาสติ ระลึกรชอบ คือ สติเข้าไปตั้งที่ กาย เวทนา จิต ธรรม แล้วพิจารณาว่า กาย เวทนา จิต ธรรม นี้ เกิดขึ้นอย่างนี้ ดับไปอย่างนี้ ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวเราเขา ในที่สุดเป็นสภาวะธรรม เป็นของเปล่า ของศูนย์จากตัวตน ดังที่กล่าวมานี้ก็คือ สติระลึก ในสติปัฏฐาน ๔ ที่จะระลึกในพุทฺธคุณว่า อรหํ หรือ สมมาสมฺพุทฺโธ บทใดบทหนึ่งก็ได้ ถิ่นบเข้าสติปัฏฐาน ๔ ดังกล่าวมานั้น ๑

สมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ คือ *ขณิกสมาธิ* ตั้งมั่นนานกว่าจนเฉียดเข้าไปใกล้ *อัปฺปนาสมาธิ* ตั้งมั่นชั่วขณะ *อุปฺจารสมาธิ* ตั้งมั่นจนแน่นแนบ และในบาลีท่านหมาย ปฐฺมมณฺณ ทฺตฺติยมณฺณ ตฺตฺติยมณฺณ จตฺตฺตมณฺณ ๑

อาการ หรือ องค์มรรคทั้ง ๘ นี้ สามัคคีกันเข้าแล้ว เป็นสัมมาทิฏฐิ ที่เรียกว่า มีความเห็นชอบ อย่างนี้ก็เหมือนเรือนหลังหนึ่ง ที่จะเป็นเรือนได้ก็ต้องประกอบพร้อม ด้วยเครื่องทำพะลัมภาระ มีเสากระดาน ชื่อ ออกไก่ รอด ตง เครื่องมุง เป็นต้น จึงเป็น เรือนได้ มรรคก็ต้องพร้อมด้วยองค์ ๘ เหมือนเรือนฉะนั้น ที่รวมในสภนธ์กายตัวของ เรานี้ คือตัวเราอันเดียวมีอาการ ๘ หรือมีองค์ ๘ เรียกว่า มรรค ในที่นี้ มรรค แปลว่า ทาง คือ เป็นทางของกาย วาจา ใจ จะพึงเดิน คือปฏิบัติตามมรรคให้ถึงผลมีนิพพาน เป็นที่สุด

อนึ่ง ที่มรรคมืองค์ ๘ นั้น พึงรู้ว่า สมุทวาจา สมุทากมฺมฺนโต สมุทอาชีโว นี้เป็น ศิลสงเคราะห์เข้าในศีล เป็น**ศีลขันธ์** สมุทวาจาโม สมุทาสติ สมุทาสมาธิ นี้เป็นสมาธิ สงเคราะห์เข้าในสมาธิเป็น**สมาธิขันธ์** สมุทาทิฏฐิ สมุทาสงกฺกโป นี้เป็นปัญญาสงเคราะห์ เข้าในปัญญา เป็น**ปัญญาขันธ์** เมื่อรวมเข้ามาอย่างนี้ มรรคมืองค์ ๘ ก็คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นี้เอง มีเพียง ๓ เท่านั้น ครั้นแล้ว กาย วาจา ใจเป็นศีล ใจเป็นสมาธิ ใจเป็นปัญญา ถ้าอย่างว่านี่ก็คือสภนธ์กายตัวเรา คือ กาย วาจา ใจ นี้เป็นมรรคและเป็นผล คำว่าใจ เป็นศีลด้วยคือต้องการปกติ

อริยสัจจ ๔ นี้ ทุกขสัจจ สมุทัยสัจจ เป็นสังวัฏฏะหมุนเวียนและประกอบด้วยทุกข์ นิโรธสัจจ มรรคสัจจ เป็นวิวัฏฏะไม่หมุนเวียนและประกอบด้วยความสุข หรือเรียกว่า ดับทุกข์ ไม่มีทุกข์เป็นผล ทุกขสัจจ สมุทัยสัจจ เป็นกิเลสกับกองทุกข์เหลือที่จะทนได้ยาก นิโรธสัจจ มรรคสัจจ เป็นความบริสุทธิ์ และมีความสุขดับทุกข์เสียได้เป็นผล และ อริยสัจจของจริงทั้ง ๔ นี้ ท่านว่ามีปริวัฏฏ์ละ ๓ มีอาการ ๑๒ คือ

ทุกข์ เป็นของจริงอย่าง ๑

สมุทัย คือ ตัณหา เป็นเหตุให้ทุกข์เกิด เป็นของจริงอย่าง ๑

นิโรธ คือ ความดับตัณหาได้สิ้นเชิง เป็นความดับทุกข์ เป็นของจริงอย่าง ๑

มรรค คือ ปัญญาเกิดกล้าที่สามัคคีพร้อมด้วยองค์มรรคทั้ง ๘ ฆ่ากิเลสตาย คือ ฆ่าตัณหาตาย ให้ถึงความดับตัณหาแล้วดับทุกข์ เป็นของจริงอย่าง ๑

จริงทั้ง ๔ อย่างนี้เรียกว่า สัจจญาณ ทุกข์เป็นของจะพึงกำหนดรู้ อันนี้เป็นกิจญาณ ในทุกข์ สมุทัย คือค้นหาเป็นของจะพึงละ อันนี้เป็นกิจญาณในสมุทัย นิโรธ คือ ความดับค้นหาเป็นของจะพึงกระทำให้แจ้ง อันนี้เป็นกิจญาณในนิโรธ มรรคเป็นของ จะพึงกระทำให้เกิดให้มีขึ้น อันนี้เป็นกิจญาณในมรรค และทุกข์นั้นได้นั้นได้กำหนด รู้แล้ว อันนี้เป็นกตญาณในทุกข์ สมุทัยก็ได้ละแล้ว อันนี้เป็นกตญาณในสมุทัย นิโรธ ก็ได้กระทำให้แจ้งแล้ว อันนี้เป็นกตญาณในนิโรธ มรรคนั้นก็ได้ทำให้เกิดให้มีขึ้นแล้ว อันนี้เป็นกตญาณในมรรค จึงรวมปรัวัญญ์ละ ๓ มีอาการ ๑๒ ดังกล่าวนี้

อนึ่ง อริยสัจ ๔ นี้ ท่านว่าเมื่อเห็นอริยสัจอันหนึ่งได้แล้วด้วยญาณอันแจ้งชัด ก็ได้ชื่อว่าเห็นทั้ง ๔ ล้วนด้วยกัน คือว่าเมื่อเห็นทุกข์สัจ ก็กระเทือนถึงเห็นสมุทัยสัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ถ้าเมื่อเห็นสมุทัยสัจ ก็เป็นอันเห็นทุกข์สัจ นิโรธสัจ มรรคสัจ ไปตามกัน เมื่อเห็นนิโรธสัจ ก็จำเห็นทุกข์สัจ สมุทัยสัจ มรรคสัจ ด้วย เมื่อเห็นมรรคสัจได้แล้ว ก็เป็นอันเห็นทุกข์สัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ ไปด้วยกัน ในอีกตัว

ที่ท่านเปรียบอุปมาเหมือนคนแจวเรือข้ามฟาก คือเรือเมื่อข้ามไปฝั่งโน้น คราวเดียวกัน ย่อมพร้อมด้วยองค์ ๔ คือ ฝั่งข้างนี้ ๑ บรรทุกของในเรือไป ๑ ตัดกระแสน้ำไป ๑ ถึงฝั่งฟากโพ้น ๑ เรือข้ามฟากไปถึงฝั่งพร้อมด้วยองค์ ๔ ความเห็น อริยสัจ ถ้าเห็นแล้วอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็พร้อมไปด้วยกันทั้ง ๔ เหมือนเรือข้ามน้ำนั้น ธรรมของจริง ๔ อย่าง คือ อริยสัจนี้ชื่อว่าเป็นของจริงแท้ ไม่มีใครจะมาโยกย้าย ให้แปรเป็นอื่น ให้ดับเสียดสูญเสียจากโลกไม่ได้ ชื่อว่าความจริงเป็นของไม่ตาย และเป็นธรรมมีอยู่เป็นธรรมดา ที่มีก่อนพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ทุกพระองค์ ด้วยก็ชื่อว่า พระธรรมเกิดก่อนพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าเกิดหลังพระธรรมนี้ ที่พระธรรมคืออริยสัจ มีอยู่ประจำโลกก่อนพระพุทธรเจ้าเป็นธรรมดา แต่ไม่มีผู้รู้ผู้เห็นก็เป็นเหมือนไม่มี

ต่อพระพุทธรเจ้ามาตรัสรู้ แล้วแสดงประกาศให้เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายได้รู้ ได้เห็น พระธรรมนี้จึงปรากฏ และเป็นเหมือนเกิดขึ้นใหม่ ต่อไปนี้หากสมมุติว่ามีผู้ถาม ขึ้นว่า ก็ว่าเป็นธรรม อริยสัจนี้มีทั้งทุกข์สัจว่าทุกข์ก็จริง และทุกข์เหลือทน ดัง เกิด แก่

และ ความตาย เป็นต้น ทำให้จึงไม่ให้มีแต่มรรคัสัจจและนิโรธัสัจจอันเป็นฝ่ายสุขเท่านั้น ให้ทุกข์มีทำอะไร ไม่ใช่อย่างนั้น

ที่กล่าวอย่างนั้น ก็เท่ากับว่าจะเอาแต่เย็นอย่างเดียว เกลียตร้อน เหมือนกับจะเอาแต่น้ำ เกลียดไฟ ถ้ามีแต่น้ำเช่นนั้น ไม่มีไฟเป็นของร้อนอย่างหนึ่ง จะเย็นไปไม่ได้เลย จะมีแต่เย็นอย่างเดียว ไม่ให้มีร้อน โลกเป็นไปไม่ได้ ที่จะให้มีแต่มรรคัสัจจ นิโรธัสัจจ ที่มีแต่สุขอย่างเดียว ก็เป็นไปไม่ได้จั้นนั้น และที่เหมือนกับร้อนน้ำแล้วอาบน้ำร้อนได้จริง น้ำจึงปรากฏว่าเป็นคุณ ถ้าไม่มีร้อน ไม่ได้อาบน้ำ และน้ำนั้นไม่ได้ทำกิจอันใดอย่างนี้ น้ำนั้นก็ไม่ได้แสดงคุณ ชื่อว่าหาประโยชน์ไม่ได้ ก็เป็นอันว่าไม่ต้องมี หรือเหมือนไม่ให้มีไข้เสียเลย แต่ให้มีแต่ยาเท่านั้น อย่างนี้ก็มียาหาประโยชน์มิได้ จะมียาไปทำอะไร

อนึ่ง เหมือนจะให้มีแต่เกิดอย่างเดียวไม่ให้มีตาย ถ้าอย่างนั้นแผ่นดินและฟ้าที่ว่างนี้ ก็ไม่พอที่จะใส่มนุษย์ ดินและฟ้าเต็มไปด้วยมนุษย์ ไม่มีที่ว่างจะว่าดีหรือไม่ดี คงไม่ใช่ความสุข ที่มาแห่งที่จะกล่าวว่า คนนี้แหละเป็นกิเลส กิเลสนี้แหละเป็นนิพพาน อย่างนี้ชื่อว่าชั่วกลับดี หรือดีไปจากชั่ว

อนึ่ง ลองนึกดูอีกที เหมือนอย่างมะม่วงผลหนึ่ง ในระหว่างหนึ่ง ระหว่างต้นมีแต่ดิบกับเปรี้ยว ครั้นต่อมาสุกแล้วก็มีแต่สุกกับหวาน เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อมีแต่สุกกับหวานนี้เป็นมะม่วงผลอื่นจากผลดิบกับเปรี้ยวนั้นหรือ ก็ไม่ใช่ ก็ผลเดียวกันนั่นเอง และเปรี้ยวไปไหน ก็หายไปเป็นธรรมดา แล้วกลายเป็นหวาน ถ้าอย่างนี้จะให้มีแต่มะม่วงสุกและหวานเท่านั้น จะไม่ให้มีมะม่วงดิบที่เปรี้ยวมาก่อน จะเอาแต่สุกข้างเดียวอย่างนั้นเป็นไปไม่ได้ ผืนธรรมดาไปเสียแล้ว

เหมือนจะให้มีแต่มรรคัสัจจกับนิโรธที่เป็นผลอย่างเดียว จะไม่ให้มีทุกข์สัจจ และสมุทัยสัจจไม่ได้เป็นอันขาด หรือจะให้ มีแต่ทุกข์สัจจ สมุทัยสัจจ เท่านั้น จะไม่ให้มีมรรคัสัจจและนิโรธัสัจจเช่นนั้นเล่า ก็เป็นไปไม่ได้ เป็นธรรมดาอีก เมื่อมีทุกข์ก็ต้องมีสุขเป็นคู่ เมื่อกกล่าวแสดงอริยสัจจ ยกบุคคลลาชชฐาน มีบุคคลเป็นที่ตั้งอย่างนี้ ก็ต้องว่าสภณกกายตัวเรานี้เป็นตัวทุกข์ เป็นทั้งชาติ ชรา มรณะ เต็มอยู่ในตัวเรา

ครั้นแล้วก็ต้องว่า ทุกข์อันใด สมุทัยก็อันนั้น คือ ตัณหา ๓ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ก็เต็มอยู่ที่ตัวเช่นนี้ และก็ต้องว่า สมุทัยอันใด นิโรธก็อันนั้น คือ ความดับ ตัณหาก็มีเต็มอยู่ในตัวเรานี่ แต่เราจะดับได้หรือยังดับไม่ได้เท่านั้น และก็ต้องว่า นิโรธอันใด มรรคก็อันนั้น คือ อัญ्ञังคิกมรรค ๘ หรือสังเคราะห์องค์มรรค ๘ เข้าใน คีล สมาธิ ปัญญา ครั้นแล้วในคีล สมาธิ ปัญญา ก็เต็มอยู่ในตัวเรานี่ เว้นไว้แต่ยังไม่ทำ ให้เกิด หรือจะว่าเหมือนขึ้นทางใดก็ลงทางนั้นก็ได้ หรือกินถ้วยใดก็ล้างถ้วยนั้น

กินสุรารับศีลฟังธรรมไม่ได้

ถ้าหากว่าในบุคคลทั้งหลาย เมื่อเป็นอย่างหนึ่งมืออยู่คือว่า ผู้ใดเมื่อไปฟังธรรมที่วัด หรือที่ใดที่หนึ่ง แล้วกินเหล้าไปฟังธรรมก็ดี หรือกินเหล้าแล้วไปรับศีลก็ดี ย่อมดูไม่งาม และเสียวิธีไปแล้ว กินเหล้าไปฟังธรรมและกินเหล้าไปรับศีลนี้ ฟังรู้ว่า **“สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสติเตียน”** แล้วทรงเตือนและไม่สรรเสริญ ยังนักปราชญ์ผู้รู้ทั้งหลายอื่น ก็เห็นว่าไม่สวยและไม่สรรเสริญอีก ซ้ำว่าเป็นสิ่งที่ไม่ใช่บุญเสียแล้ว ซ้ำถ้าเมาไปมากแล้ว ในที่สุดก็ไปนอนฟังเทศน์ด้วยความเมา อย่างนี้หาสวยงามมิได้ ไม่ตรงกับคำที่ว่า บุญ คือ ความสะอาด ความงามใจ และงามกาย วาจา ไปตามกัน ซ้ำว่า บุญ เมื่อเราหาความดีใส่ตัว และอยากได้ความดีใส่ตัวเรา ก็จงสังวรระวังในเรื่องนี้ให้จงดี การฟังธรรมและรับศีลจึงสะอาดแจ่มใส และจะได้ชื่อว่าได้บุญกุศลแท้

กินเหล้าล่วงสุรารายอย่างเดียว ทำให้เกิดฆ่าหรือเกิดตีกัน เบียดเบียนกันและอาฆาต ทำให้ล่วงอินนา คือลักขโมยขึ้นได้ง่ายอีก เพราะไม่มีจะกิน หรือเพราะมิดใจ ไม่ละอาย ไม่กลัวบาป ให้ประพฤตินิดในทางกามได้ ไม่คิดถึงโทษและคุณได้ด้วย ทำให้ล่วงมูสา ที่พูดพาลและหยาบไปตามกัน คือว่าสุรารายอย่างเดียว ทำให้บาปอื่นลามปามเต็มไปด้วย ความเสื่อมอย่างอื่นไม่มีที่สิ้นสุด และเสื่อมศีลธรรมทางฝ่ายธรรม เสื่อมทรัพย์สินทางฝ่ายโลกทั้งสองอย่างได้ ถ้าเมื่อผู้ใดเวลาไม่ได้กินสุราเข้าหาพระไม่ถึง จะเข้าหาพระไม่ได้ ถ้าไม่ได้ดื่ม เมื่อจะเข้าหาพระก็กลัวหรืออายเกิน เมื่อจะเข้าหาพระแต่ละครั้ง จะไปฟังธรรมรับศีลแต่ละหน จะต้องกินให้เมาเสียก่อนจึงจะไป อย่างนี้ถือว่าเป็นเรื่องความเหลวไหลหรือเหลวแหลก ไม่ใช่มงคล

ความดีจะสำเร็จเพราะการกระทำ

ข้ออื่นยังมีอีก ทุกสิ่งทุกอย่างอันจะสำเร็จด้วยผลดีได้ หรือเรียกว่าความดี มีลาภ คือ ความมีทรัพย์ หรือเกียรติยศและความสุข หรืออย่างสูง คือ มรรคผลนิพพาน ไม่ใช่สำเร็จได้ด้วยเพียงแต่พูด หรือความคิดนึกและความปรารถนา คือจะสำเร็จได้ด้วย การกระทำ ราชสีห์สนุกที่จะนอนหลับอยู่ แล้วอ้าปากไว้ให้เนื้อวิ่งเข้าไปในปากให้เอง จะมีได้แต่ที่ไหน

อนึ่ง ถ้าว่ามีคนหนึ่งหนึ่งปรารถนาและนอนร้องเรียกอยู่ว่า ผีงข้างโน้นจงมารับ เราบ้างเถิด เราอยากไปจากฝั่งนี้ เพราะไม่บริบูรณ์ด้วยเงินด้วยทอง เราอยากไปฝั่ง พากโพ้นเพราะเต็มไปด้วยเพชรด้วยแก้ว แต่ไม่หาเรือหาแพพายไปหรือถ่อไปเพื่อถึง เพียงแต่จะปรารถนาหรือร้องเรียก แล้วสนุกนั่งสนุกนอน คอยทำให้ฝั่งมารับอย่างนี้ ไม่ได้เลย เคยมีที่ไหนว่าฝั่งมารับคนเช่นนั้นไปได้

ลาภและความสุข หรือสวรรค์นิพพาน ก็ไม่มารับคนผู้ไม่กระทำ ที่ไม่ทำการงาน ที่ไม่ปฏิบัติ คือ ไม่มีศีล เป็นต้น คอยแต่นั่งหรือนอนปรารถนาและร้องเรียกให้สวรรค์ นิพพานมารับเหมือนกันนั้น ไม่บำเพ็ญกุศล ไม่ทำบุญ ไม่ปฏิบัติอันใด จะปรารถนา หรือร้องเรียกให้สวรรค์นิพพานมารับ ไม่เคยมีเลยในโลกนี้หรือในโลกอื่น แต่ว่าถ้ามี อีกคนหนึ่งรีบหาเรือได้แล้วรีบแจวและรีบพาย ไม่ร้องเรียกและไม่ปรารถนา ก็ไปถึง ฝั่งปากโพ้นได้ ผู้ไม่ประมาทรีบเร่งในการปฏิบัติงาน หรือปฏิบัติในทานในศีล เป็นต้น แต่ไม่สักแต่นั่งร้องเรียกก็ไปถึง คือได้ลาภหรือเกียรติยศ และได้สวรรค์นิพพานเอง ที่ไม่ปรารถนา คือได้เพราะการกระทำเป็นใหญ่ อย่างนี้ได้ผู้รู้สรรเสริญ

อึ้ง บางคนมักมีนิสัยเหมือนกับจะเอาแมวมาแลกข้าง หรือจะเก็บเอามดเอาปลวก ไปแลกเพชรแลกพลอย ที่เป็นไปได้ยาก คือเหมือนประกอบการกระทำน้อย ปฏิบัติใน ข้อวัตรนิดๆ หน่อยๆ และจะเรียกเอาบำเหน็จและคุณค่าอย่างอื่นให้ล้นเหลือ ปฏิบัติที่ ยังไม่สมก็ใครแต่จะเอาบุญกุศล หรือสวรรค์นิพพานให้ได้มากเกินค่า หรือให้เร็วเกิน อย่างนี้ไม่ใช่เหตุผล เพราะเหมือนกับจะสุกก่อนห้าม (สุกก่อนเหิม) ด้วย

การปฏิบัติศาสนา เราทำบุญที่บุญมีอยู่แล้ว

ข้ออื่นยังมีอีก ในพวกเราทั้งหลายปฏิบัติศาสนาคือทำที่เป็นของมีอยู่แล้ว กล่าวอย่างง่าย ๆ ที่เรียกว่าทำบุญ บุญที่เราทำนั้นเป็นของมีอยู่แล้ว การทำบุญของเราจึงได้บุญ ถ้าบุญไม่มีที่เราทำนั้นก็จะไม่ได้บุญไป เหมือนอย่างทาน การให้การสละ ถ้าให้เมื่อใด ทานก็แสดงตัวเมื่อนั้น เว้นแต่ไม่ให้เท่านั้น เมื่อไม่ให้ ก็สงบเงียบอยู่ เป็นเหมือนไม่มี ถ้าเป็นทานเมื่อใดก็เป็นบุญทันที บุญแสดงตัว ที่เรียกว่าบุญเกิดขึ้น แต่ที่จริงเป็นของมีอยู่ก่อน

ส่วนศีลก็เป็นของมีอยู่แล้วอย่างนั้นอีก แต่ถ้าไม่เว้น ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดมฺสา ต้มสุราเมื่อใด สิ่งเหล่านี้ก็กลบอยู่ ปิดบังอยู่ แสดงตัวออกไม่ได้ ถ้ามีวิรัตติเจตนา คิดละเว้นเพิกการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดมฺสา ต้มสุรา ออกเมื่อใด ศีลก็แสดงตัวให้ปรากฏขึ้นเองทันที ที่เรียกว่าเป็นศีลเกิดขึ้น ครั้นแล้วก็เป็นกุศลเป็นบุญเกิดขึ้นตามกัน

สมาธิ ก็มีอยู่แล้วเหมือนกันนั้นอีก แต่ยังไม่ได้อำ หรือทำแต่ยังไม่ถึง คือว่า นิเวธน์ ๕ คือ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจะกุกกุจจะ วิลิกิจฉา ๕ อย่างนี้เกิดขึ้น กลุ่มรุ่มจิตและปิดบังและทำให้ฟุ้งซ่าน เป็นต้น ถ้าเพิกสิ่งเหล่านี้ ๕ อย่างออกได้แล้ว สมาธิก็ปรากฏ ปกติของใจย่อมมีอยู่

ปัญญาความรู้ทั่ว ความประจักษ์แจ้งก็มีอยู่ทั่วกันทั้งหมด แต่ อวิชชา คือธรรมชาติไม่รู้แจ้ง หรือโงะ ความโงะ โทสะ ความโกรธ โมหะ ความหลง ปิดบังให้มีมถมนเหมือนฝาหรือกำแพงปิดบังตาไม่ให้เห็นรูปจะนั้น หรือเหมือนกะเปาะไขเปลือกไขอันบังตาถูกไขที่อยู่ไข ไม่ให้เห็นดิน ฟ้า อากาศ ฉะนั้น ถ้าเพิกโงะ โทสะ โมหะ ออกไปจากใจได้แล้ว ปัญญาไม่มีอะไรปิดบังแล้ว ก็ฉายความรู้ส่องสว่างทั่ว แสดงตัวเองได้เอง เหมือนพระจันทร์พ้นแล้วจากกลีบเมฆ ส่องโลกให้แจ่มอยู่ ฉะนั้น

ที่ว่า **วิมุตติ** ความหลุดพ้นก็มีอยู่แล้วเหมือนกันนั้น แต่ปัญญายังไม่เกิดกล้าฆ่ากิเลสตาย เป็นอริยมรรคเมื่อใด วิมุตติก็แอบอยู่นั้น แต่ไม่ปรากฏ เมื่อถึงคราวปัญญาเกิดฆ่าอวิชชาสวะ กามาสวะ ภวาสวะ ให้ดับไป ที่นี้จิตก็เป็นวิมุตติหลุดพ้นแสดงตัวได้ มรรคผลก็เป็นของมีอยู่แล้ว แต่สังโยชน์ ๑๐ คือ ลักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา ยังปิดอยู่ไม่แสดงตัวที่เรียกว่ายังไม่ได้ไม่ถึงมรรคผล แต่มรรคผลก็ตั้งอยู่นั้นแอบอยู่ เป็นอกาลิโก ไม่เลือกเวลาใดทั้งหมด

เมื่อใดเวลาเกิดเอาานิพพานเป็นอารมณ์ ปัญญาฆ่ากิเลส คือ สังโยชน์ ๑๐ อยางตายไปดับไป คราวนี้ โสดา สกิทาคา อนาคา อรหัตต์ ที่เกิดขึ้น คือได้มรรคผล แสดงตัวออกมาให้ปรากฏแก่ผู้ได้นั้นเอง ที่สุดพระนิพพานก็มีอยู่แล้ว ที่เป็นอกาลิโก เที่ยงอยู่เป็นปกติ ไม่เลือกเวลา ไม่เลือกกาล เหมือนเมืองหลวงที่เจริญที่สุดเมืองหนึ่งที่มีอยู่แล้ว แต่ผู้เดินทางไปเมืองนั้นไปยังไม่ถึง หรือถึงแล้วเท่านั้น ถ้าอย่างว่านี้ชั้น ๕ ที่สมมุติว่าตัวตนคนเราทุกคนก็มีความดีอยู่ด้วยกันทั้งหมด เป็นแต่ได้ปฏิบัติ ได้อบรม ได้ศึกษา หรือไม่ได้ปฏิบัติ ไม่ได้อบรม และไม่ได้ศึกษาต่างกัน คือคนเรามีดีอยู่ทุกคน ถ้าได้ศึกษาและปฏิบัติดับอวิชชา ตัณหา หรือ ละโงะ ละโกรธ ละหลง ได้แล้ว วิมุตติความหลุดพ้น หรือรวมเรียกว่าความดี ก็แสดงขึ้นให้แจ้ง ละความชั่วได้แล้ว ความดีก็ปรากฏเท่านั้นเอง

อนึ่ง ที่เหมือนดาบหรือขวานเล่มหนึ่งที่เขาล่าอยู่ทิ้งไว้ ๑๐ กว่าปี สนิมเกิดเต็ม รกรุงรังเหลือที่คม จะทุ้มไม่มีคม ถึงอย่างนั้นคมก็แอบอยู่ในนั้นเองมีอยู่ เมื่อเจ้าของ

นึกขึ้นได้ หรือมีคนใดคนหนึ่งเอาไปลับไปฝนหิน ๓๐ ที่ยังไม่คม ก็อีก ๕๐ ที่ หรือ ๑๐๐ ที่ ให้ได้พื้นที่ หรือยิ่งกว่า คราวนี้คมก็จำออกมา เมื่อฝนจนบางคม แสดงออกมานั้น ไม่ใช่คมมาจากอื่น ทางทิศเหนือทิศใต้แต่อย่างใด และไม่ใช่มาจาก เบื้องบนหรือข้างล่าง แล้วเข้าไปในดาบนั้นใหม่ คือมาจากอื่นใหม่ไม่ใช่ คมก็แอบมีอยู่ในดาบนั้นตั้งแต่เดิม ติดตัวดาบนั้นอยู่ แต่สนิมหรือความหุ้บบังให้โทษอยู่แสดงตัวไม่ได้ ต่อเมื่อเพิกสนิมและนำความหุ้บความหนาออกด้วยฝนให้มากแล้ว คมที่อยู่นั้นก็ปรากฏเองจะนั่น

ขอท่านผู้อ่านหนังสือนี้ จงเข้าถึงพระพุทธธรรมเพื่อประสบสันติสุขทุกท่านเทอญ

พระจันทิโย หลวงปู่กนิริ์

วัดกัณตะกิลาวาส อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระจันทิโย หลวงปู่กนิริ

“ถ้าขาดสติ
โอกาสที่จิตใจจะวิ่งไปตามอารมณ์ภายนอก
มันก็มีมากขึ้น
และอารมณ์ทั้งหลายก็ย่อมครอบงำจิต
ให้หลงใหลมัวเมาได้ง่ายขึ้น”

หลวงปู่กินรี จันทิโย

ชีวประวัติ

พระจนทโย หลวงปู่กนิรี

ท่านพระอาจารย์กนิรี จนทโย เกิดเมื่อวันพุธ ที่ ๘ เดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๓๙* ตรงกับปีวอก แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๕ จ.ศ. ๑๒๕๘ (ร.ศ. ๑๑๕) ที่บ้านหนองฮี ตำบลปลาปาก อำเภอหนองบึก จังหวัดนครพนม เดิมท่านชื่อ กลม นามสกุล จันศรีเมือง โยมบิดาชื่อ โปธิ โยมมารดาชื่อ วันดี ท่านพระอาจารย์เป็นบุตรคนสุดท้อง ในจำนวนบุตรธิดาทั้ง ๗ ของพ่อโปธิ แม่วันดี โยมบิดามารดาและพี่ๆ ทั้งหมดของท่านพระอาจารย์ ต่างก็ล้มหายตายจากกันไปก่อนหน้าท่านแล้ว

สมัยนั้นประเพณีที่นิยมกัน เมื่อพระอุปัชฌาย์จะให้การบรรพชาอุปสมบทแก่ผู้ใด ก็มักจะตั้งชื่อให้ใหม่ ทั้งชื่อตัวและชื่อพระ ที่เรียกว่าฉายาพระ ดังนั้น ในกรณีของท่านพระอาจารย์นี้ก็เช่นกัน พระอุปัชฌาย์ คือ ท่านพระวงษ์ ได้ตั้งชื่อให้ท่านใหม่ว่า **“กนิรี”** มีฉายาพระว่า **“จนทโย”** อันแปลว่า **ผู้เปรียบประดุจพระจันทร์** ซึ่งท่านพระวงษ์ พระอุปัชฌาย์ คงต้องประสงค์ที่จะให้ท่านพระอาจารย์เป็นพระผู้มีความบริสุทธิ์อัน

หมายเหตุ : * จากหลักฐานในรายงานรับรองของพระธรรมรส เจ้าอาวาสผู้รับรองหนังสือสำคัญประจำตัวท่านพระอาจารย์ ระบุ พ.ศ. เกิดของท่านผิดเพี้ยนอยู่ คือที่ถูกตั้งนั้น ปีวอกจะต้องเป็น พ.ศ. ๒๔๓๙ มิใช่ พ.ศ. ๒๔๓๘ ดังที่ปรากฏในหลักฐานรับรองนั้น และต่อมาภายหลังบ้านหนองฮีก็ถูกยกฐานะเป็นตำบล ตำบลปลาปาก กลายเป็นอำเภอ และอำเภอหนองบึก เปลี่ยนเป็นอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม (ผู้เรียบเรียง)

บรรเจิดจ้าดุจแสงแห่งพระจันทร์วันเพ็ญถึงปานนั้นก็เป็นที่น่าอัศจรรย์สำหรับพระกรรมวาจาจารย์ หมายถึง อาจารย์สวดทั้งสองของท่านนั้น ได้แก่ พระพิมพ์ กับพระพรหม การอุปสมบทของท่านพระอาจารย์ครั้งนี้ นับเป็นครั้งที่สองของการอุปสมบทในระยะเวลาตลอดชีวิตของท่าน ซึ่งตรงกับวันจันทร์ที่ ๓ เดือนเมษายน พุทธศักราช ๒๔๖๕ ขึ้น ๗ ค่ำ เดือน ๕ ปีจอ ท่านพระอาจารย์อุปสมบทที่วัดศรีบุญเรือง ตำบลกุดตาไก่ อำเภอหนองบึก จังหวัดนครพนม ส่วนการบรรพชาเป็นสามเณรและการอุปสมบทครั้งแรกนั้น ไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าชีวิตในการบวชคราวแรกของท่านได้เป็นมาด้วยดีนับตั้งแต่เป็นสามเณรจนกระทั่งเป็นพระ ในช่วงเวลาถัดมาท่านก็ได้ลาเพศบรรพชิตออกไปครองเรือนเป็นคฤหัสถ์ จนถึงได้แต่งงานมีเหย้าเรือนกับหญิงคนหนึ่งตามประเพณี แต่พอเพียงจะมีบุตร หญิงนั้นก็ตาย บุตรทารกนั้นก็ตาย ประจวบกับในปีนั้น ท่านซึ่งอยู่ในเทศมราวาสก็ได้ลงทุนลงรอนต่อกระบือไปขายภาคกลาง ผลปรากฏว่าการค้ากระบือคราวนั้นขาดทุนย่อยยับ และบังเอิญที่บุตรภรรยา ก็มาตายจากไป สิ่งทั้งหลายเหล่านั้นมันดูคล้ายกับเป็นกองเพลิงที่สุ่มไหม้อยู่ในอก ความทุกข์โศกมันจึงประดังเข้ามาสู่ท่านอย่างท่วมท้นพ้นประมาณยิ่งนัก และในขณะที่เดียวกันมันก็อาจกล่าวได้ว่า **ความทุกข์เหล่านั้นเองที่เป็นกุศลปัจจัยผลักดันให้ท่านพระอาจารย์ได้ย่างก้าวเข้ามาสู่ความเป็นบรรพชิตในบวรพระพุทธศาสนาอีกรวาระหนึ่ง**

เมื่อท่านพระอาจารย์ได้บวชเป็นพระภิกษุแล้ว ในปีนั้นก็ได้อำนาจพรชาอยู่ที่วัดบ้านหนองฮี ก่อนเป็นเบื้องแรก ในช่วงสิบปีแรกนี้ ท่านได้อุปการะรับเอาพวกหลานๆ บรรดาที่เกิดแต่พี่ชายพี่สาวของท่านเข้ามาไว้ในวัด เพื่อท่านจะประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้เรื่องภาษาไทยให้ เพราะในสมัยนั้นการพัฒนาทางการศึกษายังด้อยมาก ขาดการแผ่ขยายให้กว้างขวางออกไปสู่ชนบท ที่จะเจริญก็คงมีแต่เมืองหลวงเท่านั้น การเผยแพร่และการถ่ายทอดวิชาความรู้ในวิชาการบางสาขา จึงต้องอาศัยพระที่วัดเป็นผู้สอน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งก็มีแต่วิชาภาษาไทยเท่านั้นที่สอนกันนอกเหนือไปจากการสอนหลักธรรมะในทางพระพุทธศาสนา จุดหมายของท่านพระอาจารย์ในระยะนี้มุ่งอยู่ที่การสงเคราะห์ญาติเพื่อให้เกิดสติปัญญาความรู้ หวังจะให้ได้รับประโยชน์มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ซึ่งความรู้เรื่องภาษาไทยของท่านพระอาจารย์ก็ดูเหมือนจะมี

มากพอที่จะสั่งสอนพวกเขาได้ ดังนั้น เด็กๆ ทั้งหลายรวมทั้งเด็กชายยศ* จึงได้เข้าไป
สัมผัสกับชีวิตในร่มเงาของวัดร่วมกับเด็กทั้งหลายอื่น ซึ่งก็ล้วนแต่อยู่ในความปกครอง
และดูแลสั่งสอนของท่านพระอาจารย์ด้วยกันทั้งนั้น

อุปนิสัยของท่านพระอาจารย์นั้น เป็นที่กล่าวขวัญกันว่าค่อนข้างจะมุ่งมั่นและ
ขยันขันแข็งในการทำงานอยู่มากทีเดียว **ปฏิบัติที่เป็นไปจนตลอดชีวิตของท่าน ก็คืองาน**
ท่านพระอาจารย์ไม่เคยอยู่นิ่งเฉย นอกจากขณะทำสมาธิภาวนา ไม่เคยเป็นคน
เกียจคร้านเห็นแก่ความสุขจากการนอนการกินหรือพูดจารู่มราม่าเริง โดยปกติแล้ว
ในตอนที่ย่างเว้นจากการงาน ท่านก็มักจะเข้าเฝ้าและเก็บตัวอยู่แต่ผู้เดียวด้วยความ
สงบระงับ เมื่อออกจากที่ภาวนา หลังจากที่ได้พักผ่อนร่างกายบ้างแล้ว ท่านก็จะทำงานอีก
โดยถ้าไม่ทำอะไรใดก็ต้องเป็นอย่างหนึ่ง หรือไม่ก็ทำติดต่อกันไปหลายๆ งานเลยทีเดียว
พระผู้เฒ่ารูปหนึ่งที่อยู่กับท่าน ได้เล่าถึงความเป็นอยู่ในชีวิตนั้นปลายในวันหนึ่งๆ
ของท่านว่า “จะได้ยินเสียงกระแอมไอของท่านแต่ตีกเสมอ โดยที่ท่านจะยังไม่ออก
จากกุฏิ เมื่อพระสองสามรูปในวัด ซึ่งส่วนมากจะเป็นพระหลวงตาผู้เฒ่า ที่ท่านเจ้าคุณ
หลวงพ่อบุญมาเฝ้าดูแลท่านพระอาจารย์ ลูกขึ้นมาล้างหน้าตา จัดแจงอาสนะ
ที่นั่งฉันในตอนรุ่งสาง ก็จะได้เห็นบาตรของท่านพระอาจารย์วางอยู่ตรงอาสนะของ
ท่านเรียบร้อยแล้ว น้อยคนนักที่จะได้รับอนุญาตให้รับบาตรล้างบาตรของท่านได้
และในตอนที่ท่านพระอาจารย์ยังลุกเดินเดินไปไหนมาไหนได้ พอได้เวลาก็จะออก
เที่ยวภิกขาจารบิณฑบาตไปตามหมู่บ้านละแวกใกล้เคียง ท่านพระอาจารย์เป็นผู้มีปกติ
คล่องแคล่วมาก แม้แต่พระหนุ่มๆ บางที่ยังจะเดินตามท่านไม่ทัน ถึงแม้ว่าร่างกาย
ของท่านในวัยชราจะเหี่ยวแห้งซุบผอม มีโรคเสมหะที่ทำให้ต้องกระแอมไอประจำตัว
แต่ถึงกระนั้น ลักษณะการเดินเดินก็ยังคงว่องไวและกระฉับกระเฉงมาก และพอ
ฉันเสร็จ ท่านพระอาจารย์ก็จะกลับเข้ากุฏิ จะเฝ้าเฝ้าไปบ้างก็ไม่นาน และจะได้ยิน
เสียงเคาะอะไรสักอย่างกุกๆ กักๆ ดังอยู่อย่างนั้น ประเดี๋ยวเคาะ ประเดี๋ยวเฝ้าอยู่

หมายเหตุ : * เด็กชายยศ หรือ พ่อทิดยศ มาภา บุตรนางแดง พี่สาวคนถัดของท่านพระอาจารย์ ภายหลัง
ได้บวชเป็นพระติดตามท่านพระอาจารย์ไปในการเดินทางอันยาวไกลของท่าน (เรื่องมีข้างหน้า) คำว่า “ทิด”
แผลงมาจากคำว่า “บัณฑิต” คนอีสานหมายถึงเอาผู้ที่เคยบวชเป็นพระมาบ้างแล้ว (ผู้เรียบเรียง)

เช่นนั้นตลอดเวลาครึ่งก่อนวัน จนกระทั่งเวลาบ่าย จึงจะเห็นท่านออกจากกุฏิลงมาที่ลานวัด บางทีก็เดินเข้าหาไม้กวาดสำหรับกวาดลานวัด หยิบลากเอาไปกวาดลานวัด จนเตียนโล่ง ท่านจะทำกิจเหล่านั้นด้วยตนเอง ไม่เคยตีระฆังรวม หรือใช้ให้ใครทำ แต่ถ้าถึงคราวที่อยากจะให้ใครทำ ท่านจะไม่ใช้ด้วยวาจา กลับจะลากแข้งไปซาดๆ เก่าๆ หรือไปที่สนามใหม่ซึ่งก็เป็นฝีมือของท่านเอง มาวางทิ้งไว้ที่กองหยากเยื่อแล้วเดินหลีกหนีไปใช้กิริยาที่เดินหนีแทนการบอก เสร็จจากกวาดลานวัด บางทีก็หาไม้ตอกหรือหวายมาจักสานทำเป็นเครื่องใช้ไม้สอยประจำวัด หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นอุปกรณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่จะใช้ในวัด ท่านจะทำกิจเหล่านี้ไปจนเย็น ไม่เคยพูดจาทักใครให้เป็นที่เอิกเกริก แม้สักน้อยหนึ่ง บางครั้งพระเถระจะไปช่วย ท่านกลับห้ามเสียดด้วยซ้ำ บอกแต่ให้เร่งความเพียรปฏิบัติ เดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนา เข้าให้มาก คำมิดแล้ว ท่านก็สร้งน้ำกลับเข้ากุฏิเก็บตัวเสียบอีกครึ่งหนึ่ง ที่จะเห็นก็แต่แสงทอเรืองๆ มัวสลัวของตะเกียงใบเล็กคร่ำคร่าที่สาดส่องขึ้นกระทบเพดาน แล้วเล็ดลอดออกมาตามช่องลมของกุฏิโบราณหลังนั้น”

และในคราวที่ท่านพระอาจารย์จำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านหนองฮีนี้ จะเป็นปีใดไม่ทราบชัด แต่มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ท่านพระอาจารย์ได้แสดงออกให้คนทั้งหลายเห็นว่าท่านเป็นผู้เอาจริงเอาจังกับการงานอย่างแท้จริง โดยครั้งนั้นท่านพระอาจารย์ได้ขุดลอกสระน้ำขนาดใหญ่สระหนึ่งด้วยตัวของท่านเอง จนเป็นผลสำเร็จขึ้นที่หมู่บ้านดังกล่าว ซึ่งความพากเพียรพยายามอันประกอบไปด้วยกำลังกายและกำลังใจของท่านในการงานครั้งนั้น ยังผลให้ชาวบ้านทั้งนั้นได้มีน้ำกินน้ำใช้กันมาจนตราบเท่าทุกวันนี้

ต่อมาในตอนปลายของช่วงสิบปีแรก ท่านพระอาจารย์ได้เดินทางไปเรียนพระกรรมฐานกับท่านครูบาจารย์ทองรัตน์ ซึ่งขณะนั้นท่านพำนักอยู่ที่บ้านสามผง ตำบลสามผง อำเภอศรีสงคราม จังหวัดนครพนม พื้นที่เดียวกัน แต่อยู่ไกลออกไปอีกอำเภอหนึ่งหรือสองอำเภอ นับได้ว่าเป็นการรับเอาพระธรรมกรรมฐานเข้าไปในกายในจิตของท่านพระอาจารย์ เป็นการเริ่มแรกและตลอดมา เมื่อได้ศึกษาการปฏิบัติภาวนาคราวนั้นแล้ว ท่านพระอาจารย์ก็ได้เดินทางไปมาหาสู่ท่านครูบาจารย์ทองรัตน์อยู่เสมอๆ

และนำเอาข้อวัตรปฏิบัติพระธรรมกรรมฐานมาอบรมสั่งสอนญาติโยมชาวบ้านหนองฮี บ้านเกิดของท่าน และที่ท่านพำนักอยู่ในขณะนั้น ต่อมาท่านจึงได้ส่งเคราะห์โยมมารดา ของท่านให้ได้บวชเป็นชี และจัดตั้งสำนักสงฆ์ฝ่ายอรัญญวาสีขึ้นแห่งหนึ่ง อยู่ไม่ไกลจาก บ้านหนองฮีเท่าใดนัก ให้ชื่อสำนักว่า “เมธาวิเวก”

ในระหว่างที่ท่านพระอาจารย์ไปมาหาสู่เพื่อการวะและปฏิบัติธรรมร่วมในสำนัก ของท่านครูบาจารย์ทองรัตนันั้น ท่านครูบาจารย์ได้พาท่านพระอาจารย์เดินทางไปกราบ นมัสการ **ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทตฺโต** พระอาจารย์ใหญ่ฝ่ายวิปัสสนากรรมฐาน ผู้มีชื่อเสียงและเกียรติคุณเลื่องลือโด่งดังมาก ขณะที่ท่านพระอาจารย์มั่นพำนักอยู่ที่ วัดป่าสุทธาวาส จังหวัดสกลนคร เพื่อรับโอวาทจากท่าน

คำสั่งสอนธรรมที่ท่านพระอาจารย์มั่นได้ให้แก่ท่านพระอาจารย์นั้น รวมความ ได้ว่า ข้อวัตรปฏิบัติพระธรรมกรรมฐานนั้น มีรากฐานอยู่ที่การกระทำศีลให้สมบูรณ์ บริบูรณ์ พร้อมๆ ไปด้วยการเจริญสมาธิภาวนา เพื่อจะทำจิตให้สงบระงับจากอารมณ์ ทั้งปวง เพราะความที่จิตปลอดจากอกุศลวุ่นวายจากอารมณ์อันเกิดมาจากการสัมผัส ทางอายตนะ* คือตาที่กระทบกับรูป หูที่กระทบกับเสียง จมูกกระทบกับกลิ่น ลิ้นกระทบ กับรส กายที่กระทบกับสิ่งสัมผัสทางกาย และใจที่กระทบกับอารมณ์ในภายใน ที่ทำให้เกิดเวทนาความรู้สึกสุข รู้สึกทุกข์ รู้ดีรู้ชั่ว รู้สวຍรู้ไม่สวຍ รู้น่ารักรู้ไม่น่ารักทั้งหลายแล้ว จิตใจก็ย่อมจะตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว อารมณ์นั้นก็ให้แก่พระกรรมฐาน หมายถึง การเอาพระกรรมฐานเข้ามาตั้งไว้ในใจ ความตั้งมั่นของจิตในลักษณะการเช่นนี้ ย่อมจะ ทำจิตให้สงบอย่างเดียว เป็นความสงบที่สะอาดและบริสุทธิ์ผ่องใส หลังจากนั้นแล้วจึง หันมาพิจารณาธาตุทั้ง ๔ อันได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม และพิจารณา ชั้นที่ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ให้รู้ว่าธาตุชั้นและรูปนาม ทั้งหลายเหล่านี้ แท้จริงก็คือบ่อเกิดของความทุกข์โศกเศร้ารำพันนานาประการนั่นเอง เหตุที่สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นบ่อเกิดของความทุกข์ก็เพราะอวิชชา ความไม่รู้แจ้งในความ เป็นของไม่เที่ยง ในความเป็นของเสื่อมโทรมของธาตุชั้นทั้งหลายเหล่านี้เป็นเหตุ

หมายเหตุ : * แปลว่า ที่ตั้งแห่งการกระทบ มี ๖ คู่ เช่น ตา กับ รูป, หู กับ เสียง เป็นต้น

และเพราะความไม่รู้จักสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงว่ามันมิใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา
ไม่รู้จักความไม่เที่ยง ไม่รู้จักความเป็นทุกข์ และไม่รู้จักความเป็นอนัตตา คือไม่ใช่
ตัวตนตามเป็นจริงแล้ว อาสวะกิเลส คือ ราคะ โสภะ โทสะ โมหะ ก็ย่อมครอบงำจิต
ของคนๆ นั้น ให้มีดีมีชั่วเร้าร้อนและเป็นทุกข์ได้ในที่สุด

ดังนั้น การประพฤติปฏิบัติธรรมจึงมีรากฐานสำคัญอยู่ที่การปฏิบัติศีลเป็น
เบื้องต้น และทำสมาธิในท่ามกลาง เพื่อจะให้เกิดปัญญาความรู้แจ้งแทงตลอดในธาตุ
ชั้นทั้งหลายเหล่านั้นได้ในที่สุด และเพื่อจะให้รู้จักพิจารณาว่า ร่างกายของเราที่ปั้นปรุง
ขึ้นมาจากธาตุทั้ง ๔ นี้ ประกอบอยู่ด้วยนามธาตุอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแบ่งออกได้เป็น ๔ อย่าง
ได้แก่ เวทนา คือความรู้สุข รู้ทุกข์ และไม่สุขไม่ทุกข์ สัญญา คือความจำได้หมายรู้ใน
อายตนะทั้งหลายที่มากระทบแล้วรู้สึกแล้ว สังขาร คือความไหลเวียนปรุงเปลี่ยนแปลง
อยู่ของนามธาตุนั้น และวิญญาณ คือความรู้สึกได้ รวมเป็น ๔ อย่างด้วยกันเรียกว่า ชั้น
เมื่อรวมเข้ากับธาตุทั้ง ๔ คือรูปชั้นด้วยแล้ว จึงเป็นชั้น ๕ รวมย่อแล้วก็ว่ากายกับใจ
นี้เป็นสิ่งที่ไม่ยั่งยืนคงที่ ไม่เที่ยงแท้แน่นอนอะไรเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือร่างกาย
เนื้อหนังของเรานี้เป็นของไม่สวยไม่งาม สกปรกโสโครก นับวันแต่จะเนาเปื่อยผุพัง
ดับไปสลายไปเท่านั้น จะหาความเป็นแก่นสารไม่ได้โดยประการทั้งปวง การภาวนาที่
ถูกต้องจะต้องเป็นไปในลักษณะนี้ นักภาวนาเมื่อรู้เห็นซึ่งสภาพตามเป็นจริงอย่างนี้แล้ว
ย่อมจะมีความสยดสยอง มีความสะดุ้งกลัวต่อภัยและความเป็นโทษทุกข์ของสังขาร
เมื่อเล็งเห็นโทษและความไม่เป็นแก่นสารของสังขารทั้งปวงแล้ว จิตของนักปฏิบัติ
ก็ย่อมจะเบื่อหน่าย อยากจะหลีกหนีไปให้พ้นจากสังขารและโทษทุกข์ของสังขาร
ไม่อยากจะประสบพบเห็นกับความทุกข์ทรมานเหล่านี้อีกแล้ว เมื่อนั้นจิตก็ย่อมจะคลาย
จากความกำหนดยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ย่อมคลาย
ความกำหนัดรักใคร่ชอบใจ ในสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งความรักใคร่ชอบใจ เมื่อจิตมีความ
เบื่อหน่ายคลายความกำหนัดเช่นนี้แล้ว ทุกข์ทั้งปวงก็ย่อมดับลงได้โดยแท้ ข้อที่ว่า
ทุกข์ทั้งปวงดับลงนี้ เป็นเพราะอวิชชา คือความไม่รู้ตามเป็นจริงในธรรมดัดไปนั่นเอง
จึงเป็นเหตุให้ความรู้ความเห็นในธรรมที่เรียกว่าปัญญานั้น เจริญถึงที่สุด ผลที่ได้รับ
ก็คือปัญญาอันสงบระงับและแจ่มแจ้ง

วันหนึ่ง ระหว่างที่ท่านพระอาจารย์อยู่ศึกษาและปฏิบัติพระกรรมฐานกับท่านพระอาจารย์มั่นนั้น ท่านพระอาจารย์ได้เล่าให้พระสานุศิษย์ของท่านรูปหนึ่งฟังว่า ขณะที่ท่านนั่งสมาธิทำปริกรรมภาวนา* อยู่ รู้สึกว่าจิตค่อยสงบเข้าไปทีละน้อยๆ แล้วก็ปรากฏว่าร่างกายเนื้อหนังของท่านนั้นเปื่อยหลุดออกจากกัน จนเหลือแต่ซากกระดูก อันเป็นโครงร่างที่แท้จริงในภายในกายนี้ สิ่งที่ปรากฏในอาการอย่างนั้นมันชวนให้น่าเบื่อหน่ายยิ่งนัก

ประสบการณ์ในธรรมโดยลักษณะนี้ เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งในเวลาต่อมา แต่ไม่ทราบชัดว่าในขณะนั้นท่านพระอาจารย์พำนักอยู่ที่ใด ครั้นนี้ท่านพระอาจารย์เล่าให้พระผู้เฒ่ารูปหนึ่งฟังว่า ในขณะที่ภาวนาอยู่ ได้เกิดเพลิงไหม้ขึ้นที่ตัวของท่าน เปลวเพลิงได้ลุกลามพัดไหม้ไปทั่วร่าง ในที่สุดก็เหลืออยู่แต่ซากกระดูกที่ถูกเผาไหม้จนกลายเป็นถ่านแล้ว ท่านพระอาจารย์ยังได้เคาะเอาถ่านจากซากกระดูกที่ถูกเผาของท่านนั้น และคิดอยู่ในที่นั้นว่า “ร่างกายคนเราจะสวยงามแค่ไหน ในที่สุดมันก็ต้องถูกเผาอย่างนี้เอง”

ท่านพระอาจารย์ได้ใช้ชีวิตอยู่กับท่านพระอาจารย์มั่นเพียงหนึ่งหรือสองปีเท่านั้น ส่วนมากท่านจะอยู่ผู้เดียว เป็นตัวของตัวเองมากกว่า ผู้ที่มีพระคุณและเป็นที่เคารพนับถือของท่านเป็นพิเศษ ก็เห็นจะได้แก่ท่านครูบาจารย์ทองรัตน์ เพราะท่านเป็นผู้ที่ให้ความความรู้ในทางการปฏิบัติแก่ท่านพระอาจารย์เป็นองค์แรก และมักจะไปมาหาสู่กันเสมอ อีกทั้งท่านพระอาจารย์และท่านครูบาจารย์ก็มีพื้นฐานทางฝ่ายมหานิกาย

* ภาวนา มี ๓ อย่าง ได้แก่ :

๑. ปริกัมมภาวนา (ปริกรรม) คือ การภาวนาอาศัยการกำหนดพระกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอารมณ์ เพื่อจะทำจิตให้ตั้งมั่น ขึ้นนี้ยังเป็นเพียงการกำหนดนึก ยังไม่เป็นอารมณ์ที่แน่นแฟ้นจริงจัง มีการเจริญอานาปานสติหรือการภาวนาพุทโธ เป็นอาทิ ข้อนี้เป็นการภาวนาในระดับที่จะทำให้เกิด ปริกัมมนิमितต์ อันเป็นนิमितต์ขั้นต้นเท่านั้น

๒. อุปจารภาวนา คือ การภาวนาที่เริ่มจะทำจิตให้ตั้งมั่น ดีกว่าข้อแรกขึ้นอีกชนิดหนึ่ง ข้อนี้อุคคหนิมิตต์จะปรากฏขึ้นได้

๓. อัปปนาภาวนา เป็นการภาวนาที่แน่นแน่ อาจทำให้เกิดปฏิภาคนิमितต์ได้ (นิमितต์ ๓ มีอธิบายภายหลัง)

ด้วยกัน มิได้ฉันทิตี^๑ เป็นธรรมเนียม เช่นพระทั้งหลายอื่น โดยเฉพาะท่านครูบาจารย์
ทองรัตน์นั้น คุณจะเป็นนายทัพนายกองธรรมผู้ใหญ่ระดับแนวหน้าของท่านพระอาจารย์มั่น
ที่สังกัดมหานิกายแต่เพียงผู้เดียว ท่านพระอาจารย์มั่นให้โอกาสเป็นพิเศษแก่ท่าน
ไม่ต้องให้เข้าฉันทิตี กล่าวกันว่า ท่านพระอาจารย์มั่นประสงค์ที่จะให้ท่านครูบาจารย์รักษา
แนวปฏิบัติไว้ในฝ่ายมหานิกาย มีคำอุปมาว่า ท่านเป็นนกต่อของท่านพระอาจารย์มั่น
สำหรับชักเอาพระภิกษุฝ่ายมหานิกายให้ได้หันมาทำข้อวัตรปฏิบัติพระกรรมฐาน
เป็นอุบายอย่างหนึ่งในการชักจูงคนและเผยแพร่ธรรมในส่วนการปฏิบัติ ถึงแม้ว่าจะ
ได้ไปมาใกล้ชิดกัน แต่ท่านพระอาจารย์ก็ไม่ได้อยู่ร่วมกับท่านครูบาจารย์เลยทีเดียว
ซึ่งก็เป็นอุปนิสัยอันมีเอกลักษณ์พิเศษของท่านพระอาจารย์เองโดยเฉพาะ นั่นก็คือ
ความเป็นคนผู้เดียว แม้ว่าจะมีความเคารพในพระธรรมและครูบาอาจารย์มากสักปานใด
ก็ตาม แต่คุณลักษณะเฉพาะตัวของท่านพระอาจารย์ ก็คือการแยกตัวออกอยู่ตามลำพัง
ดังเช่นที่กล่าวแล้ว

เป็นระยะเวลาหลายปีที่ท่านพระอาจารย์ท่องเที่ยวไปมาในที่ต่างๆ โดยที่ปกติ
คนในบ้านจะไม่รู้เลยว่าท่านไปแห่งใด พวกเขาจะทราบอยู่บ้างก็แต่เพียงว่าท่านพระ
อาจารย์ไปมาหาสู่เพื่อกราบคารวะท่านครูบาจารย์ทองรัตน์ ท่านพระอาจารย์เสาร์ และ
ท่านพระอาจารย์มั่น ในระยะที่ท่านพระอาจารย์นำโยมมารดามาบวชเป็นชี้นี้ก็ชรา
มากแล้ว ท่านพระอาจารย์จึงพยายามสงเคราะห์อำนวยความสะดวกถึงสารทุกข์
สุขดิบประการต่างๆ เป็นอย่างดีอยู่เสมอ และท่านพระอาจารย์ได้เกลี้ยกล่อมเอา
เด็กหญิงเลียน* ผู้เป็นหลานสาวเข้ามาบวชช้อยู่ปรนนิบัติรักษาคุณยายผู้เป็นโยมมารดา
ของท่านด้วย โดยที่ท่านพระอาจารย์ได้ให้เหตุผลว่า ตามธรรมเนียมโบราณ ผู้เป็นหลาน
ควรจะได้ทดแทนพระคุณญาติผู้ใหญ่ เฝ้าปรนนิบัติอุปัฏฐากคุณตาคุณยายในวัยชรา

หมายเหตุ ^๑ ฉันทิตี เป็นคำย่อมาจากคำว่า ฉันทิจตุตถกรรม ซึ่งหมายถึงกรรมของสงฆ์ที่ต้องสวดประกาศใน
ท่ามกลางหมู่คณะ ด้วยฉันทิตีคือข้อประกาศครั้งหนึ่ง และคำเผด็จอีกสามครั้ง รวมเป็นสี่ ในที่นี้หมายถึงการ
ทำอุปสมบทกรรมของสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย เพื่อรับเอาภิกษุฝ่ายมหานิกายเข้ามาหมู่ เรียกก็ได้ว่าบวชใหม่
หมายเหตุ : * เด็กหญิงเลียน ต่อมาคือแม่ชีเลียน นามสกุล มาภา เป็นหลานสาว ซึ่งเป็นบุตรของนางแดง
พี่สาวคนถัดของท่านพระอาจารย์ และแม่ชีเลียนผู้นี้ยังคงถือเพศช้อยู่ตลอดมา

ญาติพี่น้องนั้นไม่มีใครอีกแล้วที่จะมาทำเช่นนี้ได้ ต่างคนเขาก็ต่างแยกย้ายกันไปมีครอบครัวเหี่ยวเหือน หากความสนุกสุขสำราญส่วนตัวเขา เราลิเป็นเด็กเป็นเล็กควรจะภูมิใจและเต็มใจทำ หลานสาวเชื่อฟังคำท่าน จึงยอมบวช และตั้งแต่บัดนั้นมาจนกระทั่งบัดนี้ แม่ซีเลียนก็ยังคงเป็นแม่ซีเลียนอยู่เหมือนเดิม มิได้เปลี่ยนแปลง

ท่านพระอาจารย์เคยเล่าให้พระผู้เฒ่าฟังว่า บรรดาถ้ำและป่าเขาทั้งหลายในแถบถิ่นอีสานตอนเหนือเหล่านั้นและเหล่าโน้น ท่านเคยไปอยู่บำเพ็ญภาวนามาหมดแล้ว ปฏิปทาอันราบเรียบของท่านพระอาจารย์ดูออกจะชกโชนเอการอยู่เหมือนกัน เมื่อพูดถึงเรื่องถ้ำ ป่า และภูเขา ยิ่งปกตวิสัยที่ท่านไม่ชอบคลุกคลีหมุ่นุ่นด้วยแล้ว มันจึงเป็นการเหมาะสมและเข้ากันได้เป็นอย่างดียิ่งนักถ้าจะได้อาศัยและส้องเสพเสนาสนะตามธรรมชาติเช่นนั้น มีพระพุทธรูปประดิษฐานไว้ว่า **เอตานิ ภิกขเว รุกขมุลา นิ เอตานิ สุกุมาคารานิ** ซึ่งแปลว่า **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ทั้งหลาย นั้นเรือนว่างทั้งหลาย ฉายถ ฤกขเว มา ปมาทตถ** **ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอทั้งหลายจงเพียรพากิเลสอย่าได้ประมาท มา ปจจา วิปฏิสาริโน อหุตถ** **พวกเธอทั้งหลาย อย่าได้เป็นผู้ที่ต้องร้อนใจในภายหลังเลย** * ดังนี้แล้ว จึงอาจจะกล่าวได้ว่าท่านพระอาจารย์ได้ดำเนินตามทางที่พระศาสดาทรงสั่งสอนไว้ได้ถูกต้องไม่น้อยเลย ข้อวัตรปฏิบัติทั้งหลายเหล่านี้ ได้มีผู้ดำเนินมาแล้วมากมาย แม้พระพุทธรูปเจ้าและพระอรียสาวกทั้งปวงในอดีต และทั้งย่อมจะดำเนินต่อไปในอนาคต โคนไม้อันร่มรื่นไว้สิ่งแปลกปลอม พระโยคาวจรเจ้าทั้งหลายย่อมซ้องเสพเสนาสนะคือโคนไม้เหล่านั้น ผ้าพรมที่ทอดด้วยพื้นดิน ลวดลายอันงามวิจิตรตามธรรมชาติ บนพรมผืนนั้นคือเส้นหญ้าและใบไม้ที่ถึงคราวสิ้นอายุขัยของมัน นี่คือการของสมณะ ศิลปะเหล่านี้ดูช่างวิจิตรงดงามยิ่งกว่าเครื่องปั้นดินเผา และสิ่งทอจากเส้นใยเป็นไหนๆ

ท่านพระอาจารย์กล่าวเตือนสานุศิษย์ของท่านว่า **อย่าอยู่ในถ้ำระหว่างเดือน ๑๑-๑๒ เพราะถ้ำฤดูนั้นจะขึ้นมากและมีเชื้อไข้ป่าชุกชุม ถ้าเข้าไปอาศัยอยู่ในถ้ำเวลานั้น ถ้ำจะดูดเอาจนทำให้เป็นไข้จับสั่นได้**

* จาก สฬายตนวคค ส. ๑๘/๔๔๑/๖๗๔

ช่วงเวลาที่ท่านพระอาจารย์ฟ้านกอยู่สำนักเมธาวิเวกเป็นหลายปีนั้น ระยะเวลาหนึ่งท่านจะอยู่ ระยะเวลาหนึ่งท่านจะไป ที่จะมีมั่วสุมอยู่แต่ในสำนักโดยตลอดเช่นนั้นก็หาไม่ได้ แต่การไปของท่านพระอาจารย์ทุกครั้ง จะไม่มีการบอกกล่าวเล่าลือว่าที่ใดเป็นจุดหมาย แต่พอจะรู้ๆ กันอยู่ว่า ถ้าท่านไม่ไปสำนักท่านครูบาจารย์ทองรัตน ก็ต้องไปที่สำนักท่านพระอาจารย์มั่น และถ้าไม่ไปสำนักท่านพระอาจารย์มั่น ก็ต้องไปที่สำนักท่านพระอาจารย์เสาร์ หรือไม่ก็ถ้ำกัปปา และในระหว่างที่ท่านพระอาจารย์ฟ้านกอยู่ที่สำนักเมธาวิเวกนี้ ท่านครูบาจารย์ทองรัตนก็เคยมาอยู่ร่วมในสำนักของท่านด้วย สำหรับท่านพระอาจารย์เสาร์นั้น ดูเหมือนจะมีเรื่องเล่าถึงท่านน้อยมาก แม้ว่าท่านพระอาจารย์จะเคยอยู่ร่วมกับท่านถึงหกปีก็ตาม และเมื่อพูดถึงเรื่องการปฏิบัติแต่ละครั้ง ท่านพระอาจารย์จะไม่ลืมนำว่า เป็นข้อวัตรปฏิบัติของท่านพระอาจารย์เสาร์ พระอาจารย์มั่นเลย ท่านพระอาจารย์เคารพนับถือท่านพระอาจารย์เสาร์ว่าเป็นพระอาจารย์ผู้มีพระคุณสูงยิ่งของท่าน

ต่อมาอีก พี่คนที่สองถัดจากท่านพระอาจารย์ขึ้นไปซึ่งเป็นพี่ชายก็ตาย ท่านพระอาจารย์จัดการฌาปนกิจศพให้ และถือโอกาสนั้นชวนนายยศ หลานชาย ที่เคยอยู่วัดเรียนหนังสือด้วยเมื่อสมัยอยู่วัดบ้าน และต่อมาบวชเป็นสามเณรแล้วสึกไปคราวที่ท่านพระอาจารย์ไม่อยู่นั้น ให้มาบวชอีกครั้งหนึ่ง โดยครั้งนี้ท่านพระอาจารย์ได้อ้างเหตุผลว่า ลุงตายเสียแล้ว ลูกก็ไม่มี ใครเล่าจะบวชอุทิศส่วนกุศลไปให้ท่าน เธอนี้แหละเหมาะสมแล้ว จึงบวชเสียเถิด ถ้าอย่างไรเมื่อจะไปไม่ไหวจริงๆ บวชได้สัก ๗ วัน ๑๕ วัน จึงค่อยสึกตั้งนั้น นายยศจึงได้เข้ามาบวชอีกครั้งหนึ่ง โดยครั้งนี้อายุยี่สิบสองปีแล้ว จึงบวชเป็นพระภิกษุเสียทีเดียวเลย

ทิตยศเล่าว่า พอบวชเป็นพระแล้วในปีนั้น การเดินทางครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในชีวิตของเขาก็ได้เริ่มขึ้น มันเป็นการเดินทางอันยาวไกลและทรหดอย่างไม่มีทางที่จะลืมนั้นได้แรกที่เดียนั้น ท่านพระอาจารย์ชวนว่าจะพาไปชูดงค์* ซึ่งใครก็ตามถ้าเป็นพระ

หมายเหตุ *ชูดงค์ แปลว่า องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส เป็นข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุ ๑๓ อย่าง เช่น การถือบริโภคาหารหนเดียว การอยู่ในป่าและการอยู่โคนไม้ ในที่นี้หมายถึงเอกลักษณ์ของการเที่ยวจาริกไปสู่วัดโคนไม้ เรือนว่าง ป่าช้า ป่าชฎ ภูเขา เพื่อหลีกเลี่ยงสำหรับภาวณา พระภิกษุผู้เดินทางจาริกไปอย่างนี้ มักนิยมเรียกกันว่า “พระชูดงค์”

กรรมฐานใหม่ เป็นต้องอยากไปทั้งนั้น ด้วยความอยากรู้อยากเห็นในรสชาติของมันว่า
จะเป็นอย่างไร เคยได้ยินแต่เขาว่าพระพุทธรูปๆ มาถึงคราวตนบ้าง จึงเต็มใจไปด้วยท่าน
การเดินทางครั้งนั้นไปด้วยกันทั้งหมด ๓ คน ล้วนแต่เป็นพระทั้งสิ้น ประกอบด้วย
ท่านพระอาจารย์เป็นอาจารย์และหัวหน้าคณะ ติดตามด้วยพระยศ ผู้หลาน รูปหนึ่ง
กับพระหลอด ชาวจังหวัดมหาสารคามอีกรูปหนึ่ง ความจริงแล้วการที่ท่านพระอาจารย์
พาศิษย์ทั้งสองออกเดินธุดงค์ในครั้งนี้ เป็นเพราะด้วยเหตุผลสองประการ ข้อหนึ่งคือ
เป็นอุปนิสัยของท่านพระอาจารย์เองที่ชอบแสวงหาประสบการณ์ความรู้และความสงบ
วิเวกจากหุบเขาลำเนาป่า อันเป็นอุปการณ์ในการปฏิบัติภาวนาของท่าน จึงประสงค์
จะออกเดินธุดงค์ในครั้งนี้ และอีกข้อหนึ่ง ท่านเฝ้าใครที่จะสงเคราะห์ญาติ ซึ่งหมายถึง
พระยศนั่นเอง ท่านมุ่งหวังที่จะให้พระหลานชายอยู่เป็นพระเพื่อประพฤติปฏิบัติรักษา
พรหมจรรย์ในเพศบรรพชิตอย่างนี้ตลอดไป ไม่อยากจะให้สึกหาลาเพศออกไปครอง
เรือนอีก จึงชักชวนหนีไปให้พ้นจากบ้านเกิดเมืองนอนของตนเสีย ด้วยว่าวิถีทางใด
ที่จะช่วยให้ญาติพี่น้องหลุดรอดจากปากเหยี่ยวปากกาในโลกแห่งสังสารวัฏนี้ได้แล้ว
นักปราชญ์อาจารย์ทั้งหลายย่อมจะชวนชวายเป็นทางนั้น ท่านพระอาจารย์พยายามที่
จะดึงดักชักจูงพระหลานชายให้อยู่เป็นสมณะเช่นเดียวกับท่าน ด้วยหวังจะให้พ้นจาก
กองทุกข์ในวัฏฏะที่ท่วมทับหมู่มวลสัตว์โลกทั้งหลาย

**โลกคือหมู่มวลสัตว์ อันชราณาเข้ามาไม่ยั้งยั้ง โลกคือหมู่มวลสัตว์ พร่องอยู่เป็นนิจ ไม่รู้จักอิม
เป็นทาสแห่งตัณหา โลกคือหมู่มวลสัตว์ ไม่มีใครเป็นใหญ่ๆ เฉพาะตน โลกคือหมู่มวลสัตว์
ไม่มีอะไรเป็นของๆ ตน จำจะละสิ่งทั้งปวงไป** ภาษิตเหล่านี้เป็นสิ่งที่ถูกกลั่นกรองออก
มาจากส่วนลึกในหัวใจของพระอรียสาวกแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้เอง
โดยชอบ สมณะผู้ดำเนินตามทางแห่งพรหมจรรย์อันเป็นไปเพื่อความสิ้นทุกข์ทั้งหลาย
ล้วนแล้วแต่เฝ้าดูโลกโดยลักษณะนี้ทั้งนั้น เห็นที่ที่ถูกก้าวเดิน ฝ่าเท้าที่เหยียบและแตก
ระแหง เพราะถูกเหยียบย่างครั้งแล้วครั้งเล่า แสงแดดที่แผดเผาไม่รู้แล้ว วันแล้ววันเล่า
ที่ต้องคลุกเคล้าอยู่กับสิ่งเหล่านี้ ชีวิตของพระกรรมฐานผู้ธุดงค์นั้น ไม่แตกต่างอะไร
กันนักกับพญาช้างสารหรือนอแรดที่ชอบเที่ยวไปตัวเดียว ถึงแม้ว่าชีวิตความเป็นไป
จะอดมืออดกินมือ ทรัพย์สินสิ่งสินก็เป็นอันปราศไปแล้ว ความอึดอ้อมทางกามคุณก็เว้นขาด

เสียแล้ว สิ่งใดเล่าที่ต้องแสวงหา? ก็ **สันติ** นั่นอย่างไรเล่า เป็นสิ่งที่ต้องแสวงหา พระพุทธองค์ได้ตรัสภาษิตไว้ว่า **กาลเวลาล่วงไป วันคืนย่อมผ่านพ้นไป อายุและวัยก็สิ้นไป เมื่อบุคคลเห็นภัยในความตายนั้นแล้ว พึงละสิ่งทั้งหลายในโลกเสีย แล้วเพ่งหาสันติคือความสงบเถิด** ดังนี้

ท่านพระอาจารย์พาคณะออกเดินทางจากวัดเมธาวิเวก อันเป็นสำนักของท่าน มุ่งหน้าตรงไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ผ่านอำเภอบลพปาก* หนองดินแดง แล้วเข้าสู่เขตจังหวัดนครพนม ผ่านตัวจังหวัด มุ่งหน้าไปทางชายแดน ลัดเลาะไปตามแนวแม่น้ำโขง เดินมุ่งไปทางทิศเหนือเรื่อยไปจนถึงอำเภอกำแพงแสน จากกำแพงแสนผ่านเข้าเขตอำเภอสว่างแดนดินริมแม่น้ำโขง และยังคงเดินหน้าขึ้นเหนือเรื่อยไป เลยเขตอำเภอสว่างแดนดิน เข้าเขตอำเภอบ้านแพง ซึ่งกว่าจะเข้าเขตนั้นได้ ก็กินระยะทางร่วมร้อย กิโลเมตร ใช้เวลาเดินกันพอสมควรทีเดียว ซึ่งตามปกติแล้ว ถ้าคนเดินอย่างรีบเร่ง ทั้งที่แบกหรือสะพายของหนัก จะสามารถเดินได้อย่างเร็วที่สุดก็เพียง ๕-๖ กิโลเมตรต่อชั่วโมงเท่านั้น ถ้าเดินแต่เช้า พอตอนสายเข้าไปจนถึงบ่าย ความเร็วก็อาจจะลดหย่อนลงบ้าง จะไม่มีกำลังแรงและเร็วขึ้นอีกก็ประมาณบ่ายสองหรือสามโมงล่วงแล้ว วันหนึ่งจะไปได้ไกลสุดประมาณ ๔๐ กิโลเมตร และจะทำได้ภายในกำหนด ๕ วันเป็นอย่างดีที่สุด หลังจาก ๕ วันไปแล้ว สถิติทางไกลจะลดลง จากนั้นจึงมักจะค่อยเป็นค่อยไป เพราะกำลังตกมากแล้วนั่นเอง ชีตความสามารถในการเดินธุดงค์โดยใช้ความเร็วมีดังนี้ ไม่อาจจะทำได้ดีเกินกว่านี้เลย

แต่ความเป็นจริงแล้ว จุดมุ่งหมายของการเดินธุดงค์แสวงหาที่วิเวกนั้น มิได้อยู่ที่การเดินใช้ความเร็วดังที่กล่าวมา หากแต่ว่าครุบาอาจารย์พระกรรมฐานท่านมุ่งความสนใจไปที่สถานที่ที่เดินทางผ่านนั้นมากกว่า ถ้าที่แห่งใด ไม่ว่าจะเป่าซำ ป่ารกชัฏ หรือถ้ำหุบเขา และริมธาร แม้กระทั่งโคนไม้หรือเรือนว่าง ถ้ามีที่พอได้อาศัยและสามารถ

หมายเหตุ *เพื่อความสะดวกในการศึกษาเส้นทางเดินของท่านพระอาจารย์และคณะในการเดินทางอันยาวไกล ครั้งนั้น จะถือเอาตามฐานะท้องถิ่นที่ระบุไว้ในแผนที่ของกรมทางหลวง ฉบับพิมพ์เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๔

เที่ยวสัญจรบิณฑบาตเลี้ยงชีพอยู่ไปได้ด้วยความสงบระงับแล้ว ท่านก็มักจะอยู่ที่นั่นตามเวลาอันสมควร

ท่านพระอาจารย์เคยตักเตือนไว้ว่า อย่างน้อย ๓ วัน อย่างมาก ๑๕ วัน สำหรับการพักอยู่แต่ละหมู่บ้าน สถานที่ที่มีสัปปายะ คืออยู่เป็นผาสุกได้อย่างไรหรือไม่ก็สุดแท้แต่จะพิจารณาเห็นเหมาะสม การกำหนดณะเช่นนี้ เป็นแต่เพียงข้อสังเกตที่ได้จากประสบการณ์ของท่านพระอาจารย์เท่านั้น และใช้กับกาลนอกพรรษาเวลาที่อาจจะรุดงค์รอนแรมไปตามป่าเขาได้

จากอำเภอบ้านแพ่ง ผ่านบ้านเหล่าหลวง เดินเป็นเส้นขนานกับลำน้ำโขงทวนกระแสน้ำขึ้นไปเรื่อย ทิตยศ อติตพระผู้ติดตาม เล่าว่า การเดินทางมิได้เป็นไปอย่างรีบเร่งแต่อย่างใด ท่านพระอาจารย์นำคณะเดินทางไปได้พอสมควรแล้ว ถึงหมู่บ้านบางแห่งเห็นเหมาะสม ก็หยุดพักแรมคืน อาศัยร่มและโคนไม้เป็นที่พักกางกลดอยู่ไม่ไกลไม่ใกล้กันนัก ถ้าหมู่บ้านใดมีป่าช้าพอที่จะพักได้ ก็พักที่ป่าช้านั้น ตามปกติเมื่อเดินทางตรากตรำกันทั้งวัน พอถึงที่พักแล้วมักจะรีบสร่งน้ำแต่วันๆ ก่อนจะมีดเคี้ยวเพื่อผ้าที่นุ่งสร่งน้ำนั้นจะได้แห้งทันแล้วใช้ปูนอน ที่สร่งน้ำบางแห่งอาศัยบ่อน้ำกลางนาหรือไม่ก็เป็นห้วยหนองคลองบึงไปตามสภาพท้องที่ สุดแต่จะหาได้อย่างไร โดยก่อนที่จะหยุดพัก ก็ต้องตรวจดูบริเวณรอบๆ ให้ทั่วเสียก่อน ถ้ามีน้ำพอจะใช้สอยที่ใด ก็พักที่ใกล้น้ำนั้น หรือหากว่าเดินทางจนมีดเคี้ยวเสียก่อนพบหมู่บ้านวันนั้น ก็เป็นอันโมฆะไปคือไม่ต้องสร่งน้ำ เพราะน้ำไม่มี ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่น่าวิตกอะไรนัก แต่เวลาเข้านั้นดูจะสำคัญกว่า เพราะต้องเที่ยวบิณฑบาตแสวงหาอาหารมาเลี้ยงชีพสำหรับจะได้มีเรี่ยวแรงเดินทาง ซึ่งมันขึ้นอยู่กับศรัทธาและธรรมเนียมของชาวบ้านในถิ่นนั้น บางหมู่บ้านชาวบ้านอาจจะตื่นสาย หรือไม่ก็เคยตักบาตรกันสายๆ เมื่อพระรุดงค์ไปพบเข้า ตอนเช้าก็เข้าไปบิณฑบาตแต่เข้าตามวิสัยเคยชิน จึงอาจจะทำให้ไม่ได้อาหารขบฉันหรือถ้าแม้ได้ ก็ได้แต่น้อย บางครั้งก็ได้แต่ข้าวเปล่าๆ ไม่มีแกงกับ เหยก็ตักฉันกันไปตามมีตามได้ จะไปร้องขอชาวบ้านเขาก็ทำไม่ได้ จึงอาศัยแต่ความอดกลั้นอดทนบากบั่นต่อสู้กับความแร้นแค้นเรื่อยไป ข้อนี้เป็นเหตุให้ได้กำลังพลังเพิ่มขึ้นอีกมากทีเดียว ถึงแม้ว่าอาหารทางกายจะอดอยากยากแค้น แต่กำลังจิตกลับมีมากขึ้นกว่าเวลา

ที่อยู่สุขสบายเสียอีก เพราะตามธรรมชาติจิตของคนเรานั้น เมื่อได้มาก อิ่มหน้มพี้มมาก ความขี้เกียจมักง่ายมันก็มีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว เมื่อถึงคราวขาดแคลน จิตใจมักจะ กระสับกระส่าย ดิ้นรนหา และใคร่ได้ เมื่อดูให้รอบคอบแล้วจะเห็นว่าในคราวทุกข์ยาก เช่นนั้น ความขยันขันแข็งและความเพียรกลับมีมากขึ้น ดังนั้น การเดินธุดงค์ที่ต้อง ตรากตรำอดอยากเช่นนี้ จึงเป็นเครื่องช่วยอย่างหนึ่งในการปฏิบัติภาวนาให้มีกำลังและ ปัญญาความเฉลียวฉลาดมากขึ้นในเวลานั้นเหมือนกัน

คณะของท่านพระอาจารย์เดินทางเข้าผ่านเขตบ้านต๋อง-นาทราย-บ้านใหม่- โนนสมบูรณ์ ไปจนถึงอำเภอบึงกาฬ จังหวัดหนองคาย บางหมู่บ้านที่ผ่านมา ชาวบ้าน ไม่ค่อยจะรู้จักการให้ทานเลยก็มี หมู่บ้านที่บิณฑบาตได้แต่ข้าวเปล่าๆ ก็มี เวลาเดิน เข้าไปบิณฑบาตในบางหมู่บ้าน สุนัขเห็นมันก็เห่ากรรโชกทำท่าจะกัด บ้านที่ไล่ให้ก็มี ไม่ไล่ให้ก็มี ภาวะเช่นนี้รู้สึกว่าจะทำให้พระผู้ยังใหม่ต่อการฝ่าฟันอุปสรรคในคราว ยากเข็ญแทบจะทนฝืนไม่ได้ แต่สำหรับท่านพระอาจารย์เองนั้น บางคราวและหลายๆ คราวที่ท่านไม่ฉันมันเสียด้วยซ้ำ และมิใช่แต่วันสองวัน แต่บางครั้งท่านอดอาหารถึง ๗ วัน ท่านพระอาจารย์เล่าถึงตัวของท่านเองว่า ท่านได้ทำมันเช่นนั้นจนชิน และรู้สึกว่า มันเป็นเหตุให้เป็นโรคหัวใจเต้นผิดปกติในภายหลัง จนกระทั่งท่านชราภาพมากแล้ว โรคนั้นก็ยังไม่หาย อาการที่เคยระงับมาบ้างแล้วก็กลับกำเริบขึ้นอีก

มันอาจจะเป็นไปได้ว่า การที่ท่านพระอาจารย์อดอาหารบ่อยๆ เช่นนั้น เป็นเพราะ เหตุที่ท่านรู้สึกเบื่อหน่าย ไม่ใคร่จะเอาใจใส่ในร่างกายนั่งขารอันไม่มีอะไรจะจริงจังยั่งยืน ของตัวเอง มุ่งแต่จะหาทางพ้นทุกข์ พยายามอดกลั้นอดทน สละทุกสิ่งทุกอย่างออกไป ให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะน้อยได้ เพื่อจะได้ไม่ห่วงใยอาลัยอาวรณ์อยู่ในวัฏฏ์ทั้งหลาย

ท่านพระอาจารย์พาสานุศิษย์ทั้งสองออกเดินจากอำเภอบึงกาฬ อันเป็นดินแดน ตอนเหนือสุดของภาคอีสาน ซึ่งมีอาณาเขตติดกับแม่น้ำโขงต่อเขตประเทศลาว ภูมิประเทศตั้งแต่แถบนี้ไปเป็นป่าดงดิบมาก ผ่านเขตโนนสว่าง-ปากคาด-นาสวรรค์- หนองพันตา เดินเลียบตามลำน้ำโขงไปอำเภอโพนพิสัย ถึงอำเภอโพนพิสัยแล้วจึงข้าม แม่น้ำโขงไปประเทศลาว จากนั้นจึงเที่ยวธุดงค์รอนแรมไปในเขตประเทศลาว

ท่านพระอาจารย์และคณะได้เดินธุดงค์จาริกไปนมัสการปูชนียสถานโบราณสถานอันควรค่าแก่การเคารพของลาว นั่นคือ พระพุทธบาทพลสันต์ แล้วจากนั้นจึงท่องเที่ยวเรื่อยไปตามป่าเขาขึ้นไปทิศเหนือ แต่ไม่ไกลนัก ก็ย้อนกลับลงมาข้ามแม่น้ำโขง กลับเข้าสู่ประเทศไทยทางด้านจังหวัดหนองคาย ถึงเขตจังหวัดหนองคายแล้ว เดินเป็นเส้นทางกับลำน้ำโขง ซึ่งจะพาย้อนกลับลงใต้เล็กน้อยตามทิศทางของน้ำ แล้ววกกลับขึ้นเหนืออีกครั้งหนึ่ง จึงผ่านโค้งเข้าเขตอำเภอท่าบ่อ จากนั้นก็เลยไปอำเภอศรีเชียงใหม่ ผ่านเขตบ้านหม้อ-เชียงดี-อำเภอสังคม-บ้านห้วย-เชียงคาน-บ้านห้วยเหี้ยม เลียบลำน้ำโขงตลอดไปจนถึงอำเภอปากชม แล้วเข้าอำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย ตั้งแต่ต้นทางมาจนบัดนี้ เป็นการเดินด้วยเท้ากันทั้งนั้น

ทิตยศ ผู้ติดตามไปกับท่านพระอาจารย์ทุกระยะแล้วว่า แม้จะอยู่ในภาวะทุกข์ยากลำบากสักเพียงใด ท่านพระอาจารย์ก็ไม่เคยละทิ้งข้อปฏิบัติเลย ท่านอบรมสั่งสอนให้ศิษย์ผู้ร่วมเดินทางทั้งสองมีความพากเพียรพยายามในการปฏิบัติรักษาศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ มิให้ขาดมิให้ต่างพร้อย สิ่งใดที่เป็นบาปทุจริตทางกายทางวาจาและทางใจ ท่านให้ละให้เพิกถอนมันออกโดยเร็ว ท่านสอนให้ฝึกทำจิตให้ตั้งมั่นแม้ในระหว่างการเดินทาง โดยสอนว่าการปฏิบัตินั้นมิใช่จะอยู่ที่การนั่งสมาธิเนืองนิตย์อย่างเดียว แต่การปฏิบัติภาวนาที่ถูกต้องนั้น จะต้องเป็นไปในทุกๆ อิริยาบถ จะนั่ง จะยืน จะเดิน จะนอน เราจะทำอะไร ในขณะที่ใดก็ให้มีสติอยู่ทุกขณะ ลมหายใจเข้าออกที่เราจะกำหนดได้นั้น ก็อาจจะทำได้แม้ในขณะที่เดิน กล่าวคือถ้าเรามีสติรู้ ความคิดนึกทุกอย่างใดที่เป็นบาปอย่างใดที่ไม่เป็นบาป อย่างใดที่ทำความจิตให้เศร้าหมอง อย่างใดที่ทำความจิตไม่ให้เศร้าหมอง ถ้าเรามีสติรู้จักสิ่งทั้งหลายเหล่านี้อยู่ตลอดเวลาแล้ว พยายามขจัดความคิดที่เป็นบาปที่เศร้าหมองออกไปเสีย อย่าให้เกิดมีขึ้นมาในจิตได้ นั่นแหละที่เรียกว่าความพากเพียรที่ถูกต้อง เป็นการภาวนาที่ถูกต้อง ลมหายใจมั่นก็จะรู้อยู่ในนั้นเสร็จ ถือว่าเราปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคแล้ว การกระทำเช่นนั้นเราอาจจะทำได้ในทุกๆ ขณะอย่างก้าว จะนั่งอยู่กับที่เสียบๆ และกำหนดลมหายใจเข้าออกให้จิตสงบนั้น ก็เป็นไปเพื่อจะละละอกุศล และเจริญกุศลอย่างนี้ การยืนสงบนิ่งอยู่ได้ต้นไม้ในป่าหรือในสวน หลบหลีกอยู่แต่ผู้เดียวเพื่อทำความจิตให้สงบนั้น ก็ต้องทำเพื่อละอกุศล บำเพ็ญกุศลอย่างนี้ จะนอน

ก็ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้ จะเดินก็เหมือนกัน ให้มีสติอยู่ตลอดเวลา เมื่อทำได้
อย่างถูกต้องสมบูรณ์แล้ว นั่นก็หมายความว่าเราได้ทำสัมมาวายามะ* ให้เกิดขึ้นแล้ว
ผลคือปัญญาความรู้แจ้งสว่างไสวก็จะเกิดขึ้นมาเอง นี่คือการปฏิบัติภาวนาของเรา
ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้พยายามพากเพียรกระทำให้ถูกต้องอยู่เสมอ แม้ในการเดินธุดงค์
รอนแรมไปในที่ต่างๆ และถึงแม้ว่าความเป็นอยู่ทางร่างกายจะทุกข์ยากเพียงไร ปัญญา
ที่เกิดขึ้นมานั้นก็จะช่วยเราไม่ให้ทุกข์ใจได้ ถ้าไม่เช่นนั้นต้นเหตุในลักษณะของความ
น้อยเนื้อต่ำใจ พร้อมทั้งความทะเยอทะยานอยากในความทุกข์ทั้งหลาย ก็จะมาทำจิต
ของเราให้เร่าร้อนดิ้นรนและกวดแกว่งได้เป็นแน่ ท่านพระอาจารย์จึงตักเตือนสั่งสอน
สาธุศิษย์ให้มีความอดทนอดกลั้นและพยายามพากเพียรฝึกปฏิบัติกันต่อไป สภาวะที่
หลักเร้นและความเป็นอิสระพร้อมๆ ไปด้วยความอดอยากในระหว่างการเดินทางอัน
ยาวนานเช่นนี้ มันเป็นเรื่องที่ช่วยได้มากในการประพฤติปฏิบัติ และเป็นสิ่งที่ช่วยให้ได้มี
โอกาสทดสอบตัวเองได้มากกว่าการหมกมุ่นติดจมอยู่กับที่ ที่แท้จะไม่ต้องประสบกับ
อารมณ์สิ่งใดเลย

เรื่องการเดินธุดงค์รอนแรมไปด้วยความอดอยากเร้นแค้นนี้ มันเป็นเรื่องทดสอบ
นักปฏิบัติอันพิเศษเลยทีเดียว วิเศษในแง่ที่ว่าจะเป็นเครื่องบอกให้นักปฏิบัติรู้ตัวว่า
เมื่อประสบกับความทุกข์ยากลำบากแล้ว จิตใจจะหวั่นไหวหรือไม่? นี่คือคุณเครื่องให้
สำเร็จประโยชน์ในการปฏิบัติภาวนาประการหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่นว่า คนเราจะเป็นสุข
ก็เพราะมีกินมีใช้ เมื่อใครจะได้ซื้อก็ได้ซื้อ เมื่อใครจะได้กินได้บริโภคก็ได้กินได้บริโภค
เมื่อได้ตามปรารถนาก็เรียกว่าเป็นสุข ซึ่งไม่เฉพาะแต่มนุษย์ แม้แต่สัตว์ เช่น สุนัขหรือแมว
มันก็เป็นเช่นนี้ ดังจะเห็นว่าแมวนั้นเมื่อมันได้กินอาหารจนเต็มท้องและอิมไปมี้อหนึ่งๆ
แล้ว มันก็หลับนอนอยู่อย่างสุขสบาย ป้อยๆ เข้า ร่างกายก็อ้วนพี ตาทั้งสองข้างของมัน
เกือบจะลืมไม่ขึ้น เรียกว่าแมวมันเป็นสุขสบายเพราะได้กินอิมหมีพืมัน แต่ในทาง
ตรงกันข้าม เมื่อขาดอาหาร แมวมันก็ผอมโซ อดอยากหิวโหยเป็นทุกข์เป็นร้อน ต้องวิ่ง
วนไปทุกทิศทุกทางเพื่อหาอาหารกิน โดยลักษณะนี้มนุษย์เราก็เป็นเช่นนั้น รวมความว่า

* สัมมาวายามะ แปลว่า ความพากเพียรชอบ เป็นข้อที่ ๖ ในอริยมรรคมีองค์ ๘

เมื่อได้ตามปรารถนาก็เป็นสุข ถ้าไม่ได้ตามปรารถนาก็เป็นทุกข์ และเมื่อเป็นเช่นนั้น นักปฏิบัติภาวนานี้จะเป็นอย่างไร? จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์เล่า? ดังนั้น มันจึงเป็นเครื่องทดสอบกิเลสและอาสวะ* ในจิตใจของเราได้เป็นอย่างดี สมณะทั้งหลายควรสั่งเสพ และฝึกฝนด้วยข้อปฏิบัติเหล่านั้น ให้สมกับที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสไว้ว่า *ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง* ดังที่เคยได้กล่าวมาแล้ว

ในชีวิตของท่านครูบาจารย์ของรัตนตั้งแต่ต้นจนตลอดชีวิตก็เหมือนกัน ชีวิตทั้งหมดล้วนแต่เป็นการเที่ยวไปคนเดียว เหมือนช้างมาดั่งคะ* ที่เที่ยวไปตัวเดียว ท่านเป็นพระไม่มีวัด ถึงจะอยู่วัดก็ไม่นานกาล ท่านมักจะเที่ยวไปเรื่อยๆ ในสภาวะที่เป็นอยู่ตามมีตามได้ ท่านไม่มีสมบัติพัสถานใดๆ ไม่มีของมีค่าสิ่งใด เมื่อเที่ยวนานเป็นัก ผ่านทุ่งผ่านห่มก็ขาด แม้กระนั้นท่านก็ไม่เอ่ยวาจาขอจากผู้ใด แต่ในคราวเช่นนั้น ท่านจะเดินมุ่งหน้ากลับมาที่บ้านเกิดเมืองนอนของท่าน ซึ่งยังมีญาติพี่น้องหลานเหลนอยู่เพื่อขอผ้าสำหรับตัดเย็บสบงจีวรจากเขาเหล่านั้น พอได้ผ้าขาวที่ปกติทอดด้วยหูกพื้นเมืองเนื้อหนาค่อนข้างหยาบมาแล้ว ท่านจะกะผ้าและตัดเย็บเป็นสบง จีวร สังฆาฏิ จนแล้วเสร็จด้วยตัวท่านเอง แล้วจึงย้อมด้วยน้ำย้อมฝาดแก่นขนุนที่ต้มเคี่ยวได้ที่ดี แล้วนั้น ผ้าเหล่านั้นที่ถูกเย็บด้วยมือแม่จะไม่ประณีต แต่ก็สำเร็จเป็นไตรจีวรถูกต้องด้วยดีทุกประการ แล้วจากนั้นท่านก็จะรุดงค์ต่อไป ท่านครูบาจารย์ผู้เฒ่าทำอยู่เช่นนั้น จนถึงวันสุดท้ายแห่งชีวิตของท่าน พอท่านละโลกนี้ไปแล้ว จึงมีผู้ค้นพบว่าสมบัติที่ท่านมีก็คือบริวารที่ท่านมีเท่านั้นเอง ได้แก่ของไม่กี่สิ่ง มีบาตร ไตรจีวรเก่าๆ กลด ฆมกรก* ถูย่ามสำหรับใส่บริวารเล็กน้อยกับจอกใส่น้ำและผ้าหืนหั้นหือผ้าปูนั่ง และสิ่งสุดท้ายที่มีราคาแพงกว่าสิ่งอื่น แม้ว่ามันจะหมดค่าเสียแล้วในขณะนั้นก็คือมีดโกน ที่มีคมแว้

* กิเลส คือ สิ่งที่ทำให้จิตใจให้เศร้าหมอง อาทิเช่น ราคะ โทสะ

อาสวะ แปลว่า เครื่องหมักดองในสันดาน เป็นชื่อของกิเลสอีกชื่อหนึ่ง

* มาดั่งคะ คัพพีนี้ในคัมภีร์อภิธานปิปปิกา ของพระวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลริวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธ ให้ความหมายว่า “ช้างพลาย” แปลว่า ช้างตัวผู้หรือช้างหนุ่ม

* ฆมกรก อ่านว่า ทะมะกะทรก แปลว่า กระจบกรองน้ำของพระสงฆ์ หรือเครื่องกรองน้ำด้วยลมเป่าหรือกระจบกรอกันผูกผ้า พระต้องใช้กรองน้ำไม่ให้มีตัวสัตว์เวลาจะบริโภค

ลึกเข้าไปจนเกือบจะถึงสันเล่มีเดียว นอกนั้นไม่มีอะไรเลย ท่านสาธุชนผู้นำนับถือ
ทั้งหลาย...ขอจงรู้ไว้เถิดว่า สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
สิ่งทีพอจะมีค่าสำหรับท่านในภาพทั้ง ๓ นั้น* ดุจะหาไม่ได้เลย อริยมรรคคือหนทาง
ดับทุกข์อันประเสริฐสิ่งเดียวเท่านั้นที่มีคุณค่า และนั่นเป็นทางอันสูงสุดแห่งสรรพสัตว์
ผู้แสวงหาทางหลุดพ้นจากกองทุกข์ทั้งหลาย - **กิจฉม มัจฉานัม ชีวิตัม ความเป็นอยู่ของสัตว์นั้น**
ยากนัก - สงฆารวา สสุตธา นตฺถิ สังฆารทั้งหลายที่จะยั่งยืนไม่มี - มา ปมาทมนุญฺญเชถ
อย่าเป็นอยู่ด้วยความประมาท - น มียยมานัม ธนมนฺเวติ กิณฺณจิ ทฬฺพยฺสัถฺกนิคฺคํติดตามไป
ไม่ได้เมื่อคุณตาย!

แล้วคณะของท่านพระอาจารย์ก็ทิ้งเชียงคานไว้เบื้องหลัง เดินมุ่งหน้าต่อไปอย่าง
ไม่หยุดยั้ง จนกระทั่งแยกออกจากลำน้ำโขง เพราะระยะที่พ้นเชียงคานมาแล้วนี้ ลำน้ำโขง
จะอยู่ในเขตลาว ต่อไปเส้นเขตแดนไทยกับลาวก็จะอยู่ในระหว่างหุบเขาและธารน้ำ
กลางดงทึบ ท่านพระอาจารย์พาสานุศิษย์ทั้งสองแรมคืนเรื่อยไปในท่ามกลางขุนเขาและ
ป่าใหญ่ การเดินทางโดยทางเท้าในป่าดงดิบเป็นไปด้วยความยากลำบาก บางช่วงก็บุกป่า
บางช่วงต้องปีนเขา ทิตยศ เล่าว่า ในระหว่างทางได้พบช้าง เลือ่ หมี เก้ง กวางและสัตว์ป่า
อื่นๆ มากมายหลายครั้ง แต่ก็ไม่มีอุปสรรคหรืออันตรายใดๆ เกิดขึ้นเลย ด้วยการ
ยึดเอาอำนาจแห่งเมตตากรุณาเป็นที่ตั้งจึงเดินทางมาได้โดยปลอดภัยแต่ถึงกระนั้น
ก็ยังอดจะใจลั่นขวัญแขวนไม่ได้ ในคราวที่พบพานกับสัตว์ป่าซึ่งๆ หน้า ธรรมชาติใน
ป่าใหญ่มันวิเวกวังเวงตึ้นกพอๆ กับเชื่อ้ใช้ป่าที่ชุกชุมและคุกคาม คณะผู้เดินทางบางองค์
เป็นไข้แต่ก็พออดทนได้สู้ทนกัดฟันเดินมันเรื่อยไปจากเขตประเทศไทย คณะของท่าน
พระอาจารย์ก็ได้ข้ามเข้าไปในประเทศลาว โดยช่วงนั้นเป็นเขตอำเภอท่าลี่ อันเป็น
ชายแดนไทยกับลาวติดต่อกัน เข้าเขตลาวแล้วก็ยังมีแต่ป่าเขาดงลึก แต่ก็คงมีหมู่บ้าน
ชาวป่าชาวเขาทั้งระยะห่างๆ กันอยู่บ้างพอได้อาศัย ท่านพระอาจารย์พาสานุศิษย์ทั้งสอง
จุดคบไฟหุบเขาน้อยใหญ่ไปเป็นอันมาก และระหว่างนี้ก็ได้อันเข้าเดินเลียบบลำน้ำโขง
ซึ่งอยู่ในแดนลาวอีกครั้งหนึ่ง

* ภาพ ๓ ได้แก่ ๑. กามภาพ คือ ภาพที่อยู่ในกามคุณทั้ง ๕ มี รูป เสียง เป็นต้น ๒. รูปภาพ คือ ภาพแห่งผู้ได้
ฉานสมาบัติขั้นที่ยังบริกรรมด้วยรูป ๓. อรูปภาพ คือ ภาพที่ไม่มีรูปของผู้ได้อรูปฉาน

ระหว่างที่อยู่เ็นป่าใหญ่ใกล้เมืองปากลายบนผืนแผ่นดินลาว ซึ่งมีภูเขารายล้อม อยู่รอบทิศนั้น คณะของท่านพระอาจารย์ก็เดินทางมาถึงหมู่บ้านชาวเขาแห่งหนึ่ง ที่หมู่บ้านแห่งนี้มีพระภิกษุอาศัยอยู่กับเขาด้วยตนหนึ่งที่เรียกว่า “ตน” นี้ก็เพราะว่า เมื่อท่านพระอาจารย์เดินทางมาถึงเช้า พระตนนั้นก็ออกมาต้อนรับขับสู้ แล้วพาเข้าไป ที่ข้างใน ครั้นเมื่อสนทนากันอยู่ครู่ใหญ่พอรู้เรื่องราวความเป็นอยู่ และเป็นไปของกัน และกันทั้งสองฝ่ายแล้ว พระตนนั้นจึงได้เอ่ยปากชวนท่านพระอาจารย์ว่า ท่านมาก็ดีแล้ว จงอยู่เสียที่นี่ด้วยกันเถิด อย่าเดินทางให้ลำบากต่อไปเลย อยู่ที่นี่ดีนัก ท่านพระอาจารย์ จึงถามไปว่า ที่ว่าดีนั้น ดีอย่างไร พระตนนั้นแกก็ตอบว่า ที่ว่าดีนั้น ก็เพราะว่าชาวเขาเผ่านี้ เขามีน้ำใจดี มีศรัทธาแรงกล้า คือเมื่อเวลาคนหนุ่มคนสาวหรือผู้ชายกับผู้หญิงคู่ใด เขารักใคร่ชอบพอกัน เมื่อจะแต่งงานกันนั้น เขาจะต้องนำหญิงเจ้าสาวนั้นมาให้เรามาชะยมเสียก่อน เขาถือว่าเป็นบุญอันเลิศ และเราก็ได้ชะยมหญิงก่อนเขาเสียทุกครั้ง เพราะเหตุนี้เราจึงว่าดี

พอท่านพระอาจารย์ได้ฟังดังนั้น ท่านถึงกับอุทานออกมาด้วยความตกใจ ครั้นทราบความเป็นอัสซี ไม่มีละอายต่อบาปของพระตนนั้นแล้ว ดังนั้น ท่านพระอาจารย์ จึงพาคณะของท่านกล่าวอำลาพระตนนั้นออกเดินทางจากหมู่บ้านอัญญาเดียรถีย์ แห่งนั้นไปทันที ดูเหมือนว่าพอท่านพระอาจารย์พาคณะเดินทางออกจากหมู่บ้าน กามทานแห่งนั้นมาแล้ว ต่อมาจึงได้พบเข้ากับคนป่าอีกพวกหนึ่ง คนลาวเขาเรียกว่าพวก “ข้าตองเหลือง” คำว่า “ข้า” นี้ เป็นชื่อเรียกคนชาวเขาจำพวกหนึ่ง ซึ่งจัดอยู่ในตระกูล มอญ-เขมร คนป่าจำพวกนี้มีอยู่มากมายหลายเผ่าด้วยกัน พวกข้าตองเหลืองนี้มีชื่อ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ข้าตตะปือ จัดว่าเป็นคนละเผ่ากับพวก ข้าระแด่ กับ ข้าจะราย ซึ่งข้าระแด่กับข้าจะรายนั้นจัดอยู่ในตระกูลชวา-มลายู และอาศัยอยู่แต่ทางฝั่งซ้ายของ แม่น้ำโขงเท่านั้น ท่านพระอาจารย์เล่าว่า ข้าพวกนี้เป็นคนป่าจริงๆ ทุ่งแต่ไปไม้ เปลือยกายท่อนบนเปลือยสิ้น ท่านเล่าให้พระผู้เฒ่าฟังว่า ท่านบังเอิญเดินไปพบข้าผู้หญิง กำลังคลอດลูกอยู่ริมฝั่งน้ำ ซึ่งเป็นลำธารเล็กๆ ไหลลงมาจากภูเขา กิริยาอาการมัน ไม่แปลกแตกต่างอะไรกับสัตว์เลย ทันทีที่ข้าตองเหลืองหญิงนั้นเหลือบมาเห็นท่าน ก็ตกใจกลัว จึงตะเกียกตะกายลุกขึ้นแล้ววิ่งหนีไป แต่พวกผู้ชายไม่มีที่ท่าว่าจะกลัว เท่าใดนัก ท่านพระอาจารย์เล่าเรื่องนี้แค่นี้

ต่อจากนั้น ท่านพระอาจารย์จึงพาคณะข้ามแม่น้ำโขงไปทางฝั่งซ้ายได้พบกับคนป่าอีกพวกหนึ่งที่มีสภาพเลวร้ายลงไปกว่าพวกก่อน นั่นคือพวกที่คนลาวเรียกกันว่า “ถักเถ่” คำนดูคำในภาษาไทยแล้วไม่ปรากฏว่ามีคำๆ นี้ แต่เมื่อพิจารณาถึงถิ่นที่อยู่ของพวกชำระแตกกับฆ่าจะรายแล้ว ปรากฏว่าอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงเช่นเดียวกัน จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่า คำว่า “ถักเถ่” กับ “ระแด” นี้ อาจจะเป็นคำๆ เดียวกัน เพียงแต่ว่าพูดออกสำเนียงเพี้ยนกัน พวกถักเถ่ซึ่งอาจจะเป็นชำระแด่นี้มีส่วนที่ผิดจากมนุษย์ธรรมดาอยู่ตรงที่ตัวเล็กกว่าคนตามปกติ สะบักหัวเข้าไม่มี ถ้าหกล้มต้องอาศัยเกาะถาวรวัลย์พุงตัวลุกขึ้น แล้วเดินหรือวิ่งต่อไป รูปร่างหน้าตาก็เป็นคน แต่ดูๆ แล้ว คล้ายจะเป็นสัตว์ไปก็เท่ากัน

การเดินทางในช่วงนี้ นับว่าเป็นระยะเวลาอันยาวนานพอดู จนกระทั่งในที่สุด ท่านพระอาจารย์จึงได้นำคณะศิษย์เดินทางย้อนกลับมาเข้าประเทศไทยอีกวาระหนึ่ง บุกป่าฝ่าเขาน้อยใหญ่เข้าสู่ไทยทางด้านบ้านห้วยมุ่น อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์ ครั้งนี้ดูเหมือนว่าท่านพระอาจารย์ยังไม่ได้พาสานุศิษย์ทั้งสองอยู่จำพรรษากับพวกแม้วที่นั่น เพราะท่านแล้วว่าคราวที่อยู่จำพรรษากับพวกชาวเขาเผ่าแม้วในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์นั้น ท่านอยู่กับเด็กชายซึ่งเป็นหลานลูกพี่ชายของท่านเท่านั้น ซึ่งก็น่าที่จะเดาได้ว่าในคราวที่พาเด็กหลานชายมาจำพรรษาอยู่กับพวกแม้วนี้ เป็นระยะหลังจากที่พระยศและพระปลอดศิษย์ผู้ร่วมเดินทางอันยาวไกลทั้งสอง ได้ลาท่านกลับบ้านเกิดเมืองนอนของตนไปแล้ว

ท่านพระอาจารย์เล่าว่า คราวที่อยู่จำพรรษากับพวกแม้วกับหลานชายนั่น ว่าถึงขนบธรรมเนียมประเพณีความเชื่อถือของชนเผ่านี้ เขามีพิธีสำคัญอยู่พิธีหนึ่ง คือพิธีเผ่าศพญาติผู้ล่วงลับ กล่าวคือเมื่อเวลาญาติผู้ใดผู้หนึ่งของเขาเกิดตายลง โดยเฉพาะที่เป็นญาติผู้ใหญ่มีบิดามารดาเป็นต้น ครั้นตายลงพวกลูกๆ หลานๆ จะนำศพไปนอนไว้ในเรือน ซึ่งก็เป็นเรือนที่ปลูกแบบง่ายๆ ล้อมไม้ไผ่ มุงจากตามแบบฉบับของหมู่บ้านชาวเขาทั่วไป แต่พื้นซึ่งเป็นดินภายในเรือนของเขานั้น จะถูกตบขัดจนแน่นเรียบเกือบจะขึ้นเงา ศพของผู้ตายจะถูกเก็บไว้บนเรือนถึง ๗ วัน โดยเป็นที่แน่นอนว่าพวกเขาจะ

ต้องไม่รู้จักวิธีการนวดหรือดองศพไว้ไม่ให้เน่าด้วยวิธีการอย่างใดเลย พวกลูกหลาน
จะผลัดเปลี่ยนวาระกันเฝ้าปรนนิบัติศพนั้นอยู่ตลอดเวลา เพื่อขับไล่เจ้าพวกแมลงวัน
ที่มันพากันมาจับมาตอมศพอยู่อย่างมากมายมหาศาลกระทั่งวันกระทั่งคืน กาลเวลา
ผ่านไปวันหนึ่งก็แล้ว สองวันก็แล้ว พวกลูกๆ หลานๆ ก็เฝ้าศพด้วยปฏิบัติอยู่เช่นนั้น
ศพก็จะค่อยๆ ขึ้นอืดทีละเล็กทีละน้อย อันเป็นสภาพธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงตาม
กฎทางชีวะ ในทางพระพุทธศาสนามีบาลีเรียกขั้นตอนการเปลี่ยนสภาพตามกฎทางชีวะ
เหล่านี้ว่า **อสุภกัมมัญฐาน** มีอยู่ด้วยกันทั้งหมด ๑๐ ชนิด ได้แก่ ๑. เรียกว่า *อุทระมาตะกัง*
แปลว่า ซากศพที่กำลังขึ้นพองเพราะลมในกายดันปะทุขึ้น นับตั้งแต่วันสิ้นลมหายใจ
ชนิดที่ ๒ เรียกว่า *วินีละกัง* แปลว่า ซากศพที่กำลังเปลี่ยนเป็นสีเขียว กล่าวคือ เป็นซากศพ
ที่มีสีต่างๆ ปนกัน มีสีแดง สีขาว สีเขียว ที่ตรงไหนมีเนื้อมากจะกลายเป็นสีแดง น้ำหนอง
จะเป็นสีขาว แต่จะมีสีเขียวมากกว่าอย่างอื่น จึงรวมเรียกซากศพในลักษณะที่ ๒ นี้ว่า
วินีละกัง ซึ่งแปลว่า เขียว ชนิดที่ ๓ เรียก *วิบุพะกัง* คือซากศพที่มีหนองปนเลือด
ไหลออกจากร่างกายเนื่องด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ชนิดที่ ๔ เรียกว่า *วิฉิททะกัง* คือศพ
ที่มีเนื้อเปื่อยขาดเป็นหลุมๆ ช่องๆ ชนิดที่ ๕ *วิกขยิตะกัง* หมายถึงซากศพที่มีสัตว์
กัดกินอยู่ทั้งทั้งตัว ชนิดที่ ๖ *วิกขิตตะกัง* แปลว่า กระจายกระจายไป หมายถึงศพที่ถูก
สัตว์กัดทั้งตัวออกไปในทิศทางต่างๆ กระจายกระจายห่างกันออกไป ชนิดที่ ๗ เรียก
ลัตตะวิหะตะกัง หมายถึงศพที่ถูกลับถูกฟันด้วยอาวุธมีคม มีแผลเหวอะหวะไปทั่ว
ทั้งร่าง ชนิดที่ ๘ *โลหิตะกัง* แปลว่า ศพมีเลือดไหลออก คงจะหมายถึงน้ำเหลืองที่มี
สีแดง ชนิดที่ ๙ เรียก *ปุพฺพะกัง* แปลว่า มีหนองบ่อนอยู่เป็นขุมๆ ทั่วไปทั้งร่าง ชนิดที่ ๑๐
เป็นชนิดสุดท้ายเรียกว่า *อัญญูกัง* คือเป็นซากศพเหลือแต่กระดูกสีขาวเป็นโครงร่าง
กระจายกระจายไปทุกทิศทุกทาง สภาพทั้ง ๑๐ นี้เรียกว่า **อสุภกัมมัญฐาน** แปลว่า
พระกัมมัญฐานที่ว่าด้วยความเป็นของไม่งาม ซึ่งหมายถึงการพิจารณาซากศพใน
ลักษณะต่างๆ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

ต่อมาเมื่อศพขึ้นอืดพองแล้วก็เปลี่ยนสีเป็นสีเขียว จากนั้นก็จะมีน้ำหนองไหลเยิ้ม
ออกมา พวกเด็กๆ ลูกหลานก็จะพากันเอามือมาลูบน้ำหนองน้ำเหลืองจากซากศพนั้น
ไปทาศีรษะและร่างกายของพวกเขา ซึ่งพวกเขาจะได้มีความรังเกียจญาติผู้ใหญ่ของ

พวกเขาเลยแม้ว่าจะกลายเป็นซากที่เน่าเฟะแล้วก็ตาม ขนบธรรมเนียมประเพณีของชนชาวเขาเผ่านี้เป็นอย่างนั้นจริงๆ และในขณะที่เผ่าดูแลรักษาศพอยู่นั้น พวกเขาก็จะร้องไห้คร่ำครวญไปพลาง พวกเขาจะพากันเอาดอกไม้ป่านานาชนิดมาโรยไว้บนซากศพ เพื่อให้ดูสวยงาม พวกผู้ชายที่สามารถตีดกระจับปี่สีชอได้ จะมานั่งบรรเลงเพลงขับกล่อมไว้อาลัยอยู่ที่ใกล้ๆ พวกที่ร้องไห้ก็ร้องไป พวกเขาเล่นดนตรีก็เล่นไป เมื่อได้ยินเสียงดนตรีกับเสียงร้องให้ทั้งน้ำตาสลับสับกันไปเช่นนั้น ก็ดูพิลึกกึกกือและชวนให้สลดรันทดใจไปกับเขาด้วยเหมือนกัน เมื่อเผ่าศพอยู่ได้ครบครบ ๗ วัน พวกเขาก็จะใช้ไม้คานหามแคร่ที่วางศพนั้นไปทำพิธีฝัง พวกเขาบอกว่าเหตุที่ไม่ใช้วิธีเผานั้นเป็นเพราะ “ฮิดู” เขา คำว่า “ฮิดู” แปลว่า สงสาร ซึ่งก็คงจะเป็นคำๆ เดียวกับคำว่าเอ็นดูในภาษาไทยของเราเอง และจนบัดนี้ไม่ทราบว่าจะประเพณีอันน่านับถือเหล่านั้นจะยังคงหลงเหลืออยู่หรือเปล่าในยุคที่อารยธรรมแผ่นดินใหม่ที่ความนิยมทางด้านวัตถุมีมากกว่าทางด้านจิตด้านวิญญาณได้คืบคลานเข้าไปแปลกปนในชีวิตความเป็นอยู่ของชนชาวเขาเหล่านั้นในปัจจุบัน

ท่านพระอาจารย์เล่าว่า อยู่ที่นั่นได้ฉันแต่ข้าวโพดอย่างเดียว ข้าวเหนียวข้าวเจ้าไม่มี เพราะพวกเขากินกันอย่างนั้น ท่านก็ฉันมันอย่างนั้นเหมือนกัน ตลอดทั้งพรรษาได้ฉันแต่ข้าวโพด เด็กน้อยหลานชายของท่านก็เก่งไม่เบาเลยทีเดียว ท่านพระอาจารย์ฉันอย่างไร เธอก็กินอย่างนั้น อร่อยหรือไม่อร่อยไม่ว่า ขอแต่มีของให้ได้กินก็พอ ต่อมาพวกชาวเขาคงจะสังเกตเห็นว่าท่านพระอาจารย์ฉันอาหารที่พวกเขาทำมาถวายไม่ได้จะเป็นด้วยเพราะรังเกียจว่าสกปรกหรืออย่างไร อยู่มาวันหนึ่งพวกเขาจึงเอาเนื้อสุกรดิบๆ มาถวาย แล้วบอกกับท่านว่า *กลัวตุ๋นเจ้าจะฉันอาหารที่พวกข้าทำมาถวายไม่ได้* ดังนั้นขอให้ตุ๋นเจ้าเอาเนื้อนี้ทำอาหารกินเองเถิด ท่านพระอาจารย์ได้ฟังดังนั้นแล้วได้แต่ยิ้ม ภายในรู้สึกตื่นตันเต็มไปด้วยความเมตตาสงสารพวกเขาผู้ไม่ประสีประสาเหล่านั้น ธรรมชาติกลางป่ากลางดงมันช่างแสนจะสงบวิเวกวังเวงพร้อมทั้งหัวใจอันล้นด้วยชื่อและกิริยาอันทอหะตะแต่เปี่ยมล้นไปด้วยศรัทธาของชาวป่าชาวเขา มันเป็นสิ่งที่ไม่หาไม่ได้เลยในป่าแสงและเสียง ท่ามกลางตึกคอนกรีต

ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขาเผ่านี้ ท่านพระอาจารย์เล่าว่า บ้านเรือนส่วนมากมักจะปลูกอยู่กับพื้นดิน พื้นภายในเรือนก็เป็นพื้นดินปกติ แต่ดินนั้นดูจะเรียบเกือบเป็นเงา กระทะใบเดียวสำหรับทำกับข้าว ก้นมันดำเกรอะกรังเพราะไม่เคยถูกล้าง เป็นใบเดียวกับที่ใช้ใส่เศษอาหารให้สุนัขกับหมูกิน ปกติหมู่บ้านเหล่านี้จะอยู่บนภูเขาสูง ดังนั้นในแต่ละครัวเรือนจึงจำเป็นต้องมีสัตว์เลี้ยงสำหรับเป็นอาหารเอาไว้ใช้ในยามขัดสน สัตว์เหล่านั้นได้แก่ เป็ด ไก่ หมู สุนัข ครั้นถึงเทศกาลงานเลี้ยงฉลองครั้งสำคัญๆ พวกเขา ก็จะสังหารสัตว์เลี้ยงบางชนิด เป็นต้นว่า หมู เพื่อนำมาเป็นอาหารเลี้ยงในงาน บางคราวก็จะฆ่าเพื่อนำไปขายเป็นสินค้าขายออก ซึ่งไม่ใช่จะออกขำมน้ำขำมทะเลไปไหน แต่หมายถึงว่าออกไปยังตำบลหรืออำเภอที่ความเจริญเข้าไปถึง ซึ่งก็อยู่ใกล้บ้างไกลบ้าง การฆ่าสุกรเพื่อนำเนื้อไปขายแต่ละครั้งจะไม่เอาตัวใหญ่หนัก เพราะมันลำบากในการเที่ยวหามขึ้นลง การนำสุกรตัวเล็กที่ฆ่าแล้วไปขายสะดวกกว่า ปัจจัยเงินทองที่ได้จากการขายเนื้อสุกรหรือของป่าบางชนิดในแต่ละครั้ง พวกผู้หญิงมักจะนำไปซื้อหาผ้าผ่อน ท่อนสไบหรือเครื่องประดับตกแต่งกายตามประสาหญิง ซึ่งไม่ว่าจะเป็นคนบ้านนอก คอกนาหรือชาวป่าเมืองกรุงย่อมล้วนแต่รักสวยรักงามด้วยกันทั้งนั้น ลิทธิเสรีภาพของมนุษย์มันเท่าเทียมกันอยู่ที่ตรงนี้ แร่สีขาวยเนื้ออ่อนที่เรียกว่า “เงิน” นับว่าเป็นอาภรณ์ประดับกายที่หญิงชาวเขาเผ่าแม้วรักและนิยมชมชื่นอยู่มากเหมือนกัน พอซากลับจากตลาด สิ่งเหล่านี้จะถูกแลกเปลี่ยนนำกลับไปบนเขาด้วย มันจะถูกนำไปรวมอยู่ที่ลำคอก ซ้อมมือ และข้อเท้าของพวกแม้วผู้หญิง

โดยมารยาทอีกอย่างหนึ่งของคนเหล่านี้ คือ อาคันตุกะ หรือผู้เป็นแขกที่มาถึง ครั้นมาถึงแล้ว ห้ามยืนรีๆ รอๆ อยู่ตรงลานหน้าบ้านเป็นอันขาด ถ้าจะเข้าไปในบ้านห้องห้องหอบเลยเขาจะไม่ว่า จะไปอย่างไรเขาก็ไม่ว่า ขออย่างเดียว อย่าไปยืนอยู่ตรงลานหน้าบ้าน เพราะพวกเขาถือว่าผิดผี ซึ่งไม่ทราบว่าเขาว่าวัฒนธรรมอย่างนี้มาจากไหน และแม้ว่าความเชื่อเหล่านี้ดูค่อนข้างจะงมงายไร้สาระแบบ สิลัฟตปรามาส คือ ลูบๆ คลำๆ ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีอยู่มากก็ตาม แต่ถ้าหากว่าผู้เป็นแขก เช่น ท่านพระอาจารย์ เมื่อไปถึงแดนเขาเข้า ถ้าทำให้ถูกต้องตามประเพณีของเขาแล้ว ทุกสิ่งมันก็จะกลายเป็นความถูกต้องขึ้นมา จะเรียกว่าเป็นการใช้ปัญญาเพื่อปรับแปล

ความหลงผิดให้กลายเป็นถูกต้อง และเมื่อใครก็ตามที่ได้ทำตัวเองให้ถูกต้องตาม
คลองธรรมแล้ว ย่อมจะชักนำให้มนุษย์ผู้หลงผิดทั้งหลายกลับกลายเป็นผู้มีความ
เห็นชอบได้ในที่สุด

จากห้วงมุ่น คณะของท่านพระอาจารย์ได้เดินเข้าสู่อำเภอน้ำปาด ที่น้ำปาดนี้มี
พี่ชายของท่านคนหนึ่งเข้ามาตั้งรกรากปักฐานอยู่นานแล้ว พอท่านพระอาจารย์มาพัก
อยู่ที่นี้ โยมพี่ชายกับพี่สะใภ้จึงมาร่วมทำบุญกับชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลาย และหลังจาก
ที่ได้สู้นอดอยากมานานแสนนาน คราวนี้เองที่ได้บริโภคขบฉันอาหารกันอย่างอิ่มหนำ
สำราญบ้าง แต่ก็มีไข้จะหลงไหลมัวเมาอยู่กับรสทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยเท่าที่ผ่านมา
มันทุกข์ยากลำบากทรมาณกายสุดจะหาสิ่งใดเปรียบได้แล้ว ดังนั้นถึงอาหารจะมีรสชาติ
สักเท่าใด น้ำหนักมันก็ยังไม่เท่ากับความสุขยากทรมาณแต่หนหลัง จึงมิได้มีจิต
พรั่นพรึงต่อสัมผัสและอารมณ์ ท่านพระอาจารย์และคณะพักอยู่ที่น้ำปาดพอสมควร
แล้ว ท่านพระอาจารย์จึงได้แจ้งความประสงค์ในการที่จะเดินธุดงค์เพื่อแสวงหาความรู้
หากำลังและประสบการณ์ต่อไปในต่างประเทศคือประเทศพม่า อีกทั้งตั้งใจจะไปศึกษา
ขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวพุทธอื่นว่าต่างจากเราอย่างไร กับจะได้สัมผัสการ
เจตีสถานโบราณที่อาจจะยังหลงเหลืออยู่ในต่างประเทศด้วย เมื่อโยมพี่ชายและ
พี่สะใภ้ทราบความตั้งใจของท่านพระอาจารย์ดังนั้นแล้ว จึงได้ปรึกษากัน และตัดสินใจ
มอบบุตรชายคนหนึ่งของตนซึ่งเป็นหลานของท่านพระอาจารย์ ให้เป็นผู้อุปฐาก
ติดตามท่านพระอาจารย์ไป คราวนั้นมีผู้ร่วมทำบุญอนุโมทนาในการเดินทางเพื่อ
แสวงหาศีลธรรมและนมัสการปูชนียสถานของท่านพระอาจารย์มากมาย ได้เงินทุน
สำหรับใช้จ่ายในระหว่างทางเป็นจำนวนถึงสองร้อยหกสิบบาท ซึ่งนับว่ามากอีกโขใน
สมัยนั้น

ดังนั้น คณะของท่านพระอาจารย์จึงได้สมาชิกเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่ง คือเด็กชาย
ผู้เป็นหลานของท่านเอง คณะทั้งหมดตกลงว่าลาญาติโยมทั้งหลายชาวบ้านน้ำปาดแล้ว
ออกเดินทางมุ่งสู่จังหวัดอุตรดิตถ์ จากอุตรดิตถ์ต่อไปถึงสวรรคโลก จากนั้นก็ขึ้นรถยนต์
ที่สวรรคโลกไปจังหวัดตาก โดยออกไปพักอยู่ที่ตำบลระแหง อำเภอเมืองตาก อันเป็น

ทางที่จะไปอำเภอแม่สอดต่อเขตกับประเทศพม่า ที่ระแหงนี้ ก็มีผู้คนชาวบ้านมาทำบุญ ฟังเทศน์มิใช่บ่อย ท่านพระอาจารย์ได้เทศน์ให้พวกเขาฟังพอสมควร ต่อจากนั้นก็เดินทางเข้าสู่อำเภอแม่สอดภายในระยะเวลาไล่เลี่ยกัน คณะของท่านพระอาจารย์ก็ได้ข้ามเข้าสู่เขตประเทศพม่า ซึ่งสมัยนั้นการเข้าประเทศจะต้องใช้หนังสือเดินทางหรือไม่ ไม่ทราบ แต่ท่านพระอาจารย์ไม่ได้ใช้ การเดินทางของท่านพระอาจารย์และคณะบนเส้นทางต่อไปนี้ต้องอาศัยรถยนต์กับรถไฟเป็นพาหนะไป ชื่อเมืองที่คณะของท่านเดินทางผ่านเท่าที่จดจำได้ก็มี เมืองกอรเกกมุลเมน (มะละแหม่ง หรือ เมาะลำเลิง) มะตะบัน และถึงย่างกุ้ง สำหรับเส้นทางเดินตามจุดต่างๆ อย่างละเอียดนั้น ไม่อาจมีผู้ใดจดจำเอาไว้ได้

ในปัจจุบันการเดินทางจากประเทศไทยไปพม่า นั้น อาจจะเดินทางไปได้ ๓ ทางด้วยกัน คือ ทางอากาศ ต้องโดยสารเครื่องบินจากสนามบินดอนเมือง กรุงเทพฯ ตรงไปยังสนามบินย่างกุ้งและมัณฑะเลย์ก็ถึง ถ้าจะไปทางเรือ จะต้องเดินทางโดยรถไฟ หรือรถยนต์ จากกรุงเทพฯ ไปอำเภอกันตัง จังหวัดตรัง แล้วลงเรือโดยสารทางทะเลด้านมหาสมุทรอินเดีย โดยเรือจะแวะที่ ภูเก็ต ระนอง มะริด เย เมาะลำเลิง และถึงย่างกุ้ง ทางสุดท้ายคือทางบก จะต้องเดินทางจากตำบลชายแดนทางด้านตะวันตกของประเทศไทยผ่านช่องเขาสิงขร พระเจดีย์สามองค์ แม่สอด อันเป็นเส้นทางเดียวกับที่คณะของท่านพระอาจารย์เดินทางไปครั้งนั้นจึงจะถึงประเทศพม่าได้ และโดยเฉพาะการเดินทางนี้เป็นหนทางที่ลำบากมาก จะต้องผ่านป่าทึบและภูเขาสูงใหญ่ และยิ่งในสมัยเมื่อท่านพระอาจารย์เดินทางนั้นด้วยแล้วการคมนาคมไม่มีเลย ทำให้ได้รับความยากลำบากมากที่สุด

ก่อนที่จะถึงย่างกุ้งเมืองหลวงของพม่าคณะของท่านพระอาจารย์ก็ได้ผ่านหมู่บ้านแห่งหนึ่ง เป็นหมู่บ้านชาวลาวที่อพยพมาตั้งรกรากถิ่นฐานกันที่นี้ เมื่อคนอพยพมากเข้า จึงกลายเป็นหมู่บ้านเป็นตำบลขึ้น จากคำบอกเล่าของทิดยศบอก ว่า หมู่บ้านนี้ชื่อว่า “จักรี” ซึ่งไม่ปรากฏว่ามีอยู่ในแผนที่แต่อย่างใด เข้าใจว่าถ้ามี ก็คงจะเป็นตำบลหรือหมู่บ้านเล็กๆ เท่านั้น ณ หมู่บ้านแห่งนี้ ท่านพระอาจารย์พร้อมทั้งคณะได้พบกับ

ท่านพระครูรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นพระภิกษุชาวลาว ท่านได้อพยพมาตั้งสำนักอยู่กับชาวบ้านลาว
แห่งนี้ด้วย ท่านพระครูได้ให้การต้อนรับด้วยอัธยาศัยไมตรีอันดียิ่ง แต่การพักอยู่กับ
ท่านพระครูครั้งนี้ เป็นการพักอยู่เพียงชั่วคราวเท่านั้น แล้วคณะของท่านพระอาจารย์
จึงได้กล่าวอำลาท่านพระครูเดินทางต่อไป ท่านพระครูขอนิมนต์ให้ท่านพระอาจารย์และ
คณะกลับมาอยู่จำพรรษาที่ท่านที่นั่น ท่านพระอาจารย์ก็รับคำ โดยมีข้อแม้ว่า ถ้าไม่มี
ที่อยู่ใต้อาสนาก็จะมา ท่านพระครูจึงอวยชัยให้พรขอให้คณะชุดดังกล่าวของท่านพระ
อาจารย์จงประสบกับความสวัสดิ์และปลอดภัย และบรรลุถึงจุดหมายปลายทางตาม
ที่ประสงค์จำนงหวัง จากนั้น คณะของท่านพระอาจารย์ก็ได้จากหมู่บ้านแห่งนั้นมา
จนในที่สุดจึงได้บรรลุถึงนครย่างกุ้ง ราชอาณาจักรโบราณของพม่า ดินแดนแห่งชเวดากอง
พระเจดีย์ทองอันเลื่องชื่อ

เมื่อเดินทางมาถึงย่างกุ้ง คณะชุดดังกล่าวเป็นอาคันตุกะของนครโบราณเริ่มจะมี
ความคิดเห็นแตกแยกกันเสียแล้ว กล่าวคือ พระยศกับพระพลอดถามท่านพระอาจารย์
ว่า จะเดินทางไปไหนกันเล่า และที่จะไปนั้นเพื่อสิ่งใด นี่ก็เดินทางมาไกลมากและนาน
มากแล้ว ควรจะกลับบ้านเสียที ถ้าว่าจะเดินทางไปค้นหาธรรมะรี ธรรมะอะไรเล่าจะอยู่
ไกลถึงเพียงนี้ ธรรมะหรือคุณความดีนั้นมันมีอยู่แล้วในจิตใจมิใช่หรือ ทำไมไม่หาเอา
ที่ใจตัวเอง ทำไมจึงต้องมาเดินทางไกลให้ลำบากถึงเพียงนี้ ท่านพระอาจารย์ได้ฟัง
พระยศกับพระพลอดว่าดังนั้น ท่านจึงถามออกไปว่า ที่พูดเช่นนั้นนั้น เธอจะไปหรือ
ไม่ไปเล่า พระยศกับพระพลอดจึงว่า ไม่ไป ท่านพระอาจารย์จึงว่า ไม่ไปก็กลับ เธอทั้งสอง
ต้องกลับ ฉันจะไปของฉันเอง เมื่อตกลงกันเด็ดขาดเช่นนั้นแล้ว ท่านพระอาจารย์จึงส่ง
พระยศกับพระพลอดกลับ โดยส่งไปกับยานพาหนะที่จะกลับถึงเขตต่อแดนไทย จึงเป็น
อันว่าคณะพระชุดทั้งสามผู้ได้ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมาแต่ต้น ต้องมาแยกกัน
ไปจากกันที่สุดในที่สุด แต่มิใช่ว่าพระยศกับพระพลอดสาธุศิษย์ทั้งสองของท่านพระอาจารย์
ผู้ได้รับโอวาทคำสั่งสอนจากท่านมาโดยตลอดจะคิดคดทรยศเอาใจออกห่างท่านนั้น
หาไม่ได้ ความเห็นที่พวกเขาแสดงออกมาด้วยวาจาานั้น เป็นความคิดเห็นที่มีอยู่ใน
จิตใจจริงๆ มิใช่ด้วยทวิภูมิมานะ แม้ว่าดูค่อนข้างจะรุนแรงและเอนเอียงไปในทาง
สับสนประมาทท่านอยู่บ้าง แต่ท่านพระอาจารย์ก็มีได้ถือสา เพราะท่านรู้ว่าทวิภูมิคือความ

คิดเห็นมันย่อมมีอยู่เป็นของตายตัวในตัวใครๆ ทุกคน แต่ถ้าหากมีความเชื่อมั่นในตัวเองอย่างถูกต้องแล้ว ก็ย่อมมีสิทธิที่จะแสดงออกมาให้ผู้อื่นเห็นหรือเข้าใจได้ และในกรณีที่สาธุศิษย์ทั้งสองของท่านมิเต็มใจที่จะเดินทางต่อไปด้วยแล้วก็ให้เขากลับไป ถ้าจะบังคับให้อยู่หรือให้เดินทางร่วมไปด้วยอีก ก็มีแต่จะเป็นทุกข์เสียเท่านั้น ไหนๆ เขาก็ไม่สมัครใจไปด้วยเราอีกแล้ว ก็ปล่อยให้เขาไปโดยดีๆ กว่า พระยศกับพระพลอดเมื่อได้ตัดสินใจดังนั้น จึงได้กราบลาท่านพระอาจารย์ และท่านพระอาจารย์จึงได้ให้โอวาทสั่งสอนพระภิกษุทั้งสองนั้นเป็นครั้งสุดท้าย แล้วจากนั้นทั้งสองฝ่ายคืออาจารย์กับศิษย์ก็จากกัน

ต่อมา ท่านพระอาจารย์ได้บรรลุถึงวัดแห่งหนึ่งในเมืองย่างกุ้ง พร้อมกับเด็กชายน้อยผู้เป็นหลาน จึงเข้าไปขอพักพำอาศัยอยู่ในวัดกับท่านเจ้าอาวาส เรื่องภาษานั้น นับตั้งแต่เข้าเขตพม่ามา ไม่เคยพูดรู้เรื่องกันเลย ดีตอนที่พักอยู่กับท่านพระครูที่หมู่บ้านชาวลาวนั้น เพราะมันเหมือนกับอยู่บ้านเราทุกอย่าง ทั้งภาษาที่พูด ทั้งอาหารการขบฉัน แต่พอมาเข้ากลุ่มพม่า เขาพูดมาหรือเราพูดไป มันไม่รู้เรื่องกันทั้งนั้น ต้องใช้ภาษามือไม่ซีกกลับหน้ามาหลังแทนภาษาพูด และธรรมเนียมการทำบุญตักบาตรนั้น บ้านเขาก็ไม่เหมือนกับบ้านของเรา พระเขาออกบิณฑบาตแต่ตีประมาณตีหนึ่ง แล้วไปบิณฑบาตเอาอีกเมื่อจวนเพล ท่านพระอาจารย์ทำด้วยไม่ได้ เพราะเป็นผู้เคร่งครัดวินัยมาแต่เดิม จึงต้องอาศัยเด็กน้อยให้ไปซื้อข้าวปลาอาหารมาฉันกินกันสองคน เพราะบิณฑบาตไม่ได้แล้ว จะเป็นเพราะเหตุข้อนี้ข้อหนึ่งกระมัง ที่พระยศกับพระพลอดลากลับบ้าน ด้วยว่ามันลำบากเรื่องอาหารการขบฉัน ถ้าจะอาศัยแต่ปัจจัยที่คนเขาถวายมาตามทาง ก็เกรงว่าจะไม่พอ ปัจจัยก็นับวันแต่จะร่อยหรอลงทุกวันๆ ขณะที่ตกอยู่ในภาวะอย่างนั้น ท่านพระอาจารย์จึงฉันอาหารแต่พอประทังชีวิต จะให้อิ่มนาก็ไม่ได้ เพราะปัจจัยน้อยและกำลังพิจารณาอยู่ว่าจะทำอย่างไรต่อไป จะกลับดีหรือว่าจะไปต่อดี

ก็พอมีอุบาสกพม่านายหนึ่ง มาพบท่านเข้า จึงเกิดความเลื่อมใสเห็นเป็นพระอรหันต์ กรรณฐานมาแต่เมืองไกล แกจึงขอปวารณาตัวเพื่อรับใช้ท่านพระอาจารย์ แรกทีเดียวแกมาขอพึ่งธรรม แต่มีปัญหารื่องภาษาพูด อุบาสกคนนั้นแกนึกขึ้นได้ จึงไปตาม

คนๆ หนึ่งมา เป็นคนลาว จึงพูดลาวได้ ให้มาช่วยเป็นล่ามให้ ดังนั้น วันนั้นท่านพระอาจารย์ จึงเทศนาผ่านล่ามให้อุบาสกกุลาจ่องฟัง อุบาสกพม่าได้ฟังธรรมของท่านพระอาจารย์ ก็เกิดปีติปราโมทย์ปลาบปลื้มใจ ขอนิมนต์ให้ท่านพระอาจารย์ย้ายจากวัดนั้นไปอยู่อีก วัดหนึ่ง ซึ่งอยู่เลยใจกลางเมืองย่างกุ้งไปอีกฟากข้างหนึ่ง ชื่อวัดนั้นว่า “กุลาจ่อง” แก่ให้ เหตุผลแก่ท่านพระอาจารย์ว่า ถ้าไปพักอยู่ที่นั่นจะสะดวกสบายดี เพราะเป็นวัดที่บิดา มารดาของแกเป็นคนสร้าง อย่างไรก็ตามเสีย ก็นิมนต์ท่านพระอาจารย์ไปพักดูก่อน จะอยู่จะไป ก็ค่อยว่ากันทีหลัง พอได้ฟังดังนั้น ท่านพระอาจารย์จึงพาเด็กน้อยหลานชายอำลาท่าน เจ้าอาวาสวัดนั้นออกไปพักที่วัดกุลาจ่อง ตามคำนิมนต์ของนายอุบาสกชาวฮัลเลวังกา

ครั้นมาถึงวัดกุลาจ่อง สมภารวัดจึงออกมาต้อนรับตามประเพณีชาวพุทธ จากนั้น จึงนำท่านพระอาจารย์กับเด็กผู้หลานขึ้นไปพักบนชั้นสองของศาลาโรงธรรมหลังใหญ่ หลังหนึ่ง อันเป็นสถานที่สำหรับต้อนรับอาคันตุกะของวัด เมื่ออุบาสกคนนั้นมาส่งท่าน พระอาจารย์ถึงที่อยู่แล้ว ก็ลากลับไป

วันต่อมาตอนเช้ายังไม่เห็นอุบาสกพม่าคนนั้นมาหาเลย ท่านพระอาจารย์จึงให้ เด็กเจ็ดทรัพย์ไปซื้อกับข้าวมาฉันจังหัน เวลานั้นขณะที่ท่านพระอาจารย์กำลังนั่ง พักผ่อนอยู่บนที่พักในห้องโถงใหญ่ของศาลา ทันใดนั้นท่านก็เหลือบไปเห็นสามเณร ลูกวัดเจ้าถิ่นรูปหนึ่งกำลังยืนอยู่ตรงประตูใหญ่ จดหมัดตั้งท่ามวยมาใส่ท่าน ประเดี๋ยว เดียวก็วิ่งหายไป อีกสักครูก็โผล่มายืนอยู่ที่ประตูอีกด้านหนึ่ง ตั้งท่ามวยทราใส่ท่านอีก แล้วก็แผล็บหายไป สักประเดี๋ยวก็กลับมาทำอย่างนั้นอีก หลายครั้งหลายคราว เมื่อท่านพระอาจารย์เห็นดังนั้น จึงมาพิจารณาว่า เห็นจะไม่เหมาะสมแล้ว ถ้ามันเป็น อยู่ในรูปนี้ มันย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าวัดนี้เขามีการอบรมสั่งสอนพระเณรกันอย่างไร นี่แสดงว่าเขาไม่ได้อบรมแนะนำพร้าสอนพระเณรด้วยข้อวัตรปฏิบัติและกิริยา มารยาทเลย มันจึงเป็นเช่นนี้ ลงว่าพระเณรทำอย่างนี้ได้แล้ว เรื่องการรักษาพระวินัย ลึกซึ้งทึบใหญ่โตทั้งปวงทั้งอาบัติหนักอาบัติเบา มันคงเลอะเทอะเปื้อนเป็นแน่ ถึงแม้ว่าเราจะวางเฉยเสียแล้วและอยู่ที่นี้ต่อไป ก็คงไม่คุ้มค่าเหนื่อย ไหนๆ เราก็ไม่ได้ ตั้งใจว่าจะมาตั้งรกรากอะไรที่นี้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ เราก็กลับไปเสียจะดีกว่า อย่างน้อย

ถึงแม้ว่าเรายังไม่มีโอกาสจะได้ไปอินเดีย มันก็ไม่ไกลนัก ไปอยู่กับท่านพระครูเมืองลาว โนนยังจะดีเสียกว่า ท่านพระอาจารย์คิดเช่นนั้นแล้ว จึงพาเด็กน้อยเดินทางกลับมาพัก ที่วัดเก่าแรกมาถึงอย่างกึ่ง หวังว่าจะอยู่ชั่วคราวก่อน

รุ่งขึ้นการขบฉัน ก็ฉันจังหันที่เด็กไปซื้อมาอีกตามเคย และฉันแต่น้อย บัจฉัยก็จวน จะหมดสิ้น ใจหนึ่งอยากจะกลับไปหมู่บ้านชาวลาวดังที่คิด แต่อีกใจหนึ่งอยากจะไปให้ ถึงประเทศอินเดีย เพราะไหนดๆ มันก็ได้มาถึงนี่แล้ว กำลังคิดทบทวนอยู่ก็พอดีเป็นเวลาเย็น จึงเห็นอุบาสกพ่่านายนั้นตามมาพร้อมกับล่ามคนเดิม แยกบอกว่าเข้านี้ ติดธุระสำคัญจริงๆ มาหาท่านไม่ได้ก็เสียใจอยู่ พอไปหาที่วัดนั้น ก็ไม่พบท่านเสียแล้ว ถามใครๆ ก็ไม่รู้ว่่าท่านไปไหน คิดว่่าท่านอาจารย์จะออกไปจากอย่างกึ่งเสียแล้ว แต่ก็ ลังเลอยู่ จึงลองตามมาที่นี่ดูก็พบท่าน แล้วแกก็ถามถึงสาเหตุที่ท่านพระอาจารย์รีบเร่ง ออกมาเสียจากวัดกลาง่องนั้น ท่านพระอาจารย์จึงอธิบายให้เกทราบว่่าเรื่องราวและ ความคิดของท่านเป็นเช่นไร เมื่ออุบาสกคนนั้นแ่รู้ดังนั้น จึงขอโหสิกรรมขมาลาโทษ ท่านแทนสามเณร และสมภารที่ประมาทพลาดพลั้งเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และเผอเรอ มิได้เอาใจใส่ เสร็จแล้วแกก็เฝ้าอุปัฏฐากท่านพระอาจารย์ตั้งแต่นั้น

วันหนึ่งต่อมา มีพระภิกษุชาวไทยรูปหนึ่งผู้อยู่ในประเทศพม่า ไม่ปรากฏชื่อและ ถิ่นที่อยู่อันแท้จริง ได้มาพบท่านเข้าที่วัดนั้น พระรูปนั้นเล่าว่าได้เคยไปอินเดียมาแล้ว จึงพอจะรู้จักกลุ่มทางอยู่ และถ้าว่านพระอาจารย์อยากจะไปก็อาสาจะพาไป จะขอเป็น ผู้นำทางให้ เมื่อได้ฟังดังนั้น มันเหมือนกับมีคนมาเปิดฝาทึบออกให้ ท่านพระอาจารย์ กับเด็กน้อยดีใจนักหนา คิดว่่าจะได้ไปอินเดียกันก็คราวนี้ ตั้งใจไว้นานแล้วว่่าจะไป นมัสการสังเวชนียสถานทั้ง ๔ บัดนี้ก็เห็นจะสมความคิดแล้ว และแล้วการเดินทางไกล ลู่แดนพุทธภูมิ อันเป็นการเดินทางครั้งสำคัญซ้อนสองของท่านพระอาจารย์ก็ได้เริ่มขึ้น จนกระทั่งท่านพระอาจารย์กับเด็กน้อยได้บรรลุถึงสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์แห่งพระพุทธ ศาสนาสมเจตจำนงหมาย

หลังจากนั้นแล้ว ท่านพระอาจารย์จึงได้นำคณะเดินทางกลับพม่า แต่เส้นทาง เดินทางนั้น จะเป็นทางใดก็ไม่อาจทราบได้อีกเหมือนกัน มีบางเสียงกล่าวว่่าการ

เดินทางกลับจากอินเดียครั้งนั้น ท่านพระอาจารย์กลับโดยทางเรือ แต่ความข้อนั้น ไม่น่าจะเชื่อถือได้ เพราะเหตุว่าการเดินทางกลับของท่านครั้งนี้ มิได้กลับมาบ้านเกิด เสียทีเดียวเลย กล่าวคือพอลกลับจากอินเดียแล้ว ท่านพระอาจารย์ได้ใช้เวลาอยู่จำพรรษา ในประเทศพม่าอีกถึง ๑๒ ปี ข้อที่ว่าท่านพระอาจารย์กลับเมืองไทยโดยทางเรือ นั้น ถ้าเป็นจริง ก็อาจจะเป็นการกลับจากพม่าหลังจากที่ได้อยู่จำพรรษาอยู่ถึง ๑๒ ปี ดังกล่าวแล้ว ด้วยเหตุผลนี้น่าจะชัดแจ้งกว่า

ขากลับจากอินเดียสู่ประเทศพม่านั้น ท่านพระอาจารย์อาจจะอาศัยพาหนะ มีรถยนต์และรถไฟบ้างเหมือนกับเที่ยวไป ครั้นกลับมาถึงพม่าแล้วในขณะนี้ เชื่อว่าท่าน พระอาจารย์คงจะแยกทางกับพระภิกษุชาวไทยผู้เป็นมัคคุเทศก์นำทางไปอินเดียรูปนั้น แล้วจะยังมีได้จำพรรษาในเขตพม่าก่อน เนื่องจากตามคำบอกเล่าที่สืบทราบนั้นว่า ขณะที่จำพรรษาอยู่พม่า ท่านพระอาจารย์อยู่รูปเดียว ไม่มีเด็ก จึงอาจจะสันนิษฐานได้ว่า พอลกลับจากอินเดีย ท่านพระอาจารย์ก็นำเด็กน้อยผู้เป็นหลานกลับบ้านของแกที่อำเภอ น้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์ โดยในปีนั้นอาจจะพาเด็กจำพรรษาอยู่กับชาวเขาเผ่าแม้ว ตามที่ได้เล่าเรื่องที่ท่านได้ไปพบชนบทรวมเนียมประเพณีของชาวเขาเผ่านั้นมาแล้ว ในระยะถัดมา ครั้นส่งเด็กกลับถึงพ่อแม่ของแกแล้ว ท่านพระอาจารย์จึงได้เดินทางกลับ ประเทศพม่าอีกครั้งหนึ่ง และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาเป็นเวลา ๑๒ ปี ท่านพระอาจารย์ จึงได้จำพรรษาอยู่พม่ามาตลอด

แต่พออยู่พม่าได้ ๑๐ ปี คืบหนึ่ง ท่านพระอาจารย์หลังจากที่ทำสมาธิภาวนา พอสมควรแล้ว จึงได้พักผ่อน ครั้นพักได้ไม่นาน ก็เกิดเป็นนิมิตว่าโยมมารดาซึ่งเป็นชี ได้มานิมนต์ให้ท่านพระอาจารย์เดินทางกลับบ้าน ท่านพระอาจารย์ตั้งใจในนิมิต เหล่านั้นอยู่ถึง ๗ วัน เกิดความวิตกวิจารณ์มากมายอยู่ จึงพิจารณาว่าคงจะมีเหตุการณ์ อะไรสักอย่างเกิดขึ้นกับโยมมารดาเป็นแน่ หรือว่าท่านอาจจะตายเสียแล้ว พอคิดได้ ดั่งนั้น จึงตัดสินใจเดินทางกลับบ้าน การเดินทางกลับครั้งนี้ทราบว่ามีมาโดยทางบก อาศัย ยานพาหนะรับมา

พอมาจวนจะถึงบ้านหนองฮี อันเป็นบ้านเกิดของท่าน ท่านพระอาจารย์ได้เดินผ่านบ้านตอโขบ นามน ซึ่งขณะนั้นท่านพระอาจารย์มันพำนักอยู่ป่าใกล้บ้านนั้น พอท่านพระอาจารย์ทราบ จึงแวะเข้าไปนมัสการท่าน ครั้นไปถึง ท่านพระอาจารย์มันซึ่งกำลังเดินจงกรมอยู่ พอเห็นท่านจึงหยุดเดิน มายืนอยู่ที่ร่มไม้ใกล้ๆ ท่านพระอาจารย์ย่อตัวลงคารวะ ในขณะที่ท่านพระอาจารย์มันได้ถามว่า “กิริณี ได้ที่อยู่แล้วหรือยัง?” ท่านพระอาจารย์จึงตอบออกไปทันทีว่า “ได้แล้วครับ” ครั้นตอบดังนั้นแล้ว ท่านพระอาจารย์ก็เดินกลับบ้านหนองฮีทันที

มาถึงบ้านหนองฮี เป็นทางผ่านป่าช้า ไม่ทราบว่าคิดอย่างไร ท่านพระอาจารย์จึงอยากจะแวะเข้าไป ครั้นแวะเข้าไป ก็พบกองฟอนที่เหลือแต่เถ้าถ่านแล้ว นั่นคือที่เผาศพโยมมารดาของท่านนั่นเอง อีกไม่กี่วันต่อมา ท่านพระอาจารย์ก็ได้นำคณะญาติพี่น้องลูกหลานทำบุญเก็บอัฐิของโยมแม่ชีวันดี โยมมารดาของท่านเป็นที่เรียบร้อย ก่อนกลับมาครั้งนี้ ท่านพระอาจารย์ได้มอบปัจจัยเงินทองที่มีผู้ถวายระหว่งการอยู่จำพรรษาในพม่าให้แก่ท่านพระครูหมู่บ้านชาวลาวเสียจนหมดสิ้น แต่ท่านพระครูผู้มีน้ำใจก็ได้รับไว้เป็นของตัว กลับจัดส่งเงินเหล่านั้นมาถึงบ้านหนองฮี ก่อนท่านพระอาจารย์กลับมาถึงเสียอีก ดังนั้น ปัจจัยเงินทองเหล่านั้นจึงได้ถูกนำมาใช้จ่ายในการทำบุญอุทิศแก่โยมมารดาของท่านครั้งนี้พอดีพอดี การทำบุญคราวนั้น ท่านพระอาจารย์ห้ามมิให้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ห้ามมิให้ดื่มสุรามาโดยเด็ดขาด พวกญาติๆ ทั้งนั้นก็มีอาจฝ่าฝืนจึงทำให้การทำบุญเป็นบุญโดยแท้ ผิดกับที่อื่นๆ ซึ่งเวลาจะทำบุญอะไรสักครั้งหนึ่งจะต้องมีวัวควายตายไม่มากก็น้อยตัว จะต้องเผาเหล่าเมายาทะเลาะเบาะแว้งกัน อีกทั้งเป็นเหตุให้สิ้นเปลืองทรัพย์สิน ซึ่งความจริงแล้วมันไม่จำเป็นต้องสิ้นเปลืองถึงปานนั้น นอกจากจะไม่ได้บุญแล้ว ยังจะเป็นบาปเสียอีก ที่เป็นบาปก็เพราะชีวิตอื่นเขาต้องมาตายลงด้วยการทำบุญของเรา ที่เราเรียกว่าบุญ ผู้ที่ตายเขาคงต้องเรียกว่าบาป มันจึงเป็นบุญบริสุทธิ์ไปไม่ได้ เพราะฉะนั้น ที่ท่านพระอาจารย์นำญาติพี่น้องลูกหลานทั้งหลายทำบุญอุทิศให้โยมมารดาของท่านในครั้งนั้น จึงเป็นความบริสุทธิ์บริบูรณ์โดยประการทั้งปวง เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสของคนผู้มีปัญญาโดยแท้

เมื่อการทำบุญเสร็จจึ้นลง ท่านพระอาจารย์ก็ได้เดินทางกลับไปพม่าอีก ในระหว่างนี้มีเสียงเล่าว่า ท่านพระอาจารย์ได้ไปพำนักอยู่ที่หมู่บ้านลานสาาง เขตจังหวัด ตากด้วย หมู่บ้านแห่งนี้ทราบว่าเป็นหมู่บ้านของพวกชาวเขาเผ่ามูเซอ แต่จะเป็นตำบล หรืออำเภอใดไม่ทราบชัด สันนิษฐานว่าอาจจะอยู่ในเขตตำบลระแหง คราวที่อยู่กับ พวกมูเซอคราวนี้ ท่านพระอาจารย์ได้เล่าให้พระสาธุศิษย์รูปหนึ่งของท่านฟังว่า ท่านป่วยด้วยโรคหัวใจ ซึ่งมีอาการเต้นเร็วผิดปกติ อาการเพียบหนักมาก ทั้งอยู่ก็อยู่ อดก็อด ไม่มีใครเฝ้าไข้ ที่ที่อยู่นั้นก็อยู่บนเขา เป็นไข้หนัก ลงมาบิณฑบาตไม่ได้ พวกชาวเขาจึงผลัดเปลี่ยนกันนำอาหารบิณฑบาตขึ้นไปส่งถวาย แต่ท่านก็ฉันไม่ได้ ท่านพระอาจารย์กินไม่ได้นอนไม่หลับอยู่อย่างนั้นตลอด ๓ เดือน อาหารไม่มีตกท้องเลย มันทำให้คลื่นเหียน วิงเวียน เมื่ออาหารอยู่อย่างนั้น ท่านพระอาจารย์เล่าว่า ความเจ็บไข้ ทางกายนี้เมื่อเป็นหนักเข้า มันก็เป็นอุปสรรคต่อการภาวนาอยู่มากเหมือนกัน เป็นที่ตั้ง แห่งนิเวศน์ความฟุ้งซ่านรำคาญทั้งหลาย บางครั้งมันก็ทำให้มีความสงสัยเคลือบแคลง ลังเลใจไม่แน่ใจไปเสียทุกอย่าง สงสัยอาบัติที่จะมีแก่ตัวก็สงสัย สงสัยอย่างอื่นก็สงสัย จนทำให้การภาวนาไม่สบาย มันรบกวนจิตใจอยู่ตลอดเวลา ที่ทรงไว้ได้เป็นอย่างดี นั้นก็คือศีลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ในที่สุดอารมณ์ทั้งหลายเหล่านั้นมันก็สงบลง เพราะการเพ่งพิจารณาอยู่ในอารมณ์เหล่านั้นของท่าน จึงทำให้รู้ว่าธรรมะนี้มันไม่เกิน กว่าวิสัยที่เราจะทำได้

ต่อมาคืนหนึ่ง ท่านพระอาจารย์ซึ่งขณะนั้นยังนอนซมอยู่ ลุกไม่ได้ คิดแต่ว่าคงจะ ต้องตายแน่แล้วคราวนี้ แต่นิเวศน์ทั้งหลายขาดไปสิ้นแล้ว แต่ไข้ยังไม่หาย ก็พอดีรู้สึก เป็นนิมิตว่า มีพระภิกษุสมัยโบราณ ๖ องค์มานั่งรายล้อมท่านอยู่ รูปลัทธิฐานใหญ่หน่อย ลำดับกันไป ท่านพระอาจารย์เห็นพระโบราณทั้ง ๖ มานั่งรายล้อมอยู่เช่นนั้น ท่านจึงพูด ออกไปว่า จะมานั่งเฝ้าผมอยู่ทำไม ผมใกล้จะตายแล้ว อีกหน่อยมันก็มีแต่ร่างที่เฝ้าเพะ เบี้ยวผุพังเท่านั้น หาประโยชน์มิได้ จงกลับไปเสียเถิด อย่าต้องมานั่งเฝ้าผมให้ลำบาก อยู่เลย ท่านพระอาจารย์เล่าว่า เมื่อท่านพูดออกไปเช่นนั้นแล้ว พระองค์ใหญ่ที่สุดที่นั่งอยู่ หัวแถวจึงว่าแก่ท่านว่า อย่าว่าอย่างนั้นเลย ท่านจะยังไม่ตายก่อน ท่านจงบอกแก่พวก ชาวเขาให้เขาไปนำสิ่งนี้มาให้กิน ครั้นท่านกินแล้ว ไข้นั้นก็หาย ครั้นว่าดั่งนั้นแล้ว

ก็ปรากฏว่าพระโบริกทั้ง ๖ นั้นได้หายไป วันรุ่งขึ้นพอพวกชาวเขาขึ้นมา ท่านพระอาจารย์ จึงบอกชื่อยาสมุนไพรตามคำบอกของพระโบริกรูปนั้นให้เขาไปหามาให้ พอเขานำมา ท่านพระอาจารย์ก็ฝนยานั้นดื่มกิน ต่อมาโรคก็หาย

หรืออาจจะเป็นว่าการพักผ่อนใช้คราวนี้จะไม่ดีนักก็อาจเป็นไปได้ จึงทำให้สุขภาพ ร่างกายของท่านพระอาจารย์ผอมแห้งจนเซไม่สมบูรณ์ อีกทั้งอาจจะเป็นไปได้ว่า ช่วงระยะต่อแต่นี้ สถานที่ที่ท่านพระอาจารย์อยู่ อาจจะไปติดกับเขตพม่าหรืออยู่ในเขตพม่า ก็ได้ ครั้นท่านพระอาจารย์ตัดสินใจจะกลับบ้าน จึงได้หันมาใช้ทางเรือ โดยอาจจะต้อง ไปลงเรือเดินทะเลที่เมืองมะละแหม่ง ประเทศพม่า เพราะเส้นทางเดินเรือมันมีอยู่ที่นั่น จึงทำให้มีเสียงเล่าว่า ขากลับจากอินเดีย ท่านพระอาจารย์กลับทางเรือ แต่ความเป็นจริงนั้น ไม่มีเหตุที่จะสันนิษฐานได้เลยว่าท่านพระอาจารย์กลับจากอินเดียทางเรือโดยตรง แต่ที่ ใกล้เคียงกว่า ดูเหมือนจะเป็นการลงเรือจากพม่าดังที่ได้กล่าวแล้ว รวมความได้ว่าการอยู่จำพรรษาที่พม่าของท่านพระอาจารย์เป็นระยะเวลานับตั้งแต่ต้นจนกระทั่งบัดนี้ ได้ ๑๒ ปี จากนี้ ท่านพระอาจารย์จึงกลับมาอยู่บ้านหนองฮี โดยพำนักที่สำนักเมธาวิเวก อันเป็นสำนักของท่านเองดังเช่นเคย

จะเป็นระยะใดไม่ทราบชัด ท่านพระอาจารย์เล่าว่า ขณะนั้นท่านอยู่กับพวกแม้ว ที่ที่ท่านอยู่นั้นเป็นกระท่อมเล็กบนยอดเขา ดูเหมือนว่ามันจวนจะได้เวลาที่ท่านจะ เดินทางกลับบ้านเกิดเมืองนอนของท่านแล้ว พวกแม้วไม่มีของที่ระลึกสิ่งใดจะฝาก จึงถวายลูกหมาแม้วตัวหนึ่ง ตัวเล็กๆ น่ารักน่าเอ็นดูมาก คงจะเพิ่งหย่านมใหม่ๆ เท่านั้น ท่านพระอาจารย์รับเอาจะไปไหนก็เอามันไปด้วย จะขึ้นเขาก็เอาไปด้วย จะลงเขาก็เอามัน ลงมาด้วย เพราะความเมตตาสงสารมัน ยิ่งขณะที่ท่านพระอาจารย์ใช้ชีวิตอยู่ในป่าเขา คนเดียวด้วยแล้ว เจ้าสุนัขตัวน้อยนั้น มันดูราวๆจะเป็นลูกศิษย์ผู้ใกล้ชิดของท่าน คนหนึ่งที่เดียว ถึงแม้ว่ามันจะเป็นสัตว์ พูดยังไม่ได้ สร้างสรรค์สิ่งใดไม่ได้ แต่โดย ธรรมชาติอันแท้จริงแล้ว มันก็ไม่ต้องการที่จะเป็นทุกข์เหมือนกัน และในเมื่อมีความ ประสงค์สิ่งเดียวกัน สัตว์ตัวน้อยๆ ดังเช่นเจ้าลูกหมาแม้วตัวนี้ มันจึงพอมีสิทธิ์ที่จะ เป็นสานุศิษย์ของท่านกับเขาคนหนึ่งด้วยเหมือนกัน

วันหนึ่งท่านพระอาจารย์กำลังจะเดินขึ้นที่พัก ซึ่งก็อยู่ห่างหมู่บ้านชาวเขามากพอดูภูมิประเทศแถบนั้นมันเป็นป่าเขาแดงที่ดิบ ขณะที่ท่านพระอาจารย์มีมือหนึ่งถือกลดมืออีกข้างหนึ่งอุ้มเจ้าลูกสุนัขตัวนั้น กำลังเดินขึ้นเขา ทางที่เดินขึ้นไปนั้นต้องเล็ดลอดไปตามสมุทพุ่มไม้ พอถึงทางสูงชันแห่งหนึ่ง สิ่งที่น่าประหลาดอยู่ข้างหน้าคือลูกเสือตัวหนึ่งตัวมันก็ไม่ใหญ่โตเท่าใดนัก มันมายืนขวางทางอยู่ สายตามันจ้องอยู่ที่เจ้าหมาแมวที่กำลังทำตาปริบๆ อยู่ นั่น เจ้าเสือตัวนั้นมันก็เป็นลูกเสือ เจ้าสุนัขมันก็เป็นลูกสุนัข กิริยาของเจ้าลูกเสือมันไม่ได้ใส่ใจท่าน แต่มันใส่ใจอยู่ที่เจ้าลูกหมาแมวตัวนั้น ลูกเสือมันอยากกินลูกหมา มันยืน ๒ ขา ชูขึ้นทำท่ากระหย่งอยู่ ท่านพระอาจารย์ก็ไม่ให้มันกรี๊ด รอกๆ อยู่อย่างนั้น จะหลีกไป มันก็ไม่หลีก จะเข้ามาใกล้ มันก็ไม่เข้ามา ท่านพระอาจารย์จะให้ก็ไม่ให้ ในที่สุดเมื่อมันยังไม่หลีกทางให้ ท่านพระอาจารย์จึงยกกลดขึ้นชี้หน้ามัน เจ้าเสือน้อยมันเห็นกลดอันเก่าคร่ำคร่า มันคงจะคิดว่าเป็นอาวุธโบราณอะไรสักอย่างหนึ่งเป็นแน่ ดูน่ากลัวเหลือเกิน ท่านพระอาจารย์ก็ยกกลดขึ้นส่ายไปมา ในที่สุดเจ้าเสือน้อยมันก็ตัดสินใจวิ่งหนีไป เหตุการณ์ครั้งนี้มันน่ารักน่าเอ็นดูและน่าสงสารเจ้าสัตว์น้อย ๒ ชีวิตนั้นมากกว่าที่จะนำหาวาดกลัว เมื่อได้ฟังเรื่องนี้ ทำให้รู้สึกสนุกและขบขันได้พอสมควรทีเดียว

เล่าเรื่องเมืองพม่ากันอีกครั้ง ขณะที่ท่านพระอาจารย์ไปถึงย่างกุ้งแล้ว ไม่ทราบว่าเป็นไปได้ไปนมัสการพระเจดีย์ชเวดากองหรือไม่ มีแต่ท่านเล่าว่าได้ไปนมัสการพระเจดีย์อินทร์เขานอยู่ครั้งหนึ่ง ซึ่งลักษณะของพระเจดีย์อินทร์เขานั้น ไม่ใช่เจดีย์ใหญ่โตอะไร ฟังดูคล้ายกับว่าเป็นลักษณะก่อพระเจดีย์เล็กๆ บนโขดหินที่อยู่บนชะง่อนผาที่น่าคิดว่าจะอัศจรรย์ ก็คงจะเป็นเพราะคำเล่าลือที่ยาวกว่าตัวของคนธรรมดาๆ นี่เองตามคำเล่านั้น ธรรมชาติในที่นั้นมีหน้าผาสูงลิ่วท่ามกลางท้องฟ้าอันกว้างใหญ่ไพศาล และอยู่บนยอดเขาที่มันยื่นสูงขึ้นไปในอากาศ ดูแล้วก็คงจะงามไม่น้อยเลย

ท่านพระอาจารย์เล่าว่า ธรรมเนียมของคนชาวพม่า นั้น เมื่อครองเรือนจนอายุถึง ๕๐ ปี สามภรรยาจะต้องสละเหย้าเรือนออกไปอยู่วัด สามีไปอยู่วัดหนึ่ง ภรรยาไปอยู่อีกวัดหนึ่ง แล้วถือพรหมจรรย์กันไปตลอดชีวิต นี่คือธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติกันใน

กลุ่มชนชาวพม่าในสมัยนั้น ถ้าผู้ใดอายุล่วง ๕๐ ปีแล้ว ถ้ายังหมกมุ่นอยู่ในกามารมณ์ เขาจะตำหนิว่าเจ้าบ้าตันทา แต่ไม่ทราบว่าการหมกมุ่นอย่างนี้จะยังคงเหลืออยู่หรือไม่ ในปัจจุบัน

ท่านพระอาจารย์กลับมาอยู่สำนักเมธาวิเวกแล้ว ต่อมาจึงย้ายไปอยู่วัดกัณฑ์-คิลาวาส บ้านตอง ตำบลฝั่งแดง อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม อันเป็นวัดที่ท่านอยู่จนกระทั่งมรณภาพ มีคำเล่าว่า ท่านพระอาจารย์ไปๆ มาๆ กับบ้านตองนี้เป็นหลายปี เหมือนกันก่อนจะมาอยู่จริง นับตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นที่พักสงฆ์ ซึ่งท่านพระอาจารย์เสาร์ กนฺตสีโล เป็นผู้มาตั้งรกรากขึ้นเป็นครั้งแรกตั้งแต่สมัยเมื่อนานมาแล้วและร้างไปเสียตั้งนาน ครั้งแรกที่ท่านพระอาจารย์เสาร์มาอยู่ที่ป่าแห่งนี้ ก็เป็นที่ห่างไกลบ้านพอสมควรทีเดียว เป็นป่าเป็นดง มีต้นไม้ใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง ท่านพระอาจารย์เสาร์ได้เข้ามาทางกลดอยู่ที่นี่ ซึ่งในยุคสุดท้ายของท่านพระอาจารย์เอง ท่านได้ตั้งความประสงค์เอาไว้ว่าจะให้สร้างถ้ำขนาดย่อมๆ ขึ้น ณ บริเวณโคนต้นไม้ อันเป็นที่ที่ท่านพระอาจารย์เสาร์อาจารย์ของท่าน มาพำนักอยู่สำหรับเป็นที่อยู่ของท่าน แต่ยังไม่ทันสมความคิด ท่านก็มาล่วงไปเสียก่อน หลังจากที่ท่านพระอาจารย์มาตั้งรกรากมั่นคงอยู่ที่สำนักแห่งนี้แล้ว จึงได้มีผู้ขออนุญาตตั้งเป็นวัดขึ้นให้ในภายหลัง โดยให้ชื่อวัดว่า “กัณฑ์-คิลาวาส” อันได้มาจากนามฉายาของท่านพระอาจารย์เสาร์ดังที่ปรากฏใช้กันอยู่ในปัจจุบัน

ท่านพระอาจารย์ได้ให้คำแนะนำแก่พระผู้เฒ่าด้วยความขอหนึ่งว่า “การภาวนานั้น มีอยู่ ๓ ขณะด้วยกัน ขณะแรกนั้นให้ตื่นแต่ตีก แล้วนั่งกำหนดจิตให้สงบ ให้มีความตั้งมั่นอยู่ในจิตให้มาก ทำจิตให้ผ่องใส อย่าให้มีความคิดสิ่งใดเข้าไปปะปนก่อน ทำจิตให้สงบสงัดจากอารมณ์จริงๆ ครั้นนานได้ที่ดีแล้ว จึงเป็นขณะที่ ๒ โดยขณะนี้ให้คิดค้นหัวข้อธรรมที่เราอาจจะใช้เทศนาสั่งสอนคนก็ได้ ให้คิดค้นหาหัวข้อธรรมเหล่านั้น สาธยายให้เป็นที่ดี แล้วจึงถึงขณะที่ ๓ กล่าวคือ หันมาวิพากษ์วิจารณ์พิจารณาในเนื้อความแห่งหัวข้อธรรมเหล่านั้นให้ละเอียดแยกแยะ แล้วจากนั้นความรู้แจ่มแจ้งในธรรมนั้นๆ ก็จะเกิดขึ้นแก่เราได้”

แม้ว่าปฏิบัติของท่านพระอาจารย์จะไม่ค่อยมีแนวโน้มไปในทางการเทศนาสั่งสอนมากมายเท่าใด แต่ก็อาจจะเห็นได้ชัดว่า ปัญญาความคิดของท่านพระอาจารย์นั้น ลุ่มลึกมากอยู่ นานๆ จะพูดจะสอนจะให้คำแนะนำตักเตือนหรือสะกิดใจใครสักคนหนึ่ง ก็ทำได้อย่างลึกซึ้งและกินใจยิ่งนัก ตัวอย่างเช่น คราวที่ท่านพระอาจารย์ชามาเป็นศิษย์อยู่ด้วยท่าน ครั้นจะลากลับบ้านไป ท่านพระอาจารย์ก็ได้ให้ข้อคิดสั้นๆ ว่า “ระวังให้ดี ถ้าท่านคิดถึงใคร ผู้นั้นจะให้โทษแก่ท่าน” ข้อนี้เป็นคำที่ไม่ตายของท่านพระอาจารย์ โดยแท้ทีเดียว

ท่านพระอาจารย์เล่าว่า ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ท่านได้ขึ้นไปพำนักอยู่ที่ถ้ำแห่งหนึ่ง อยู่องค์เดียว เวลาเช้าเดินลงจากเขาไปบิณฑบาตหาอาหารมาฉัน เสร็จแล้วก็ภาวนาทำความเพียร เป็นอยู่ด้วยความสงบระงับ อยู่มาวันหนึ่ง มีหญิง ๒ คนขึ้นมาหาท่าน ทางที่ขึ้นมานั้นเป็นทางแคบๆ ขึ้นมาตามซอกเขา ซึ่งดูแล้วน่าจะไม่ใช่ทางเดินด้วยซ้ำ หญิง ๒ คนนั้นครั้นมาถึงแล้ว ก็นั่งลงกราบ ๓ หน ท่านพระอาจารย์จึงโบกมือห้ามว่า ขึ้นมาทำไม เป็นผู้หญิงไม่มีผู้ชายมาด้วยจะมาหาพระไม่ได้ หญิง ๒ คนนั้นจึงว่า แก่ท่านว่า จะมาขอรับศีลและฟังธรรม ท่านพระอาจารย์รีบบ้ายเบี่ยงหวังจะให้หญิงทั้งสองนั้นลงไปโดยเร็ว โดยพูดว่า อย่างนั้นไม่ได้สิ รับแค่ศีลก็พอแล้ว แล้วท่านก็ให้ศีล พอให้ศีลเสร็จแล้ว ท่านก็บอกให้หญิงทั้งสองนั้นกลับลงไปเสีย หล่อนทั้งสองก็กลับลงไปตามทิศทางเดิม ท่านพระอาจารย์เล่าว่า มันเป็นซอกหินแคบๆ เท่านั้น ไม่อยากจะว่ามันเป็นโพรง ว่าแต่ว่ามันเป็นช่องแคบๆ ที่ไม่น่าจะลงไปได้ หญิงทั้งสองนั้นก็เดินลับหายลงไปตามซอกหินนั้น ท่านพระอาจารย์เล่าถึงเพียงแค่นี้

การปฏิบัติภาวนาของท่านพระอาจารย์ดูเหมือนว่าจะเป็นวิธีการที่ค่อนข้างจะเข้าใจท่านยาก การจะสังเกตเอาที่กิริยาภายนอกดูจะไม่เห็นสม เรื่องความรู้ความเห็นในภายในจิตใจนั้น มันเป็นคนละเรื่องกันกับกิริยาทางกาย ท่านหลวงพ่อบุญมาเคยเล่าให้ฟังว่า สมัยเมื่ออยู่กับท่านพระอาจารย์นั้น ท่านเองทำความเพียรอย่างหนัก เดินจงกรมทั้งวัน ฝนจะตกแดดจะออกก็ต้องเดิน ที่เดินนั้น เดินมันจนทางเป็นร่องเลยทีเดียว แต่ท่านพระอาจารย์กลับไม่ค่อยเดิน ครั้นจะเดินก็เพียงสองสามกลับแล้วก็หยุด ไปหา

ฝ่ามาปะมาเย็บ หรือไม่ก็นั่งทำนั่นทำนี่ ท่านหลวงพ่อบุญรอดว่า เราคิดว่าท่านพระอาจารย์ จะไปถึงไหนกัน เดินจงกรมก็ไม่เดิน จะนั่งนานๆ ก็ไม่เห็นนั่ง คอยแต่จะทำนั่นทำนี่ แต่เรานี้ปฏิบัติมิได้หยุดหย่อน ถึงขนาดนี้มันยังไม่รู้ไม่เห็นอะไรเอาเสียเลย ท่านพระ อาจารย์ปฏิบัติแค่นี้แล้วจะไปรู้ไปเห็นอะไรได้ ท่านหลวงพ่อบุญรอดเล่าอย่างนี้ แล้วจึงพูด ในท้ายที่สุดว่า “เรามันคิดผิดไป ท่านพระอาจารย์รู้อะไรๆ มากกว่าเราเสียอีก คำเตือน ของท่านสั้นๆ ห้วนๆ ถึงแม้จะนานๆ ทีหนึ่ง แต่มันก็เป็นสิ่งที่เราไม่เคยคิดมาก่อนเลย มันอุปมาเหมือนแสงจันทร์กับแสงเทียน แสงจันทร์ย่อมส่องสว่างกว่าแสงเทียนมากมาย เพียงใด ปัญญาความคิดของครูบาอาจารย์ผู้เฒ่าโบราณนั้น ก็ย่อมจะสอดส่องได้ลึกกว่า ไกลกว่าปัญญาความคิดของคนชั้นลูกชั้นหลานเป็นไหนๆ แต่ข้อนี้ที่จะถือเป็นกฎเกณฑ์ ได้ั้น มันย่อมขึ้นอยู่กับการประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคลด้วย ซึ่งเมื่อพูดถึงตัว การปฏิบัติแท้ๆ แล้ว มันมิใช่กิริยาอาการภายนอก มิใช่การเดินด้วยเท้า มิใช่การนั่ง ขัดสมาธิ มิใช่การศึกษาจากตำรา มิใช่จะรู้เห็นด้วยข้อความในตัวหนังสือ มันมิใช่คำพูด และมิใช่สิ่งที่จะยกให้เห็นเป็นตัวเป็นตนได้ แต่การปฏิบัติภาวนาที่แท้จริงนั้น มันเป็น กิริยาอาการในภายใน เป็นการเดินทางด้วยใจ เป็นการนั่งนิ่งอยู่ในใจ ทำอารมณ์ให้หนึ่ง ทำจิตให้หนึ่ง เป็นการศึกษาค้นคว้า เป็นการรู้การเห็นด้วยความรู้สึกรู้กายในจิต เป็นสิ่งที่ไม่อาจจะพูดให้เป็นตัวตนจริงได้ เพราะฉะนั้น เราจะไปจับเอาที่การกระทำด้วยกายของ ครูบาอาจารย์ผู้เฒ่านั้นไม่ได้เลย”

พระผู้เฒ่าเล่าว่า เมื่ออยู่กับท่านพระอาจารย์ก็ไม่ค่อยได้รับคำสอนจากท่าน แต่ท่านจะบอกเพียงว่าให้รักษาศีลให้ดี ทำความเพียรให้มาก มันก็จะรู้เองเห็นเอง ท่านพระอาจารย์ไม่ชอบสอนด้วยคำพูด แต่ชอบทำให้ดู พระธรรมวินัยก็มีแล้ว ให้ปฏิบัติ รักษาให้เข้มงวด ถ้าผิด ท่านจะบอกทันที ถ้ายังไม่ผิดก็แล้วไป หลักสำคัญนั้นคือ กฎระเบียบเป็นสิ่งที่พลั้งเผลอไม่ได้ แม้กระทั่งสิกขาบทเล็กๆ น้อยๆ ในพระวินัยจะ ประมาทไม่ได้เลย เช่นครั้งหนึ่ง พระรูปหนึ่งอยู่กับท่าน เวลากลางวันๆ หนึ่ง ตากจีวร แล้วลืมทิ้งไว้ หลีกไปเสียที่อื่น มิได้อยู่เฝ้ารักษาผ้า พอตีท่านพระอาจารย์เดินไปพบเข้า ท่านจึงเอะอะขึ้นทันที ท่านตำหนิเอาจริงๆ ซ้ำให้เห็นโทษของความประมาทในสิกขาบท เล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้ ด้วยว่าการเป็นสมณะนั้น จะต้องเป็นผู้มักน้อยสันโดษ เป็น

อยู่ง่ายๆ กินแต่น้อย มีทรัพย์สินของน้อย ผ่านนุ่มผ้าห่มก็ต้องมีแต่พอใช้สอย จึงต้องรักษาทะนุถนอมบริหารเหล่านั้นจึงจะได้ใช้สอยนานๆ ไม่สิ้นเปลืองมาก ถ้าเราใช้อย่างสุรุษสุราย ก็แสดงให้เห็นว่าเราขาดสติในการระคับระคองตัวของเราให้อยู่ในร่องรอยของสมณะ และเมื่อขาดสติเสียแล้ว เราจะเอาสิ่งใดเล่ามาเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติภาวนา สตินี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ถ้าเราทราบระเบียบวินัยที่มีอยู่มากมายอย่างละเอียดรอบคอบแล้ว และตามรักษาได้อย่างถ่วงทั่ว สติของเรามันก็ต่อเนื่องกัน จิตใจก็จักจดจ่ออยู่แต่ในข้อวัตรปฏิบัติของตน ไม่มีโอกาสที่จะส่อส่ายไปภายนอก ถ้าขาดสติ โอกาสที่จิตจะวิ่งไปตามอารมณ์ภายนอกมันก็มีมากขึ้น อารมณ์ทั้งหลายก็ย่อมครอบงำจิตให้หลงไหลมัวเมา ดังนั้น การปฏิบัติที่มุ่งมั่นเอาใจจดจ่อมีสติอยู่แต่กับข้อวัตรปฏิบัติของตัว จึงย่อมจะเป็นเครื่องกันอารมณ์ทั้งปวงให้ขาดหายไปจากจิตใจได้ เมื่อนั้น สติก็ย่อมจะมีต่อเนื่องกันเป็นสายน้ำ เมื่อมีสติต่อเนื่อง จิตใจก็ย่อมจะตั้งมั่น ความตั้งมั่นของจิตในลักษณะนี้ก็คือสมาธินั่นเอง เมื่อสมาธิเกิดจิตก็มีกำลัง มันก็พร้อมที่จะรู้อะไรๆ ได้ จิตก็พร้อมที่จะพิจารณาสิ่งทั้งปวงได้ นั่นคือปฏิภาณในการประพฤติปฏิบัติ แต่ที่นักปฏิบัติทั้งหลายทำไม่ได้เช่นนั้น ก็อาจจะเรียกได้ว่ามันมีมูลเหตุมาจากความพลั้งเผลอ แม้แต่จากการรักษาจิรวเพียงข้อเดียว ถ้ามองในแง่หนึ่ง การรักษาจิรวอย่างนี้ก็ดูเหมือนจะเป็นเรื่องเล็กน้อยเสียเหลือเกิน แต่ถ้ามองให้ลึกซึ้งจริงๆ แล้ว วัตรปฏิบัติแม้เพียงเท่านั้นเองที่เป็นทางดำเนินเข้าสู่มรรค ผล และนิพพาน ด้วยว่ามันมีองค์ประกอบที่พร้อมไปด้วย ลัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา อยู่ในขณะเดียวกันนั้นเสร็จซึ่งสิ่งทั้ง ๕ นี้ มันเป็นธรรมที่ทำให้เกิดกำลังในการดำเนินตามทางปฏิบัตินั่นเอง คำสอนของท่านพระอาจารย์เป็นคำสอนง่ายๆ เป็นการสอนด้วยข้อปฏิบัติ ให้ผู้เป็นศิษย์ได้ปฏิบัติกระทำทันที แล้วความรู้ที่ได้จากการปฏิบัตินั้นก็จะเป็นตัวปัญญาของเขาเอง มันไม่จำเป็นที่จะต้องบรรยายอะไรๆ ให้มากนัก นี่คือวิธีการสอนธรรมของท่านพระอาจารย์

อีกอย่างหนึ่ง คือการสรรเสริญการเป็นอยู่ผู้เดียว ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ท่านพระอาจารย์พยายามที่จะให้พระเถรผู้เป็นศิษย์มีภาระการงานน้อยที่สุด พอเลิกจากกิจจำเป็นในส่วนรวมแล้ว ท่านจะให้กลับเข้าที่พักทันที บอกให้เร่งการกระทำความเพียร

เดินจงกรมให้มาก ทำสมาธิให้มาก อย่าได้เป็นอยู่ด้วยความเกียจคร้าน อย่าเป็นผู้พูดมากหรือเอิกเกริกเฮฮา ไม่จำเป็นจริง ท่านจะไม่ให้ประชุมกันเลย แม้แต่การสวดมนต์ทำวัตร ท่านยังถือว่าเป็นกิจต้องห้าม อย่างมากที่สุด ท่านจะอนุญาตให้สวดมนต์ทำวัตรร่วมกันลับตาทีละครั้งเท่านั้น ท่านพระอาจารย์พูดว่า ท่านพระอาจารย์มั่น พระอาจารย์เสาร์ ไม่เคยทำอย่างนี้ หมายถึงไม่ได้ร่วมสวดมนต์ไหว้พระด้วยกันหลายๆ อย่างนี้ การไหว้พระสวดมนต์มันเป็นเรื่องที่ต้องทำด้วยตนเองอยู่แล้ว ก็ให้ถือเป็นการส่วนตัว อย่าเพิกเฉย การไหว้พระก็ดี การสาธยายมนต์ก็ดี มันเป็นอุบายที่จะทำจิตให้เป็นสมาธิ ให้เยือกเย็น ปล่อยวางไม่ติดอยู่ในอารมณ์ภายนอกนั้นเอง มันเป็นการปฏิบัติอย่างหนึ่ง เมื่อเราอยู่ผู้เดียว ถ้าเราเวียนขาดไม่มีพระพุทธรูป พระธรรมคุณ และพระสังฆคุณ หรือไม่มีมนต์อยู่ในใจแล้ว เมื่อนั้นเราก็มีใช้พระ การเข้าถึงพระ เข้าถึงธรรม หรือเข้าถึงมนต์ ก็คือการมีจิตที่อยู่เหนืออารมณ์ทั้งหลาย ดังนั้น การไหว้พระสาธยายมนต์ มันจึงเป็นวิธีการภาวนาในขณะหนึ่งเหมือนกัน ทำด้วยตัวเองก็พอแล้ว ให้อยู่คนเดียวมากๆ สาธยายด้วยตัวเองให้มาก ให้มีจิตที่กลมุ่มอยู่ด้วยพระธรรมให้มากนี่เป็นการดีที่สุด ข้อที่คลุกคลีกันนี้ ท่านครูบาจารย์ของรัตนท่านยิ่งพูดรุนแรงเลยว่ “มันไปมั่วร้องโหวกๆ เทวๆ อึกทึกครึกโครมกันอยู่ทำไม ถ้าจะว่าทำเพื่อศึกษา มันจะศึกษาไปหาวิมานอะไรวะ มันเอาไปไม่ได้สักอย่างหรอก หยุดหายใจแล้วมันก็ตายเท่านั้น มันทิ้งไปหมดทั้งนั้นแหละ เอาไปไม่ได้เลยสักสิ่งเดียว หยุดอยู่หนึ่งๆ สิ นี่ดีที่สุดในชื่อพ่อเถอะ พ่อทำมาหมดแล้ว” ท่านครูบาจารย์ของรัตนท่านว่าอย่างนี้ สิ่งที่ท่านสรรเสริญก็คือความนิ่งของจิต ความผ่องใสของจิต ให้อยู่คนเดียวให้มาก ทำให้มาก เจริญให้มาก

ด้วยเหตุผลเหล่านี้ ท่านพระอาจารย์ท่านจึงรักษาธรรมเนียมข้อหนึ่งมากที่สุด นั่นคือการขอวัตร คำว่า **ขอวัตร** คือ เมื่อผู้เป็นศิษย์คิดจะทำกิจพิเศษอย่างใดอย่างหนึ่งที่นอกเหนือไปจากข้อวัตรปฏิบัติตามที่ท่านพระอาจารย์ให้ถือปฏิบัติอยู่ ก็จะต้องไปกราบเรียนขออนุญาตเพื่อทำกิจสิ่งนั้นกับท่าน เช่นว่า ตามปกติท่านห้ามไม่ให้สวดมนต์ไหว้พระรวมกัน เมื่อศิษย์ประสงค์จะทำอย่างนั้น ก็ต้องขอวัตรจากท่าน ถ้าท่านอนุญาตจึงทำได้ แต่ถ้าท่านไม่อนุญาต ศิษย์ยังขึ้นทำและกล่าวคำตำหนิติเตียนให้โทษแก่ท่าน

นั่นหมายความว่ามันเป็นความเลวร้ายอย่างที่สุดของผู้เป็นศิษย์เอง เพราะว่าความที่ศิษย์ยังถือปฏิญญาจะเป็นตัวเป็นตน คือตั้ง ไม่เชื่อฟังคำสอนของครูบาอาจารย์ผู้เฒ่าถึงแม้ว่ากิจที่จะทำนั้นมันจะไปด้วยเจตนาอันดีและเป็นกุศล แม้จะลั๊กมากมายปานใดก็ตาม แต่ความชั่วเพราะคือร้อนและมีอกุศลจิตต่อครูบาอาจารย์นั้นมันเลวร้ายเสียยิ่งกว่ามันอาจจะเห็นว่าเมื่อศิษย์คิดปรุงแต่งในทางกุศลแล้วหวังจะทำสิ่งนั้นๆ ไปตามความคิดปรุงแต่ง เมื่อครูบาอาจารย์ท่านรู้ และต้องการจะทำให้ศิษย์หยุดความคิดปรุงแต่งในจิตเสีย แล้วห้ามมิให้ทำสิ่งนั้นๆ ถ้าศิษย์เชื่อฟังแล้วหยุดอยู่ นั่นคือความคิดปรุงแต่งมันดับลง มันก็เป็นการถูกต้องแล้ว เป็นการกระทำจิตใจให้สงบจากอารมณ์ความคิดปรุงแต่งได้แล้ว ผลที่เกิดขึ้นจากสิ่งเหล่านี้มันมีค่าสูงกว่าการท่องบ่นหรือสาธยายหรือกระทำสิ่งอื่นใดมากมาย เพราะมันเป็นมรรคผลอยู่ในตัวแล้ว และเป็นจุดมุ่งหมายที่ครูบาอาจารย์ต้องการจะให้ศิษย์เข้าถึงอย่างแท้จริง

การขอวัตร ดูเหมือนจะเป็นรากฐานอันมั่นคงและสำคัญประการใหญ่ของท่านพระอาจารย์จริงๆ แม้แต่ว่าพระเถรผู้เป็นศิษย์ ประสงค์จะเปิดหน้าต่างที่ปิดอยู่เพื่อให้อากาศและแสงแดดถ่ายเท ข้อนี้ก็ต่อขอวัตรจากท่าน เมื่อคิดจะอุปัฏฐากท่าน หวังจะซักย้อมผ้าให้ท่าน ข้อนี้ก็ต่อขอวัตร เมื่อท่านจะสร้งน้ำ คิดจะขัดสีกายให้ท่าน ข้อนี้ก็ต่อขอวัตร ท่านฉันเสร็จ คิดจะล้างบาตรให้ท่าน ข้อนี้ก็ต่อขอวัตร กฎเกณฑ์ทั้งหลายเหล่านี้ดูจะเคร่งตึงไปเสียทุกอย่าง และถ้าหากว่าเราได้พิจารณากันด้วยจิตที่เป็นกุศลแล้วก็จะเห็นว่า มันเป็นความโอบอุ้มสานุศิษย์ทั้งหลายไว้ด้วยความรัก ความอบอุ่น และความเมตตาอารีอันจะหาที่เปรียบปานมิได้ การเลี้ยงดูแนะนำพร่ำสอนในลักษณะนี้มันอุปมาด้วยการเลี้ยงดูของแม่ที่มีต่อบุตรทารก แม่ที่เลี้ยงทารกด้วยความทะนุถนอม คิดอยากจะให้ลูกนั้นเป็นสุข ทั้งให้นมทั้งอุ้มไกวทั้งพัดวีและปลอบโยนเพื่อให้ลูกรักอยู่เป็นผาสุก ความรักความกรุณาที่มารดามีต่อบุตรนี้ฉันใด ความรักความกรุณาของครูบาอาจารย์ที่มีต่อศิษย์ก็เหมือนกันฉันนั้น ไม่เคยมีครูบาอาจารย์ท่านใดที่เคยจะคิดฆ่าศิษย์ที่ตนรัก แม้แต่โจรผู้อาจารย์ก็ยังไม่ทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะศิษย์ที่ตนรักนั้นหรือจะฆ่าได้ลงคอ มีแต่ศิษย์เท่านั้นที่คิดจะฆ่าอาจารย์ หรืออยู่ดะแย่งแข่งดีกับอาจารย์ มันเหมือนขูไปไฟ้อปรีภัยที่ดีแต่จะฆ่ากอไฟ้อให้วอดวายไปฉะนั้น

ครั้งหนึ่งท่านพระอาจารย์เล่าว่า ท่านได้ไปอยู่ในป่าช้า วันหนึ่งหลังจากที่เดินจนกรมได้เวลาพอสมควรแล้ว มันเป็นเวลาตะวันกำลังจะตกดิน แสงที่เคยสว่างจ้าก็ซาลง ท่านพระอาจารย์เลิกจากเดินจนกรมก็เข้านั่งสมาธิในกลด ขณะนั้นบริเวณรอบข้างนั้นมีแสงที่มัวสลัวเพียงแต่พอจะมองเห็นได้ เมื่อท่านนั่งไปสักครู่หนึ่ง ปรากฏว่ามีเสียงใครคนหนึ่งเดินเข้ามาทางด้านหลัง ท่านพระอาจารย์คิดว่าคงจะมีคนมาหา จึงลืมตาขึ้นหันซ้ายเลี้ยวไปดูท่ามกลางแสงสลัวขมุกขมัวนั้น ท่านพระอาจารย์ก็เห็นคนๆ หนึ่ง ดูจะเป็นผู้ชาย ใส่เสื้อแดงมีผ้าขาวม้าคาดเอวกำลังยืนรีๆ รอๆ อยู่ สักครู่ก็เดินหายลับกลับไป ท่านพระอาจารย์ยังคิดสงสัยอยู่ แต่มีได้ว่าสิ่งใดบรรยากาตรอบๆ บริเวณนั้นมันยิ่งเย็นลงๆ และวิเวกวังเวงลงไปทุกทีๆ ด้วยว่าเป็นเวลากลางคืนแล้ว ธรรมชาติในป่าช้าที่เต็มไปด้วยหลุมฝังศพมันช่างเงียบเชียบยิ่งนัก เหมาะแก่การบำเพ็ญภาวนาเสียจริงๆ มุณีผู้มีศีล เป็นผู้ไม่มีโทษเครื่องระวางระไว จึงไม่เคยหวนเกรงแม้ในสถานที่ที่คนเขาควาดสะดุ้งกลัวกันเช่นนั้น ถึงแม้ว่าบางครั้งนักปฏิบัติผู้ใหม่ต่อการฝึกฝนในการใช้ชีวิตอยู่ในป่าช้าจะมีความหวาดกลัวอยู่มากบ้างน้อยบ้างในคราวที่อยู่ในป่าช้า แต่ด้วยอาณาภาพของการรักษาศีลซึ่งเป็นอุปายเว้นจากกาเบียดเบียน และด้วยข้อวัตรอันบริสุทธิ์ที่ถือกระทำอยู่ นั่นเป็นสิ่งที่ช่วยให้ความหวาดกลัวเหล่านั้นจางคลายลงไปได้ สำหรับท่านพระอาจารย์ดูเหมือนมันจะซาชินเสียแล้วในการอยู่ในป่าช้าอย่างนั้น ครั้นถึงเวลาวันต่อมา ท่านพระอาจารย์จึงได้ยืมชาวบ้านเขาเล่ากันถึงเรื่องคนใส่เสื้อแดงมีผ้าขาวม้าคาดพุงว่าถูกฆ่าตายอยู่ในละแวกบ้านแห่งนี้มานานแล้ว

ท่านพระอาจารย์ตักเตือนพระผู้เฒ่าว่า **จงฝึกอยู่ในป่าช้าให้ได้ เพราะอนิสงส์ของการอยู่ในป่าช้านี้ดีนัก เป็นเครื่องทำจิตให้กล้า ให้องอาจ ให้จิตตื่นอยู่เสมอ เหมาะที่จะภาวนาพิจารณาธรรมให้ถึงถ้วน เพราะจิตในขณะที่อยู่ในป่าช้านั้น จะปราศจากนิวรรณ์ความง่วงเหงาได้เป็นอย่างดี จงอย่าหวาดกลัวสิ่งใด มันไม่มีอะไรจะมาทำอะไรเราได้**

มีเรื่องมากมายที่เกี่ยวกับคำเล่าลือในตัวท่านพระอาจารย์ หรือว่าจะเป็นการเชื่อที่ออกจะมงงายไร้สาระของคนธรรมดาทั้งหลายก็อาจเป็นได้ ข้อนี้มีใช้การยอมรับหรือปฏิเสธ และมีใช้เจตนาที่จะก่อให้เกิดความยึดมั่นในเรื่องทั้งหลายเหล่านี้แต่อย่างใด

มีคำเล่าลือกันว่า มีคนทั้งหลายมาขอวัตถุธาตุเครื่องบูชาจากท่านพระอาจารย์ ประสาผู้เฒ่า ที่ไม่ต้องการจะให้ใครมารบกวนนัก เวลาว่างจากการงาน ท่านพระอาจารย์จะทำวัตถุ บางอย่างทิ้งไว้ เมื่อมีคนมารบเร้าอ่อนวอนขอ ท่านก็จะยื่นสิ่งนั้นให้เป็นสิ่งมงคล มิใช่ อัปมงคล แต่เขาว่า ต่อมาสิ่งที่ท่านให้แก่พวกเขานั้น มันกลับกลายมาเป็นเครื่องช่วย ให้เขาเหล่านั้นแคล้วคลาดจากภัยอันตรายต่างๆ กัน มีบางคนถูกไฟไหม้บ้าน ทรัพย์สิ้น บ้านเรือนถูกไฟไหม้สิ้น เหลืออยู่แต่บานหน้าต่างบานเดียวที่ไฟไหม้ไม่ได้ เขาว่ากันว่า หน้าต่างบานนั้นมียันต์ที่ท่านพระอาจารย์เขียนเต็มอยู่ มันก็นับว่าเป็นสิ่งแปลกอยู่ เหมือนกัน ถ้าหากเป็นจริงเช่นนั้น แต่จะอย่างไรก็ตาม สิ่งเดียวที่ท่านพระอาจารย์ สรรเสริญนั่นก็คือการปฏิบัติธรรมะ และมันอาจจะเป็นไปได้ว่า สิ่งมหัศจรรย์ทั้งหลาย เหล่านั้นที่ผู้คนเป็นอันมากได้ประสบพบเห็นมาจากท่าน มันเป็นเกมส์กีฬาและ เครื่องเล่นของครูบาอาจารย์ผู้เฒ่า

มีอยู่ครั้งหนึ่งที่ท่านพระอาจารย์ชวนอุบาสกชรากลุ่มหนึ่งไปหารากยาสมุนไพร ป่าตำบลหนึ่ง ซึ่งทางที่จะเข้าไปในป่าแห่งนั้น มันเป็นทุ่งกว้างอยู่ในเขตพื้นที่สีแดง ตามแผนที่ทางทหาร เขตนั้นมันมีภัยทางการเมืองคุกคามอยู่เสมอ ขณะที่ท่าน พระอาจารย์สาละวนพาพวกอุบาสกชราคุยกันว่านยาอยู่นั้น ก็ได้เกิดการยิงต่อสู้ปะทะกัน ระหว่างฝ่ายตรงกันข้ามทั้งสองฝ่ายโกลาหลวุ่นวายขึ้น เสียงกระสุนปืนปลิวว่อนไปใน อากาศ ถูกกิ่งไม้เปลือกไม้แตกหักกระสานซ่านเซ็นไปทั่ว เสียงคำรามจากอาวุธปืน ของทั้งสองฝ่ายดังอยู่หวีดหวิวก็ก้อง อุบาสกชราทั้งนั้นต่างตกใจตื่นพากันวิ่งหนีท่า กระสุนไป อุบาสกนายหนึ่งเล่าว่า ได้ยินเสียงท่านพระอาจารย์ร้องตะโกนไล่หลังกมาว่า หยุดก่อน อย่าหนีไปทางนั้น มันไม่ใช่หนทางกลับบ้าน อยากตายรึนั้น

เมื่อท่านพระอาจารย์ว่าดังนั้นแล้ว ท่านก็เอาผ้าอาบน้ำขึ้นวางบนศีรษะเพื่อกันแดด แล้วเดินออกจากป่าผาดงปืนเข้าไป ทางที่ท่านเดินไปนั้น มันเป็นทางที่จะกลับบ้าน แต่ เขายังกันขลุมนอยู่ พวกอุบาสกกลัว พากันวิ่งหนีไปทางอื่น แต่ท่านพระอาจารย์ยังเห็นว่า ถ้าจะกลับ มันต้องไปทางนั้น จึงเดินไป อุบาสกนายนั้นแกตกใจกลัวจนตัวสั่น คิดว่า ท่านพระอาจารย์จะต้องได้รับอันตรายจากกระสุนปืนแน่คราวนี้ แต่แล้วพอเห็นท่านเดิน

เข้าไป พวกนั้นพากลับหยุดยั้งแล้วเลิกพากันไป ท่านพระอาจารย์ก็เดินกลับทางเก่านั้น
ไปเป็นปกติ เหมือนไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นเลย

ครั้งหนึ่งมีผู้มาแอบถ่ายรูปท่านพระอาจารย์โดยไม่ได้ขออนุญาตหรือบอกกล่าว
ท่านก่อน ปรากฏว่าถ่ายรูปไม่ติด ข้อนี้เป็นเหตุชวนให้สงสัยและเป็นทิวาทกษวิจารณ์
กันไปต่างๆ นานา บ้างก็ว่าเป็นจริง บ้างก็ว่าเป็นเพียงคำเล่าลือเท่านั้น ดังนั้น พระผู้เฒ่า
รูปหนึ่งจึงเรียนถามท่านว่า เป็นจริงหรือๆ ทำอย่างไรจึงเป็น ท่านพระอาจารย์พูดกับ
พระชรารูปนั้นว่า อย่าสงสัยเลย มันไม่มีอะไรหรอกนะ จงทำศีลของเราให้บริสุทธิ์
อย่างเดียวกับเท่านั้น เมื่อเราไม่ให้ มันก็ถ่ายไม่ติด

ในบั้นปลายชีวิตของท่านพระอาจารย์ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปด้วยอาการอันสงบ
ระงับ หยุดการท่องเที่ยวไปเสียแล้ว ไม่สนใจในใครๆ ท่านพระอาจารย์ชอบจะใช้ชีวิต
เป็นอยู่ของท่านองค์เดียว นานๆ ที่จะไปเยี่ยมหลวงพ่อบุชา ผู้เป็นศิษย์ของท่านเองที่
จังหวัดอุบลฯ และถึงแม้ว่าหลวงพ่อบุชาจะรบเร้าขอนิมนต์ให้ไปอยู่ในสำนักด้วยเพื่อ
ที่จะได้ดูแลถวายการอุปฐากในยามท่านพระอาจารย์เฒ่าชราเช่นนี้ ท่านก็ไม่ยอม
ประสงค์จะอยู่แต่ผู้เดียว ดังนั้น หลวงพ่อบุชาจึงได้ขอวัตรจากท่าน แล้วส่งพระบรรดา
ที่เป็นศิษย์ที่ละสองรูปบ้างสามรูปบ้างมาอยู่ปรนนิบัติอุปฐากดูแลท่านอยู่ที่วัด
ของท่าน ส่วนมากพระเหล่านั้นจะเป็นพระผู้ชราด้วยเหมือนกัน

ไม่มีผู้ใดจะเคยได้ยินคำพูดที่ออกจากปากของท่านพระอาจารย์ที่จะเป็นไป
ในทางโอ้อวดคุณธรรมวิเศษอะไรในตน ท่านพระอาจารย์เป็นผู้มีปฏิภาณอันเลื่อง
เลี่ยมตัวและสงบระงับ ครั้นจะมีผู้ซักถามเกี่ยวกับชีวประวัติตามขั้นตอนต่างๆ ของท่าน
โดยละเอียด ท่านเป็นเปลี่ยนเรื่องพูดทันที อาจจะเป็นว่าท่านไม่ยินดีที่จะให้ใครๆ มา
เสียเวลาค้นคว้าประวัติของท่าน ทั้งนี้อาจจะเห็นได้ว่า เพราะความเห็นที่ว่าสังฆารคือ
ร่างกายจิตใจนี้ มันเป็นของไม่เที่ยง และจะหาสาระแก่นสารอะไรมิได้โดยประการ
ทั้งปวงอย่างนั้นก็เป็นได้ที่ทำให้ท่านพระอาจารย์บายเบี่ยงซ่อนเงื่อนในเรื่องดังกล่าว

รูปธาตุปริณายาย

อรุเปสุ อสณจิตา

นิโรธ เย วิมัจจนติ

เต ชนา มัจจุหายิโน

พระพุทธภาสิตบทนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เป็นใจความว่า **ชนเหล่าใดกำหนดรู้รูปธาตุ ไม่ตั้งอยู่ในอรุปรธาตุ ย่อมหลุดพ้นไปในนิโรธธาตุนั้นเทียว ชนเหล่านั้นชื่อว่า เป็นผู้ละซึ่งมัจจุคือความตายเสียได้ และมีที่ตรัสไว้ในแห่งอื่นอีกว่า ผู้ดับกิเลสได้แล้วหมดความทวนใจแล้ว รู้ที่สุดทั้งสองข้างแล้ว ผู้นั้นย่อมไม่ติดอยู่ ณ ที่ท่ามกลางด้วยปัญญา เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นมหาบุรุษ เป็นผู้ละตัณหาเครื่องร้อยใจในโลกนี้ได้ และมีที่กล่าวไว้อีกว่า ผู้มีบุตรย่อมเศร้าโศกเพราะบุตร ผู้มีโคย่อมเศร้าโศกเพราะโค บุคคลย่อมมีความเศร้าโศกเพราะอุปธิ แต่ผู้ใดที่ไม่มีอุปธิ ผู้นั้นก็ไม่ต้องเศร้าโศกเลย ดังนี้**

ชีวิตของท่านพระอาจารย์ที่ดำเนินมาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งวาระสุดท้ายนี้ เป็นชีวิตที่เรียบง่ายและน่าเคารพบูชา บทบาทอันสำคัญในปฏิปทาของท่านเป็นสิ่งที่บ่งให้เห็นถึงคุณค่าอันมหาศาลที่มีอยู่แล้วในตัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือคุณธรรมแห่งความพากเพียรพยายามในการรักษาตนอยู่ด้วยข้อปฏิบัติอันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ท่านพระอาจารย์เป็นผู้มักน้อยถ่อมตน เป็นผู้ที่ไม่รักสวยรักงาม บริหารที่ใช้อยู่ในเรือนร่างของท่าน ล้วนแล้วแต่เป็นของปอนคร้ำหมอง จีวรสีคล้ำที่ปะแล้วปะเล่า มันเป็นเรื่องที่ใช้สำหรับคลุมกายท่าน เครื่องใช้สอยที่ประดิษฐ์เองและไม่สวยงามอะไร มันถูกท่านใช้จนสึกกร่อน เพราะท่านพระอาจารย์ชอบใช้มัน **ความละเอียดรอบาปซัวและความเคารพต่อพระธรรมวินัย เป็นคุณสมบัติประจำตัวของท่าน** ความไม่โอ้อวดกับตำราพระภิกษุปาติโมกข์เล่มนั้นดูมันจะมีอายุมากพอๆ กัน

ท่านพระอาจารย์ได้ละโลกแห่งความวุ่นวายนี้ไปแล้ว ท่านทิ้งเรือนร่างอันเต็มไปด้วยทุกข์และโทษนี้ไปเสียแล้วด้วยความสงบ ดูคล้ายกับว่าท่านมิได้อาลัยในสิ่งใดสังขารร่างกายของท่านจะมีได้เหลืออยู่อีกต่อไป แต่คุณธรรมความดีงามในวัตรปฏิบัติทั้งหลายของท่านกลับเป็นสิ่งที่เหลืออยู่และไม่มีวันตาย

มันเป็นเวลาจวนเที่ยงของวันพุธที่ ๒๖ เดือนพฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๓ ตรงกับวันแรม ๔ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีวอก อันเป็นวันสุดท้ายแห่งชีวิต คือวันมรณภาพของท่านพระอาจารย์กนิรี จันทิโย แห่งวัดกัณโศคะศิลาวาส จังหวัดนครพนม

ขอประณามแห่งภูมิปัญญาของท่านพระอาจารย์ จงสถิตย์อยู่ในโลกนี้ และแผ่ผายสู่จิตใจของสรรพสัตว์ผู้ทวนทุกข์ทรมานอยู่ในห้วงแห่งความเกิด แก่ เจ็บ ตาย จงทั่วทุกตัวคนด้วยเถิด.

“ถ้าท่านรักใคร
คิดถึงใคร
เป็นห่วงใคร
ผู้นั้นจะให้โทษแก่ท่าน”
หลวงปู่กินรี จันทิโย

* มัดใจ : ขอกล่าวถึงเรื่องราว คำ
 พระสอน จงไว้ให้แม่นอน จงได้
 สอนซึ่งน้ำใจ เกิดมาในชาติหนึ่ง
 คงจะมีความบวกลบ อนิจจังนั้นไม่
 เที่ยง จงหลีกเลี่ยงเสียให้พ้น
 อนัตตาใช้ตัวตน อย่างชั่วช้ากว่า
 ร่างกาย ทั้งถือว่าตัวตน เห็นไม่
 พ้นซึ่งอภาย เกิดมาแล้วคงจะ
 ตาย เร่งชวนถวายทานทาง
 จงได้ไปสบาย เมื่อจะตายไม่ต้อง
 กาง พระองค์ทรงก่อสร้าง
 มอกหมากให้ สัตว์เดิมน ีล
 สมาส ปันบุญ จงไว้หนา อย่างละ
 เมิน พระองค์ทรงสรรเสริญ
 เปนทางเดินพระนิพพาน นิพ
 พานนี้ เปนนี้ สุข ไม่มีทุกข์
 ในสงสาร ดับชาติกันดาร

แก้ไขตายก็ไม่ดี ทัพใดอยากใคร่
รู้ เหวี่ยงหาตุ๊กตานั้นเมือ สัตว์สอน
ทางวิถี อัมมจระหนี่ซึ่งข่วงมาร
พระไตรสารนาถมณเฑียร เมฆปฐม
ซึ่งก่อการ สือไว้เป็นประชาชน แล้ว
สมาทานศีลอัน ศีลห้ามันดบแก้ว
ให้แน่นแน่น อ่องไหวหวั่น สมบัติ
ตบให้มัน แล้วจับหน้หาขัญญา
ลดูในระยกาย สัตว์ทักหลาย
ที่เกิดมา เด็กแล้วกลั้มขมา สัตว์
ขาม่าไม่จิฐ แต่ปรปรวนอยู่เช่นนี้
ดูเป็นที่ อมิจจธ ไม้เก็๑๖ เมฆทก
จธ แล้วกลั้มทล๑๖ เป็นอนัตตา
ใช้ตัวใช้ตนเรา เด็๑๖ เข็๑๖ เมฆ
ทักขยา เมฆเข็๑๖ แก่เมฆิกา
สมักขาเป็นอาหาร ผู้ใดปล๑๖
เห็นแล้ว เหมือนนพมแก้ว ๓

ประการ ทำใจให้ชื่นบาน ดูสัจจะ
เล่นเป็นไร ก็จงแตกท้าววิธาน
กองสัจจะใช้ตัวใคร จะแตกมี
แตกไซ้ เราทำใจไว้ให้ดี อย่าง
ทำใจให้เพ็ดเพ็ด น้อยนัก
เมื่อนจะเสียที หลงอยู่ในโลกีย์
จะพาตัวทนนทุกา จงว่า ยึดยาว
หนัก ดนจาทักว่า เหลือปฐมญา จำ
ไว้ได้ ดีกว่า จำจว่าแต่ สัน ๗
ที่นี้ จงว่า ดว้อ ไตรสระมณดม
และสีท ๓ และสีอ สมาส
ปฐมญาต่อไป พระไตรสระม
ดม ๓ ๓ นั้น คือ พระพุทธคุณ
พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ
มีคุณอันยิ่งใหญ่ เป็นที่พึ่งที่
ระลึก ของมนุษย์ และเทพยดา
แห่งความจริงโดย สัน ๗

เป็นสัจจะ พระนามว่า พุทฺธิธมฺม
เช็ดว่าพระอชดฺ ตัน แล้ว ขาศฺ แล้ว
จากกิเลส กิเลส นั้น คือภาค โทษ
โทษ ภาคนี้ คือ อภิปาโศก
ชอบ โทษ คือ ความโทษ ประท
รภัยท โมหะ นั้น คือ ความ หลง
ไม่เห็นลงในพระอนิจจ พระ
ทุกข พระ อนัตตา คือว่า ตัวเรา
ของเรา เรียกว่า โมหะ พระอชด
ตันแล้ว จากทลย์ คือ จากที่ตน
ที่เกิด แห่งภาค โทษ โมหะ เห็น
ว่า เป็นชอบชั่ว พระอชด ละเสียได้
แล้ว จึง ทรงพระนามว่า พุทฺธิ
เป็นมุตฺตัม หนึ่งในพระอชด เป็นมุตฺตัม
นั้น เพราะ ว่า พระอชด เห็นว่า เป็น
ของไม่เที่ยง กอบทุกข ไม่ใช่
ตัวของเรา เป็นปฏิภาณ เห็นด้วย

ปรัชญาจากซุ เห็นแล้วไม่กลัว
ก็ใครจะเวรวิญญูพรพทชคุณแล้ว
ให้ด้นโลกโลกให้เขาล้อ ใจก็จะ
ขี้สากซึ จึงเรียกว่าเวรวิญญูพรพทช
คุณ ๑ พระธรรมดณนี้ว่า สัน
ทิฏฐิโลก แปลว่าการประกอบเห็น
เอง ๆ นี้ คือพระอนิจจัง เห็น
ในพระอนิจจัง พรทกขุ พระ
อนัตตา เห็นจริงเห็นชัดด้วย
ปรัชญาจากซุ เอทิปัสโลก อาจ
เวปภม อันให้มาดได้ว่า ท่าน
จงมานี้ มาดของดีของมี เห็น
อย่างเร็วกว่า มาดสัจจารราษฎร์
กาย เช่นของไม่เหมือนจริง สข
จารราษฎร์เป็นทกขุจริง สขจาร
ราษฎร์ไม่ใช่ตัวเราจริง เห็นจบ

วิชาดุษณีแล้ว ให้เห็นในพระ
 วิชาลัทธิภค ๔ ประการ คือภคภค
 ลัทธิ สมภยลัทธิ นิโรธลัทธิ
 มัตตลัทธิ เห็นกองภค ที่เกิด
 แห่งภค คือ ตัณฑา ที่ดับแห่ง
 ภค คือ นิโรธ ทนทางที่ดับภค
 คือ มัตตลัทธิ เห็นขอบจรที่
 อย่างนี้ เรียงว่า เวฬุพระธรรม
 พระลัทธิ มัตตนั้น มีขานี้ว่า ลัทธิ
 ปนิน อธิปไตย ปนิน ยาสป
 ปนิน ลัทธิ ปนิน กตเว
 ลาวะก: ลัทธิ พระลัทธิ ลาวะก
 พระลัทธิ พระลัทธิ เจ้า คือ พระ
 ๑๑ พระลัทธิ พระลัทธิ พระลัทธิ
 พระลัทธิ พระลัทธิ พระลัทธิ
 พระลัทธิ พระลัทธิ พระลัทธิ
 พระลัทธิ พระลัทธิ พระลัทธิ

ปฏิบัติชอบนี้ ควรรับไทยทาน
 ของท่านทาสูก และเครื่องสักการ
 บูชา เป็นเมื่อนาบุญยิ่งนัก ท่าน
 ปฏิบัติตามธรรมของพระพทชเจ้า
 ไม่ทำการชั่วในทีลัม อย่างนี้เรียกว่า
 เจริญพระสัทมตณ พระพทช.คุณเจ้า
 นัน เป็นยูตุนเทิมของจริง พระธรรม
 นันเช่นของจริง พระสัทมตมนันเช่น
 ผู้ปฏิบัติตามธรรมวินัย ที่เช่นของ
 จริงได้ อย่างนี้เรียกว่า เจริญพระ
 พทชตณ พระธรรมตณ พระสังฆ
 คณ ๔ ก็มีชื่อว่า ๑ วัชศีล ๒ ๓ ๔
 อย่าง ๒ ศีลพระอย่างหนึ่ง ๓ ศ.
 ๔ ศกสัทอย่าง ๑ ศีลพระนันมีอยู่
 ๔ อย่าง คือ พระปาติโมกข สัวรศีล
 ๕ อย่าง ๑ อินทริย สัวรศีล ๖ ๑

อย่างนี้ แล้วและอย่าได้^{ให้ได้}ทอดถามคำ
 ขากเจ็บปวดเวทมนต์ อทินนาทาน
 นั้นห้ามมิให้ลักทรัพย์ อันเจ้าของ
 ทวงแทน มีพิภพ:เจือกเช่นตม
 กานะสนิมมาทรนั้น ห้ามมิให้ล้อ
 เสพย์ ภรรยา บุตรีหลานเทสน
 ของเขา และที่เจ้าของทวงแทน
 มลาจากานน ห้ามมิให้พูด
 เสียดเช่นอวิ๑๗ เช่นเคจได้ สุภานัน
 ห้ามมิให้ดื่มกินซึ่งสุราและเมรัย
 และหัดของของเมาทั้งช่อบ ให้เลิก
 เดิมเสีย สติอารมณ์ใจ
 ขบถิล ๕ เท่านั้น
 ๑๒๑ นั้น คือปากา อทินนา อหังกัน
 มลา สุรา อภิภว:วิภชน ห้ามมิให้
 ขบถิดอาหาร อันผิดเวลาตั้งแต่
 พระอาทิตย์เที่ยงแล้วไป จน

ถึงเวลาอรุณขึ้นมาใหม่ นัจจะได
มาลาหนี ท้าวมีให้ยนิสีในพหอน
ว่า จมัวรอบ ดวงตนเอง แล:ด
เทพอันรำชมัวรอบ แล:ดัดสัด
เช่น ปะดัมภ์ประดา ร่างกายดัดดอก
ไม้ แล:ของหอมเด็กรอ ทาได้รอง
ย้อม สด สี ต่างๆ อัจฉริยะ:
หนี ท้าวมีให้ นองนอนเหนือ
เตียง ตั้ว สี เท่งสอง เกินประมาน
แล:พภามา เขา หมอน ที่นอนอัน
สูงอันใหญ่ ภายใต้อันนั้นแล:
สาคี แล:เครื่องลาด อันมีลาย
วิจิตรงามต่างๆ งามสละ ๔ เก้าอี้
สีลกรรมบท ๑๐ นน့် กำนแยก
ออกเป็นกายกรรม ๓ อัจฉกรรม
๔ มโนกรรม ๓ กายกรรม ๓
นน့် ดีอย่างมา ตามเมสุมีจนา

เขียนว่า สวรรค์มี ๓ ชั้น ก็ว่า ท่าน
ว่า เป็นที่ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙
๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙
๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙
๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙
๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙
๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙
๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙
๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙
๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙
๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙
๑๐๐

ใส่อิมกายใส่อิมใจ อวมาขามะลิต
 ดอว์มามันหอยทาสใจ เท้ออกอมใจ
 นิ่งอยู่ได้ กาย:เด:ดาสตี นั้น ช่างใจ
 ให้มวิสกัธ ดอว์มามันกึ่งกาย ให้เท็ม
 เช่นย:อุกค เช่นนิตไธยไว้ ม:ธนา
 มุลลตีนั้น ช่าง:ให้มวิสกัธ มานักใน
 ความตาย ให้เกิดดอว์ม มลลลช
 เวช ออ์เป็นนิตย อป:สฆานลลลตี
 นั้น ช่าง:ใจให้มวิสกัธ มานักใน
 นินพพานเป็นอวามัน จนขึ้นว่า
 ใจของตนใช้ไม่ผิดถึง มอว์มได้ ๑
 อป:มัญญา ๖ นั้น เป็น^{สิ่งสูง}ช่างใจให้
 มวิสกัธ ดอว์มามันภทลลลตี เป็นอ
 วมัน นิกโยให้ได้ความสุข แล้ว
 มนทุกข์ เช่นและเช่นชมอยู่ ดอว์
 ความสุขขอบเขา และมิตยลลลตี^{เขียน}
อยู่

ไม้โสมพลีไม้โคมพลี ไม้ปูลุก
ทุกส่วนของเขา เขาตะวัตกานะนั้น
ช่างใจให้ขี้ลุก

พระจรรุฒโม หลวงปู่ทา
วัดถ้ำชัยมิต อำเภอบางบาล จังหวัดนครราชสีมา

ชีวประวัติและพระธรรมเทศนา

พระจรรุธมโม หลวงปู่ทา

พระจารุณีโม หลวงปู่ทา

หลวงปู่ทา จารุณีโม ท่านเกิดในสกุล อารีวงศ์ ในวันขึ้น ๑๑ ค่ำ เดือน ๔ ปีระกา ตรงกับวันอังคารที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๒ ที่ตำบลคูเมือง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ท่านเป็นบุตรของนายสี-นางเขียว อารีวงศ์ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๙ คน ท่านเป็นบุตรคนที่ ๗ น้อง ๒ คน เสียชีวิตตั้งแต่ยังเล็ก

ตอนเป็นเด็ก ท่านไม่มีโอกาสได้ศึกษาเล่าเรียนหนังสือ ต้องช่วยบิดามารดา เลี้ยงน้อง เลี้ยงควาย บิดามารดาของท่านเกิดในตระกูลลัมมาทิสฺส ในป่าตร เข้าวัดฟังธรรม อยู่เป็นประจำ พอท่านอายุได้ ๕ ขวบ โยมมารดาของท่านเสียชีวิต หลังจากนั้นไม่นานนัก โยมบิดาก็เสียชีวิตตามไปอีกคน ท่านต้องเป็นเด็กกำพร้าตั้งแต่ยังเล็ก ลูกทั้ง ๗ คน ต้องแยกย้ายไปอาศัยอยู่กับญาติผู้ใหญ่ ส่วนท่านไปอยู่กับโยมหน้าหญิง ซึ่งท่านเรียกว่า แม่หน้า ที่อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี โยมหน้าไม่มีลูก จึงรับท่านเป็นบุตรบุญธรรม ให้การเลี้ยงดูให้ความอบอุ่นเป็นอย่างดี ท่านได้ช่วยโยมหน้าทำไร่ ปลูกอ้อย เลี้ยงควาย เมื่อว่างจากหน้าที่การงานทางบ้าน ท่านจะไปอยู่วัดรับใช้พระ

พอท่านอายุได้ ๒๐ ปี ได้อุปสมบทที่วัดใหญ่ชีทวน และได้จำพรรษาอยู่ที่วัดท่าชีทวน เป็นเวลา ๕ พรรษา แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ไม่มีอาจารย์ผู้สอนอุบายธรรม ท่านจึงได้ลาสิกขาบทเพื่อมาช่วยงานทางบ้าน มีอยู่วันหนึ่ง ท่านและเพื่อนได้ไปตัดต้นชาติที่ราวป่าติดลำโดมใหญ่ เพื่อเอาไม้มาทำฮวงทึบอ้อย (เครื่องทึบอ้อย) เพื่อนแต่ละคนแสดงอาการตึกคะนอง และพูดจาไม่สุภาพ ส่วนท่านสำรวมระวังตัวอยู่เสมอ

หลังจากนั้นไม่นาน เพื่อนที่ไปตัดไม้ด้วยกันได้ล้มป่วยและเสียชีวิตไปที่ละคนๆ โดยไม่ทราบสาเหตุ ส่วนท่านก็ล้มป่วย มีอาการหนักมาก นอนอยู่ที่ระเบียงบ้าน ฝนตกหนัก ฟ่ำร้อง ท่านไม่ได้ยินเลย โยมแม่หน้าได้พูดที่ข้างหูว่า จะตายจริงๆ หรือ และบอกให้ ภาวนา พุทฺโธ ภาวนาไปสักกระยะหนึ่ง จิตเริ่มสงบ หลังจากนั้นอาการไข้ได้ทุเลาลง และหายไปในที่สุด

กาลต่อมา คณะพระรุดงค์กรรมฐาน มีหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล เป็นหัวหน้าคณะ และมีหลวงปู่มี ญาณมุนี พร้อมคณะ ได้เดินทางผ่านบ้านชีทวน และปักกลดที่ป่าบ้านชีทวน เพื่อเดินทางต่อไปยังบ้านชำโคม อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งเป็นบ้านเกิดของหลวงปู่เสาร์ กนฺตสีโล ชาวบ้านชีทวนพอทราบข่าวว่าคณะพระรุดงค์มาปักกลด ตกเย็นหลังจากเสร็จกิจการทำงานทางบ้าน ชาวบ้านชีทวนได้พากันออกไปฟังธรรม โยมพ่อหน้า แม่หน้า ก็ออกไปฟังธรรมกับเขา หลวงปู่หาได้มีโอกาสติดตามไปด้วย คณะพระรุดงค์ได้ผลัดเปลี่ยนกันแสดงธรรม ท่านได้ฟังธรรมจากหลวงปู่มี เกิดศรัทธาเลื่อมใสตั้งใจว่า หากได้บวช จะบวชกับพระอาจารย์องค์นี้

หลังจากนั้นราว ๓ ปี ท่านได้กราบลา พ่อหน้า แม่หน้า ผู้เปรียบเสมือนบิดามารดาคนที่สองของท่าน เพื่อไปฝากตัวเป็นศิษย์ของหลวงปู่มี ญาณมุนี ท่านได้เดินทางลงไปทำงานที่กรุงเทพฯ เป็นเวลา ๑ เดือน แล้วจึงย้อนกลับมาหาหลวงปู่มี ฝากตัวเป็นศิษย์ ประณิบัติรับใช้หลวงปู่มี อยู่ที่เสนาสนะป่าบ้านสูงเนิน ปัจจุบันคือ วัดป่าญาณ-โศภิตวนาราม

ตลอดระยะเวลา ๓ ปี ท่านได้ทำกิจวัตรเหมือนพระทุกอย่าง ทำวัตรเช้า-เย็น ตกกลางคืน เติมน้ำจกรมภาวนา ถึง ๖ ทุ่ม จึงขึ้นที่พัก เมื่อหลวงปู่มีเห็นว่าท่านตั้งใจทำกิจวัตร มีกิริยามารยาทเรียบร้อย สมควรที่บวชได้แล้ว จึงอนุญาตให้บวชได้

ท่านได้อุปสมบทเมื่ออายุ ๓๔ ปี ในวันที่ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ เวลา ๑๒.๒๔ น. ณ อุโบสถวัดใหญ่สูงเนิน อำเภอสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา

โดยมี **หลวงปู่มี ญาณมุนี** เป็นพระอุปัชฌาย์
พระอาจารย์เนียม เป็นพระกรรมวาจาจารย์
พระอธิการถนอม เป็นพระอนุสาวนาจารย์

ได้ฉายา **จารุณโม** แปลความหมายว่า *ผู้มีธรรมประดุจทอง*

ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสในองค์หลวงปู่มีเป็นอย่างมาก ท่านได้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอนของหลวงปู่มีทุกประการ ท่านว่า ถ้าผู้ใดบวชมาอยู่กับหลวงปู่มีแล้วไม่ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ หลวงปู่มีท่านจะขับออกจากสำนักทันที ท่านอยู่จำพรรษาที่หลวงปู่มีที่เสนาสนะป่าบ้านสูงเนินเป็นเวลาหลายปี พอออกพรรษา ท่านก็เที่ยววิเวกไปตามที่ต่างๆ

ท่านเล่าให้ฟังว่า ในชีวิตของท่าน ท่านกลับบ้านเกิดเพียง ๒ ครั้ง

ครั้งที่ ๑ ไปเฝ้าศพแม่ใหญ่ (ยายของท่าน)

ครั้งที่ ๒ ไปเฝ้าศพพี่ชาย

ปี พ.ศ. ๒๕๐๓ หลวงปู่มี ญาณมุนี หลวงพ่อทองพูล จิตปัญโญ และหลวงพ่อสุพีร์ สุธสมณโม ได้ขึ้นไปวิเวกทางภาคเหนือ และอยู่จำพรรษาที่วัดดอยพระเกิด อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ โดยให้หลวงปู่ทาอยู่ดูแลวัดป่าสูงเนิน เพื่อคุมงานก่อสร้างศาลาการเปรียญ ช่วงที่หลวงปู่มีเที่ยววิเวกที่เชียงใหม่ หลวงปู่ทาท่านเข้าออกอยู่ระหว่างวัดป่าสูงเนินกับวัดป่าสระเพลง วัดป่าสระเพลงเป็นอีกสถานที่หนึ่งที่สัปปายะถูกจรรีตกับท่านมาก

ปี พ.ศ. ๒๕๐๖ หลวงปู่ทาได้มาอยู่จำพรรษาที่วัดถ้ำชัยมิต ตำบลจันทึก อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งในสมัยนั้นยังเป็นป่าดงดิบ ใช้มาลาเรียระบาดหนัก มีสัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ กวาง หมูป่า เป็นต้น พอออกพรรษา ท่านได้กลับไปอยู่ที่วัดป่าสูงเนิน เพื่อเตรียมการฉลองศาลาการเปรียญ และท่านได้ขึ้นไปเชียงใหม่เพื่อกราบนิมนต์หลวงปู่มีให้มาเป็นประธานฉลองศาลาการเปรียญที่วัดใหญ่สูงเนิน

หลังจากจัดงานฉลองศาลาการเปรียญเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้ว หลวงปู่มีความประสงค์จะขึ้นไปเชียงใหม่อีกครั้ง โดยให้หลวงปู่ทาดติดตามไปด้วย

ปี พ.ศ. ๒๕๐๗-๒๕๑๑ หลวงปู่มี ญาณมุนี หลวงปู่ทา จารุขมโฆ และหลวงพ่อ สุธวีร์ สุธมฺมโฆ ได้จำพรรษาอยู่ที่วัดดอยพระเกิด อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ หลวงปู่ทา ได้เล่าถึงหลวงปู่มีว่า ท่านมีเมตตาต่อท่านมาก ท่านว่า ไม่ว่าผมไปอยู่ที่ไหน หลวงปู่มี จะให้ผมมาอยู่กุฏิใกล้ๆ ท่าน ท่านว่าเวลาเรียกหาจะได้ยิน ส่วนพระรูปอื่นให้แยกกัน อยู่ต่างๆ กัน

ท่านได้เล่าถึงอดีตกรรมของท่านว่า ในคราวที่ท่านไปบำเพ็ญเพียรภาวนาที่วัดป่า โศกมะกอก มีอยู่วันหนึ่ง ท่านเป็นไข้หนัก โยมมานิมนต์ไปสวดมาติกาบังสุกุล ขณะที่สวดมาติกา อาการไข้ก็หนักอยู่ พอกลับมาถึงกุฏิ อาการไข้ก็ไม่ได้ทุเลาลง ท่านจึงนั่งสมาธิ ผินหน้าไปทางหน้าต่างภาวนาจนจิตสงบ เกิดนิมิตเห็นควายกับฮีบฮีบอ้อย (เครื่องฮีบฮีบอ้อย) จิตบอกว่ารู้แล้ว รู้แล้ว รู้แล้ว ท่านได้ลุกขึ้นอาเจียนที่หน้าต่าง หลังจากนั้นอาการไข้จึงค่อยทุเลาลง

ท่านได้ย้อนรำลึกถึงครั้งเป็นฆราวาส ท่านเคยบังคับควายให้ฮีบฮีบอ้อย ควายเพ็งกินหญ้ามาใหม่ๆ มันไม่ยอมเดิน ท่านตีบังคับให้มันเดิน เมื่อบังคับมันมากๆ มันอวกหญ้าอ่อนที่เพ็งกินเข้าไปออกมา ท่านเกิดความสลดสังเวช จึงเลิกบังคับมัน เพราะกรรมนี้เองปรากฏให้เห็นในนิมิต ทำให้ท่านเป็นโรคลมและอาเจียนเป็นประจำ

ท่านได้เร่งความเพียรอย่างหนักที่วัดป่าสระเพลง ถิ่นเนสัชชิกไม่นอนตลอด ๗ วัน ขณะนั่งสมาธิ ได้ยินเสียงเหมือนมีใครมาเทศน์อยู่ข้างหลัง เทศน์เรื่องอริยสัจ ๔ ประमाण ๑-๒ ชั่วโมง เป็นธรรมะอันลึกซึ้งซึ่งท่านไม่เคยได้ยินได้ฟังมาก่อน

ท่านจึงนึกถึงคำพูดของหลวงปู่มีที่เคยกล่าวกับท่านว่า ให้ภาวนาจนถึงขั้น พระพุทธเจ้ามาเทศน์ให้ฟัง นั่นถึงจะดี

หลวงปู่ทา ท่านเป็นผู้สืบทอดข้อวัตรปฏิบัติปฏิบัติจากหลวงปู่มีได้มากที่สุด อาจจะถูกได้ว่าเป็นหนึ่งเดียวก็ได้

ปี พ.ศ. ๒๕๑๒ หลวงปู่มี ญาณมุนี ได้มาอยู่จำพรรษาที่วัดถ้ำชัยมิต โดยมี หลวงปู่ทา และหลวงพ่อสุพีร์ ติดตามมาอยู่ด้วย ตั้งแต่นั้นมา หลวงปู่ทาทำนาก็ไม่เคย ไปจำพรรษาที่ไหนอีกเลย

หลังจากหลวงปู่มีมรณภาพไปแล้ว ท่านก็ได้อยู่จำพรรษากับหลวงพ่อสุพีร์ อบรม สั่งสอนลูกศิษย์ด้วยการทำให้ดู เป็นอยู่ให้เห็น จันน้อย นอนน้อย ปฏิบัติให้มาก ท่านครองสมณเพศอย่างเรียบง่าย สมถะ ถือสันโดษ เปี่ยมด้วยเมตตาธรรม เป็นที่เคารพ ครัทธาเลื่อมใสของพระภิกษุ สามเณร ตลอดจนสาธุชนทั่วไป

มีพระกรรมฐานทั้งฝ่ายมหานิกายและธรรมยุตได้มาอยู่ร่วมกับท่าน ปฏิบัติตาม ธรรมวินัย อยู่ร่วมกันอย่างเย็นใจตลอดมา

ตลอดระยะเวลา ๔-๕ ปี ก่อนท่านมรณภาพ การอาพาธก็บ่อยขึ้น แต่ท่านก็ไม่ พึ่งปรารถนาที่จะไปหาหมอ หรือเข้าพักรักษาที่โรงพยาบาลแต่อย่างใดเลย มีอนุโลมบ้าง ตามคำขอของลูกศิษย์ในบางครั้ง ท่านพูดเสมอว่า *หมอเขาก็รักษาตามหน้าที่ของเขา เราก็ดู เราก็รู้ของเราอยู่เสมอ*

แม้อาพาธจะรุนแรง ท่านยังรักษาปฏิบัติปฏิบัติศาสนกิจได้เป็นอย่างดี เมตตาต่อ ลูกศิษย์อย่างไม่มีประมาณ

ท่านพูดเสมอว่า **ท่านจะตายที่นี่ (กุฏิของท่าน)**

ต่อมาเมื่อวันที่ ๓๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ท่านได้ละสังขารด้วยอาการสงบที่กุฏิ อันเป็นที่พักประจำของท่าน เข้าสมาธิแบบสงบนิ่ง ไม่มีอาการขึ้นลงทางธาตุขันธ์ ตรงกับ เวลา ๒๑.๓๙ น. รวมสิริอายุ ๘๘ ปี พรรษา ๖๕

พระธรรมเทศนา

พระจรรุทธิโม หลวงปู่ทา

อิกาน. สันนิบาตตาส. พุทฺธิปริสาบ กาว. จมฺมิกถา : กลียเต

ตำลึงนาถ สาคันต ๗

วันนี้เป็นวันเสาร์ ท่านทั้งหลายมีท่านผู้ชำนาญการเป็นหัวหน้า
พร้อมทั้งครู เสนอได้มาสนธิมาตในที่นี้ มีพระสังคหะพร้อม
โอรสสาวกสาสนา คือดำรัสสอนของพระพุทฺธเจ้า ด้วยพวกเราชาว
สยามล้วนเป็นพุทธบริษัท สืบเนื่องกันมา แต่บรรพบุรุษกว่า ๑๐๐๐ ปี
แล้ว ส่วนท่านผู้ชำนาญการ และเป็นครูมีความรู้ ในทางพระพุทฺธ
สาสนาโดยมาก แต่นักเขียนหนังสือบรรพชิต อ่อน แต่ข้อเป็นได้มุ่ง
อยู่แต่การเล่าเรื่องวิเศษ สวรรค์ โลกเท้านี้ ซึ่งท่านผู้เป็นหัวหน้า
ได้ชักชวนให้มีความรู้แก่ผู้คนที่ฟังพระธรรมเทศนา เช่น
นี้ นับว่าเป็นการอบรมนิสัยดี ของนักเขียนให้รู้จักคุณพระ
พุทฺธสาสนา นักเขียนทั้งปวงพึงเข้าใจว่าเราเป็นชาติสยาม
เป็นคนไทย จะเป็นผู้ชายหรือผู้หญิงก็ตาม ต่างกันแต่
อารยธรรม เล็กน้อยบางประการ สอนความดี ความทุกข์
ขลุ่ยมาบแต่ความเข้าใจอย่างได้ของคนหมด ทั้งสำคัญ
ต่อการความดี ด้วยกันทั้งสิ้น สอนความดีเกิดจากความ
รู้ความนิลาต เป็นมูล ความทุกข์เกิดจากความโง่เขลา
เป็นมูล เพราะเหตุนี้จึงต้องพากันมา เป็นนักเขียน
กรรมารฝึกฝน ตนได้ด้วยความลำบากไม่ ไช้น้อย

ก็เพื่อ: กำจัดความโง่ เวลาออกเสียงจาก ตัว แล
เพื่อ ได้ วัช ความรู้ ความฉลาด ในวิชชา สรรพศาสตร์ สรรพ
ขำร้อง ความสุข แก่ตน แล สรรพ ขำร้องชาติ เฉลิตระกูล ของตน
ล้วนในพระ พุทธศาสนา เป็นของ สรรพโลก ทางพุทธศาสนา
ไม่เท่าไร ก็มีประโยชน์น้อย จ: ได้รับความสุข แต่ เพื่อชาติ
เดียงเท่านี้ เพราะพระ พุทธศาสนา แลต่าง ทางแห่งความสุข
สุข อันจะพึงได้ในชาตินี้ แลทางแห่งความสุขอันจะพึงได้
ในชาติ ทมา ฯ ในเวลานี้ แลต่าง แลทางแห่งความสุข
คือพระ นีพพาน ซึ่งผล: ชาตินี้ แลชาติ ทมา ฯ ในเวลานี้ แลต่าง
ของสำคัญอันนัก เรืองดอกร ใจเป็นเบื้องต้น ตามหลัก
พุทธชาลคศาสนา นำเรียนทุกคนทั้ง ชาย ทั้ง หญิง จ: ตอ
รู้จักที่ตนเดารบ อ ประการ เป็นหลักไว้ก่อน คือพระ พุทธ
เจ้า ๑ พระธรรม ๑ พระสงฆ์ ๑ มารดาบิดา ๑ ครูบาอาจารย์
๑ พระเจ้าแผ่นดิน ๑ อสัตถกิจ ประการนี้ เป็นที่ควร
เคารพ เคารพนับ น้อมนบ น้อมนบ คือ พระ พุทธเจ้า ซึ่งว่าเป็นที่เคารพ
เคารพนับ น้อมนบ นั้น เพราะพระ องค์ ท่าน เป็นผู้ ประเสริฐ ทรงไว้
ซึ่งพระ บัญญาคุณ กรุณาคุณ พระ อธิกธิดคุณ พระคุณ ทั้ง ๓
นี้ เป็นพระ ยาน ปรางค์ อยู่ใน หมู่พุทธบริษัท พวกนี้ ได้รับ ความ
สุข เพราะพระ คุณ ทั้ง ๓ เป็นเครื่อง ได้อัน ใจ ได้ พากัน ประ:

ผลที่สุด เป็นผลลุลูกทอนนี้ ๓ พระธรรมชื่อว่าเป็นที่เคารพนับ
ถือกัน เพราะมีพระคุณอันประเสริฐ ทรงไว้ซึ่งพระปฏิปัต
ไม่ให้ตกต่ำ เป็นพระยาสมณะผู้ประเสริฐปัดทินทอนนี้ ๓ พระ
สงฆ์ ซึ่งว่าเป็นที่เคารพนับถือกัน เพราะไว้ซึ่งธรรมอัน
ประเสริฐ อันเนื่องมาแต่พระพุทธรูปให้พสกนิกรผู้เกิดมาบน
กาลอันเป็นสภาพกลางได้ศึกษาปฏิบัติตาม ได้ผลเป็นสุข
จนทอนนี้ ๓ มารดาบิดา ซึ่งว่าเป็นที่เคารพนับถือกัน
เพราะท่านได้เลี้ยงดูบุตรแลธิดามาเป็นอย่างดี ทั้งความดี
ความเจริญแก่บุตรแลธิดา เป็นอย่างยิ่ง รักเสมอด้วยชีวิต
เพราะเหตุนี้ผู้เป็นบุตรแลธิดาก็จำจะต้องรักมารดาบิดา
เสมอด้วยชีวิต เหมือนกัน จึงว่า มารดาบิดาเป็นที่เคารพ
เคารพตลอดชีวิต ๓ ครมาอาหาร ซึ่งว่าเป็นที่เคารพนับ
ถือกัน เพราะครมาอาหารเป็นผู้ฝึกฝนให้มีความนิลาต
คือวิชาศิลปะเป็นเครื่องมือสำหรับทำมหาสิ่งงชีพ เป็นสมบัติ
สำหรับติดตัวไปรับเลี้ยงชีพ การที่ท่านก็ควรเลี้ยงดู
ก็ย่อมสำเร็จด้วยเมตตากรุณา ทั้งความเจริญแก่ส่วนสัตว์
มีใจเลี้ยงดูแต่สัตว์ศิลปะเพียงเท่านั้น ยังต้องแนะนำ
ตาตั้งมั่นในทางมัชฌิมา งามเสมอ ให้สภาพบุรุษ สุนภาพสัตว์
อันดีศิลปะ แลเงินบาทอันสมควรได้ทำครมาอาหาร

ย่อมเป็นอาชญากรรม เคืองประตบอยู่กบัตลอลตวนันตาร เพราะเหตุนั้น
ครุมาอาหารบิจ เป็นที่คณเดารพ โดยรท ๗ พระเจ้าแผ่นดิน
ซึ่งว่าเป็นที่คณเดารพนั้น เพราะเป็นยอด เป็นจอม ของประ
เทส เป็นที่พึ่งของมนุษย์เทส ที่เรียกกันโดยคำลำนำกันว่าเจ้า
ชีวิต เพราะชีวิตของไพร่บ้านพลเมือง กอทั้งหลายอยู่ในความ
บริหารปกครองของท่าน ถ้าประเทสไม่ม่เจ้าชีวิต ชีวิต
ของมนุษย์ในปรเทศนั้น อาจก็เป็นอันตลาได้โดยพลัน
แต่ประเทสที่มีเจ้าชีวิตคอยระวังรักษาอยู่เยกเทศนั้น ยังมีผู้
รอบรักรักษาพันกันตายอยู่มอๆ ผู้เป็นเจ้าชีวิตมิใช่บริหารแต่
เพียงชีวิตอง่างเดียวเท่านั้นก็ทำไม่ บรรดาครอบครัว ครัว เลกทรัพย์
สมบัติ ประชาชนทั้งปวงก็ตกอยู่ในความบริหารของพระเจ้าแผ่นดิน
ด้วย ๓ เป็นต้นว่ามีผู้บิจอาจเบียดเบียนชีวิตหรือ ขตรธรรมา
เลกทรัพย์สมบัติของฝ่ายหนึ่ง ท่านต้องให้ไต่สวณกับกุมฝ่ายนี้ทำ
ผิดมาลงพระเจ้าอาญาตามโลกสามโลก ๓ แกัด แค้น แทนผู้ถูก
ทำร้ายอาลัยเหตุนั้น จึงมีพระนามว่าพระเจ้าอยู่หัวบั้ง ๔
เจ้าชีวิตบั้ง ด้วยเหตุนี้พระเจ้าแผ่นดินจึงเป็นที่คณเดารพ
อย่างยิ่ง ๆ ต่อไปนี้เจ้าอธิบอบอาการแห่งการเดารพไว้พื่อได้
ใจความ ในพระพุทธเจ้าศาสนาทุกคัล ๕ นั้นไว้เป็นรอบบิตา
บิตให้เป็นคนดีล้ำทวีโลก ให้ชื่อว่าวันจากวัน ๕ ของที่ ๑

คือให้ตั้งเจตนาว่า ปกติถ้าเราเกิดมาเราจักเว้นจากการเบียดเบียนชีวิตแลร่างกายแห่งผู้อื่นด้วยกายของตน และจะไม่บังคับบีบบังคับผู้อื่นเขียนผู้อื่นด้วย ร้อยที่ ๒ คือให้ตั้งเจตนาว่า อทินนทานกรรมนั้น เราจักเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่น คือรักเอาเท่าของ ๆ ผู้อื่น ท่านผู้อื่นด้วยกายของตน และก็ไม่บังคับผู้อื่นให้เบียดเบียนผู้อื่นด้วย ร้อยที่ ๓ คือให้ตั้งเจตนาว่า กามสัมภพินิททากรรมนั้น เราจักเว้นจากการประพฤติผู้ในกามทั้งทลาล คือเว้นจากเรือนเมืองท่านผู้อื่น หึงงันให้เงินเรณูจากขี้แกลเลนขี้กาน ร้อยที่ ๔ คือให้ตั้งเจตนาว่า มุสาวาทากรรมนั้น เราจักเว้นจากการกล่าวความเท็จคำไม่จริง แลคำหงาบต่อคำคำแลคำสับส้อให้ท่านผิดกัน แลคำเพ้อเจ้อไม่ประไลชน ร้อยที่ ๕ คือให้ตั้งเจตนาว่า สลิข สราเมรบ: มัชช: ปมาทภูจันนากรรมนั้น เราจักเว้นจากกานดื่มน้ำเมา คือสุราเมและเมรัย อันเป็นเหตุเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ร้อยที่ ๖ นี้จักแนะนำให้รู้จักหัวใจแห่งศีล ๕ ในใจวางคือให้เอาตัวของเราเป็นเครื่องอดเป็นเครื่องประกอบคนทั้งโลา ท่านแต่รอบพรรณ สีสัญฐานเท่านั้น ส่วนความสขความภา ความรัก ความชัง เป็นต้นเหมือนกันหมดขบผิดกันบ้างก็แต่เพียงน้อยชวามากชวเท่านั้น ร้อยที่ ๗ หัวใจอัน ๕ นี้ชื่อว่า สิ่งใดที่ตัวของเราไม่ชอบใจอย่าเอาไปแก่ผู้อื่น เท่านั้น

บัดนี้ของสามข้อ ๑ ต่างว่ามีผู้มาฟังทุกขต่อขตบัต เภา: ชอบใจ
ใหม่ ต้องตอบว่าไม่ชอบ ถ้าไม่ชอบอย่าเอาไปให้คนอื่น เภา ๑
ข้อ ๒ ต่างว่าเรามีสมบัติเท่า ของเรายังมีใคร หัวไหนของมีผู้มารัก
หรือไม่แย่งชิงเอาไป เภา: ชอบใจใหม่ ต้องตอบว่าไม่ ชอบ
ถ้าไม่ชอบอย่าเอาไปให้คนอื่น เภา ๑ ข้อ ๓ ต่างว่าเรา
มีเมียหรือมีชู้ ซึ่งเป็นที่รักแลมีผู้มาชอบรัก ชังชิ่ง กวนพิสัยก็ ขอ
เรา: ชอบใจใหม่ ต้องตอบว่าไม่ ชอบ ถ้าไม่ชอบ อย่าเอา
ไปให้คนอื่น เภา ๑ ข้อ ๔ ต่างว่ามีผู้มาไกลทาสื่อสองเรา
มีผู้มาตาเรา มีผู้ไปลับ ล้อให้คนรักอื่น ซึ่งเป็นที่รัก ของเรา
หรือลับ ล้อให้แก่นาย ซึ่งเป็นที่รัก นั้น ล้อของเรา ไฉน เสียด
เกลียดชัง แล้วเรา : ชอบใจใหม่ ต้องตอบว่าไม่ ชอบ
ถ้าไม่ชอบ อย่าเอาไปให้คนอื่น เภา ๑ ข้อ ๕ คนพี่เมา
พูด ซ้ำ ๆ ซาก ๆ พูดมากปากทลวยมิได้ ทาตามเอามีได้
เป็นที่ชอบใจของเรานี้ใหม่ ต้องตอบว่าไม่ ชอบ ถ้าไม่ชอบ
เราอย่าเป็นคนที่เมา ๑ ผู้ที่เก็บสิ่งที่ดีตนไม่ ชอบสิ่งสั้น
ไม่ต้องได้แก่ใคร แม่ตาของเราก็ไม่เก็บเอาไว้ ๑ ประการที่
ได้เช่นนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ต้ออยู่ในความเคารพต่อพระธรรม
คือเคารพต่อศีล ๕ เป็นพระธรรม คือ เป็นคำสอนของพระ
พุทธเจ้า ผู้เคารพในพระธรรมอย่างเด็ดขอนักานี้ เป็น

อันเคารพในพระพุทธรูปแลพระสงฆ์ ทั้งมาตามิดดา ฐบาอาภรณ์
แลพระแก้วแผ่นดิน ด้วยว่าท่านทั้งหลายมีความประสงค์ร่วมกัน
คือมุ่งให้เราเป็นคนดีเท่านั้น ถ้าเราทำตนให้เป็นคนดีได้แล้ว
ก็เป็นอันหมดเวรหมดลาภ หมดคดีที่จะขึ้นโรงขึ้นศาล
ด้ล ๕ กลายเป็นเครื่องวางสำหรับป้องกันอันตราย อยู่คง
กระพันชาตรี โดยไม่มีใครทำอันตรายนั้นเอง ไม่ต้องไปเรียน
วิชาอาคมให้ช่วยการเสียเวลาจึงชื่อว่าเราได้เคารพในทานที่ควร
เคารพ เพราะเหตุนี้คนต้อใจรักษาแต่ด้ล ๕ เท่านั้น ต่าง
วางรักษาให้แท้ทั้ง ๕ ด้ล ๕ ไม่ได้ เพราะป่านาิตขาด เว้นการฆ่า
สัตว์ไม่ไม่ได้ เพราะต้อกันเมื่อสัตว์เป็นอาหาร ถ้ายังต้อไม่
ได้ ก็ให้เว้นการฆ่ามนุษย์ แลเว้นการฆ่าสัตว์ที่มีคน มี
วิควายเป็นต้นเสีย ฆ่าแต่สัตว์ที่เป็นแต่อาหารก็พอดี
คือดีกว่าฆ่ามนุษย์ แล ฆ่าสัตว์ที่มีคน แต่ให้เข้าใจไว้ว่าฆ่า
สัตว์เป็นบาป ด้ล ๕ ทดได้ทำใจกำจัดกิเลสอัน ให้ด้ล ๕
ของตนเต็มบริบูรณ์แสดงสถานทีควรเคารพ ๖ ประการ แลจะนอ
การแห่งการเคารพ คือเคารพในด้ล ๕ อย่างเดียวเป็นอันเดา
รพในที่ทั้ง ๖ ประการ พื่อให้เข้าใจความเพียงเท่านั้น ฯ

เสียวากบาโต ถอดตา อดไม่กิน อาธังกัมมุตตมกถัม งามสนธิ
น: งามนี้ เป็น งามมันนรวิสัยดีที่ ดุริตดำแห่งมุกคณนา เป็น
งามธรรมงามอน: คือเป็นงามอน พุทธวิสัย ปรียัทมา สัน
ษุบาท เพื่อส: สัมพันธ์ พว: ธรรม เกศนา ตามนิล มช้อมิม
ในพว: งามอนล เหตุนี้ ท่านท้อหลายจึงได้มา ประชุม ณ งาม
มสวน: ที่นี้ แล้วได้กระทำบุพพัตในเบื้องต้น คือให้
พว: สอดมดต์ แลส่วนทาน อโย สลิตัล เกลเบญจกอร์
วิธิตา เคียรแล้ว เบื้องหน้า เสนอให้ตั้งใจฟัง พว: ธรรม
มเทศนา สดอจะได้อิสชชนา ทอไป การที่ท่านท้อ หลาย
ได้ สดกถอนใน กิจการงาน แห่งเทศสถานบ้านเรือน งาม
ที่พว: ชุม มี สรี เรือมาแต่ดงามไม่ ประมาท งามอนาจะทำ
ตนให้เป็นที่ฟัง คือตั้งจะ ประกอบ การกุศล ส่วนที่
ตามยอไม่ เคยมี ให้มีขึ้น แลจะนำสิ่ง บุญกุศลที่ ตาม
ได้ ประพฤติมา แลจะให้ จริตอยู่ ยั้งไป ตามลำดับ
ความจริง ที่จะได้ อุดตา พายมา เมื่อนม: นุสอ์ ท่าน
เสียดองว่า เป็น ของ เส็นชาก เพราะเป็นชาติที่
ตามอาริที่จะ ประกอบ ด้วย ความงาม ความดี ได้ทุก
ประการ เพศชีวิตความเม่นอยู่ ตลอดมา ถึง งามนี้ งามนี้
ก็เป็น ของ เส็นชอลาก เส็นชอลาก งามนี้ งามนี้ งามนี้
สัดมาตามลำดับ โดย ทัดออง การฟังธรรมดำ สอน
ของ พว: พุทธเจ้า ก็ เป็น ของ เส็นชอลาก งามนี้มี ศรัทธา
ตามเชื่อฟัง ฟัง จึงจะ ฟัง ได้ ทั้ง เป็น ของ ระเบียบดองชาก
ถือเอา เนื้อความ ได้ พุทธ มทคทกหลายจะเกิดขึ้น
มาในโลก เส็นชอ ครอง เส็นชอ ดอง ก็ เป็น ของ เส็นช
อลาก เพราะ งามนี้ งามนี้ พว: บารมี ท้อ ดอง งามนี้

ท่านสิ้นเป็นต้น ขอรุณแล้ว เพราะต้องทำเพื่อ
พระมารามี ทั้ง ๑๑ ประการ มี กานต์ เป็น ต้น ขอรุณ
แล้ว จึงจะมาเกิดใหม่ได้ ในพอกเราทั้งหลายทุก
อันนี้ ของหาได้ โดย(หลาย)ยาก ทั้ง ๔ ประการนี้ ได้มา
ถือจำเพราะ ทนแล้ว มีหน้า ข้ำเกิดในตระกูล(ดี)มา
อันเป็น สัมมาปฏิรูป ส่วนนั้นก็ มีศรัทธา เชื่อกรรมเชื่อ
ผลของกรรม และ เชื่อคนพระรัตน: ตรียาเป็น
สร: น: ที่พึ่ง ได้ แต่มักพูดกันโดยมากกว่าความเปลี่ยนแปลง
ตามยถาอาชา ถ้าเห็นนั้นก็ควรปรารถนาความเปลี่ยนแปลง
ในหนักขึ้น เอาตัวออกทุกข์ได้ ในชีวิตนี้ เป็นดี
เพราะชาติหน้าหาจะไม่ได้อะไร: ได้ อัดตา: ภาพเป็นอะไร
ก็จะได้ อัดตา: ภาพเป็นพระพุท: อื่น จะวางใจว่าเราเอง
มีศรัทธาเหมือนชาตินี้ไม่ได้ เพราะถ้ามาตามชาติไม
แล้ว ทั่วความเพียรเอาตัวรอด เสียในชาตินี้ เป็นดี
เพราะ ทางออกจากทุกข์ ก็พากันเข้าใจอยู่ โดยมาก แล้ว
๗. ขัดนี้จักเสด็จ พระธรรม: คุณคือ เอาเนื้อ ความในบท
ว่า สว่างทางใจพระ: ตวง ตา ของม: ไม: นั้น เสด็จ ทั่ว ไป
ก็ เสด็จ ปฏิบัติธรรม กับปฏิบัติ เวชธรรม ทางออกจากโลก ~~โดย~~
~~การพระ: ๑๑ ขั้ว วิถี ความมรรค: ให้ อัครรรค ๑๑ และ สักกิมรรค~~
ทั้ง ทางออกจากทุกข์ โดยทาง วิสัทธิกรรม ในวันนี้ พระ: ก่อ: ได้
แสดงทางออกจากโลก โดยทาง พระ: อัญญา วิถี ความมรรค อันนี้
จะแสดง โดยทาง วิสัทธิกรรม ทางทั้ง สองนี้ เมื่อ ตาของ ได้ ความ แล้ว
ก็ ดง กลม เกิด ลม รอบ เต็ม อ้อม: ทั่ว: พระ: อัญญา วิถี ความมรรค
มี องค์ ๘ วิสัทธิกรรม มี องค์ ๓ เท่านั้น ในองค์ ๒ ของ วิสัทธิ
กรรม นั้น คือ สักกิมรรค ความของ ขอรุณ

ของสกล ๑ จิตตวิสุทฺธิ ความบริสุทธิ์ของจิตต ๑ ที่บริสุทธิ์สุทฺธิ
 ความบริสุทธิ์ของกิริยา ๑ กิเลสหรือกิเลสสุทฺธิ ความบริสุทธิ์
 แห่งการพ้น ความสงบ สบายได้ ๑ มัคคา มัคคญาณทัสสนวิสุทฺธิ
 ความบริสุทธิ์แห่งความรู้ ความเห็นว่ามีทาง นี้ใช่ทาง ๑ ปฏิปทาญาณ
 ทัสสนวิสุทฺธิ ความบริสุทธิ์แห่งความรู้ ความเห็นว่ามีปฏิปทา
 ทางปฏิปัตตารง ๑ ญาณทัสสนวิสุทฺธิ ความบริสุทธิ์แห่งความรู้
 ความเห็นอันสิ้นเวโรจมาแต่ปฏิปทา ~~และ~~ ชื่อว่า ญาณทัสสนวิสุทฺธิ ๑
 ญาณทัสสนวิสุทฺธิ นี้ท่านแสดงว่าเป็นพรรค สามนัยอภิธัมมัตถสาธ
 ตะทว่า ญาณทัสสนวิสุทฺธิ นามคหฺมตฺโต ปุริชาจิตฺตา ความว่า ญาณ
 ทัสสนวิสุทฺธิ นี้ ท่านกล่าวเป็นชื่อของพรรค ดังนี้ ๗
 จักอธิบาลวิสุทฺธิทั้ง ๗ นั้นต่อไปสำหรับเป็นทางดีกษา ความจริง
 ก็คือปฏิปัตตารวมคือศีลสมาธิปัญญา นั้นเอง ซึ่งไม่แบ่งแยก
 กัน กับอภิปุริชาจิตฺตารวม คือ วิสุทฺธิ ก็คือแสดงของศีล
 จิตตวิสุทฺธิ ก็คือแสดงของสมาธิ ที่บริสุทธิ์ถึงญาณทัสสน
 วิสุทฺธิ ก็คือแสดงปัญญา ๗ วิสุทฺธิ ท่านทนายอธิบายกันที่ศีล
 ในอธิขมรรค คือสัมมาวาจา สัมมากัมมสัมมัตตา สัมมาอาชีโว เขมม
 กัมม์ ตั้งเจตนาให้เป็นสมฺมจิ เจตวิธิตกนั้นว่า เป็นวิสุทฺธิได้ ๗
 จิตตวิสุทฺธิ นั้น ก็หมายเอาอุปมาจิตต คือตั้งใจว่า รุ่งสว่างด้วย สัตตปฏิ
 ญาณอัน สมฺปชฺยตาร ด้วย สัมมาวาจา ม. จนมรรคอุปมาจิตต ชื่อว่า จิตต
 วิสุทฺธิ ๗ ที่บริสุทธิ์สุทฺธินี้ท่านหมายกิริยา ที่ตรง เป็นองค์ สัมมาปฏิ
 ติธ เห็นว่าความดี ความชั่ว เป็นของมีจริง สัตว์ทำชั่วได้ ชั่วจริง
 โลกนี้ โลกหน้า เป็นของมีจริง มรรคผลนิพพาน เป็นของมีจริง
 กันสิ้น ปฏิปทา สอนอกเสียได้ สัมมปฏิปทา สอนั้น ชื่อว่า ปริชา
 ที่บริสุทธิ์ ความเห็น ผิด เขมมมอวออยู่ เห็นว่า ตาบแล้ว สุขุมไม่ผิดไป

ไปเกิดอีก ขอนี้พึ่งกำหนดธรรมชาติสิ่งใดซึ่งเป็นของมีอยู่แล้ว
แล้ว แลจากสูญไป ขอนี้พึ่งพึ่งมีได้ด้วยเหตุไร ๆ
เหมือนอย่างผู้เกิดเป็นมนุษย์ ก็จักเกิดเป็นมนุษย์ ทั่วไป
เคยเป็นมนุษย์ ก็จักเป็นมนุษย์ ทั่วไป เคยเป็นสัตว์ ก็เป็น
สัตว์ ทั่วไป เคยเป็น ~~มนุษย์~~ มนุษย์ ก็เป็นมนุษย์ ทั่วไป เคยเป็นสัตว์
ก็ เป็นสัตว์ ทั่วไป เคยเป็นสัตว์อะไรก็ตามใด ก็จักต้องเป็นสัตว์
อะไรก็ตามนั้น ทั่วไป ดังนี้ ขอนี้พึ่งกำหนดดูให้เข้าใจ ส่วน
รูปบ้าง เหมือนอย่าง เป็นมนุษย์ หรือ เป็นสัตว์ ใดๆ นั้น เป็น
ภาพเป็นชาติสิ้นไม่กลับ กาลใดที่ แต่สัตว์ผู้เป็นเจ้าของ
ภาพชาติ นั้นอีก ส่วนหนึ่ง ส่วนสัตว์นั้น จะไปถือ เขาภาพใด
ชาติใดก็ได้ สุดแต่กำลังอกุศลจะนำไป ๆ เขาพวกเห็น
ว่า มนุษย์ไม่มี นามไม่มี เหตุไม่มี ผลไม่มี ดีชั่วไม่มี เป็นของ
เองทั้งนั้น อย่าง ชื่อว่า นก ก็กินเนื้อ ๆ เขาพวกเห็นว่า คอมีไม้
ทัง เป็นหนวดก็เลศ ทำสิ่งใด เป็นก็ เลศทำสิ่งนั้น อย่างนี้
ชื่อว่า อกิริยาก็มี ๆ เมื่อกันที่ปฏิวิมลาล์ออกแล้ว
เป็นอยู่ เชื้อกรรมเชื้อ ผลของกรรม ได้ไป เท่า ทั่วใจปฏิบัต
ตามพุทธโอวาท เกียรติสมถวิปัสสนา ใดๆ แต่อย่างนั้น สัตว์
วิมลาล์ ยศ เขาทั่ว ไม้ เป็นเจ้าของ เลศอีก ทำให้ที่ปฏิวิมลาล์
ได้ เหมือนอย่างผู้ยกสิ่งท้าวขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ เห็นซึ่งเขาเป็นของไม่
เทียบ เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาได้แล้ว ก็ยังไม้พ้นวิมลาล์ เพราะยัง
เห็นชกตัวเอง เห็นแต่เขาไม่ เห็นเรา ถ้าจะให้ เป็นที่ปฏิวิมลาล์
ให้ เห็นเขา ทั่ว เห็นเรา ทั่ว เห็นไม้ใช้ เขา ทั่ว ไม้ใช้ เรา ทั่ว จึง
เป็นสัมมาปฏิวิมลาล์ เป็นที่ปฏิวิมลาล์ ๆ ส่วนทั้งทางวิตรณวิมลาล์ ตามมร
ลัทธิแห่งการ ทั่ว ความ สอ สอ นั้น ก็คือที่ปฏิวิมลาล์ ทั่ว วิมลาล์ ทั่ว

แล้ว คือเห็นสรรพสิ่งขารไม่ใช้เขาไม่ใช้เรา ถือเห็นปัจจุบันธรรม ชัดขึ้น
เพราะรู้เท่าสังขาร ถือที่รู้ว่าร่างกายจิตใจของตน เป็นสังขารนั้นไม่ใช้
วิเศษของเราเอง จึงเขามาทั้งนั้น ท้อพระไทรลักขณ ที่ศึกษาความว่าสัง
ขารไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ก็เป็นสัญญาอดีตจำเขามาทั้งนั้น
หากลองก็ถือสังขารผู้ถูกไม่เที่ยงเป็นอนัตตาก็สัญญาอดีต ~~และ~~ ส่วนตัวไม่
เที่ยง ทั้งทุกข์ ทั้งอนัตตาเอง ก็สัญญาอดีต เหมือนกัน เมื่อเห็น
ธรรมที่เห็นปัจจุบันเดิมที่ สัญญาอดีตดับหมด คือสังขารผู้จำเลย
ก็ดับ อวิชชา ทุกข์ อนัตตา ผู้วิจกก็ดับแล้วเหลืออยู่แต่ ~~ปัจจุบัน~~ ธรรม
ธรรมเห็นธรรมอันแรกนอน เห็นธรรมอันไม่ก้าวเริ่ม เห็นรู้นั้นสงบสย
ในอึดอัดขนาด ด้วยเห็น ~~ปัจจุบัน~~ ธรรมนี้ ชื่อว่า กัจจกัฏฐณวิสุตติ ฯ
ส่วน ~~การ~~ มรรคตามรรคต ญาณ กัสส น วิสุตตินั้น เป็นผลสมาทานสังขาร
แล้ว เรามาแต่ กัจจกัฏฐณ ธรรมวิสุตติ เหมือนกัน ถือสั้นสงบสยในอึด
อัดขนาด เห็นปัจจุบันธรรมเห็นตน เหลือก็ตั้งหน้าสำรวมทางเดินต่อไป ให้
รู้แจ้งว่านี่ทางผิด นี่ทางถูก เมื่อสมถะพอก็จิตสำนึกของใจแล้ว จักได้
ประสพวิปัสสนาปฏิเสศ ๑๐ อย่างๆ ใดอย่างหนึ่ง ใจอกาโธ คือเกิดเรส
สอวาง อย่างยิ่งที่ไม่เคยได้ภาพได้เห็น มีที่ ความอ้อม กายอ้อม วิ
ความสงบ กาลสงบใจ อธิโมกโข ความน้อมใจ เชื้อต่อพระนิพพาน ปรกติ
ความประคองอภิมณ สัจ ความสุข ญาณ ความรู้ อวิชชา ความเห็น
ไม่ชัด อวิชชา ความเพิกเฉยต่ออารมณ์ นึกกันดี ความรักใคร่
ในพระนิพพาน ฯ แต่จะอย่างๆ ของธรรมของปรานิด ทำให้พิศ
สงวองงวองใจได้ ให้สวดสัญญาว่าตนเป็นปุถุชนวิเศษ ความวิเศษเริ่มก็เล็ด
เด็ดกัน จิตตัมให้สำรวมพระนิพพาน เมื่อได้สงบเห็นความผิด อย่างนี้ ก็
เพื่อบำเพ็ญที่ถูกต้องไว้ เห็นวิปัสสนา ญาณ ๑๐ ประการว่าเห็นทางที่
ถูกต้อง การพิจารณาเห็นว่า ก็ทางผิดที่ทางถูก เพื่องานนี้ชื่อว่ามรรคดา
มรรคต ญาณ กัสส วิสุตติ ฯ ส่วนปฏิภาณ ญาณ กัสส น วิสุตตินั้น เป็นผล

สิ่งเร้ามา แสง มรดกตา มรดกญาณ ทักษะจิตสุทธิ คือผู้มีจิตใจตก
ลงว่า นี้ทางก็ลงมือ ลงเงิน คือยอมจิตใจมีสละสมาธิญาณ ยก
สังขารขึ้นเป็นอารมณ์ เห็นความเกิดตามดับแห่ง สังขารชัดใจ
ชื่อว่าอุบายพิชฌญาณ แล้วพิจารณา แสงความดับอย่างเดียวกับเงาที่ดับ
แล้วพิจารณา เห็นสังขาร เต็มไปด้วย โทษ เห็นเอาที่นวญาณ แล้ว
เกิดความเบื่อหน่ายในสังขาร เป็นนิพพานญาณ แล้วเกิดความส
ดุดหงุดต่อสังขาร เป็นภยญาณ แล้วหาทางอื่นจะตัดออกจากสังขาร
เป็นมุลจิตตภาพยตาญาณ แล้วพิจารณาหาทางออก เป็นปฏิสังขาร
ปฏิสละญาณ เมื่อพิจารณา เห็นไม่มีทางที่จะออกได้ ก็เพิกเฉย
ต่อสังขาร คือสังขารเป็นขณิกญาณ ถ้ากำสังขณิกญาณแล้ว มาถือแต่
เพียงนี้แล้วก็ถอย ยกให้สังขารไม่ ยุกติให้สังขารไม่อีกไม่
ได้ ๆ พระเวทย์ดาวจรเมื่อเห็นแต่เพียง เพิกเฉย ต่อสังขาร เป็นแต่เพียง
อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เท่านั้น ทาพ้นจากโลกไม่ จึงกลับพิจารณา ญาณ
ทั้งห้า นั้นเป็นอนุโลม ยกขึ้นสู่ทุกข์ สุขทุกข์นี้ไว้ธมมรต เป็นสังขาร
โลภิกญาณ ๆ เมื่อสังขารโลภิกญาณ ดับก็วางใจต่อสังขาร
แต่เห็นโลกุตระธรรมที่ ~~คือ~~ โลกียวิมุตติสละ เห็นโลกุตระมีแต่
ไตรตรัฐญาณอย่างเดียว ๆ การที่ยกวิมุตติญาณขึ้นตำให้สู่อริสัจ
๕ เมื่อสังขารโลภิกญาณ แยกแล้วมีกำลังเต็มที่ ก็เลยเห็นโลกุตระ
ธรรม เว้นจากไตรตรัฐญาณ ๆ จะได้วิมุตติตรัฐญาณนี้เอง ถ้ากำ
สังขารก็กลับหลัง ถ้ากำแล้วก็ไม่ไปหน้าถือโลกุตระที่เด็ดขัง โลกียยัง
มีสละ เห็นโลกุตระมีแต่ ไกตรัฐญาณอย่างเดียว ๆ การที่ยกวิมุตติ
ญาณขึ้นตำให้สู่อริสัจ ๕ เป็นข้อสำคัญคือให้ เห็นสังขาร เป็น
ตัวทุกข์ ให้เห็นความไม่รู้เท่าสังขารเป็นสุขทุกข์ ความรู้เท่าสัง
ขารแล้ว สังขารดับเป็นนิโรธ มีญาณที่รู้อาการแห่งสังขาร. เป็น
ทุกข์ เป็นสุขทุกข์ เป็นนิโรธ ชื่อว่า สัมมาทิฐิ เป็นมรรค ๗

การที่แสดงอริยสัจ ได้โดยแสดง ขยายออก เป็นหลายประเภท คำที่
 ไม่ได้ใส่ส่วนให้ ได้ความจริงจึงใกล้เคียง เหมือนความไม่ได้ มัดนี้จึง อธิบาย
 ไว้ให้ สักขยทานหนึ่ง ทุกขอริยสัจนั้นจะมีผู้ ผู้ต กอที่ กายที่ ใจนี้ หรือ
 สมุทัยอริยสัจก็ได้ จะมีผู้ ผู้ต กอที่ กายที่ ใจนี้ หรือ มีโรคอริยสัจก็ได้
 จะมีผู้ ผู้ต กอที่ กายที่ ใจนี้ หรือ ค มรรคค อริยสัจก็ได้ จะมีผู้
 ผู้ต กอที่ กายที่ ใจนี้ หรือ ถ้าผู้มีผู้ ผู้ต กอที่ กายที่ ใจนี้ แล้ว
 ไม่ ถ้าผู้มีผู้ ผู้ต กอที่ กายที่ ใจ และ ทุก ลอที่ กายที่ ใจ มีผู้
 ผู้ต กอที่ กายที่ ใจ จะมีผู้ ผู้ต มรรค ลอที่ กายที่ ใจ
 เมื่อ กาย และ ใจ มีขันธ์อยู่ ทุกข์จะ ต้ม ใจ ได้ด้วย ขันธ์ ใจ สมุทัย
 จะ ต้ม ได้ด้วย ขันธ์ ใจ นี้ โรคจะ ต้ม ได้ด้วย ขันธ์ ใจ มรรค
 จะ ต้ม เป็นผล ขึ้น ได้ด้วย ขันธ์ ใจ มัจฉิน สำหรัย นำไป ตอง ได้
 แสดง ทาง ออก จาก โลก ด้วย วิสุทธิธรรม มรรคพอ เป็น วิถี ทาง ดำเนิน
 ของ พระ โยคาวจร ผู้ เห็น ไฟ ใน วิสุทธิ สวรรค์ พอ เป็น สิ่ง เจบ
 ใจ เพื่อ ข ถานี ทาง วิสุทธิธรรม คที่ แสดง มา นี้ ก็ เป็น สวรรค์
 ใจ ถอด ธรรม ไม่ เหมือน ใน โลก ทั้ง แล เป็น สุขุม ใจ
 ผู้ มี ขันธ์ ใจ มี เห็น ด้วย ตนเอง แล เป็น อารัก ใจ ไม่ ตอง
 อารัก การ เพราะ เป็น ธรรม มี อยู่ ทุก เมื่อ แล เป็น เวท น สัก ใจ
 อารัก ผู้ อื่น ให้ มา ดู ได้ เพราะ เป็น ของ มี ใจ แล เป็น ใจ
 วน ใจ ควร น้อม เข้า มา สู่ ตน ได้ คือ ให้ มี ใจ ใน ตน แล เป็น
 มัจฉิน ผู้ รู้ ทั้ง หลาก จะ มี ใจ รู้ ใจ เพราะ ที่ ตน ๆ จึง เป็น ของ
 ควร เชื้อ ได้ ว่า เป็น พุทธ ใจ จาก ใจ ไม่ ตอง สัก ใจ ควร พุทธ
 บริษัท จะ กำ หนด นำ ไป ตอง ตอง จน เกิด ความ บริษัท สัก ใจ สัก ใจ
 ใน พุทธ ใจ จาก ใจ ได้ เป็น ใจ หลาก ใน ทาง แห่ง ความ สัก ใจ ใจ
 ใน ใจ ใจ สัก ใจ มา ด้วย ธรรม นี้ ๆ

สภาทวารวดีตามธรรมเนียมเดิม อธิบดีมณฑล กาล อมุนันต์ หน้าที่นี้เป็นอัน
อัญญาธิบดีที่ ๔ ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ พุทธบริษัทได้มา สันนิษฐานมาประชุม
กัน ในธรรมสวนะที่นี้ เพื่อประสังคัยข้อพระธรรมเทศนา แลสมมกถ
ข้อต่อไป สักดิ์แลแลเป็นเหตุเร่งรัด ตามความสามารถของงาน เพื่อ
ให้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่พระพุทธรูปพระธรรมประสังคัย ข้อนี้ชื่อว่า เป็น
บุรุษอย่างยิ่ง เมื่อได้พร้อมกันทำบุญพระภิกษุในเมื่อต้น มีว่าพระสังค
มรัตน์สมมกถ สักดิ์เราแล้ว เมื่อต้นอันนี้เป็นโอกาสที่จะให้พระธรรม
เทศนา พึงเข้าใจว่า การที่พระธรรมเทศนา เป็นเหตุให้ประสังคัยอันสังค
ผลโดยประการเป็นอันมาก ข้อสำคัญคือให้เกิดธรรมวิมลิต
อภิวรรคมาแทนให้พ้นจากทุกข์ได้ ส่วนความนิลาต นั้นต้องอาศัยการ
สวดมนต์ฟังธรรมให้เกิดใจได้ จะเฉยเฉยอยู่ก็เกิดขึ้นไม่ได้ มีอุปมาอีก
แต่ทางพระญาณอบรมความดีก็มีทั้งที่ของ อจล อภิวรรคนิลาตขึ้น
ได้ แต่ก็มีโดยส่วนน้อย เพราะเหตุนี้เมื่อท่านทั้งหลายได้มาแล้ว ข้อ
ที่ประชุม พึงตั้งใจฟังพุทธโอวาท โดยความตั้งใจสำหรับจะได้เป็น
เครื่องตัดถอนตนให้พ้นจากขาลในคุณความดีให้ทั่วทั้ง เพราะความ
ข้อดีก็เลศได้แก่ โลกวิภวาท หลงที่จะละให้ไว้หนึ่งอก ทนใจ ไม่ได้
ด้วยเวลาเราฟังธรรม เห็นโทษเราแล้วยากจะละระทมที่ เราโลก
วิภวาทหลงหาไม่ครบเมื่อเวลาเรามีมาเราก็เป็นต่อ เราโลกเรา
โกรธเราหลง เสียแล้วหมดทางแก้ จะแก้หรือ ไม่แก้ เราก็ดับไป
เอง เพราะเหตุนี้จึงต้องศึกษาหาธรรม ทางแก้ไข ไม่ยอมปล่อย
ให้เขามีอำนาจโดยส่วนเดียว ตามนิลาตตามใจจากคำสั่งสอนของพระพุท
ธที่นี้แล เป็นทางแก้ไข ข้อดีเลศเหล่านี้เป็นไปในสันดาน สักดิ์นี้
อเนกชาติต่อ เมื่อเห็นโทษกันจึงจึงนั้นแลจึงจะแก้จะได้ ให้เรา
ความโลก โลก: เราว่าโลกไม่ถอยมาได้ เราความออกจากใจนั้น ต่อเมื่อ
๒ ออกจากใจสิ่งใด สิ่งนั้นให้ผลเป็นทุกข์ เป็นต่อโลก: แต่เพราะเป็น

ลุ่มกับให้ผลเป็นทุกข์ ถ้าหากใดสิ่งนั้นให้ผลเป็นทุกข์ สุข ไม่นับเป็น
โศก: เพราะเป็นมรรค คือเป็นทางปฏิบัติ ๑ ส่วนที่เป็นโศก: ให้ผล
เป็นทุกข์ ให้เป็นรสเสีย ส่วนที่เป็นมรรคควรทำให้มีขึ้น ๆ ส่วน
ความโศกนั้น ก็ให้เห็นโทษจริงจริง เพราะความโศกเกิดขึ้นกับใจแล้ว
ยอมเดือดร้อนหาความสุขสบายไม่ได้ เขาตนแล้วยังไม่เขตนอื่นเขาให้ว่า
อันด้วย มรรคนำไปสู่ความดีโดยสิ้นเชิง เมื่อเห็นโทษแล้วต้องเพียร
ละ ๆ ด้วยหน้าที่ความอดทนไปก่อน ครั้นหน้าที่แล้วจึงจักกลายเป็นสติ ระงับ
สงบสติคือรู้ทันท่อนที่ติดค้างขันธ์ ครั้นสติแล้วจึงจักกลายเป็นญาณ คือความ
รู้เท่า เห็นว่าความโศกเหล่านี้เขามีอยู่ที่อยู่เต็มโลกอยู่หนึ่งเอง เขาไม่ตรอง
ชีวิตมีประมาณอันไปแห่งกัมมเขา คิดได้ล่วงนี้ความโศกก็ไม่ตรองเห็นได้
๒ ส่วนความหลงนั้น ถ้าจะแก้ไขให้มีสติรู้ตนอยู่ระคนเสมอ ไม่หลงไปตามอำนาจ
ความมรคความซังไม่หลงไปตามอารมณ์ไม่รู้เป็นอัน ความมีสติ
ซึ่ง นั้นแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ละความหลงเสียได้ ความโศกความโศกความ
หลง นี้แหละเป็นมรรคทางของกิเลสทั้งสิ้น ก็เลิกล่วงอันเป็นแต่
ถึงกันแล้วเท่านั้น การพึ่งพระธรรมเทศนาที่ประสอจะให้ได้ความรู้
ความฉลาด สามารถจรรจ์มาตนให้พ้นจากอำนาจแห่งกิเลสเป็นข้อแห่ง
สวัสดิ์ เหมือนอันอย่าง ผู้ที่หลีกเลี่ยงจากหมู่คณะไปอยู่ตามลำตามเขา ไม่
มีอารมณ์อันใดมากระทบ เป็นผู้ไม่มีโศกไม่มี โศกไม่มีหลง ไม่
จะเห็นของอันชั่วร้ายนัก ผู้ที่ตรองตรองหมู่คณะ เป็นผู้ไม่มีโศกไม่มี โศก
ไม่หลง ส่วนมีผลของหน้าอันชั่วร้ายนัก แต่ต้องได้ด้วยของเสียปฏิบัติ
ตามพุทธโอวาทที่ตนได้สดับมานั้นเอง เหตุนี้ตนตรูพุทธบริษัทที่จจะ
ความยินดี ส่งกรพ้องพระธรรมเทศนาให้ยิ่งขึ้น ๆ บัดนี้จักแสดงพระธรรม
คุณในบทว่า สวาธุวาโรภวตารธรรมโม ฯลฯ ใช้กว้างออกไป เพราะคำที่
แปลว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเทศนาไว้แล้ว กว้างขวางไม่
มีที่สิ้นสุด ถึงอันลงในวิธีปฏิบัติธรรม ปฏิบัติธรรม ปฏิเวธ

ธรรม นั้นแหละ เสด็จในเขตเมืองทัน ทรงทุกการมีแต่ธรรมวินัย ทัตออกเป็น
สอง คือธรรม อัจฉริยะ ๑ ครั้นสถาปนาหลังเมื่อพระสังฆาตกเถรเจ้าทั้งหลาย
ได้ยกขึ้นสู่สังฆาตนายแล้ว จึงได้แยกพระภิกษุธรรม ๓ คือพระ
สุต ๑ พระวินัย ๑ พระปริยัติ ๑ เรียกชื่อว่าพระไตรปิฎกทั้งสิ้น
รวมเป็นปริยัติธรรม เพราะพระเมตตาของอันกุลบุตรชาวเมืองจรัล ทรง
ให้ขึ้นปากขึ้นใจ ๔ ส่วนพระสุตนั้นท่านจัดเป็นนิคาบ ๕ ส่วนที่
ทกนิคาบเป็นต้น พระวินัยนั้นจัดเป็น ๕ พระคัมภีร์มี ขาทกกรม
เป็นต้น ส่วนพระปริยัตินั้นจัดเป็น ๗ พระคัมภีร์ มีอภิธรรม
สังคณีเป็นต้น ๗ ขัตติจักเสด็จออกพระแห่งพระสุต
ให้ผู้สวดมาเล่าเรียนน้อยได้เข้าใจกันบ้าง พระสุตนั้นมิ
ม่การเป็นอันมาก เสด็จให้ที่จะฟังกำหนดจิตชีวิต จะยกมา
แสดงพอเป็นตัวอย่าง ตามที่อ้างได้ว่าพระสุตพอได้ใจ
ความ สุกต แลว่าร้อยกรอง ได้แก่คุณธรรมที่ทานร้อยกรอง
ไว้เป็นหมวดด้อยบ้าง มากบ้าง ไม่เหมือนกัน สุดแต่หมวด
หนึ่งก็เริ่ม สุกต อันหนึ่ง ๆ เมื่อผลัดด้วยที่เขาร้อยดอกลี
ให้เป็นพอง น้อยบ้าง ไท่สูงบ้าง ก็เรียกว่า พัวหนึ่งพัวอื่นกัน
ตั้งอันจี่ ทุกข์ อนัตตา เท่านั้น เป็นสุต ๑ หรือตั้งธาท คือ
ดินน้ำไฟ ลม อากาศ วิญญาณ ถิ่นเป็นสุต ๑ หรือ
ธาทนะ ธาตุ จมูก ลิ้น กาย ใจ ถิ่นเป็นสุต ๑ ยกมาแสดง
เพียงเท่านั้นพอได้ใจความ คุณธรรมเหล่านี้ ถ้าแสดงเป็น
กลาง ๆ เรียกว่า ธรรมมาธิฐาน ท่านเรียกว่าปริยัติ ถ้ายกมาสู่
สุดดลฐฐาน เรียกว่าพระสุต ๔ จิตต์ร้อยกรองอันจี่
ทุกข์ อนัตตา ท่านยกขึ้นเป็นธรรมนิยามสุต มีธรรมในพระ
สุตนั้นว่า สัพพะ สุขขาร อนิจจา สขขารทั้งสิ้นไม่เที่ยง
สัพพะ สุขขาร ทุกขา สุขขารทั้งสิ้นเป็นทุกข์ สัพพะธรรมมา

อนตฺตา ธรรมทังสิ้นเป็น อนัตตา ดังนี้ เพราะยกอนิจฺจํ ทุกข์ อนตฺตา
ขึ้นสู่สังขาร เรียกว่า มุตตลา อัญญาณํ เป็นพระสูตรพึงเข้าใจว่าสังขาร
ทังสิ้นได้แก่สังขาร ซึ่งมีในตัวเอง ธรรมทังสิ้นได้แก่สกลกาล เว
มีเอง ธรรมนิยาม สุตฺตํ เป็นพระสูตรภายนอก นอกเข้ามาในตัวเรา
ตัวเราเต็มไปด้วยสังขาร เต็มไปด้วย อนิจฺจํ ทุกข์ อนตฺตา ตัวเรา
เป็นพระสูตรภายใน ฯ ในประเภทของธาตุ ท่านแยกดิน น้ำ ไฟ
ลม อากาศ วิญญาณ ยกขึ้นสู่ มุตตลา อัญญาณํ ได้ชื่อว่า ธาตุ
วิภังกสุตฺตํ เป็นสุตฺตํภายนอก นอกเข้ามาในตัวของเรา คือในสกลกาลนี้เต็มไป
ด้วยธาตุ ธาตุดิน คือสิ่งที่แข็งแข็ง มีผลม ขน เสรม พื้น ทนัง เป็นต้น
เต็มไปด้วยธาตุน้ำ คือสิ่งที่อ่อนเหลวมีน้ำเลือดน้ำหนอง เป็นต้น เต็ม
ไปด้วยธาตุไฟ คือที่อบอุ่นในร่างกายทั้งไฟ เต็มไปด้วยธาตุลมคือ
สิ่งที่พัด ล้วนไป ในร่างกาย ทั้งสกลกาลไม่ลมหายใจ เข้าออก เป็นต้น
เต็มไปด้วยธาตุอากาศ คือช่องว่าง ทั้งสกลกาลที่เป็นทางให้เลือดลมเดิน
ไม่ได้ เต็มไปด้วยธาตุวิญญาณ เป็นต้น พึงเข้าใจว่าตัวของเราเต็ม
ซึ่งเต็มไปด้วยธาตุนี้ เป็นพระสูตรภายใน ฯ ในประเภทแห่งอุมาน
แยกออกเป็น อุมานะ สัพพัญญู สังขาร วิญญาณ เป็นอนัตตลกขณ
สุตฺตํ เป็นพระสูตรภายนอก ยกขึ้นสู่ มุตตลา อัญญาณํ คือยกขึ้นสู่ขั้น
เป็น อุมานันธ วนานันธ สัพพัญญูนันธ สังขารนันธ วิญญาณนันธ
พึงเข้าใจว่าขั้นได้แก่สกลกาลอันนี้ สกลกาลอันนี้เต็มไปด้วย
อุมานันธ วนานันธ สัพพัญญูนันธ วิญญาณนันธ สกลกาลนี้
ได้ชื่อว่า เป็นพระสูตรภายใน ในประเภทอุมานันธ แยกออกเป็น ๓
เป็นภู เป็นจุมก เป็นลัน เป็นกาย เป็นใจ ยกขึ้นสู่ มุตตลา อัญญาณํ คือ
ยกขึ้นสู่ อายตนะ คือ จักขวารตนะ โสทรยตนะ นหิยตนะ อายต
นตนะ กายตนะ มนสยตนะ ยกขึ้นสู่พระสูตรชื่อว่า อตฺตต มรวิชัย
สุตฺตํ เป็นพระสูตรภายนอก พึงเข้าใจว่า อายตนะ เป็นชื่อของ

สกลกานนี้ สกลกานนี้เต็มไปด้วย อาบตาม: คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สกลกาน
ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นพระสุตฺรภายใน ๆ ในมรรคา เกิดแก่ เจ็บ ตาย เก่าแก่ ก็นับว่าเป็น
คุณธรรมหมวดหนึ่ง เป็นพระสุตฺรอันหนึ่ง ล้ำกว่าอื่น สักกตลาธรรม คือโลก
อื่น สักกตลาได้แก่ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ยกขึ้น ~~พระ~~
เป็นพระสุตฺร ชื่อว่า ทศสุตฺร เป็นพระสุตฺรภายนอก ฟังแล้ว ใจว่า สกลกาน
นี้มี ความเกิด มี ความแก่ มี ความเจ็บไข้ มี ความตาย เป็นธรรมดา สกลกาน
นี้ จึงชื่อว่า เป็นพระสุตฺรภายใน ๆ ในสุตฺรอันนี้ มีทุกทั้ง สิ้นสิ้นนอก
มีใน อย่างนี้ ส่วนพระสุตฺรภายนอกนั้น ไม่เหมือนอย่างสาละวา พระ
สุตฺรภายใน เมื่อเหมือนอย่าง ถ้าฟังไม่เข้าใจ ฟังพระสุตฺรได้
ก็รู้จักอยู่เพียง พระสุตฺรนั้น เขาได้สัมผัส เขามาสู่ตาม ให้ตรง กับพระคุณ
ธรรมบทว่า โฉมนอกใจ นั้นไม่เหมือนสัมผัส เขามาสู่ตามไม่ได้ ก็ชื่อ
ว่า ฟังธรรมแล้วไม่เหมือน จะหาประโยชน์ในการฟังพระสุตฺร เหล่า
นั้นไม่ได้เลย การที่ยกพระสุตฺรมา แสดงให้เห็นในตัวอย่าง
นี้ เพื่อจะให้รู้ตามของเรา เต็มไปด้วยพระสุตฺร คือพระสุตฺรทั้ง
หุ้มมีชีวิต เต็มที่ ฟังแล้ว ใจว่า ธรรมดาพระสุตฺร ทั้ง สิ้นสิ้น เป็น
สัจจธรรมหมวดหนึ่ง เรล เป็นของอันพอ เราทำ ทรงไว้ ได้
มากแล้ว คือ เป็นชื่อ อันมีอยู่ใน สกลกานนี้ โดยมาก เมื่อ
เข้าใจอย่างนี้ ถึงแม้เป็นผู้ศึกษา ~~แล้ว~~ แล้ว เว้น น้อย ก็จัก
ได้ความเข้าใจว่า เราจำทรงพระสุตฺรไว้ ได้บ้าง ~~เช่น~~ เหมือนกัน
ได้ยกพระสุตฺรมา แสดง เป็นอทานทรงไว้ เพื่อเท่านั้น ฟังเป็น
ทางบำรุง สติปัญญา ของพุทธบริษัท ผู้ใดต้องการศึกษา บรรดา
พระสุตฺรทั้ง สิ้นสิ้น สว่าง ขาโต อดอยาก อดไม่ คือ เป็นธรรม
อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสเทศนาดีแล้ว เรล เป็น อการิก
ไม่ต้ออช อารัง การ คือ เป็นของมีอยู่ทุกเมื่อ สภาทอ้ง บลหิ
ทรง เมื่อใดก็ได้ เรล เป็น เอทีมี สู้ สู้ ใจ ถ้าทอ้ง บลหิ ทรงไว้

ได้แล้ว อาจทำกาลร้องเรียกให้ผู้อื่นมาดูได้ เพราะเห็นของมี
จริง แลเห็นมือคนเอื้อมไป อาจที่จักนมพระสูตรนั้นๆ เข้ามาสู่ตน
ได้ ดังพระสูตรที่ได้แสดงเป็นตัวอย่างไว้ในเบื้องต้น แลเห็น
นักวิทูต เวทีทพโพ วิญญูนี้ ผู้รู้ทั้งหลาย คือผู้ที่อภัยลจําทอง
หรือผู้มีเมตตาจะพึงรู้จำเพราะที่แท้ ไม่ต้องไปเที่ยวถามผู้อื่นได้
แสดงพระธรรมมคณในพระเวท สุตตวิภาค พอเป็นทาง เชิดชู ปัญญา
แห่งพุทธบริษัท เมื่อท่านทั้งหลายได้สดับแล้ว พึงม
นัสการไว้ในใจ โดยแยบคาย จระมความเจริญของงามในศาสน
ธรรมคำสั่งสอนขององค์ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
โดยในถ้อยได้วิเศษขึ้นมาด้วยประการดังนี้ ฯ

นามรูป ตรีเนทญาณ มีจอมวิรัตทญาณ สัมมสนญาณ
อุปัชฌญาณ ชาติตญาณ ชาติญาณ อภิษญาณ ฌลญาณ
นิพพิทาญาณ มุขจิตตัมมชฌาญาณ ภูมิจิตตญาณ
สังขารูปเภทญาณ อัญโสมญาณ ใดตตญาณ มัตตญาณ
ปริจเฉทญาณ ฯ

ผู้มีปัญญะใน อชฺฐปัญญะใน ฉฺวบลปัญญะใน สามีปัญญะใน
มัตตัญญะใน ได้พวงมาลัยในมณฑลอันใดอันหนึ่ง ได้ปากอันใด ในอันนั้นนั้นว่า
ผู้มีปัญญะใน อชฺฐปัญญะใน ฉฺวบลปัญญะใน สามีปัญญะใน ในมณฑลอัน
คนนั้นทำนิจจังผู้มีปัญญะในของมณฑลใดอันหนึ่ง ๕ พวงๆ นั้นคือผู้มีปัญญะใน
ผู้มีปัญญะใน อีกพวงหนึ่ง อชฺฐปัญญะใน ผู้มีปัญญะใน อีกพวงฉฺวบลปัญญะใน
ผู้มีปัญญะในเพื่อออกอากาศ อีกพวงหนึ่ง สามีปัญญะใน ผู้มีปัญญะในอัน
ในมณฑล ๕ ทำพวงนั้นก็มณฑลพวงที่ ๑ เป็นชั้นต่ำ แลที่ชั้นชั้นต่ำนั้น
ก็ชื่ออากาศวิธธาเหมือนกัน เพราะทำนพวงจาก ~~อากาศวิธธา~~ สักการ
ที่ขุจิ อัจฉริยา สัมพัทธพวงมาลา ผู้ที่บวชอยู่ ในสักการขุจิ นั้นอันมี

ความเห็น ๒๐ อลงที่ตัวต่อ เห็นตัวเป็นขั้น ๕ เห็นขั้น ๕ เป็นตัว
เห็นตัวมีในขั้น ๕ เห็นขั้น ๕ มีในตัว เมื่อเห็นตัวนี้จึงเป็นสักการ
ปฏิญญา ส่วนที่ขาดจากสักการปฏิญญานั้น เห็นว่า ธรรมเวทนา สัญญา
สังขาร วิญญาณ นั้นไม่ใช่ขั้น ๕ ขั้น ๖ อ. ไร เป็นของมีอยู่
แล้ว ที่มีอยู่ ไม่ใช่ขั้น ๕ เป็นสภาพธรรมอันหนึ่ง
เป็นธรรมปฏิญญาธรรมนิยาม เป็นของมีอยู่มีอยู่แล้ว ที่เรียกว่าขั้น ๕
นั้น เรียกตามสัมมัตตัญญู ผู้ที่ต่างหาก เมื่อเห็นขั้นนี้ขั้น ๕ จึง
ไม่มีในตาฯ หรือไม่มีในขั้น ๕ จึงหมดความสงสัยในสักการสัม
กัลป์ สักการนิโรธ สักการมรรค สักการสัมกัลป์นั้นคือเห็นขั้น ๕
เป็นตัวทุกข์ เมื่อเห็นว่าตัวเป็นขั้น ๕ จึงจะแก้ให้ออกจาก
ทุกข์ ~~เมื่อเห็นตัวเป็นขั้น ๕~~ จึงเป็นสักการสัมกัลป์ เมื่อ
เห็นแจ้งในความดับทุกข์ จึงเห็นตัวไม่มีในขั้น ๕ ขั้น ๕
ไม่มีในตัว ส่วนธรรมเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่ต่อไป
อยู่เป็นธรรมปฏิญญาธรรมนิยาม เป็นมัญญุตญาณขั้น ๕ จึงเป็นสักการนิโรธ
สักการมรรคขั้น ๕ รวมใน ๕ ส. สมาธิปัญญา เมื่อ ๕ ส. สมาธิปัญญา
แก่หนักเข้า สัมมาปฏิญญาจึงเป็นอยู่ เห็น ๆ ในสักการทุกข์ สักการ
สัมกัลป์ สักการนิโรธ สักการมรรค เพื่อเห็นขั้นแล้วจึงหมด
ความสงสัยสักการ เป็นขั้นเห็นไม่ใช่ตัวตนแห่งหมด อัจฉิก
ฉานในเบญจขันธ์ แลในพระรัตนไตร ด้วยเห็นคุณพระรัตนไตรชัด
เจน ในตา ทมธศีล พัตตขรามาส ด้วยเห็นชัดว่าตนบริสุทธิ์ด้วยไตรสิก
ขาไม่บริสุทธิ์ด้วยศีลแล้วจัดอลงอื่น ขรามาสนั้น แลแลแล้วจะพูดคำได้
แก้สงสัยศีลแล้วตนนั้นเอง ผู้เห็นตัวนี้ โสภโธสุไม่หะเขมาบาง กุอรธ
อันจะนำไปสู่ทุกขไม่มีจึงได้ชื่อว่าสัมมุขินในบุคคล ไม่ต้องเลือกว่าม
คธชนิดใด จ. เป็นอีกผู้ก็ตามสามแดนก็ตาม อุบาสกก็ตาม อุบาสิกา
ก็ตาม เมื่อปฏิญญาได้ดังนี้ ก็ชื่อว่าสัมมุขินในบุคคลทั้งสิ้น ในจำพวกที่ ๒

คืออุชฌิมมีมนโ ใน ผู้มีปฏิปัตตทรง ถือทรงกาล ทรงวาจา ทรงน้ำใจ ๆ ถัดดอว่งไว้
อวาทีกกล่าวอย่างนั้นวาทกล่าวอย่างไว้คาบก็ทำอย่างนั้น ผู้มีปฏิปัตตละเอียงด้น
ไม่อีกคือมรรคาการขาดพลาบาท สอนจะนำไม่สู้ทุกด้นให้หมดไม่ เพราะเห็น
โทษของกรรมแล้วแต่ยังไม่ขาดที่เดือ เพราะยังมีกรรมทำมาหาเลี้ยงชีพ
บ้าง เมื่อถึงอนิโมสสก็มาสมทานอนิโมสส แต่จนทำมาดาก็มาความ
สโรตออยู่เสมอ มีเงินจากทรัพย์สินชั่วลักทรัพย์ เป็นต้นไม่มีอาการทอจ
เมื่อใจคิดดอว่งไว้วาทีกกล่าวอย่างนั้นคาบก็ทำอย่างนั้นจึงว่าผู้มีปฏิปัตตของ
ส่วนผู้มีปฏิปัตตตผู้มีตงอนั้นคือใจคิดดอว่งหนึ่ง วาทกล่าวอย่างหนึ่ง
กาบทำอย่างหนึ่ง ดอนี้ชื่อว่าอภิมุขุมัก ไม่นับว่าอุชฌิมมีมนโในใจ
ในใจพวกที่ ๓ นั้นคืออภิมุขุมมีมนโ ผู้มีปฏิปัตตเพื่อออกจากทุกข์ เป็น
ผู้เห็นโทษของกรรมขาดพลาบาทละได้ขาด แลหนาบจากการครอบเหี้ยว
เรือน แม้แต่การทำมาหาเลี้ยงชีพก็ไม่ทำ ออกรมะพฤตัทพรธามหมจรย
พ่อบได้ยอไม่เห็นแก่ชีวิตไม่ตองกลัวอดกลั้ตายเลย รักธรรมยิ่งกลั้
ชีวิตผู้รักธรรมยิ่งกลั้ชีวิตนี้ ธรรมล่อมรักชานุดคคณันนี้ แม้จะไป
ในที่ใดก็มีผู้เมตตาการุณาเสมอ สวมกันคำว่าอิมโมทเวรก็จิต ธรรมจริ
ธรรมล่อมรักก็มาตสผู้รักก็มาธรรมณนั้น ในใจพวกที่ ๔ คือสาวพิจ
ผู้มีมนโ เป็นผู้มีปฏิปัตตชอปล้อง เป็นทตจากรูมรดอรูปมรดมานอจทจ
อวิชชวสรพอาสวกิเลสทั้งหลาย ไม่มีในพ้นอสนันถานเป็นสมทพคทพ
ทาร เมื่อผู้มีปฏิปัตตถึงขั้นนี้จึงสำเรจโสฬสกิจ ไม่มีกิจที่ชอ้อทำเพื่อท
ผล เช่นนั้นชอ้อไม่อีกจึงไดนามว่าอวรทนต์ เพราะความผู้มีปฏิปัตตลักชอ้อ
เช่นนี้จึงยากที่จะมีผู้ทำได้ แต่ก็ไม่เป็นการเหลืออ้อล้อย แต่ผู้
มรธาผู้สพยทุกอันนี้ที่เขาใจกันว่าตัวเป็นอวรทนต์ก็มีโดยมาก คือ
เรือนแถว แต่ทวามรู้ขึ้นพูด ๆ กันแล้วก็ไม่ชอ้อทำอะไร สอดันว่า
ทวามรู้ของตัวถึงพระอวรทนต์ แล้วไม่ชอ้อทำอะไรก็ได้ อยู่บ้าน
ตรองเหล่าเรือนก็ได้มีลูกมีเมียไป ทวาททำอะไรก็ทำไป แล้ว

ก็เข้าใจว่าท่านเป็นพระอรหันต์แล้ว เช่นนี้จะไม่เข้าใจได้อย่างไร ถึงใน
ตัวพุทธการพอกอรหันต์เหล่านี้ก็มีมาก เหมือนกัน เช่นพอกอภี
ย ที่อุฏฐี พอกนี้คือ ความไม่ทำอะไรในความบริสุทธิ์ จะทำอะไรก็ไม่
เลศ ไม่หมัด จะสวดมนต์ภาวนาก็ไม่ได้เป็นกิลเลส จะรักษาศีลระพ
เทศน์ก็ไม่ได้เป็นกิลเลสทั้งสิ้น ต้องพลเฉยๆ แล้วก็เข้าใจว่าท่านเป็นพระ
อรหันต์ด้วยพอกหนึ่ง อีกพอกหนึ่งเรียกว่า นัตถิกที่อุฏฐี ไม่ทำบุญให้ทาน
อะไรหมัด ถือว่าไม่มีเขตไม่มีเขตทั้งนั้น มนุษย์ไม่มีศีลของตัวก็ไม่ทำ
บิณฑบาตเหมือนผู้อื่นเขาทำ ก็ว่าเขาถ้อยว่าไม่ได้คิดอะไร ผู้ที่บอชแล้วเวียนตีกา
มันก็เป็นคนเกลียดคนไม่รู้จักทำมาหากินอะไร แล้วจะไปให้ทานทำบุญ
กับใครเล่านี้ จะมีประโยชน์อะไร ส่วนตนของท่านก็เป็นพระอรหันต์แล้วด้วย
นี้พอกหนึ่ง อีกพอกหนึ่งชื่อว่า อภิกขุที่อุฏฐี จำพวกนี้เห็นว่าจะเอาแล้วสูง
ไม่ต้องเกิดอีก ทำมาหากินอะไรก็ได้ ทายแล้วก็ไม่ทำอะไร ตนของตน
ก็เป็นอรหันต์แล้วพอกหนึ่ง อีกพอกหนึ่งชื่อว่า สัสสะทที่อุฏฐี ทายแล้วก็
ทำอะไรอีกเลย เป็นพอกอะไรก็ได้เหมือนกัน เดบเป็นสกล ทายแล้ว
ก็กลิ้งเกิดเป็นสกลอีก ที่เคยเห็นสัตว์ตายแล้วก็เกิดเป็นสัตว์อีก จะ
ต้องไปทำบุญให้ทานรักษาศีลอะไร ส่วนตนก็เป็นอรหันต์แล้วด้วยจำพวก
หนึ่ง เดบที่อุฏฐี ๕ จำพวกนี้จะไม่ได้ เมื่อต้องมีความเห็นพลุเช่นนี้
เป็นอันไม่ได้การที่เดบ ชื่อว่า เกิดมาเสียชาติเป็นมนุษย์แล้วเสียตาบอด
พอกเราซึ่งเป็นศาสนาพุทธพุทธบริษัทได้ฟังธรรมมีหลายตัวได้พระนามา
ณีนี่แล้ว จึงทำความเห็นของท่านให้ตั้งอยู่ในสัมมาที่อุฏฐี คือชื่อ กรรม
ดีกรรมชั่ว ผลดีผลชั่วมีจริงทุกขมีจริง ทางตามทุกขมีจริง ชั่วดี
ชั่วชั่วมีจริง ฟังเรื่องท่านให้ชนชวยคุณความดีให้ท่านกันให้ ได้ยินคุณ
แห่งพระสงฆ์ที่ ๕ จำพวกนี้เห็นพอกหนึ่ง เดบให้พระ
คุณเหล่านั้นมีในทานจึงจะสมควรแก่ตน ซึ่งเห็นว่า เป็นพระพุทธบริษัท
สาวสัน ทายาท จะใดไม่เสียที่เกดมาพบพระพุทธเจ้า ดั่งแสดงมา
นี้แล้ว ๗

“เสวยสุขจนเบื่อสุข
มันสิ้นแล้ว
วิปัสสนาก็วิ่งเข้ามาเลย
ถามเลยว่า
อันไหนเที่ยง... อันไหนไม่เที่ยง
อันไหนเที่ยง... อันไหนไม่เที่ยง
จนหมดแล้ว
สภนฺธํกายํไม่เที่ยงสักสิ่งสักอย่าง
โยนทิ้ง โยนทิ้ง หมด
อยู่กับพระธรรมเท่านั้นแหละ
ไปไหนก็ไปด้วยกันนั้นแหละ
สบายแล้ว”

หลวงปู่ทา จารุธมฺโม

หนังสืออ้างอิง

หลวงปู่ครูบาอาจารย์เฒ่าทองรัตน์ กนตลีโล, มณีรัตน์ อัญมณีแห่งไพรสณฑ์, ครั้งที่ ๕, ๒๕๕๘, คิริธรรมออฟเซ็ท.

หลวงปู่ทา จารุธมฺโม, เจดีย์พุทธนิมิตต์รัตนจารุธมฺมานุสรณ์, ๒๕๕๒, บริษัท ศิลป์สยามบรรณภัณฑ์และการพิมพ์ จำกัด.

พระอาจารย์กนิฐิ จนฺทโก, ชีวิตและธรรม ของ พระอาจารย์กนิฐิ จนฺทโก, ๒๕๓๗, บริษัท วัชรินทร์การพิมพ์ จำกัด

คำแปลกุศลแก่สรรพสัตว์ทั่วแดนแห่งไตรภพ

ณ วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม อำเภอบ้านมิ่ง จังหวัดชลบุรี
ในพระสังฆราชูปถัมภ์ สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (อมฺพรมหาเถร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วันศุกร์ที่ ๒๔ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๖๐

ตรงกับวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๑ เช้าทำภัตกิจเสร็จ เวลาประมาณ ๐๙.๐๐ น.

ตั้งนะโม ๓ จบ พร้อมกัน

มหากุศลผลบุญทั้งหมด ที่ปวงข้าฯทั้งหลาย ได้อุทิศทำบำเพ็ญเพียรมาแล้ว ด้วยกาย วาจา ใจ ได้สร้างพุทธสถานทรพยากร วัดป่าอัมพโรปัญญาวนาราม สร้างศาลาที่ประชุม เจริญพระพุทธมงคล สร้างพุทธปฏิมากรพระประธาน พระนาครภักไถนศาลา และสร้าง พระปางนั่งขัดสมาธิไว้ที่พิพิธภัณฑสถาน ได้น้อมบรรจุน้ำพระบรมสารีริกธาตุ วัดมณฑลมหาสมณคณาจารย์ พร้อมด้วยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากลโลก สร้างถนนลาดยางเข้าถึงประตูวัด สร้างแหล่งน้ำ สร้างกำแพงรอบพื้นที่วัด พร้อมด้วยสร้างเสนาสนะ น้อมถวายจตุปัจจัยไทยทานแก่พระสงฆ์ มาจากทิศทั้งสี่ สร้างคลังพัสดุและโรงครัว สร้างอาคารพิพิธภัณฑสถาน สร้างหนังสือโอวาทธรรม ของวิสุทธิบุคคล ถวายไว้ในบวรพุทธศาสนา พร้อมด้วยอานิสงส์รักษาศีล ๕ ทอดผ้าบังสุกุล รวมมหากุศลผลบุญทั้งหมด และได้บำเพ็ญมาแต่ปางก่อน อันเกิดจากน้ำใจใสศรัทธา ของปวงข้าฯทั้งหลาย

ณ โอกาสนี้ ปวงข้าฯทั้งหลาย ขออ้อมจิตแผ่อุทิศให้บิดามารดา ผู้มีพระคุณหาประมาณ มิได้ พระอุปชฌาย์ผู้เลิศคุณ พระอาจารย์ผู้เกื้อหนุน และพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ผู้ทรงมี พระคุณแก่แผ่นดินไทยทุกพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ที่ล่วงลับไปแล้ว ตลอดจนผู้มีบุญมีพระคุณทั้งหลาย จึงได้รับมหากุศลผลบุญของปวงข้าฯ ทั้งหลาย ที่ได้พร้อมใจกันอุทิศในกาลนี้ โดยเจตนาตั้งใจในวันนี้ แผ่อุทิศมหากุศลผลบุญ ให้แก่สรรพสัตว์ และเปรตญาติทั้งหลาย นับแต่บรรพบุรุษในสมัยโบราณกาล ตลอดจนมา จนถึงปัจจุบัน ณ วันนี้ และดวงวิญญาณของเหล่านักบวชผู้ปลื้มใจ เพื่อปกป้องแผ่นดินไทย รวมทั้งญาติมิตรหรือมิใช่ญาติมิตร และสัตว์เหล่าอื่นที่เป็นกลางๆ พร้อมทั้งเทพทั้งปวง ใน ๑๐ แดนโลกธาตุ จึงได้รับและอนุโมทนา ส่วนมหากุศลผลบุญ ที่ปวงข้าฯทั้งหลาย ได้ทำการอุทิศให้ในกาลครั้งนี้ เพื่อประโยชน์สุขไม่มีประมาณ

อนึ่ง สัตว์เหล่าใดยังไม่รับรู้ ส่วนมหากุศลผลบุญ ของปวงข้าฯทั้งหลายทำการอุทิศให้ ขอเชิญเทพทั้งปวงทุกชั้นภูมิ จงนำมหากุศลผลบุญไปแจ้งแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้ได้รับ และอนุโมทนา ที่ปวงข้าฯทั้งหลายตั้งใจอุทิศให้ เมื่อตกทุกข์ขอให้พ้นจากทุกข์ เมื่อมีสุข ขอให้มีความสุขยิ่งๆ ขึ้นไป トラバカウเข้าสู่แดนบรมสุขเกษมสำราญ โดยทั่วกันเทอญ...

สาธุ สาธุ สาธุ

